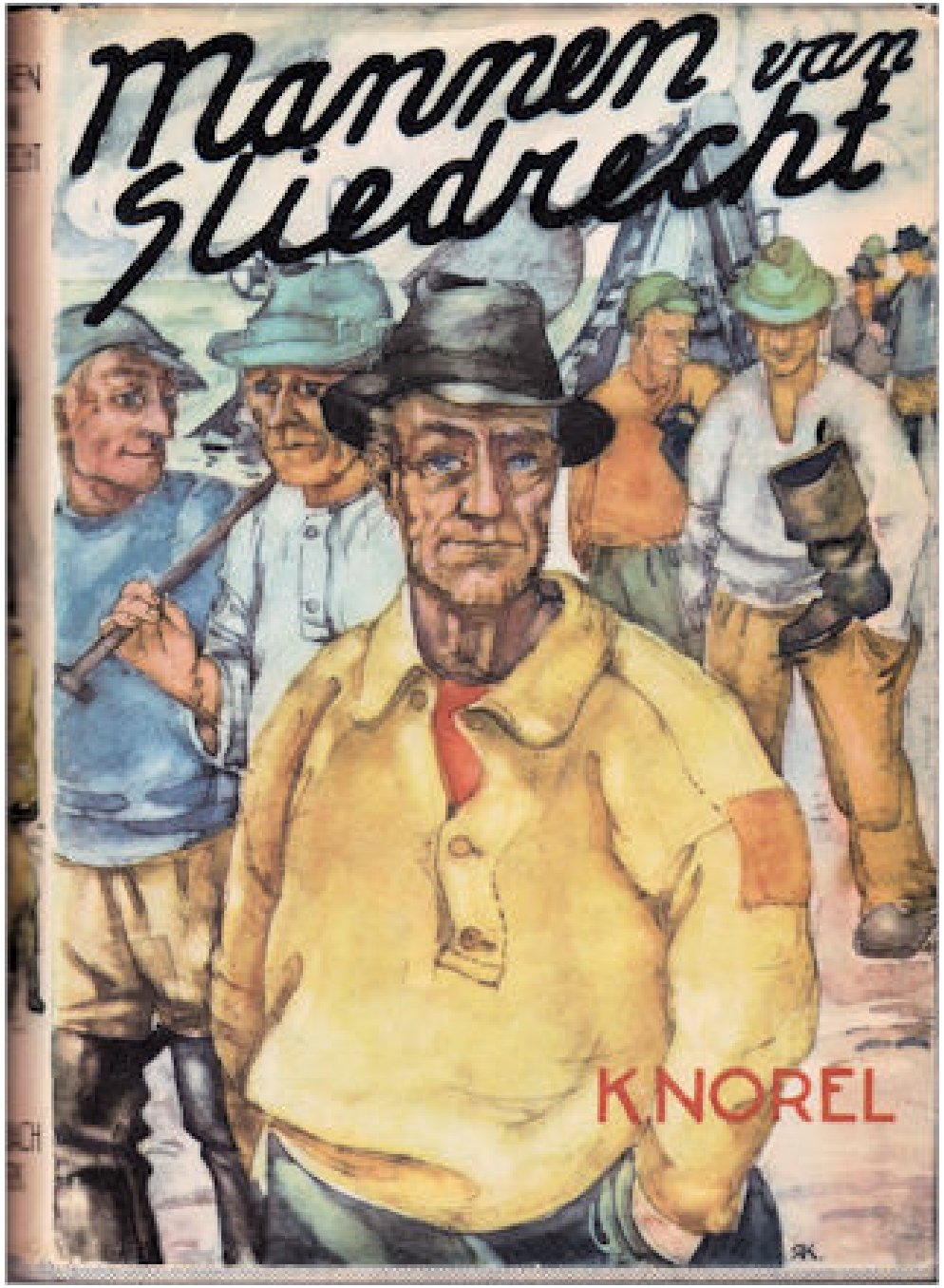
Mannen van Sliedrecht
KNOREL

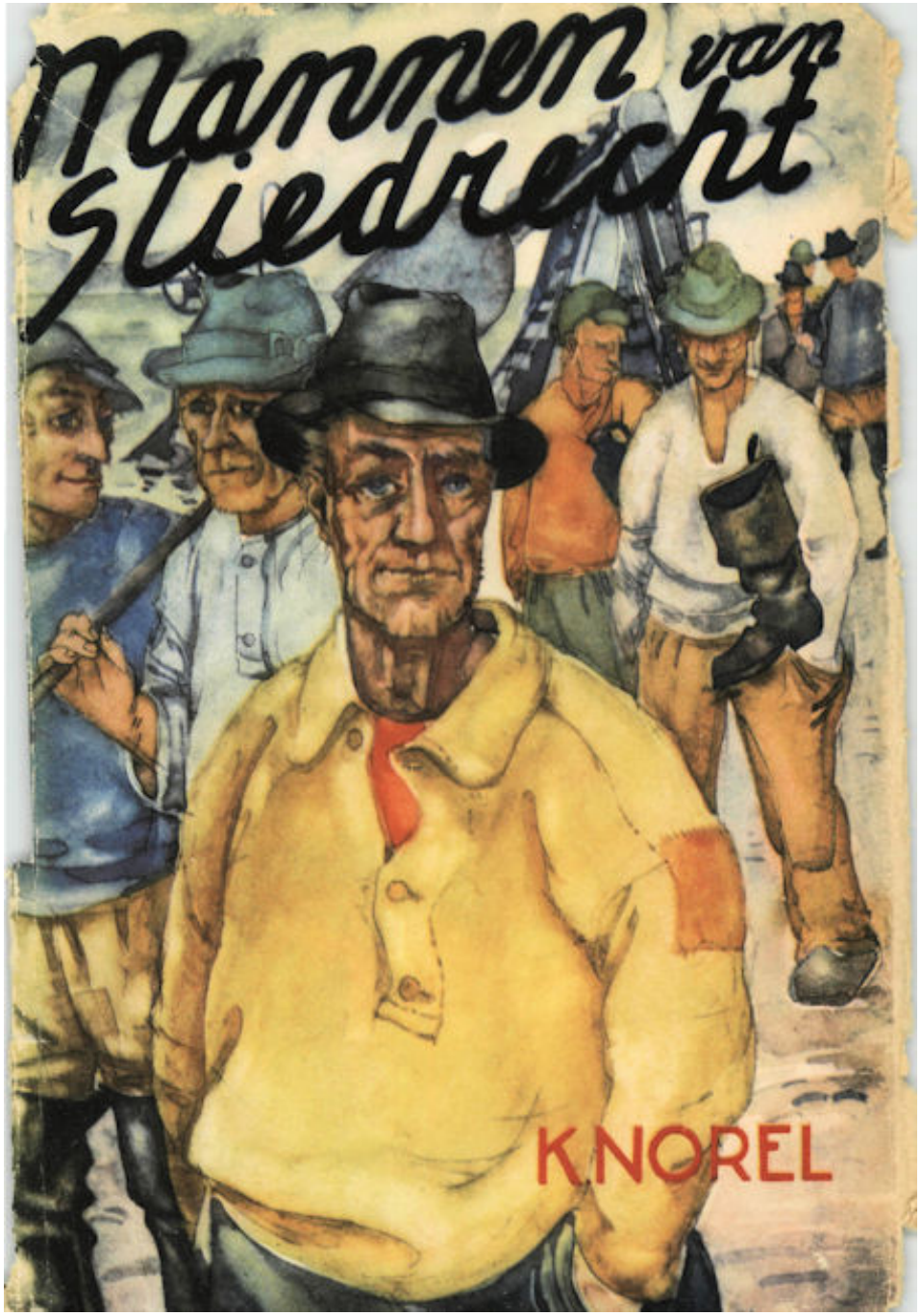

mannen van
Sliedrecht

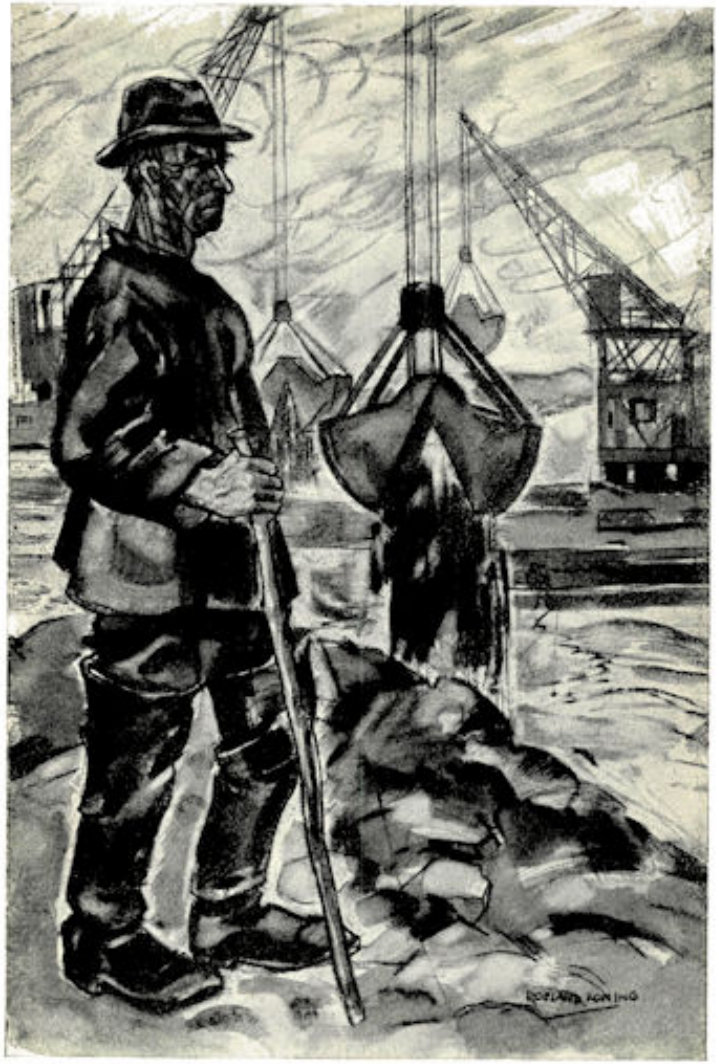

K. NOREL

mannen van sliedrecht

G. F. CALLENBACH N.V. UITGEVER NIJKERK

https://achterderug.nl

INHOUD

Blz.

JAN BAAN

I. Rekenen en natuurkunde 9
II. Naar het Bergse Veld 13
III. De aardhaalkar 22
IV. Tegenslag en stoute dromen 33
V. In de grienden 47
VI. De klepschuit 61
VII. De jonge compagnon 81
VIII. Pokken en mazelen 90
IX. Intermezzo 102

DE JONGE DIRK

X. Kok op de Adam I 112
XI. De Gare en Dirk Kwiek 124
XII. Mist en zon 135
XIII. Met de beurt 144
XIV. Spaanse wijn 151
XV. De groene hel 162
XVI. Thuis best? 177

DE OUDE DIRK

XVII. Hoge sprongen 195
XVIII. Iquique 215
XIX. Thuis 227
XX. Blinde Geul en Middelgronden 233
XXI. Mede-arbeider Gods 252

STOFOMSLAG BANDONTW. ILLUSTR. VAN ROELAND KONING

VERANTWOORDING

Honderd jaren geleden was Sliedrecht een onbekend dorp aan de Merwede, waar harde armoe geleden werd door grondwerkers, baggeraars en hoepmakers. Verder wat kleine ambachtslui en kooplieden, die 't ook niet breed hadden tussen deze arme bevolking. De kinderen gingen vroeg van school en verdwenen dan in de grienden, om er de hoepteen te snijden, in de hoepmakerijen, of ze kwamen in het grondbedrijf terecht, als aardhalers, kruiers en baggeraars. Zo echter is het niet gebleven.

Enkele van de volksjongens hebben zich, tijdens de opkomst van de gemechaniseerde baggerwerktuigen, die zij goeddeels zelf uitgevonden hebben, weten op te werken tot machtige aannemers van baggerwerken.

Zij trokken met hun Sliedrechtenaren uit, eerst door heel Europa, later zelfs naar âlle werelddelen. Zij hebben havens gegraven, machtige kadewerken verricht, riviermondingen uitgediept, tot in China, Brazilië en Argentinië toe. En zij verwierven over heel de wereld een onvergankelijke reputatie als de meesters in hun vak, een reputatie die overstraalde op het land van hun afkomst: Nederland.

Maar eenvoudige lieden waren zij en bleven zij, ondanks die wereldfaam. Frankrijk levere dan maar de verfijndste japonnetjes voor luxe vrouwtjes, Havanna sigaren voor geldmagnaten, Nederland bracht de beste grondwerkers voort.

Over dit krachtig mensengeslacht heb ik een roman geschreven. Maar ik heb mij er voor gehoed, bepaalde personen uit te beelden. En daarmede voldoe ik aan de aard van de Sliedrechtenaren, die over 't gemeen genomen, niets hebben moeten van persoonlijke hulde.

Natuurlijk zullen enkele feiten herkend worden — er is maar één Rotterdamse Waterweg gegraven — en daarom zou men geneigd kunnen geraken, sommige gebeurtenissen uit dit boek toe te schrijven aan deze of gene. Ik vraag met aandrang, dit zoekspelletje niet toe te passen, het zou trouwens falen. Niemands leven heb ik op de voet gevolgd. Ik heb alleen uit de rijke bron der feiten het een en ander in mij opgenomen en daarna gepoogd, een kenschets te geven *van het algemeen karakter* der Sliedrechtenaren, die met zulk een uitzonderlijke wilskracht en dadendrift gezegend waren.

Met opzet heb ik er mij trouwens van onthouden, nauwkeurige onderzoekin-

https://achterderug.nl

gen te doen naar het private leven van de eerstelingen, die tot grootheid kwamen. Ik volstond met algemene gegevens, die mij verstrekt werden door oude werklieden uit de glorietijd van de grote reizen.
Zeker weet ik, dat ik door deze versluierde werkwijze handel naar aard en inzicht van de overleden en nog in leven zijnde *Mannen van Sliedrecht*. Want hoewel zij een conduitestaat kunnen overleggen, die rechtvaardigt, dat hun namen voor het nageslacht blijven vastgelegd, hebben zij er zelf steeds met nadruk naar gestreefd, dat niets omtrent hun persoon ooit wereldkundig werd gemaakt. En een archivaris, die eens naar Sliedrecht kwam, met het oogmerk een kroniek van 't leven der pioniers te schrijven, moest teleurgesteld huistoe trekken. Het leek hem, zei hij, alsof al de grote daden dezer voormalige werklieden op boombladeren waren neergeschreven, bladeren die verpulveren na enkele winters.
Werken en geen gerucht maken .... was en is nog steeds het Sliedrechtse parool. Misschien is het wel onbescheiden van mij, dat ik dit parool voor enkele ogenblikken kruis met mijn boek, dat gerucht over deze belangrijke mensen verbreiden wil. Doch ik waag het er op. De *Mannen van Sliedrecht* mogen niet vergeten, dat de daden die zij verricht hebben door heel de wereld, een faam veroorzaakt hebben, die tot de nationale glorie behoort. In romantischer landen zouden hun gestalten, tienmaal levensgroot, in brons gegoten langs de rivieren zijn opgesteld, die zij door hun arbeidskracht en vernuft getemd hebben. En een roman is toch wel wat bescheidener erkenning.
Velen, die mij bijstonden met gegevens van algemene, persoonlijke en technische aard, ben ik dank verschuldigd. Maar het ligt in de lijn der Sliedrechtenaren, dat ik ook *hunne* namen niet in het openbaar noem, ondanks mijn diepgemeende dank.

HERMAN DE MAN.

Herman de Man schreef bovenstaande verantwoording toen hij, na zeer veel voorbereidend werk voltooid te hebben, begon zijn boek in het vat te gieten. Hij werkte in een Frans bergdorpje en het was April 1940. De oorlog heeft hem overvallen bij de eerste hoofdstukken. Hij heeft getracht naar Nederland terug te keren, doch de Duitse opmars ging te snel. Over Spanje en Portugal is hij naar Engeland gereisd, waar hij aan de Nederlandse regering in Londen zijn diensten aanbood voor de bevrijding van het vaderland. In Curaçao heeft hij de radio-omroep geleid. Toen hij na de bevrijding in het vaderland terugkwam, bleken zijn vrouw en bijna al zijn kinderen het slachtoffer te zijn geworden van de Jodenhaat der Nazi's (Herman de Man was Christen-Jood). Hij had het plan thans zijn boek over de *Mannen van Sliedrecht* te voltooien, doch vóór hij dit plan volvoeren kon, is hij in 1946 bij een vliegramp op Schiphol omgekomen. In zijn nalatenschap is van het uitgebreide materiaal, dat hij voor de roman

verzameld had, *niets* meer teruggevonden. Waar het gebleven is, weet niemand. De Man had veel gezworven in de oorlog. Alleen zijn verantwoording en een aantal bladen van het manuscript – met hier en daar een vel er tussen uit – zijn gevonden.
Ik heb, toen ik op mij nam De Man's werk te voltooien, hetzelfde voorbereidende werk moeten doen als hij. Gelukkig vond ik in Sliedrecht dezelfde zegslui, met wie hij ook gesproken heeft en even gul als hem, hebben ze mij alle inlichtingen geschonken, die ik wenste. Een voorrecht acht ik het, dat ik het werk van een collega, die ik mij altijd graag ten voorbeeld heb gesteld, heb mogen overnemen en voltooien. Uit piëteit en ook omdat ik het zo goed vond, heb ik zijn deel van het boek behouden en daaraan voortgewerkt. De lezer, die Herman de Man kent, zal spoedig merken wat van hem en wat van mij is. De Man's stijl volgen kon ik niet. Ik heb het ook niet geprobeerd, omdat een mens zichzelf moet zijn en blijven. Doch ik heb getracht te schrijven in de geest, die hij in zijn verantwoording heeft aangegeven. Zijn dankwoord aan de mannen, die ons met raad en daad terzijde stonden, is het mijne ook.

K. NOREL.

verzameld had, *niets* meer teruggevonden. Waar het gebleven is, weet niemand. De Man had veel gezworven in de oorlog. Alleen zijn verantwoording en een aantal bladen van het manuscript – met hier en daar een vel er tussen uit – zijn gevonden.
Ik heb, toen ik op mij nam De Man's werk te voltooien, hetzelfde voorbereidende werk moeten doen als hij. Gelukkig vond ik in Sliedrecht dezelfde zegslui, met wie hij ook gesproken heeft en even gul als hem, hebben ze mij alle inlichtingen geschonken, die ik wenste. Een voorrecht acht ik het, dat ik het werk van een collega, die ik mij altijd graag ten voorbeeld heb gesteld, heb mogen overnemen en voltooien. Uit piëteit en ook omdat ik het zo goed vond, heb ik zijn deel van het boek behouden en daaraan voortgewerkt. De lezer, die Herman de Man kent, zal spoedig merken wat van hem en wat van mij is. De Man's stijl volgen kon ik niet. Ik heb het ook niet geprobeerd, omdat een mens zichzelf moet zijn en blijven. Doch ik heb getracht te schrijven in de geest, die hij in zijn verantwoording heeft aangegeven. Zijn dankwoord aan de mannen, die ons met raad en daad terzijde stonden, is het mijne ook.

K. NOREL.

JAN BAAN

1

REKENEN EN NATUURKUNDE

„Jammer," zei de meester. En hij doelde op Jan Baan. Amper elf jaren oud, een handjevol mens nog maar en.... daar gaat hij. Armoe is een lelijk ding voor kinderen van dat slag. Uit zo'n jongen was nu wat te maken geweest. Maar Jan Baan moet naar het werk. Ja, moeder Baan, de oude meester neemt jou dat niet kwalijk, hij komt niet eens naar je toe om je te kapittelen; deze dingen zijn nu eenmaal zo ze zijn. Daar kan een bovenmeester uit Sliedrecht toch niets aan veranderen.
Gister zat Jan Baan nog in de eerste bank, natuurlijk in de eerste en flink vóór de jongens van de rijke griendboeren, want dat kwam het kereltje rechtens toe. De laatste dag van het schooljaar. Onrust broeide er tussen de muren van de klas, want voor de meesten begon het bestaan van arbeider nu. Eigenlijk was Jan Baan de enige, die doodgemoedereerd doorwerkte, de laatste schoolse rekensommen van zijn leven zat te verknoersen met geweld.
En toen kwam de meester naast Jan staan. Het kereltje merkte het niet. Eerst toen de witte lange hand van meester Aandacht op Jan Baan zijn hard haar lag, keek de jongen op.
„'t Is nu gauw voorbij, Jan."
„Ja," zei de ander. „Morgen." En meer kreeg meester er niet uit voorlopig.
„Wat ga je doen, Jan? Zeker met je broers mee? Graven?"
„Graven."
„Dat is een eerlijk bestaan, Jan."
„Een eerlijk werk."
„En zwaar."
„Dat wel. Maar we doen het allegaar."
„Ja, ja. Je bent nu zeker wel blij, dat je aan 't werk trekt?"
„Moeder heeft het hard te halen, daarom."
Toen liep meester Aandacht ineens naar het bord. Er wrong hem wat. Veel discours heeft er in Jan Baan nooit gezeten; korte, klare antwoorden, nooit uitvluchten. Graag gaat die jongen niet naar de putten, zomin z'n meester hem graag vertrekken ziet. Maar blij is de oude meester, dat hij 't

woord er nog ingehouden heeft: Jan.... zou je er liever nog niet wat bij geleerd hebben?
Jan Baan is geen kind, dat vergeet. Zulk een woord zou hangen blijven, oorzaak kunnen worden van bittere gepeinzen. Neen, hij moet die jongen geen aanleiding tot onrust worden. Jan moet vertrekken; *moeder heeft het hard te halen, daarom....* welnu, Jan Baan zàl vertrekken, zonder dat hij van meester te weten komt, hoe hard deze het vindt. Een tengere knaap trouwens. En wordt zo'n jongen ooit wel geschikt voor het graversvak?
Ach, dat is immers geen vraag. Zij die op de dijk wonen, dat worden gravers. Alsof 't een wet was, waaraan niet te ontkomen valt. En de kinderen, die uit de huizen komen gekropen, staande beneden op de stoepen of in de waarden, dat worden grondwerkers en hoepmakers. Soms brengt een enkele het tot bomenrooier, dat is tenminste een beter-betaald vak. In de zomer zijn ze er dan klompenmaker bij, maar daar worden ze niet vet van. Het rijmpje zegt toch:

Die houten schoenen snijen
moeten armoe lijen.

Wat gaat zo'n jongen nu verdienen? Meester Aandacht kàn er zijn gedachten niet van los maken. Hij ziet Jan, die zo'n heldere leerling is geweest, over enkele dagen al meetrekken met z'n twee broers naar de vlettersgaten. Om grond te kruien mist hij nog de kracht, vooreerst zal hij wel moeten varen, planken aandragen en de voorsteek maken; knutselwerk dat óók gedaan moet worden. En als Jan dan twee harde guldens in de week besomt, is het veel, voorlopig zal 't nog wel minder zijn, al duren de werkdagen zolang er licht is aan de hemel, zestien uren soms. Maar.... *moeder heeft het hard te halen, daarom.* Ja zeker, een weduwvrouw aan de dijk heeft zéker geen weelde te verwachten. Twee jongens heeft ze in 't werk, maar een er van spaart om te gaan trouwen en de andere mankt. Op Jan is voor de eerste tien jaren de hope gesteld van dat gezin in nood. En daarom zal er stellig vreugde zijn in het geringe dijkhuis op deze dag, de laatste van het schooljaar. Meester Aandacht kan het compleet begrijpen en zijn verbittering gaat dan ook niet uit naar moeder Baan. Een best, dik wijf, met goede, moede ogen. Ze noemen haar Mie van Tulle, en dat moet zijn, omdat haar grootmoeder indertijd uit Tuyl naar Sliedrecht getrouwd is. Haar vader was kantonnier, meester Aandacht heeft hem nog gekend. En 't moet een schrander man zijn geweest, volgens het zeggen. Zo loopt die lijn van het verstand door over de generaties. Als je oud bent geworden, veel leerlingen hebt weten komen en zien gaan, zie je de kentekenen der afstamming terdege. Alles wat Blok heet is varkensstom, daar stuit alle weten op af en eender is 't gesteld met het geslacht Jongepier. Maar hersens heeft hij waargenomen bij het volk van Gorter, Baan, Van Nugteren en Van Driel. Ach, wat baatte het die kinderen? Verstand of onverstand, dat

is maar om 't even in het graversvak en bij de hoepmakerij. Ze hebben allemaal hetzelfde voorland. Ook dit jongetje Jan Baan, dat vlugger van geest is dan hij ooit een leerling heeft gehad.
't Is natuurlijk niet alleen Jan Baan, die hem heden gaat verlaten. Een hele klas jongens trekt straks onder zijn hoede weg. Slechts één blijft over om voor de Burger Dag- en Avondschool opgeleid te worden, Bert Prins, het dokterszoontje. Maar 't is raar uitgedeeld onder de mensen: wat Jan Baan te veel heeft, komt deze toekomstige student nu precies te kort. Was Jan nu maar een Prins en die onnozele hals een graversjonk, dan kwamen ze beiden wel aan hun bestemming toe.
Zoals een verliefde jonge meid droomt van een lente, waar geen zomer op volgt, en natuurlijk helemaal nooit een winter, laat meester Aandacht zijn denken wegdwarrelen naar andere onbereikbaarheden: Jan Baan doorstuderend en dan vooral in een exact vak. In dit domme, onpractische gedoe vergaan de laatste kwartieren. Hoe toch een bovenmeester in Sliedrecht zó jufferachtig dwaas doen kan.
Daar gaan ze, zijn jongens. Een is er, die nog een keer omkijkt op de speelplaats en dan kleurend tot in z'n nekharen, z'n petje afneemt. Zonder woorden natuurlijk. Maar meester Aandacht verstaat het toch wel en er woelt wat warms rond zijn hart.
Hij gaat terug naar zijn klas, die hij nu leeg zal vinden; weer een stel jongens is afgeleverd voor het harde leven. Maar zijn klas – wat ziet hij daar? – is niet leeg. Jan Baan zit starrelings in zijn bank en wacht. Vreemd. Wat wil die jongen?
„'t Is, om je te bedanken, meester," zegt de jongen eenvoudig.
„Heeft moeder je dat opgedragen?" vraagt de oude Aandacht weifelend.
„Nee. Maar 't is, om je te bedanken."
Wacht even, dàt moet de grijze schoolvos nu even zien te verwerken. Voor 't eerst overkomt hem iets van dien aard, een kind dat van hem vertrekt, voorgoed, en hem dank weet voor 't genoten onderwijs. 't Lijkt wel de stad. Daar mag zoiets moois manier zijn. Hij heeft dat wel eens vernomen van collega's. 't Volk hier zal 't wel fratsen noemen en toch zit daar Jan Baan in z'n bank, hij is te ongelikt om er zijn klavier bij uit te steken en zegt koppig, drie keer achter elkaar: „'t Is, om je te bedanken, meester." En Mie van Tulle, in wie ook al wat meer beleefdheid steekt dan in de andere vrouwspersonen van de dijk, heeft hem dat niet eens opgedragen.
Verdraaid nog aan toe, dàt is aardig van de jongen. Zo'n stil watertje toch ook. Meester Aandacht weet echter niet, wat hij er op zal antwoorden. En bars, alsof Jan hem 't een of ander groot kwaad heeft aangedaan, schreeuwt hij, staande naast het schoolbord: „'t Is goed, 't is al goed. En wat heb je nog meer?"
„Of ik 't rekenboekje mee mag hebben, 't laatste."
„Waarom?"
„We zijn nog niet aan 't eind. Je krijgt het weerom, meester. En schoon."

https://achterderug.nl

„Neem mee!" snauwt de oude. „En 't hoeft niet weerom te komen ook. Daar, Jan Baan, jij bent ook iedereen niet."
„Dank je, meester."
„En wil je nog meer?"
„Nee, meester."
„Maar je krijgt meer," buldert de ander, alsof hij nu pas goed kwaad wordt. „De boekjes van de Burgerschool, als ik je die geef, zul je er dan uit leren?"
„Vast."
„Och, dom jong, ik bedenk daar.... 's avonds zul je veel te moei zijn, na het werk."
„Toch."
„Ja, koppig ben jij genoeg. Maar je weet niet wat je daar belooft."
„Ja, goed."
„Nou.... 't is genoeg. Zeg maar, wat je hebben wilt. Een taalboek soms ook?"
„Nee, meester."
„Alleen maar rekenen?"
„Als 't mag, dan ook natuurkunde."
„Meer niet?"
„Nee, meester."
„Natuurkunde van de Burgerschool valt niet mee, vooral niet zonder leerkracht. Maar je zult het hebben. Ga nou maar heen, Jan Baan. Ik zal de boekjes laten brengen."
Jan Baan staat op en gaat in de gang zijn klompen halen en z'n pet. Zonder verder vijven of zessen wil hij heengaan. En z'n oude meester ziet dat, diep bewogen. Ineens houdt hij z'n beste leerling staande bij de schouders.
„Jan, jongen...."
„Wat is er, meester?"
„Nee, niks! Groet je moeder van me, jongen. En de boekjes zul je hebben."
Gelukkig, het is voorbij. Gelukkig, meester Aandacht heeft zich beheerst. Gezwegen heeft hij over wat hem nijpt en bezwaart. En gelukkig maar. Rekenen en natuurkunde.... wat zal er van terecht komen bij werkdagen zo wreed lang, als hier in de mode zijn? Rivierklei weegt zwaar.

II

NAAR HET BERGSE VELD

Achter in Mei, al is de vollemaannacht heiig, zodat er een geelrose krans om 't witte hemelgezicht straalt, kan men toch goed een natte rug halen. Dat ondervonden de drie jonge gasten in pilose kleer, die bomend en roeiend met de losse dol hun lege vlet over de Merwe voerden. De gebroers kenden hun taak, er hoefde niet gepraat te worden. En Jan moet maar vragen als hij wat weten wil. Dat ze eerst aanhielden op 't Hoofd boven de Stenenhoekse Sluis, zag de snuiter toch zeker zelf wel. Want daar is een lantaarn brandende, zuiver tegenover de Grobbendonk.
„Nu nog zeven kribben, Jan," zei zonder aanleiding de mankpoot, toen ze 't licht voorbij waren.
„Zo."
„En dan varen we het nieuwe vaarwater op, dat ze aan 't graven zijn, de Nieuwe Merwe zogezegd. Maar dat is aan de overkant."
Jan wist dat en probeerde met z'n boom nog grond te voelen. Maar dat viel niet mee, al voeren ze langzaam. En hij wou niet laten merken, dat hij telkens bijna voorover schoot op de vaarboom, als die zich weer hief in de zwarte rivier.
„Onthouwen!" adviseerde z'n broer, „voor 't geval je ooit alleen vaart."
En ze zwegen. Jan telde de kribben. Vreemd, dat valt niet mee. Je ziet zo'n krib in 't maanlicht al van verre, net of hij naar je toe waaiert. En dan wil je 'm al gaan meetellen, nog voor je er aan toe bent. Maar bij 't passeren weet je niet zuiver meer, of hij al geteld was, of niet. Zijn 't er nu vier geweest, drie of vijf?
Op voorhand weet hij, dit moet hij niet gaan vragen. Want ze zullen om hem lachen. 't Is z'n eerste nachtvaart naar de vlettersgronden naar 't Bergse Veld. Een grondschipper moet toch tellen kunnen, kribben tellen zeker.
„Maar er brandt daar een licht ook," wist de manke. En Jan kon Evert wel in z'n handen nijpen van dankbaarheid, dat hij hem zodoende uit de verlegenheid hielp. Toch telde hij door. Naar schatting zijn ze vijf kribben voorbij gegleden; en het klopte zowaar. Twee kribben verder zag hij een licht. De broers staken over, de Merwe is hier breed.
„Kop van 't Land. Onthouwen, Jan."
Antwoord werd zeker niet van hem verwacht. En hij merkte toen dat hij 't bomen al wat leerde. Je moet je lijf meer gestrekt houden en als de vaarboom zich dan tòch nog heft op de gang, direct inhalen en overnieuw goed planten in het zwarte gat daar naast de vlet. En niet bang zijn voor de weerstand op je armen die dat geeft; zolang de vaarboom maar diepte houdt, val je niet.

De Nieuwe Merwe lag donker voor hen. Ze voeren nu van de maan af, dan is het zicht bij lange na zo goed niet.
„Eigenlijk varen we nu terug," zei Jan Baan, toen hij zich even strekte. Z'n ene handpalm begon al te steken. En hoewel z'n oudste broer dat toch niet weten kon, want Jan piepte daar niet over, kreeg hij te horen:
„Jij laat de boom te veel door je hand heen glijden. Dat kost je je vel."
Zo.... Koen heeft dat al gemerkt in de nacht. Alles is toch maar een weet en aanleren, zèlfs het lompe vletterswerk in 't Bergse Veld.
„Waarom," ging hij door, „waarom varen we nou terug? Bij de Grobbendonk was toch óók een vaarweg."
„Jan," zei de mankpoot, „je moet ons de weg niet leren, jong. 't Gat achter de Grobbendonk loopt verloren in de slikken. Maar achter die slikken, daar moeten we zijn, nog een dik uur varen."
„Gaan we dáár grond halen?"
„Ja."
„Dan steken we zeker meteen die slikken door, dat is bekwaam voor later, als we er weer door moeten."
„Zo." Koen Baan zei dat ene woord met heel wat geringschatting. Wat denkt zo'n blaag. 't Zou wat moois worden, de Grobbendonkse slikken door te steken. Wat zouden de boeren zeggen, die daar riet en griend hebben wassen? „Dat doen we niet," zei Koen en hij plantte zijn riem zwaar in het geduldige water.
Wrikkende en bomende gleden ze langs de oevergronden van de Nieuwe Merwe. Het was hier stil. Men kon de uurslag uit de toren van Hartjesveld horen en soms de roep van een dofwiekende nachtvogel. 't Leek, of je naar de verlorenheid gleed.
„Ga nou maar even op de kruiwagen zitten, Jan," ried de mankpoot, „niet te veel ineens doen. Alles moet gewonen."
Hij deed het, hoewel tegen zijn zin. Maar moeder had hem als les meegegeven: doe alles wat de jongens zeggen; broers, die in vrede leven, brengen het ver.
Liever had Jan maar doorgeboomd, want het was hier zo nijpend stil. Daar achter op de vlet stond wel Koen te wrikken en naast hem was toch Evert, die rustig en bedreven boomde – haast geen beweging kwam daarbij in zijn gestalte – maar toch leek de wereld hem zo nauw in deze nachtelijke ruimte. Net, of ze van de ene grot een andere invoeren; benarrend. En de slaap begon te wegen op zijn oogleden. Zijn voorhoofd werd koud, stekend warm zijn wangen en hals. Wat is dat allemaal ook ongewoon voor een kind, pas komende van meester Aandacht.
Het leek Jan, dat hij 't nooit prettig zou gaan vinden, aldus door de ijzige zwarte kalmte naar het werk toe te glijden, zonder gerucht hoegenaamd.
In de verte hoorde hij een hard, krassend geluid, heel regelmatig, erg wrang. Het trilde mee in je borst en neep in je oren.
„Is dat nou een uil?" vroeg hij, na lang zwijgen.

„Wat?"
„Dat krassen, dat maar niet ophoudt."
„O.... dat? Niet zo aangenaam, hè? En dat kan mooi heel de nacht zo duren. Da's de wartelaar."
„Wartelkoning, Koen."
„Nou, goed; maar ze zeggen toch wartelaar en lijkenzoeker. 't Is de waterkwartel. Toekomende maand heeft hij uitgekrast."
En om 't maar niet langer te horen, wou Jan toen weer bomen. Ze lieten hem maar aantobben, véél hulp zette het toch nog niet bij. Maar zolang hij doende was, staken z'n ogen niet zo en hoefde hij niet zo fel te letten op de krasroep van die lijkenzoeker. Waarom lijkenzoeker? Hij nam zich voor dat nu nog niet te vragen.
Ach, daar sloeg even een rietvink, of 't kon ook een karekiet zijn geweest. Hoe zo'n vogeltje toch ontwaakt van 't gering gerucht, dat hun vlet verwekt. En dadelijk weer slaapt het in op de eieren. Jan kent ze, grauwgrijs, wit gespikkeld, en een nestje, kunstig hangende tussen drie of vier rietstengels in. 't Is maar een vogelliedje van niks geweest, maar 't heeft hem ineens doen denken aan de dag, als alles in de lucht, op de grond en in het water leeft en beweegt en zich kenbaar maakt. Nu is alles zwart, de maan gaat onder. Hoe vinden Koen en Evert toch de richting in die donkerte?
Wonderlijk, als je bedenkt, zo'n enkele vogel zet dat scherp voor je denken neer, dat achter deze zwarte stilte het leven van alles wat leeft toch doorgaat.
„Hoor!" zegt ineens de mankpoot, maar Jan heeft niets van aanbelang gehoord, buiten het plassen van vaarboom en riem in het water. „Er jaagt een otterhond in de slikken hierneven."
En Evert heeft dat nog niet recht gezegd, of de hoehoe-roep, langzaam, zwaar en galmend, glijdt over het water. Uit de verte komt de roep terug, maar hoger, fluitender van toon. En dàt is nou het wijfje, wordt hem uitgelegd. 't Is laat in Mei, en dus paartijd voor die woeste visdieven.
En ze naderen de wartelkoning. Is die roep nu vóór hen, of achter de vlet? Soms ineens aan gene kant, dan aan de andere? Maar je hoort geen vogel vliegen en die verandering van richting volgt telkens zo rap. Dáár moet Jan Baan toch bescheid over weten. Aan spokerij mag een mens niet geloven, dat is kwaad werk, weet hij van moeder. Dommigheid van 't griendvolk, dat onder aan de stoepen bij elkaar hokt en in de waarden. Die geloven nog aan vliegende vuurvarkens en klagende dwaalzielen, die als lichtjes over 't kerkhof bibberen in de nacht.
„Waar of nou toch de vogel is?" vraagt hij, fel luisterend met geheven vaarboom.
„Zo, Jan," zegt Koen, „heb je dàt al gemerkt? En ik, die dacht, dat je 't omtrent afpikte van de slaap."
„Waar is hij nou?"
„Da's niet te zeggen bij de wartel. Die hoor je overal. En zoek hem maar

nooit, dat helpt toch niet. Zó een vreemd geluid, ik ken geen vreemder. 't Kan tegelijk uit alle windstreken lijken te komen; toch, zeggen ze, is 't er maar een, die zit te krassen op 't broedsel." En hij stuurde bruusk een slibberige kreek in; bijna was Jan over de kruiwagen gevallen daardoor.
Soms schuurden ze even over een ondiepte heen, maar ze bleven toch vlot. Wat verder vonden ze meer water en toen ineens zaten ze temidden van het riet. Hoe je hier ooit de wegen leert, dacht Jan Baan, want in dat riet waren verschillende vaarstroken neergeslagen. Koen boomde nu alleen, om zo min mogelijk riet te kroken. Achter die rietgors was weer open water, maar toen pas werd het menens. Ze schoven een baggergat in, waar de vaarboom omtrent in de kliederige bodem bleef zuigen. Menigmaal zaten ze hoog.
„We zijn knap laat," wist Evert en hij trok z'n baggerlaarzen maar alvast aan.
„Gaan we dan meteen beginnen?" vroeg Jan.
„Nee, maar 'k zal er nog wel eens uit moeten, schat ik, om ons vlot te trekken, met dat afgaand water. Heb je je verkeken met het tij, Koen?"
„Ja. Omtrent een uur." En meteen was de manke al over boord gestapt, want de vlet schoof bomvast in de zware kleigrond.
„Naar achteren!" commandeerde Koen en de vlet hief zich wat. En zo kon Evert het houten scheepje duim voor duim over die bult heen trekken. Toen er van voren weer wat water bemeten werd, gingen de twee broers daarheen en door hun gewicht alreeds kwamen ze vlot. Nog tweemaal die nacht voeren ze hoog, de laatste maal moest Koen óók buiten boord helpen trekken. Maar precies op het nippertje kwamen ze toch aan hun vletterstee, die een dertig meter onder 't eilandje van de Tilborgse Kreek was gelegen. Omdat er geen kouwtje wind stond, legden ze de vlet aan twee geplante vaarbomen neer. En ja, toen moest Jan Baan óók naar de wal. Probeer maar eens een paar waterlaarzen met stijve schachten aan te trekken, als je dat nog nooit gedaan hebt. Maar 't is alle Sliedrechtse jongens gelukt, Jan Baan ook ten leste. Zelfs kwam hij aan de wal, alhoewel hij toen bèkaf was. Wat zuigt die rivierklei onder je zolen.
„Op je hakken lopen, met je tenen afzetten, en inééns," ried Koen hem van de oever aan en inderdaad, daar had hij toen baat bij.
Ze hadden daar een riethut, de gebroeders Baan. En stro met oude zakken en meer van dat lorrengoed. Licht maakten ze niet; als de slaap je dan verrast, kan 't mooi brand worden ook. En niemand is er, uren in de omtrek, die je dan zou kunnen bijstaan. Koen en Evert maakten zich een nestje en vlokten neer. Stro was er genoeg, maar Jan Baan dacht niet aan slapen. Daar was hij te moe voor, en 't ongewone van een nacht in de slikken hield hem fel gespannen. Daar zat hij, op een holle stronk van een knotwilg, waar wat fosforlicht in schimmerde. En zowaar, Evert sliep al. Zomaar, in z'n laarzen, hoe is 't mogelijk? Hij ging wat verzitten, wachten, wachten.... kijk, nu zag hij nog meer lichtpuntjes uit die boom. En beven

ze nu, of staan ze stil? Net sterren ter aarde, vreemd, bijna beangstigend. Het rook hier naar drogende bagger, klef en zeerdoend aan de keel.
„Jan," zegt Koen gedempt, „jij moet óók gaan slapen."
„Waarom?"
„Om daarom. Alle uren wegen in ons vak. Werken als je werken kunt, slapen als je slapen kunt. Anders ga je er aan te gronde."
„Hoelang nog, Koen?"
„Dik drie uur."
„En hoe weten we dan, dat die om zijn?"
„Gewoonheid. Ga nou slapen, ik roep je wel."
„Je was nou toch ook een uur te laat."
„Dat was ik. Maar dat is eens, en nooit meer. Ga nou slapen."
„Ja, Koen."
Jan Baan beloofde het en hij deed het. Dwars tegen zijn zin in ging hij een goed leger maken. Maar toen hij goed en wel ingebakerd lag, een baalzak onder zijn jongenskop, dacht hij – zó slaap ik nóóit in. Maar 'k zal me muisstil houden, dan komt onze Koen tenminste aan z'n rust toe. Dit was het laatste dat hij dacht, want de moeheid blies al zijn bewustzijn er uit, nog eer hij warm was geworden in het stro. Koen hoorde hem diep en rustig ademen. Die is 't werkmansbestaan begonnen – overwoog de aardhaler en sloot zijn ogen ook.

Een tureluur klingelde boven hun slik, Evert Baan ontwaakte daarvan. En direct zag hij, toen hij zich ophief op de ellebogen, ze waren te laat. Omtrent een uur zal 't geweest zijn. Want er was al wat bagger gedroogd onder aan de rietstengels in het slik.
„Wakker worden!" riep hij, „we zijn laat."
Koen sprong overeind en zag het ook.
„Het eigenste uur van vannacht," zei hij spijtig en hij sloeg wat water tegen z'n gezicht en slapen. Toen trok hij z'n slap broertje overeind, die „moeder, moeder" kreunde en waggelend over het stro struikelde.
„Jan, 't is werken geblazen, jong!"
Ja, hij weet het al. 't Is waar.... en hij heeft twee dooie benen in die strakke laarzen. Werken.... 't is zo. Hij komt naar buiten gestrompeld, 't lijkt wel of z'n keel dicht zit. En hij vraagt een slok drinken, die ze hem geven. Koude koffie. Heel niet smakelijk, maar wèl word je er wakker door en klaar in je hersenen.
„Zijn we te laat? Of droomde ik 't maar?"
„Was dat maar waar, Jan. 't Is wéér dat uur van vannacht. Daar ben je ook zó op uitgerekend...."
„En krijgen we de vlet nou nog vol?"
„Proberen, Jan."
„Ja!"
Ze legden de planken uit, Jan moest stophout aandragen en vlug, vlug,

alles met de rapte en ze waren stellig nog geen kwartier wakker, toen ging de spaai al de grond in.
„Nu gaat dat met z'n gedrieën zó," legde Koen uit. „Jij steekt de stootkanten af met de spade, Evert laadt de krui vol en rijdt de grond af. Maar jij moet vooruit zien te werken, dan kun je om de acht of tien kruiwagens in de vlet de grond gelijk gaan maken. Begrepen?"
Natuurlijk heeft Jan Baan dat begrepen, erg ingewikkeld was het ook niet. Maar 't gereedschap was wat groot voor hem, dat vorderde extra kracht; vooral omdat de spadesteel zo lang was, maar ook vanwege de breedte van het mes van z'n spa. Doch daaraan valt niets te verhelpen, hij pakte het maar aan zo 't uitkwam. Onwezenlijk hoog lag de vlet op het droge, nu 't water zover gevallen was. Jammer van dat verloren uur. Jan Baan nam zich voor, dat hij knap doordouwen zou, juist als hij zijn broers zag doen. Want de vlet moest vol. Hij dreef de spade in de trekkerige klei, maakte na wat oefening zowaar al een stootkant, die ongeveer recht was. En ruim bleef hij de gravende Evert voor, zodat hij tijd kon vinden, om de aarde te gaan verdelen in de vlet en om de loopplank te verleggen, telkens als dat nodig bleek. Dertig meter grond, was hem gezegd, gingen ze halen. Van de school wist hij goed, wat een kubieke meter was, maar bij dertig meter grond stond toch z'n voorstellingsvermogen stil. Is dat veel, duurt dat lang? Gaat je rug dan nog harder steken, eer de dertig meter compleet in de vlet gekruid en goed verdeeld zijn?
„Hoever zijn we?" vroeg hij aan Evert, toen hij met zere rug weer voor even terug was uit de vlet, om stootkanten te steken.
„Omtrent tien, ja, elf meter hebben we er in."
Elf? Dat maakt nog negentien.... en Jan zag al wat water aantreden in de lage geulen. Zouden ze er wel komen? Werkte hij wel hard genoeg mee? Het gaf hem een wee gevoelen, iets als onmacht, dat het er nog negentien waren en dat het water al weer wies.
Maar neen, geen steken voelen in je rug, geen geouwewijf. Dóórwerken! En niets merken laten, hoe het ook nijpt. Integendeel, hij wou laten zien, hoe ree hij 't al af kon, hoe makkelijk hij z'n beide broers bijgewerkt kon blijven. Toelopend op de vlet zag hij, dat er heel wat aangroeisel aan zat. En hij nam z'n spade en ging de reut er af schorrelen. Maar Jan Baan heeft, dat doende, z'n broer Koen verkeerd begrepen.
„Blijf jij nou maar bij 't werk, dat ik je aangewezen heb, Jan. 'k Schat, daar heb je zat aan te doen."
En dat een standje van je eigen broer je meer beschaamd kan maken, dan een op school. Jan Baan moest zijn wezen afwenden, om niet te laten zien, hoè hij kleurde. Maar gauw hervond hij z'n wil. Koen zou erváren, dat hij kracht genoeg had voor het aanbevolen werk. En hij klom in de vlet, liet met jongensachtig wild geweld de aardkloten rondvliegen, há, hij werkte nu met vuur. Telkens zag hij Koen naderen met de grond. Eerst verscheen z'n kop, het kaalwordende kruintje en dan pas z'n wezen met de ernstige

ogen. Naaste jaar gaat Koen trouwen. Bij de burgerij trouwt het manvolk vroeger, ja véél jonger dan Koen. En Koen kent Leida toch al heel lang, tenminste zolang Jan heugen kan. Leida, een stille meid zij ook. Al vier jaren zal 't geleden zijn, misschien vijf, dat ze met een zucht gezegd heeft tot moeder: moeder Van Tulle, heel m'n uitzet is nou af en net. Bij die gelegenheid heeft Jan Baan van zijn trotse moeder vernomen, dat Leida dat alles zèlf genaaid en gestikt heeft, de namen ingeborduurd, ja zèlf festons geborduurd, omdat dat anders zo durabel wordt. En toen al heeft moeder gezegd: nu jij nog, Jan, goed aan het werk, eerst moet jij in de rij en dan is 't Koen zijn dag.
Heden is hij in de rij, al is 't nog maar om de stootkant te steken en de grond gelijk te maken. Maar dat gaat bijgroeien, wacht maar. Wacht maar eens, moeder, en ook jij, Koen; Koen met je veel te ernstig koppie en je oudachtige meid.
Wat wast dat water al. Dat je dat nu niet even tegenhouden kunt. Nee, dat gaat niet. De natuur is onweerstreefbaar. Altijd gaat die getijdenloop door, of je nu met je broers dertig meter grond moet halen, of niet. Telkens, als Jan naar de vlet loopt, moet hij al door wat kledderige plassen waden; maar nu weet hij tenminste, hoe hij lopen moet, om niet vastgezogen te worden.
Hij staat in de vlet, overziet het groeiende waterveld dat de kring rond hun arbeidsterp steeds dichter nijpt. We moesten achter een dam kunnen werken. Hij zegt dat aan Koen.
Ach en ach, wat is die Jan Baan nog een aanvanger. Koen zou er wel om kunnen lachen.
„Vanwaar komt het water gewassen, zeg op, Jan?"
„Hè?"
„Van alderkanten, jong. Van àlle streken. Dus niet een dam, maar een ronddijk, die overal aansluit. Dàn bleven we droog, dat is waar. Maar hoe kwamen we dan uit die put? Elke keer de dijk doorsteken, om eventjes weg te kunnen varen? En later achter ons weer dichten? Driedubbeld werk, jong."
Jan Baan was overtuigd. Een ezelachtigheid had hij daar verkocht. En hij overdacht met eerbied, dat de manier van Koen en Evert, afgekeken van vader, die z'n ervaring óók weer van voorgangers had, toch wel goed doordacht zou zijn. Alles wat er aan te verbeteren viel, dat wàs al gevonden. Hij, Jan Baan van 't Sliedrechtse Bovenveer, had alleen maar te werken, naar de gevonden manieren; dàn deed hij z'n plicht en z'n plicht goed.

Ze laadden acht en twintig meter ruim. De laatste kruiwagens waren in de klieder blijven steken en dan was hun gezamenlijke kracht nodig geweest, om die last nog aan boord te krijgen. En toen Jan 't bevel kreeg, de planken te gaan bergen, dreef er al stophout. Verder werken was onmogelijk geweest, Koen en Evert hadden echt het laatste graantje meegepikt. 't Was

ver in de ochtend en ze hadden veel honger, alle drie. Heel in de verte hoorde je boerenvolk kwekkend praten en soms reutelde ergens een koe. Een witte zomerdamp lag over de rietlanden en Jan kreeg het koud van die aanblik, hoewel de zon al knap rees. Toen hij de laatste plank mooi op het droge had, riep Koen hem toe, dat hij strooi meebrengen moest, strooi zoveel als hij dragen kon. En zonder te weten, waar dat voor dienen moest, kwam hij 't bevel van zijn ervaren broer na.

Het was, zo vernam hij, opdat hij nog een dik uur slapen kon in de vlet. Eer zouden ze, zo afgeladen, toch niet vlot zijn. „En je kunt wat slaap best gebruiken, Jan."

„Maar jullie dan?"

„Doe nou je laarzen uit en ga slapen! Wij getwêe gaan voor moeder een maaltje baars vangen, daar is 't nou mooi de tijd voor."

Ach, hij wilde zo graag mee. Maar al zeurde hij er ook om, al zei hij, dat hij zijn doodlamme leden nog niet eens voelde en dat hij helegaar fris was, Koen stond op z'n stuk. „Je kunt misschien straks nog niet eens aan boord komen, als we goed vlot zijn. Da's nog een heel aanleren, Jan, zonder te verzuipen."

Het visgerief van de broers was maar eenvoudig. Dure hengels van bamboe? Welneen, ze sneden elk een stok bandhout, omtrent ter dikte van karreband. Dat ligt wel zwaar in de hand, maar 't kost niets. De simmetjes droegen ze bij zich en pieren kon je op 't eiland omtrent rapen met opkomend water. Ze waren al weg, en Jan sliep zwaar en zwetend boven op het werkstuk van die morgen.... ruim acht en twintig meter zware grond. Hij droomde. Ja, viel van de ene droom in halvelings ontwaken, om direct weer onder te dompelen in een andere. Kinderwerk wel, maar toch gericht op het graversvak. Dat uur, het verloren uur van deze nacht, wrong hem. Je moest als graver kunnen gewekt worden, als 't getij bekwaam is, om het werk aan te vangen. Maar hoe? In zijn rusttij daar op de Biesbossche klei, vond Jan het middel. Maar hij zweeg er over. Wellicht was 't wel even stom bedacht als z'n indijking van het graafwerk. En als zo'n middel goed was, zou vader en de vaders van vader, heel lang geleê 't al niet lang geweten hebben?

Maar tòch nam Jan de volgende reize een lang eind dun touw mee. En toen werd het oppassen. Eerst moesten Koen en Evert vast slapen. Eerder dierf hij de riethut niet uit. En hij bond het touw aan een dwarshout van de vlet, liep door 't water naar z'n stroleger weerom en bond het om z'n arm. En 't werkte, ja, het middel hielp. Met een schokkend trekken aan z'n arm werd hij wakker. Als een kat zo behoedzaam stond hij op en trok hij naar de gronden. Maar z'n berekening was fout geweest, Jan Baan heeft zich die eerste keer door 't vallende water ruim een uur te vroeg laten wekken. Nog zes keren heeft hij dat spul moeten herhalen, maar toen wist hij zuiver – op een duim na – hoeveel spacie hij het touw moest laten. Eerst toen hij daar stelligheid over had, bond hij Koen op een nacht het

touw om z'n arm, toen z'n oudere broer met macht en geweld in z'n kleren sliep.

Nijdig werd Koen Baan wakker; wie rukte hem daar z'n arm omtrent uit het lid? Een kwaaie streek, ze hebben hem vastgebonden in de nacht. En kwaad springt hij overeind. Hij hoeft niet te vragen, van welke kant de deugnieterij komt, Jan zit ook al overeind op z'n leger en kijkt met wat vreemds in z'n ogen naar de beer, die grommend op hem afkomen wil.

„Niet slaan, Koen," piept het kereltje, „toe nou, sla me niet. 't Is krek laag water, daarom ben je nou wakker."

„Met dat touw?"

„Met dat touw aan de vlet."

„Zo."

En Evert slaapt in volle vrede door, want veel gerucht maken die twee niet.

„'t Is knap," weet Koen. „Maar wie heeft dáár ooit eer van gehoord?"

„Alles is toch ene keer nieuw," meent Jan Baan, nu al weer heel gerust. En Koen vindt het wekmiddeltje knap.

„Ja, ja. En zo'n blaag. Nog geen twaalf."

„'k Heb het zóveel keren geprobeerd, eer 't goed ging."

„Dan zeker bij jezelf."

„Ja, Koen."

„En niet geslapen."

„Allenig maar wat minder."

„'t Is knap. En heb je 't nou secuur?"

„Vast!"

„Leer het me!"

„'k Heb knoopjes gelegd, zie maar, zestien. Ieder knoopje komt zuiver overeen met een kwartier."

„Dan heb je m'n horloge er bij gehad."

„Ja, toen je sliep uit je vest gehaald."

„En met lucifers bij gelicht?"

„'t Is waar," moet hij bekennen.

„Goed dat we dan niet zijn afgebrand, kwaaie aap. Maar allé, dat is voorbij."

„Wat is er?" vraagt Evert slaperig.

„Dat end broer van ons heeft een porder voor laag water bedacht. En 't is knap."

Evert vat er niets van, mankt overeind en gaat zijn wezen wassen. Buiten struikelt hij over een touw.

„Au!" hoort hij uit de riethut Koen schreeuwen. En daarom trekt Evert er nu nog maar eens aan. Wat vreemd potje wordt daar in hun strooien villa gebrouwen?

Die nacht sliep Jan Baan zeer gelukkig in. Goddank, alles wat te vinden was, is nog niet gevonden door vader en de vaders van vader. En Koen, die àlles weet van de aardhalerij, heeft het zelf erkend: 't is knap!

III

DE AARDHAALKAR

Mie van Tulle is nu eenmaal een huisvrouw van aparte levensmanier. Die heet overgeërfd te zijn uit den vreemde; ze stamt toch immers van Tuyl, waar – naar 't zeggen is – de boeren op Zondag een hoed dragen. Misschien wel een boordje ook, gelijk de heren uit de stad. Een van haar koppige gewoonten is, dat ze een taart bakt, telkens als een van haar kinderen verjaart. Een taart met alles er in, wat goed is, duur of niet duur. Het is omtrent de enige weelde in hun pover dijkhuis en naar die herdenkingsdagen wordt dan ook uitgezien. Zèlfs door zo'n oude lummel als Koen nu geworden is.

Jan wordt dertien. Een leeftijd van niks, en 't ventje is daarbij nog klein van stuk ook. Máár.... taai, zeggen z'n broers, en nooit of nooit is 't werk hem te veel; klagen is er niet bij. En dat troost moeder, ze is fier op Jan, haar eigen Jan Baan. Vier kinderen heeft ze in leven, vier van de negen. Een dochter, getrouwd met een Dordtse melkslijter, daar wordt rijk verdiend, maar helaas rijker opgemaakt en dan nog de drie jongens.... Koen, Evert, Jan. Oppassende jongens, degelijk bekwaam voor hun graverswerk, moeder altoos ter hulpe. Als Koen nu maar geen kennis had en wilde gaan trouwen, kwam ze nu tot welstand. Maar ze mag het kind er niet van weerhouden, het komt Koen – na zovele jaren wachtens – rijkelijk toe.

Naaste jaar moet het dan maar beuren. Zij heeft nu wat overgelegd, Koen ook, dadelijke armoei zal er niet van komen. En Jan groeit naar de volwassenheid toe, van hem kan ze nog vele jaren hulp hebben.

Ach, die Jan. Alle uren dat er niet te werken valt, zit hij in felle aandacht over de boeken van meester Aandacht gebogen. Hoe houdt zo'n jongen dat uit, er wordt toch gewerkt zolang het dag aan de hemel is. Ja, soms nog wel op de tast in de nacht, als dat uitkomt met het watergetij, die vriend en vijand tevens van de vletter. Maar geen uur laat Jan teloor gaan, ja nog geen kwartier. En Aandacht schijnt daar echt plezier in te hebben. Nu, dàt kan moeder verstaan, want iets van dien aard komt niet om de andere dag voor. Hij is al een keer of wat komen kijken, hoe Jan het maakt. En daarbij heeft hij secuur de jongen overhoord ook. Laat die meester nou toch aan Jan een heel pak schoolschriften cadeau doen. Toen hoefde moeder alleen nog maar een potje inkt te kopen en wat pennen. Niet duur tezaam. En meester Aandacht heeft van Jan getuigd: „Of hij er zwaar bij werkt of niet, zowaar, hij houdt met rekenen en natuurkunde die van de Burgerschool rijkelijk bij."

„Zal 't niet te zwaar zijn voor het kind?" heeft Mie van Tulle bezorgd gevraagd. „Ziek worden, schat ik."

„In die jaren zijn ze even sterk, als ze *willen* zijn," wist de meester, een

man toch van terdege ervaring. „Maar meestal willen ze dan niet veel, dàt moet ik er bij zeggen."

Jan Baan scheen veel te willen. En moeder vatte niet, waar dat henen reikte. Zoiets had ze ook nog nooit ervaren in een harer kinderen. Ze waren allen omtrent eender hand, bezeten met werklust, tot haar ongelukkig schaap, de mankpoot toe. En háár kinderen niet alleen, overal in Sliedrecht kan men dat waarnemen, felle werklust. Niet één is er, die de luiaardij verkiest. Ja, toch wel merkwaardig; nooit zie je een bedelaar, die uit Sliedrecht geboortig is.

Maar in Jan dreef tweeërlei drift. Lust om te werken, drang om te leren tevens. Moeder wist niet, wat hij er ooit aan hebben kon, zich in de boeken te bekwamen. Maar ze liet hem begaan; het kon toch nooit schaden. En de bewondering van meester Aandacht deed haar van binnen goed. Meer dan ze erkennen wou.

Het was haar Jan genoeg. Van de grote jongens weet ze, dat hij op de vernuftige gedachte is gekomen van het touw, dat zich strekt bij afgaand water en de jongens dan wekt. Nuttig is dat, want je kunt 't volk toch geen slaande pendule meegeven bij dat rauwe grondwerk. En een uurwerk, hoe kostbaar ook, al is 't van marmer en brons, 't kan stil blijven staan. Maar het water staat nooit stil, dat volgt een vaste wet. En naar die wet behoort de vletter zich te richten.

Straks komen ze weer thuis. Dan valt Evert op de krant aan, want die is heden nieuw, 'tgeen maar eens in de drie dagen voorvalt, en Koen gaat starrelings voor zich uit zitten kijken, afgewerkt, dof en belust op eten, daarna op slaap. Soms zit hij sommetjes te krabbelen op de rand van een ouwe krant of op een suikerpuntzak. Stoor de goeie jongen dan niet. Hij is bezig aan zijn zoveelste ontmoedigende erkenning, dat geld trager aanwast dan je gehoopt hebt, toen je met sparen begon. En Jan duikt weg in zijn boeken. Nutteloos, zegt Koen daarvan.

„Maar hij heeft jou toch geleerd, hoe je op tijd wakker worden kunt."

„Staat dàt in de boeken, moeder?"

„Best mogelijk van ja of van neen. Ik ben een oud mens, heb daar zo geen weet van."

„'t Is te zeggen, als Jan op den duur maar zinnigheid houdt in 't graversvak. Daarom heb ik 't niet op de boeken. Tegen de jongen heb ik niks, moeder. Werkzaam is hij genoeg. Helder ook; hij heeft heel geen boeken van doen." En toen vertelde Koen haar, dat ze met z'n allen overnieuw wat wijzer waren geworden door Jan. Onze Evert kruit nu ook."

„Met z'n horrelvoet?"

„Met z'n horrelvoet. En als je 't achterna beschouwt, is 't gek, dat we niet eer op de gedachte zijn gekomen. Als Evert z'n benen ongelijk zijn, dan maken we de grond, waarop hij loopt, ook ongelijk, zei Jan, en naast de loopplank legde hij een zware badding, die zoveel dikker was dan de oude plank als Evert z'n horrelvoet kleiner was dan zijn gezonde been. Zijn

horrelpoot zette Evert op de badding en toen was hij niet mank meer."
„Dat is te zeggen, als ie kruit niet, anders natuurlijk wel."
„Vanzelfs, anders wel, zolang als Jan dáárop niets heeft bedacht. Want dat jonk vindt âlles uit. Op een dag lag er een oude gaanrol in de vlet. Wat moet dat ding? zei ik. Jan zei dat hij het voor zijn zakcenten gekocht had op een sloperij in Ambacht. Ik heb op hem gefoeterd, omdat hij zijn centen voor die rommel uitgaf, maar hij zei: 't Is geen rommel, zul je straks wel zien. En in het Bergse Veld is hij aan het scharrelen gegaan. Hij heeft het aanloopstellinkje naar de vlet toe opgehoogd. Hij kwam er stophout voor te kort; daar nam hij griendstobben voor. En toen zette hij die gaanrol boven op die stelling. Aan onze kruiwagens sloeg hij ijzeren haken, ook al meegenomen van die sloperij in Ambacht. En met een eind touw maakte hij die kruiwagens aan elkaar vast. Als ik nu met mijn kruiwagen afdaal naar de vlet, sleep ik Evert z'n wagen, die omhoog gaat, mee, aan het touw, dat over de gaanrol loopt. Nou gaat het kruien een stuk lichter en we verzetten veel meer grond in de eigenste tijd."
„'t Is een mirakel. En wat wou je nu doen? Eerder thuiskomen met je dertig meter grond?"
„Dat kan niet. Hoog water is hoog water. Maar wel een grotere vlet huren."
„Koen, steek je niet in de zorgen, jongen."
Jan trad binnen, gewassen en gekamd.
„Koen heeft recht, moeder. We moeten een grotere vlet hebben mettertijd. Evert zegt het ook. We besommen te weinig samen."
„'t Is voor 't eerst, dat ik iets van dien aard hoor," wist moeder bezorgd. „Eerst was de schuit voor jullie getweeën te groot. Twee sterke ongeschonden manmensen graven per tij nooit boven de dertig meter. Vader en oom Frans ook nooit. En een veertig-meterse huren is peperachtig, jongens. Hoe moet dat ooit betaald worden?"
Hierop zweeg Jan. En Koen deed mee; hulde zich in de rook van zijn pijp en dacht na. Had ik 't koppie maar van onze Jan, murde 't door hem heen. Dan wist ik nu wel antwoord en raad tevens. En hij zat het nog zo kinderlijke smoeltje van z'n broer in bewondering aan te kijken. Moeder had natuurlijk wel recht, maar als ze veertig meter per tij opbrengen konden, was alle zorg van hem af, kon hij trouwen en subiet ook. Dan bleef er voor moeder nog genoeg opbrengst over, om door te dokteren op haar manier. Met Jan z'n koppie zou hij de weg wel vinden, om tot de veertig meter te geraken. En 't moèst. Anders bleef het wachten en wachten, tot Leida grijs haar had en alle blom er aan verstorven was.

Ze vierden 't feest van Jan Zondag na zijn naamdag, dan hoefden ze er niets voor te verletten. Van moeder had de jarige, behalve dat zij op de taart tracteerde, een mooi mes gekregen en drie potloden. Van Koen en Evert niets; zoiets etepeteterigs waren ze niet gewoon. Jarig worden is iets van eigens, daar doe je zelf niets aan toe of af.

Maar wel heeft Koen voor 't eerst die dag eens in Jan z'n boeken gekeken, en er een aardig goedkeurend woordje over los gelaten. Dat was óók een cadeau. Want ja, zo dacht de grijswordende jonkman, als je hersens in je kop hebt zitten, moet je ze goed oefenen. Net zoals de spieren geoefend moeten worden. En dat kind (wat is nu dertien jaren), 't heeft hersens.
Jan had hersens; hij had spieren ook. De tweede zomer dat hij in het grondwerk zat, groef hij, zo jong als hij was, al bijna tegen z'n broers op, en met de gaanrol kruiden zij hun dertig-meters vlet vol, ver binnen de tijd dat de vloed hen van de plaat verdreef.
„Neem nu een grotere schuit," zei Jan tot Koen. „Wij kruien immers makkelijk veertig meter." En Koen z'n laatste aarzeling verdreef hij door hem voor te houden dat hij dan kon trouwen. Koen tastte door: hij huurde een vlet van veertig meter.
Mie van Tulle was slecht te spreken, toen zij met die vlet voor de wal kwamen. Had een moeder nou niets meer te zeggen over haar kinderen en wilden die niet luisteren naar haar wijze raad?
Maar 's Zaterdags klaagde zij niet meer. De jongens hadden dag op dag veertig meter grond verzet, en Koen telde het geld uit, dat hij daarvoor gebeurd had. Nog nooit waren er aan het einde van een week zoveel blanke guldens voor haar uitgeteld.
„Dat hebben we nou aan onze Jan te danken, moeder," zei Koen er bij.
Er speelde een lachje om de dunne lippen van Jan Baan. Wanneer je als jongste zulks uit de mond van je oudste broer mag horen, doet je dat goed. Maar hij was niet voldaan. „We moeten straks vijftig, zestig meter halen op een tij," zei hij.
Om die praat lachte Koen. „Welja, we graven straks in één tij de hele Biesbosch uit."
Er kwam een kleine rimpel in Jan z'n voorhoofd en een scherp trekje bij zijn smalle mond. Dat van de hele Biesbosch had hij niet eens gehoord. „Ik denk tòch dat we aanstonds vijftig meter kunnen halen," zei hij.
Nu vatte Koen het niet langer als een grap op. „Zou je denken dat dit kan, Jan?" vroeg hij.
Een blij gevoel maakte zich van Jan meester. Koen stelde vertrouwen in zijn prakkizaties. Tevens doorstroomde hem het verantwoordelijkheidsgevoel: hij moèst daar wat op vinden. Maar hoe? Er liepen alleen nog maar halfafgedachte meningen door zijn kop. Hij sloeg het schoolboekje, waarin hij had zitten leren, dicht en vouwde nadenkend z'n handen.
Zo lijkt hij op vader verscheiden, zag Koen ineens als bij verheldering. En onze Jan kan van vader toch maar amper heugenis hebben.
„Kruien, dat duurt lang en 't is omslachtig ook. . . . ." zei Jan in 't vage.
„Wou jij de grond soms wegblazen?"
„Dat niet, maar kruien duurt wel lang." En hij stond op, wou naar moeder gaan. Het was hem zo lee, dat hij Koen geen dadelijk uitsluitsel kon geven.

Want hij begreep goed, waarom die oude jongen zo graag meer wilde graven. Leida.
„Van jou wordt een mens ook niet veel wijzer," zei Koen verdrietig.
„Koen! Laat me eerst wat tijd, toe nou. Maar 't moet toch kunnen."
„Moeten, moeten...."
„Ja, zeg ik. Want als we het willen, moet het te doen zijn. Tijd om vijftig meter te graven hebben we ruim genoeg, gedrieën. Maar 't is het laden. 't Kruien duurt te lang...."

Kort daarop had Jan een plan.
„Twee loopplanken, Koen. Is dat erg duur?"
„Daar is aankomen aan. Voor ons doen."
„En vier wielen?" ging Jan door.
„Waar heb je die voor nodig, me jonk?"
„Dat zal ik je straks wel zeggen. Kleine wielen moeten het zijn."
Koen schudde zijn ouwelijke hoofd. „Wielen zijn duur. Ons moeders gezicht staat op onweer als er een nieuw wiel aan een kruiwagen moet. Daar gaat een groot part van onze weekhuur mee heen."
Jan kneep zijn ogen dicht en deed ze toen weer open. „Ik heb toch vier wielen nodig," zei hij.
„Waarvoor?" vroeg Koen ten tweeden male.
Uit zijn buisje haalde Jan een stuk grauw papier. Het was een opengesneden suikerzak. Hij legde het papier op tafel en streek de kreukels glad. „Voor dit," zei hij.
Koen kwam uit z'n stoel omhoog. Er stond een tekening op de zak.
„Dat is onze aardhaalkar," verklaarde Jan.
Koen staarde op de tekening. Het kostte hem moeite om van een paar rondjes en een stel streepjes een kar te maken.
Doch Jan wees ijverig aan. „Dit zijn de wielen en dat is de bak. Een grote bak. Daar gaan verscheidene kruiwagens in."
Koen begon het te begrijpen. Maar hij schudde het hoofd. „Zo'n wagen helpt ons niet met al. De tijd die je uitspaart met kruien, verdoe je weer met het leegscheppen van de bak. Een kruiwagen kieper je leeg."
„Mijn kar ook!" juichte Jan. „Kijk, de bak rust op een onderstel en kan daar draaien. Zie je het niet?"
Neen, Koen zag het niet. En daarom krabbelde Jan op de andere kant van de suikerzak een nieuwe tekening, een zij-aanzicht zogezegd, en hij wees met grote ijver aan: „Dit is het kussenblok en dat de as, en we zetten de bak zó vast met pennen, maar als hij geledigd moet worden, dan gaan de pennen er uit en met een klein duwtje maar kiepert de bak."
Evert kwam de kamer in. Hij had na hun thuiskomst uit het Bergse Veld nog wat in het schuurtje geprutst en daarna zich gewassen in het keukentje. Zijn haar was nat en zijn wangen glommen van het zeepsop. Hij hinkte naar de tafel en keek over Jan z'n schouder naar de tekening.

Koen ging het begrijpen, maar hij schudde andermaal het hoofd. „Zo'n wagen kan mooi zijn, maar hij is voor ons soort mensen niet te bekostigen. Nee, Jan, dit wordt niks." En hij zette zich weer in zijn stoel en nam de krant ter hand, ofschoon hij die al driemaal uitgelezen had. Voor hem was het afgedaan.
Doch Jan liet zich niet afschepen. „Wij bouwen die wagen zèlf. Oud hout kost omtrent niets."
„Kun jij die wielen maken?" mengde Evert zich er in.
„Die kopen we in Ambacht, op de sloperij."
Koen lei z'n krant weer weg en kwam opnieuw bij Jan staan. „Hoe groot wou jij die wagen maken?"
„Groter dan jij 't in je gedachten hebt, Koen! Zeker zes kruiwagens."
Maar toen had Evert ook een woordje te zeggen. „Om zo'n onhandelbaar zwaar kreng voort te douwen, moet je met velen zijn, zeker als 't omhoog moet. En iets van dien aard zal mij maar kwalijk afgaan."
„Jij blijft graven."
„Rij jij het dan met Koen alleen?"
„Ik helegaar alleen."
„Ben jij soms een tovenaar?"
„Nee, maar we kopen een liertje op de sloperij, dat is alles. En we maken twee wagentjes. Jij graaft, Koen graaft en ik draai aan 't liertje."
„Halskop! Wie houdt dan het spul in het spoor, dat de kar niet van de planken af loopt?"
„We timmeren toch zeker latten op de loopplanken, verhoogde kantlatten en dan kàn 't wagentje niet anders dan in 't spoor blijven. Het voorstuk wordt draaibaar, kijk maar. En wat is er nu nog meer tegen?"
„Niks," riep Evert uit, in volkomen ontzag voor zoveel vernuft.
„Ik," zei Koen, „ik heb nog wat te zeggen."
Maar eerst moesten de gebroers wijdlopig uitleg gaan geven aan moeder, die er bij gekomen was. De oude vrouw zat aandachtig met haar wit gemutst hoofd te schudden. „Wat een mens toch beleeft op z'n oude dag. Wordt dat geen avonturen, jongens?"
„Ik schat dat er wat in zit," meende Koen, met wat dofs achter in z'n keel. 't Liefst had hij 't vernuftige kind, dat z'n hulpje was geworden, wel fijn willen nijpen in z'n sterke graversarmen. Maar hij drong dat wilde terug. En toen eerst kwam hij voor de dag met hetgeen hij zeggen wou, toen juist moeder er bij kwam.
„Jan, laten we 't proberen. 't Kan ons de kop niet kosten, we halen ergens oud hout. En voorlopig nog maar zonder lier en kantlatten, eerst zien hoe het werkt. Maar één ding zeg ik je.... praat er niet over."
„Goed," zei Jan, „eerst moet het helegaar goed zijn, anders worden we nog maar uitgelachen ook."
„Zo. En dàn wou je 't wel aan de grote klok hangen? Net als met dat wektouw? Dat doen ze ons nou al allegaar na."

„Gun je 't de anderen dan niet?"
„Helpen de anderen ons soms?"
Een hard woord. Een waar woord tevens. Maar Jan heeft z'n antwoord al klaar. „De anderen hebben 't ook hard te halen en wij worden er niet minder door."
„Dat is 't hem juist. Als wij alleen vijftig meter halen kunnen per tij, dan valt er te verdienen. Maar als we allegaar met zoveel grond aankomen, dan zul je eens wat beleven. Dan loopt de prijs per meter terug en moeten we ten leste meer verzetten voor dezelfde opbrengst, dat voorzeg ik je. Ik ken het aannemersvolk en de opzichters van Waterstaat niet minder. En wie zijn er dan mee gebaat? Niet wij, maar de aannemers."
„Zo bezien," meende Jan aarzelend, „ja, dan zal 't wel beter zijn dat we 't voor ons houden." Maar meteen ontwaakte bij de jongen de sprankel van een gedachte, die van dat ogenblik af hem nooit meer geheel verlaten heeft. De vooruitgang moet niet onder een dekzeil worden weggestopt, maar komt alleman toe. Woorden van die brede gedachte had hij nog wel niet. Toch kreeg dat besef al spoedig gestalte, want hij nam zich voor: als anderen ons nadoen.... goed.... dan wij later weer beter.
En ze bouwden hun aardhaalkar. Een lomp stuk werk werd het, met heel wat overbodigs er aan, waar ze later maar om gelachen hebben. Ze hadden afbraakhout gekocht, afkomstig van een ingewaaide molen uit de Kwakernaatse polder. Dat kostte maar een grijpstuiver, doch het liet zich wreed bewerken. De wieltjes hebben ze op een scheepssloperij gehaald, de assen en 't andere ijzerwerk ook. En als ze toen Jan de portemonnaie hadden uitgeleverd, was hij meteen al met een liertje en kettingen thuisgekomen.
Maar Koen wou 't eerst wel eens aanzien. In hun petieterige tuin hebben ze planken uitgelegd en hier en daar knap opgehoogd ook. Het lompe ding dokkerde als een ver onweer, maar 't liet zich hanteren, al was het beladen met een meter grond. En zonder grote moeite was zelfs Jan in staat, de tuitelige bak, die onderwege op z'n loopplanken vastgeklemd gehouden werd met tapse stophouten, te kiepen.
't Was dus waar. Het vreemdsoortige ding werkte. En 't ging ja wat vlugger dan per kruiwagen. Maar er was wel woeste kracht voor nodig, om de kar naar boven te krijgen; telkenmale kostte je dat een natte rug.
In felle spanning wachtte Jan het oordeel van Koen en Evert af. Koen zei niets na de geslaagde proef; helemaal niets. Hij kon het eigenlijk nog niet geloven, al zag hij 't toch lijfelijk voor zich. Daar is een hortje geleden een onnozel kind van school gekomen. Nog geen twee jaar na dato moet Koen – een graver van jaren her – leren van dat kind hoe je als vletterschipper boven-Jan komen kunt. Want een meter grond per keer naar de vlet rijden, dat spaart heel wat kruien uit. 't Is een mirakel.
Maar Evert wist beter. „Als jullie maar weten, dat ik me eigen aan die bak het graf niet in douw. Dàt is geen werken meer, 't is beesten. En ik doe het niet. Of er moet lierwerk komen op de vlet."

Ze gingen gedrieën op de lege kipkar zitten en overlegden.
„Een lier is duur," wist Koen. „En als 't met een lier niet goed gaat, zitten wij met dat ding."
„M'n gezondheid is me nòg meer waard. Ik douw m'n longen er niet uit. Als ik zo bekwaam lopen kon als jullie, was dat heel wat anders."
Weer wist Jan raad. Hij ging bij Jan Niemantsverdriet een takel halen, kettingen hadden ze zelf wel. Met die takel hanteerden de bomenrooiers de zwaarste bomen, kerels van drie ton als 't moest. En ze sloegen toen een zware badding schuin in de grond; daaraan zetten ze de takel vast. Jan trok de volle kar naar boven, Evert stuurde en Koen keek toe. Alweer een mirakel. 't Ging natuurlijk langzaam, maar het vorderde.
„En nou meteen maar dwarslatten op de planken," schreeuwde Koen vervoerd. Hij wilde nu ineens in hun achtertuintje zien, of Jan àlles waar maken kon, wat hij van z'n vinding beloofd had. En of die kipkar dus zonder gestuurd te worden op de baddings kon blijven sporen. Maar direct kwamen ze al voor onvoorziene zwarigheden te staan. De verbindingen gaven moeite.
„We moeten later ijzeren verbindingsklinken laten smeden," wist Jan direct. Voorlopig timmerden ze de verbindingen maar dicht, op het werk zou dat veel te omslachtig zijn.
Jan Baan liet toen het fraaiste kunststuk zien, dat een graver uit die dagen zich maar voorstellen kon; zonder geleider trok hij – een kind – met de takel die meter grond naar boven.
„Ik ben voldaan," hijgde Koen, „helegaar tevrêe met wat we gemaakt hebben."
„'t Is goed," beaamde ook Evert, die er best over te spreken was, dat hij aan dat gevaarlijk-zware ding niet zou hoeven te duwen, of ook maar te sturen.
„Ik ben nog niet tevrêe," zei Jan, bezorgd voor de tegenstand die zijn woord thans wellicht wekken zou. „D'r mankeert nog veel aan." Maar hij wilde er zich niet over uitlaten, wat hij als fouten had waargenomen.
Die avond praatten de jongens over alles wat ze nodig hadden, nu ze hun kar in het Bergse Veld gebruiken gingen. Meer planken en kantlatten moesten er komen, en een tweede kar, om die te kunnen laden als de andere naar de vlet getrokken en geleegd werd. En een lier moest er toch komen, beweerde Jan, want met de takel ging het veel te langzaam.
„Goed," zei Koen op alles wat Jan voorstelde, en Evert knikte ook.
Mie van Tulle hoorde de beraadslagingen van haar jongens aan, terwijl ze een kous van Evert stopte, waar een grote knol in zat. Ze haalde maar steeds de stopnaald door de kous en legde een brug over het gat, en daarna dwars daarop een andere brug en dan weer een. Het gat werd een rooster met steeds nauwere gaatjes. Ze zei niets, maar af en toe schoot er een kleurtje naar haar gerimpelde wangen. Ze had dat vreemde gedoe van haar jongens al lang met bezorgdheid gadegeslagen en ze had geprutteld als Jan weer wat nieuws had en als Koen van het geld, dat hij van de aannemer

kreeg als opbrengst van de grond, telkens wat afhield, nu voor dit en dan voor dat. Vierkant tegen hen in gegaan was ze evenwel nog nooit.
Jan rekende de kosten uit, nadat zijn broers al zijn plannen hadden goedgekeurd. „Zoveel," zei hij, en schoof het briefje aan Koen toe. Die tuurde er lang op en kwam daarna zijn moeder aan boord om geld.
Het kleurtje op haar wangen werd opeens een felle blos. „Nee," zei ze vinnig, „dat geld dat krijg je niet!"
Die weigering werkte op de jongens als een schot, waarvan zij schrokken. Mie ging vertellen, waarom ze „nee" gezegd had. Zij had als vlettersvrouw ervaring. Zuinig moest je wezen, bij gierig af, als je er niet onder raken wou. Zij had nooit een dubbeltje uitgegeven, voordat ze het drie keer had omgekeerd. Het brood had ze uit haar mond gespaard om een paar centen opzij te leggen. En altijd had ze er aan vast gehouden: wat eenmaal op het boekje stond, dat mocht er nooit weer af, tenzij voor ziekte.
„Dit geld verdienen we weer terug, moeder," zei Jan.
„Houd jij je mond, piepkuiken, waar zou jij van weten," bestrafte zij, en Jan zweeg met rode kaken.
Koen echter stond ook op zijn stuk en hem kon de oude vrouw niet zo maar de mond snoeren. Daarom legde ze het tegen hem anders aan.
„Graven jullie nou maar als gewoon," ried zij, „zo is het al z'n leven goed gegaan."
Maar de nieuwigheid was Koen in z'n kop geslagen. Hij wou dat doorzetten. „Geef toch geld, moeder."
„Nee, want daar is geen einde aan."
„Maar de manier is goed, moeder. Vijftig meter per tij gaan we halen."
„Eerst zien, dan geloven."
„Ben je dan heel niet blij, om wat onze Jan bij elkaar heeft gedacht?"
„Hurt! Eerst dat jong naar bed toe! Jan, ga slapen!"
En Jan ging gehoorzaam.
„Koen," ging moeder toen voort, „jou had ik wijzer gedacht op je ouwer. 't Kan best zijn, hoor, dat onze Jan begaving heeft, ik weet van 't vletterswerk zogezegd niks af, en van boeken nog minder, maar zeg zoiets nooit in het bijzijn van het kind! Dat gaat hem nog eens naar de kop steken. En ik geef trouwens geen geld."
„Dan neem ik het eigens."
„Van je spaargeld?!" schreeuwde moeder ontzet. „En je trouwdag dan?
„Die komt ook. En eer dan je denkt, moeder. 't Is toch zeker m'n eigen geld?"
„Maar ook van Leida, Koen. En denk daar goed aan. Heb je 't met haar al overlegd?"
„Dat niet."
„Schaam je, Koen. Iets van dien aard deed vader nooit. Nog geen dubbeltje ging de deur uit, ook niet toen we nog pas verkeerden, of ik had er weet van. En zo betaamt het."

„Leida zal het goed vinden, als ze alles vat."
„Dat is te bezien. Ze wacht nou al zó lang op jou."
„Ik doe het. Want als ze me hierin tegenstaan zou, was Leida voor mijn persoon de ware vrouw niet, moeder."
„En ik ben 't enig met Koen," wist Evert.
„Schand over schand. Staan ik dan helegaar alleen in de voorzichtigheid?" klaagde de oude vlettersvrouw. „Als 't onze ondergang maar niet kost. Ach, was ons piepkuiken toch maar niet zo verslaafd aan de boeken. En 'k zie weer licht uitstralen tegen de dijk ook. Hij slaapt natuurlijk nog niet, onze Jan."
„Nee, 'k schat dat hij zit te rekenen. Maar niet uit de boeken. D'r mankeert nog wat aan de kiepkar, heeft hij gezeid. Rust heeft hij niet, eer het gevonden is. Dat noem ik nou recht mooi, moeder."
„'t Is me te grof, ik kan het niet meer bijhouwen. Waarom moest vader toch zo vroeg het kerkeputje in gaan? Die zou er nu met een stok tussenin geslagen hebben."
„Da's niet zeker, moeder. Een graver ziet met één oog.... met die kar van Jan is vijftig meter grond te halen per tij. En nou is 't gewauwel meteen uit, moeder. Ik ben mondig, oud en wijs genoegt, ik ga het aan."
Toen sloeg moeder haar handen vertwijfeld voor 't gezicht. „Jongens," krijtte ze, „geen stuiver kan toch onverantwoord de deur uit. En hoe is 't Hein Overwater vergaan, die wou en zou een paardenmolen hebben, omdat ze er bij Waterstaat ook mee baggerden? Van de armen is hij begraven."
Koen Baan stond recht, kwaad en zelfbewust. „Al blijf je nou grienen, moeder, tot je geen tranen meer persen kunt.... ik doe het tòch. Ik zie in Jan zijn kiepkar mijn voordeel, onze opkomst. Ik doe het! Uit!"
„Dwars tegen je moeder in? Dat mag nooit goed enden. De Here zal het zoeken."
Toen aarzelde Koen. Het viel hem zwaar zijn moeder te weerstreven en hij huiverde voor Gods wraak. Smekend vroeg hij: „Geef 't ons dan over, moeder. Jij weet toch van de graverij niks af; wij wel."
Zij scheen onvermurwbaar. „En dat aap van een jong dan? Wat weet die van 't graven? Een blauwe Maandag is hij in het vak."
„Dat wordt een werkman met hersens, moeder. Heb toch betrouwen. Alle mensen hoeven toch niet lomp, sterk en stom te zijn? En nou zal ik het meteen eens verklaren, waarom ik in onze Jan goed vertrouwen heb. Hij heeft z'n wil onder bedwang. En op een manier, zoals ik nog nooit van een mens, oud of jong, gezien heb. Afgewerkt moei kan Jan nog leren. Ikke niet. *Mijn* ogen vallen dan toe. En de jouwe ook, waar Evert?"
„Ja, maar onze Jan kan opwaken blijven over de boeken, zolang als hij 't maar wil."
„Dat wel," erkende moeder. „Ik wil niet gezegd hebben, dat het een sufferd is." – In haar hart was ze groots op haar kuiken. – „Maar hij wil

https://achterderug.nl

iewers wat anders. Ik ben zo bang. Die rijk willen worden vallen in vele verzoekingen, zegt de Schrift."
„Ben je nou waarachtig al bang dat we aanstonds stikken zullen in het geld?" vroeg Koen met een trieste glimlach. „Als je nog niet eens tot een trouwdag komen kunt...."
„Och nee," moest zij bekennen. „Aan rijkdom zijn we niet zo gauw toe. Ook niet als jullie vijftig meter in een tij haalt. Maar...."
Ze kon het niet recht onder woorden brengen, doch kwijt was ze haar vrees niet.
„Moeder, er is nòg wat," pleitte Koen voort. „Onze Jan jaagt niet als een gek achter z'n eigen fouten aan."
„Ik versta je niet."
„Hoor dan. Toen hij de eerste nacht met ons naar het Bergse Veld was, heeft hij al gezocht naar een middel om ons te wekken bij het drooglopen van de plaat, en hij had dat wektouw deksels gauw gevonden. Maar hij heeft geen woord er van gekikt, aleer hij wist dat het goed werkte. Daarvoor had hij nacht op nacht gewaakt om alle foutjes er uit te halen. En nu gaat het eender. Er schort nog wat aan zijn aardhaalkar, zegt hij, ofschoon ik niet zou weten wat het wezen kan. Maar hij zoekt net zo lang tot hij het gebrek gevonden heeft. Heus, moeder, je kunt Jan om een boodschap sturen."
„Ja, ja...." Haar tegenstand verminderde, ofschoon ze bang bleef voor alles wat anders was dan het op de dijk van ouder op kind altijd geweest was.
„Geef mij mijn boekje, moeder," drong Koen aan.
Toen overwon vrouw Baan zichzelf. „Nee," zei ze, „nee; ik raak aan jouw boekje niet. Jij en Leida moeten tot een trouwdag komen. Ik haal het geld van mijn eigen boekje af. Maar.... jongens, denkt er om, valt niet in de strik. Hein Overwater...."
„Jij bent de allerbeste moeder van de dijk!" riep Koen uit, en de oudachtige trek op zijn gelaat dook weg in een glimlach van verheuging.

IV

TEGENSLAG EN STOUTE DROMEN

In de weken volgend op de dag, waarop Mie van Tulle haar spaarpot in de waagschaal had gesteld, werkten de jongens elke avond aan de tweede aardhaalkar. Ze offerden hun nachtrust er voor op, en ook in het Bergse Veld deden ze nog meer dan graven en kruien. Ze timmerden daar aan waterswal een brede en zware stelling, waar de karren straks op gereden zouden worden om ze leeg te kieperen in de vlet. Ze legden de baddings met de kantlatten uit, waarover de wagens zouden moeten rijden. Ze maakten het zo dat de lege wagen door zijn eigen gewicht terug zou kunnen rijden langs een ander spoor dan waarlangs de volle opgetrokken werd. En toen dat alles klaar was, was ook de tweede kar gereed en voeren ze op een nacht met een diep beladen schuit naar het Bergse Veld: de beide aardhaalkarren hadden ze aan boord.
Koen was zeer opgewekt op deze tocht. Hij floot, terwijl hij boomde, het ene deuntje na het andere. Vijftig meter grond zouden ze straks halen in één trek. Hij kon gaan trouwen. Zij hoefden niet te wachten tot Leida grijs en hij kaal geworden was. Eer het jaar om was, was het geld, besteed aan de aardhaalkarren en het spoor, weer boven water, en woonde hij met Leida in een huisje onder aan de dijk in Sliedrecht.
Ook Evert was in een montere stemming. Hij was van het kruien af. Hij hoefde maar te graven; van zijn manke poot had hij daarbij geen last.
Jan was zwijgzaam. Hij was voortdurend stil geweest in de weken, waarin zij hun nieuwe werkmethode voorbereidden. De rimpel stond steeds in zijn voorhoofd. Er mankeerde nog wat aan de wagens. Gister had hij tegen Koen gezegd: Ik geloof dat wij beter doen met nog een poosje te wachten. Maar die had daar geen oren naar gehad. Wat, wachten nu je vijftig meter grond verzetten kon? Daarvoor had moeder haar goeie geld waarachtig niet gegeven. Toen had Jan niet verder tegengestreefd, maar hij was nog onrustig.
Het wektouw was niet nodig deze nacht. Geen van de broers kon slapen, nu ze hun nieuwe vinding voor het eerst gebruiken gingen. Voordat het touw trok, stonden ze al bij de vlet om de karren op de wal te zetten.
Koen en Evert schepten de karren vol. Jan trok ze met de lier op de stellage en kieperde hun inhoud in de vlet. De lege kar rolde vanzelf terug naar de graafplaats, terwijl de volgende werd opgetrokken naar de laadplaats. Ver voor het tij weer opkwam, was de vlet geladen. Veertig meter hadden ze nu. Koen zei dat hij vanavond nog de vlet ging ruilen tegen een van vijftig meter.
„Wacht nog maar even," ried Jan hem. Zijn rimpel was nog steeds niet weg. Koen begreep zijn broer niet recht. Anders was Jan altijd zo voortvarend. „Is het dan niet goed gegaan vandaag?" vroeg hij.

„'t Is best gegaan," antwoordde Jan, „maar ik weet niet of het zo blijven zal."
Koen schudde zijn brede hoofd. Waarom zouden ze volstaan met veertig meter, als ze gemakkelijk vijftig konden halen? En Evert viel hem bij. Wat gaf nu alles wat ze hadden uitgedacht en in elkaar gezet, als ze niet meer grond verzetten?
„Straks," zei Jan, „als ik zeker van m'n zaak ben. Dat ben ik nu nog niet."

Heel Sliedrecht wist natuurlijk van de aardhaalkar van de jongens Baan. Een grote kring had elke avond om hen heen gestaan, toen ze in hun tuintje bezig waren de karren te timmeren, en aan schimpscheuten van de omstanders had het niet ontbroken. Wat dacht zo'n krielkip als Jan Baan, dat hij het de mannen, die van vader op zoon in de Biesbosch hadden gewerkt, verbeteren kon? Stinkend eigenwijs is dat ventje, had Volkert de Poter gezegd, terwijl hij een pruim uitspoog. En Gerrit Catechismus, die naar gezelschappen liep, had gesproken van duivelswerk.
Doch in de week, waarin de jongens met de aardhaalkarren werkten, veranderde het oordeel. Hun vlet was dag aan dag de eerste aan de dijk met veertig meter grond. De sterkste en meest ervaren ploegen grondwerkers moesten onderdoen voor de gebroeders Baan, van wie de ene nog een kind en de andere een mankpoot was, terwijl alleen Koen als een volslagen arbeider kon worden aangemerkt. Zij stonden er versteld van.
De Catechismus hield vol dat het duivelswerk was. Evert stond vast en zeker met de Boze in verbinding. Je zag dat meer bij lui met horrelvoeten. Hij zei het met een waardigheid alsof hij van God zelf een openbaring had gekregen. Doch Kees de Krakel lachte Gerrit uit. „Wat jij met je stomme kop niet snappen kunt, dat schrijf je aan de duivel toe," zei hij. „Die Jan Baan is een gare vent. Een beste vinding is zijn aardhaalkar; ik denk er over ook zo'n ding te laten maken."
Koen en Evert hadden dagelijks meer plezier in hun nieuwe manier van werken, maar Jan bleef onvoldaan. Hij ging naar meester Aandacht toe, bij wie hij zich de laatste weken niet had laten zien, omdat hij het te druk met timmeren had, en vroeg hem om een boekje, waarin de zwaartekracht behandeld werd. „Neemt u me niet kwalijk," zei hij, „dat ik de laatste tijd zo weinig aan de studie heb gedaan."
De onderwijzer wilde van excuus niet horen. Hij klopte Jan goedkeurend op de schouder. „Ik heb gehoord dat je je lessen practisch toepast. Zo gaat het goed, Jan Baan. Zo vind je je weg wel in de maatschappij, al ben je met je elfde jaar van school gegaan."
Jan bloosde bij die loftuiting en voor een ogenblik vergat hij de onvoldaanheid, de onrust, die hem had bevangen sinds ze de aardhaalkar gebruikten; hij vergat die des te grondiger door Maartje Aandacht, meesters dochtertje. Hij kende Maartje al lang. Ze had bij hem in de klas gezeten; ze hadden samen wel gespeeld op het schoolplein en in de uiterwaarden, vroeger; de

laatste jaren niet. Een jongen van tien, elf jaar speelt niet met meisjes; die kijkt geen meisjes aan. Maar thans vond Jan Maartje een aardig kind. Ze had mooie ogen, vond hij.
Meester Aandacht zocht in zijn kast. „Wat onderwerp wou je ook weer hebben, Jan?"
„De zwaartekracht, meester."
De onderwijzer reikte een boekje over. „Het is misschien wat moeilijk, maar jij komt er wel mee klaar, verwacht ik. Maartje, laat jij Jan even uit!"
In de gang van het meestershuis brandde een kleine olielamp. Die gaf oranje licht. Het haar van Maartje was in dat licht net goud, vond Jan. Hij wou wat zeggen tegen haar, maar hij wist niet wat. Zij zei: „Je moet nog eens aankomen." „Als ik het boek uit heb," antwoordde hij daarop. „Leer dan maar vlug," zei zij en hij beloofde dat. Bij het uitlaten streek haar hand langs de zijne. Dat vond Jan prettig. „Dag Maartje," groette hij en hij was verwonderd over de warmte van zijn eigen stem.
Doch op straat dacht hij niet meer aan Maartje. Toen piekerde hij over de zwaartekracht en thuisgekomen ging hij aanstonds naar de zolder. Hij kleedde zich uit, maar ging niet slapen. Liggend op zijn bed bladerde hij bij kaarslicht in het boekje, dat hij had gehaald. Hij zocht vóór- en achterin, nu meende hij dat hij hier dan dat hij daar gevonden had, waar hij naar zocht, maar telkens sloeg hij met een zucht de bladzijde om. Hij snuffelde, totdat zijn moeder haar hoofd boven het trapgat stak: „Zit jij te lezen midden in de nacht? Wèg dat boek, *uit* dat licht, ga slapen!"

De Zaterdag volgend op de Maandag, waarop de jongens Baan de aardhaalkarren hadden in gebruik genomen, boomden Gerrit Catechismus en zijn zoon hun vlet door de Tilborgse kreek. Krap dertig meter grond hadden ze aan boord; meer hadden ze niet kunnen laden in een tij. Ze kwamen langs de plaat van de gebroeders Baan. Dagelijks voer de Catechismus hier langs, maar zelden zag hij de gebroers; zij waren altijd weg voordat hij kwam; hij zag alleen de aardhaalkarren en de stellage bij het water, het duivelstuig, waar hij een vreemde vrees voor had en liefst haastig voorbij boomde.
Doch deze Zaterdag liet Gerrit zijn vaarboom op zijn handen rusten en keek met de mond wijd open toe. De jongens Baan waren er nog. Op de stellage stonden ze. Hun vlet was echter weg en vóór de stelling lag, half onder water met de wielen omhoog, een aardhaalkar.
Zelfs de botte hersens van Gerrit Catechismus begrepen dat de aardhaalkar van de stelling op de vlet getuimeld was en deze had doen zinken. Hij lachte hol. „Dat heb je van je duivelswerk!" riep hij naar de verslagen broers. En daarna boomden hij en zijn zoon hun vlet naar de dijk en vertelden aan wie het horen wilde, dat de jongens van Mie van Tulle het loon voor hun satanswerk te pakken hadden: hun kar lag op zijn kop te water en hun vlet was naar de kelder.

Het was zó gegaan:
Even vlot als vorige dagen hadden de jongens Baan hun grond geladen. Jan had de lier bediend en de karren gekiept, terwijl Koen en Evert groeven. Met de laatste kar was Koen meegelopen naar de stortplaats en terwijl Jan hem van voren omhaalde, gaf hij van achteren de kantelende bak een fikse duw. Op het laatste ogenblik zag Jan wat Koen deed. „Blijf af!" schreeuwde hij, maar het was te laat. De zware bak kantelde met een schok. Het lichte onderstel wipte op; de kar kapseisde en stortte op de vlet. In een oogwenk was de schuit gezonken. En terwijl de broers van de stellage af het ongeluk beschouwden, was Gerrit Catechismus langs gekomen om hen uit te lachen om hun verongelukte duivelswerk.
Verdrietig zaten de broers in hun riethut te wachten op laag water, want eerder konden ze hun kar en vlet niet bergen. Jan pruttelde op Koen, omdat die z'n handen niet thuis gehouden had. Evert mopperde op Jan, omdat zijn uitvinding ellende bracht inplaats van voordeel. Koen zei niets. Hij zat met de handen onder het hoofd naar de grond te staren.
De trieste blik van Koen deed Jan veel meer verdriet dan Gerrit's schelden en Evert's mopperen. Hij wist wat Koen dwars zat. Op de nieuwe vinding had hij zijn hoop gebouwd. Hierin had hij de mogelijkheid gezien om eindelijk te kunnen trouwen. Vandaag, op deze eerste Zaterdag, nadat ze hun schuit in gebruik genomen hadden, zou hij op het kantoor meer geld beuren dan ooit te voren en in het vervolg zou het nog beter zijn, want Maandag kregen zij een vijftig-meters schuit. Ach, deze week werd minder dan de vorige. Zijn vinding deugde niet, zou Koen nu natuurlijk zeggen. Als de kar van zo'n stootje als hij er aan gegeven had, al kieperde, was hij onbruikbaar.
„Dit was het, waarvoor ik bang geweest ben," zei Jan. „De bak was in verhouding tot het onderstel te zwaar. De boel moest kieperen als je er niet heel voorzichtig mee omging. Daarom had ik willen wachten met het gebruiken van de karren.... Maar ik geloof dat ik nú weet hoe het moet."
„Ja, ja, dat hebben we gezien," zei Evert schamper.
„Heus, in dat boekje over de zwaartekracht...."
Evert lachte smalend. „Och, vent, jij met je boekenwijsheid. Dàt heb je er van...." Zijn hand wees naar de brokken in het water. „Ons moeder heeft gelijk gehad. Die nieuwigheden, niks dan ellende brengen ze. Ik wil er niks meer mee te maken hebben. Met de kruiwagen ga ik weer werken. Dan weet je wat je hebt. Met deze fratsen gaat ons goeie geld naar de maan en wij gaan naar de kelder."
Zo raasde Evert en Koen zei niets. Hij staarde maar steeds treurig naar de grond.
Jan kon wel huilen van verdriet.

Moeder Baan wachtte die middag met koud geworden eten. Ze begreep niet, waar haar jongens zo lang bleven. Toen het heel lang duurde, klom

ze in haar onrust de dijk op, om naar hen uit te kijken. Met de handen boven de ogen tuurde ze over de rivier of er geen vlet aan kwam. Terwijl ze zo stond uit te kijken, kwam Gerrit Catechismus de dijk af. Hij bleef bij haar staan en zei dat haar jongens hun straf te pakken hadden voor hun duivelswerk. Wat hun precies was overkomen, had zij niet begrepen. Gerrit Catechismus was altijd zeer verward in zijn verhalen, doch hij had telkens weer herhaald dat dit de vloek was over mensen, die eigen wegen kiezen. Haar onrust was daardoor sterk aangewakkerd. Kreeg Jan straf voor zijn eigenwijsheid? En stond zij daaraan niet mee schuldig, omdat zij hem niet teruggehouden had van dat gewurm in boeken bij nacht en ontij en zelfs tenslotte het geld verstrekt had voor het maken van zo'n duivelsding? Twijfel en wroeging hadden zich gevoegd bij haar onrust over het lot van haar jongens. Ze begon alleen aan het koud geworden maal, maar zij at bijna niets. Ze wilde aan het werk gaan, maar het was of haar handen werden vastgehouden. Gejaagd en zeer van streek deed zij haar Zaterdagse boodschappen. Bij de kruidenier liet ze een zak suiker liggen; bij de slager vergat ze het wisselgeld; ze jachtte weer naar huis en daar sloeg haar de angst nog erger om het hart. De jongens waren er nog niet; op de rivier was hun vlet niet te zien. Er rezen schrikbeelden voor haar op van lijken, drijvend tussen het riet; ze meende Jan te horen kermen en Evert te zien dansen tussen duivels in de vlammen van de hel.
Eindelijk, het was reeds donker, kwam de vlet er aan; een breuk in het boord was ruw gelapt; de jongens waren uitgeput en nat tot op hun hemd. Met de lege schuit waren zij uit het Veld gekomen.
Mie, opgelucht, maar tegelijk geheel van streek, kan haar overkropte zenuwen niet meer beheersen. „Als 't nu maar uit is met die fratsen!" voer ze uit.
Evert viel haar onmiddellijk bij. „Of je gelijk hebt, moeder. Die karren worden ons ongeluk."
Jan kromp ineen. Hij vergat zijn vreselijke moeheid en zijn honger door de angst, die hem bekroop, toen die twee op de aardhaalkarren gingen schelden. De spanning trilde in zijn vingertoppen. Want hij begreep, hier stond veel meer op het spel dan enkel deze karren. Zijn uitvindingen werden aan de kant geslingerd. En als dat eenmaal was gebeurd, zou hij met nieuwe plannen nooit meer hoeven aan te komen. Hij zou een grienduil worden, zoals zijn vader en grootvader waren geweest en zoals zijn broers nu waren. Nooit kwamen zij er bovenop. En dat nu, nu hij op de tocht naar huis, waarop Evert voortdurend had gemopperd en Koen geen woord gezegd, ontdekt had wat er aan de aardhaalkar mankeerde en het middel gevonden om het euvel te herstellen. „Moeder, ik weet...." begon hij. Maar Evert lachte smalend, omdat hij vooruit wist wat Jan vertellen wou, en moeder luisterde niet eens.
Smekend, maar zonder hoop keek Jan naar Koen om hulp. Als die hem helpen wilde! Maar Koen had na het ongeluk omtrent geen woord gezegd

en nu zat hij er bij, even zwijgend en met dezelfde sombere blik, waarmee hij straks in de grashut naar de grond had zitten staren. Van hem had Jan geen hulp te wachten; hij zou de karren ook verdoemen.
Koen opende zijn mond en Jan z'n hart stond stil. Nu komt mijn vonnis, dacht hij.
„Ik acht," zei Koen, „dat we Jan onrecht doen. Het is mijn schuld dat het is misgegaan. Ik heb hem niet de tijd gegund dat hij de kar in orde maakte vóór we hem gebruikten, en ik heb het ongeluk veroorzaakt. Jan maakt de kar, zoals hij meent dat het moet. Dan gaan we door."
Een zware last gleed Jan van het hart. Koen bleef vertrouwen in hem stellen!
Doch Mie van Tulle raasde. God zou het zoeken, zei ze, als kinderen niet naar hun moeder luisterden.
Toen werd Jan weer onrustig. Het vijfde gebod woog hem zwaar. Eert uw vader en moeder, opdat het u welga.... Wie zijn ouders niet eerde zou het niet welgaan.
Doch Koen stuitte de woordenstroom. „Moeder, heb je niet wat voor ons te eten? We gaan dood van honger."
En toen vergat Mie plotseling al haar boosheid en repte zij zich om haar jongens een stevig maal voor te zetten, hen beklagend omdat zij een hele dag hadden moeten zwoegen en zwalken met een lege maag.

't Was Zondagmorgen. De kerkklok luidde. Met deze wind kon je dat horen in het huisje van Mie van Tulle. Jan luisterde naar het gebimbam, terwijl zijn moeder na het morgeneten uit de bijbel las, en hij keek tevens door het smalle raam. Zo kon hij precies de dijkweg zien en op die weg de kerkgangers. Dat is te zeggen, hij kon hun benen zien. Meer zag je nooit uit het hoekje bij het raam. Maar iemand, die geen ander uitzicht heeft, leert de mensen aan hun benen kennen.
Het kapittel uit Ezechiël was uit. Jan had verscheiden keren „mensenkind" gehoord. Nu ging zijn moeder bidden. Jan deed zijn ogen dicht, maar weldra gingen ze weer open. De benen, waarnaar hij uitgekeken had, waren nog niet voorbijgegaan. Onder het bidden kwamen ze. Een zwart lakense broek kwam aanwandelen op zwarte schoenen met elastieken schachten; dat was meester Aandacht. En daarnaast een zwarte sleeprok, opgehouden door een witte hand: juffrouw Aandacht. En daarnaast hoge knoopjesschoenen onder mooie kuiten. Dat was Maartje Aandacht....
„Amen," zei moeder Baan. Jan kneep zijn ogen haastig dicht en werd een beetje rood, want hij besefte dat hij heel verkeerd gedaan had, door onder het gebed te kijken naar de benen van een meisje.
Zij hadden nog zo'n haast niet. Hun kerk was dichter bij dan die, waar meester Aandacht heen ging. Vrouw Baan legde pepermuntjes en kerkgeld klaar en zette haar kapothoedje op. En toen zette ze Jan, die zijn haar nog

kammen en z'n pet nog zoeken moest, tot spoed aan, want de kerkklok was al stil. Hij was toch nog het eerste klaar.
Naast zijn moeder liep Jan naar de kerk en Evert hinkte aan haar andere zijde. Koen was al eerder weggegaan om Leida op te halen.
Het kerkje was al vol, toen zij er binnenkwamen, maar ze hadden vaste plaatsen. Ze zaten bij het binnenkomen van de kerkeraad.
De preek duurde lang. Jan lette meer op de witte bef, die onder de kin van de dominee wipte als het sikje van een geit, dan op zijn woorden. Hij keek naar de ouderlingen. Hij kende ze: Klaas Bijbel, die geen zin kon zeggen zonder er een bijbeltekst in te verwerken; vader Jacob; en de Houtwurm, de griendboer, die het zijn werkvolk aanzei tot in de Biesbosch toe. Die ouderlingen luisterden met aandacht; vanzelf, kerkeraadsleden waren doorgeleiden. Maar Kees de Proop, naast hem, dommelde, en Aart Benauwd, schuins voor hem, was diep in slaap. En hoe stond het met moeder, wier kapothoedje hij zien kon vooraan in het vrouwenvak? Dat schokte verdacht op en neer, net als haar witte muts soms 's avonds, wanneer zij wakker blijven wilde, omdat ze nog zo veel te stoppen had, en ze haar ogen onmogelijk openhouden kon.... Jan's blik dwaalde en zijn gedachten dwaalden. En toen was hij opeens de kerk uit. Hij zag Maartje weer, haar stevige kuiten en haar knap gezichtje met de mooie ogen. Maar zelfs Maartje kon zijn geest niet vasthouden. Hij was in het Bergse Veld bij de aardhaalkar. Gister meende hij dat hij gevonden had wat aan die kar mankeerde: het onderstel moest zwaarder worden en de as van de tuimelbak moest lager komen. Maar daarmee was hij er nog niet. De vierkante bak wou eerst niet tuimelen en viel daarna te hard; de lading ging er niet gemakkelijk uit. Dat moest nog anders. Als hij die bak eens *schuine* wanden gaf. Dan schoof de lading er zo maar uit. En als hij het draaipunt nog wat lager bracht, was de kans op kantelen geringer....
....Geliefde gemeente, laat ons daarvan zingen in het lied, dat ik u op de lippen leg, uit psalm 42 het 7e vers:

O mijn ziel, wat buigt g'u neder?
Waartoe zijt g' in mij ontrust?....

Toen was Jan weer terug in het kerkje. Hij zong mee, even lijzig als alle anderen. Even luid ook. Tegen het eind van het vers vergde de organist van zijn orgeltje het uiterste en het kerkje dreunde van het zingen uit zoveel honderd kelen:

„Ik zal God, mijn God, nog loven."

Onder het naar huis gaan had moeder Baan het over de zegen, die ze gehad had onder het Woord.
Evert knikte: de dominee had het vanmorgen weer goed aangezegd. Jan zweeg.

„En Jan, was er geen woordje voor jou bij, m'n jongen?" vroeg zijn moeder.
Jan haalde de schouders op en Mie van Tulle schudde bekommerd het hoofd.

Toen Koen met Leida thuiskwam, begon Jan dadelijk over zijn vondst. „Koen, ik bèn er. Zo en zo, dan gaat het vast goed." En op het randje van „De Vriend van Oud en Jong" schetste hij een kar met schuine wanden en een lage as.
Koen ging er grif op in, maar Evert vroeg of God de sabbat daarvoor gegeven had, en moeder Baan klaagde dat twee van haar jongens helemaal in de wereld leefden. „Kinderen, kinderen, bedenkt toch, het gaat aan op een nimmer eindigende eeuwigheid."
Toen huiverde Jan en schoof het krantje met de tekening ver weg. De nimmer eindigende eeuwigheid voor een sabbatschender, dat zal zijn een hels vuur met wening en knarsing der tanden. Inplaats van verder over de aardhaalkar te denken, nam hij van het boekenrekje een oud boek met zwart en rood op het titelblad, het was van Smytegelt. Daar las hij in over de rokende vlaswiek, die niet uitgeblust zal worden. En later las hij in de bijbel: Wie zoekt die vindt, en wie klopt dien zal opengedaan worden.... En toen vonkte er toch weer een kleine hoop in hem.

Jan maakte, wat hij in de kerk bedacht had. De karren kregen schuine wanden; de assen voor het kiepen werden naar omlaag gebracht; een paar zware balken gaven meer gewicht aan het onderstel. Zo deden de wagens het goed. De lading gleed gemakkelijk in de schuit, voor omslaan van de karren bestond geen gevaar. Ze laadden dagelijks hun vijftig meter. Ze beurden wekelijks meer dan welke andere ploeg, die in de Biesbosch groef. Koen prees zijn broer in het openbaar. Evert praatte niet meer over zelfgekozen wegen. Mie van Tulle sprak niet meer van duivelswerk. Als Gerrit Catechismus in de kring van het manvolk, dat 's Zaterdagsavonds kuierde op de dijk, het nog eens had over werk van Satan, dan spoog Kees de Krakel z'n uitgekauwde pruim voor zijn voeten en zei: „Weet jij, Gerrit Catechismus, wat satanswerk is? Je evenmens belasteren achter zijn rug. Kijk naar je eigen, lui mirakel!"
Koen zag zijn trouwdag eindelijk nader komen. Evert dacht in stilte dat hij nu ook nog wel ereis een meisje aan de haak zou kunnen slaan, een arme mankpoot wilden de meiden niet, maar een die centen had.... Hij keek voortaan met andere ogen naar het vrouwvolk.
Jan was nog niet geheel tevreden. „Het kan nog beter," zei hij. „Het móet beter."
„Wat had je nou weer?" vroeg toen Koen.
„Het spoor zint me niet. Die houten baddings, dat is niks. De kantlatten breken er af, een verbindingsstuk sluit dikwijls niet. De planken liggen wel

eens ongelijk. We moesten het maken zoals het bij de spoortrein is: ijzeren rails, wielen met flenzen. Je zoudt zien, dat ging veel beter. Veel lichter ook."
Evert lachte om Jan's idee. „Hij wil een spoortrein laten lopen door de Biesbosch," spotte hij.
„Het is natuurlijk onvolvoerbaar wat je wilt," merkte Koen op.
„Ja," zei Jan, „ja...." Meer zei hij niet, maar hij dacht des te meer. Natuurlijk kon je geen spoortrein door de Biesbosch laten lopen. Maar als er nu eens een kleine spoortrein was: kleine wagens en kleine rails.... en een klein locomotiefje. Ei, dat zou prachtig wezen. Zo'n locomotiefje zou de wagens van de graafplaats naar de vlet trekken. Dan hoefde hij dat niet meer met zijn lier te doen. Of het reed de hele Biesbosch door over een dijk, dan had je zelfs geen vlet meer nodig. Hij zou op de locomotief staan en kolen onder de ketel gooien en aan de stoomfluit trekken als de trein in Sliedrecht aankwam. En ze zouden honderd, of duizend meter op een dag graven, de gebroeders Baan, want ze zouden niet alleen rijden, maar ook graven met stoom. Ha, ha, Koen een machinetje in zijn ribbekast, die zijn armen en zijn benen aandreef.... Ho, ho, wat was hij weer op hol geslagen. Houd je op de grond, Jan en probeer stap voor stap vooruit te komen. Tegen zijn broers durfde hij geen woord meer over nieuwe plannen zeggen.

De herfst van dat jaar was nat en winderig. Het bestaan van een grondwerker was ontaard zwaar in zulk een tijd. De jongens Baan kwamen omtrent alle dagen tot op hun hemd nat thuis, want een oliejas kon je nog wel eens aandoen bij het varen, maar niet bij het graven. In de zomer ging je schuilen bij een bui, maar in een regentijd als deze kon je dat niet doen. Dan zou je 's Zaterdags geen rooie duit thuisbrengen. Dat wou Koen niet, die als een duivel werkte om gauw te kunnen trouwen. En dat zou moeder Baan haar jongens ook stellig niet goed afnemen. Ze zou vragen of ze van suikergoed geworden waren, en ze zou hun het voorbeeld van hun vader en grootvader voorhouden, die werkten in alle weer of wind. Wanneer ze al eens even schuilden voor een gietbui, dan pakten ze daarna des te harder aan, om ondanks het tijdverlies hun vijftig meter vol te maken, en werkten zo hard, dat het zweet en het water gelijkelijk uit hun natte kleren dampten.
Na zulke dagen kwamen ze vaak meer dood dan levend thuis, doch droge kleren en een stevig maal van snert of bonen, heet opgediend, deed hen altijd weer opkikkeren. Alleen gebeurde het wel eens op zo'n barre dag dat Jan in slaap viel, terwijl zijn moeder uit de bijbel las, en dat zijn leren er bij in schoot. Was het weer echter een beetje schappelijker geweest, dan zat hij 's avonds steevast met zijn neus in de boeken.
Er kwam een dag vol wilde buien, nu eens zon en dan weer hagel, en voortdurend harde wind. Het was springtij bovendien. De vloed kwam zeer vroeg en met grote kracht opzetten. De broers hadden de vlet pas

driekwart vol, toen ze de schoppen er bij neer moesten leggen, omdat de baddings gingen drijven.
Ze borgen hun karren en planken op de hoogste plek van de plaat, vlak bij de schuilhut tussen het riet, waar het altijd veilig was geweest. Koen was nu evenwel ontrust. „De vloed wordt hoog. Ik ben bang dat we niet veel van ons spul terugzien."
„Als het maar van ijzer was," zei Jan. „Dan dreef het niet weg."
„Daar heb je hem weer met z'n spoortrein," spotte Evert.
„Jongens, we moeten gaan," drong Koen aan.
Het was hoog tijd. Ze waadden naar hun vlet. Over hun knielaarzen spoelde het water heen.
De harde wind was storm geworden. De wilgen wapperden als vlaggen, het riet golfde als een wilde zee en in de smalle kreken kolkte de stroom. Evert en Jan zaten aan de riemen; ze hoefden nauwelijks te roeien. Als Koen, aan het roer, maar op zijn tellen paste, joeg de vloed hen wel naar huis.
Jan keek naar de wilde luchten, die over de Biesbosch joegen. Daar waren helder witte wolken naast grauwe wolkenstoeten en luchten, zwart als roet. En door een nauw gat in een wolkenstapeling scheen somtijds plotseling de zon. Schel zonlicht schampte tegen een loden hemel, kleurde het riet hel, giftig groen, en deed de kammen van de golven flikkeren. In het Oosten spande zich van kim tot kim en hemelhoog een regenboog met al de kleuren van het spectrum.
„Wat is het hier mooi!" zei Jan opeens hardop.
Evert lachte spottend. „Mooi? De Biesbosch mooi? Dit is een oord voor de verdoemden." Hij gaf er het oordeel van de dijk mee weer.
Koen hoorde niet naar jongenspraat. Hij had zijn aandacht bij het roer.
Maar Jan keek om zich heen met die verbaasde kinderogen, die voor het eerst voor schoonheid opengaan. De wapperende kruinen van de wilgen borstelden de wolken. Het zwiepend riet vocht met het kolkend water, dat schuimlillend op de gorzen aanviel. De donkere stroom had witte aders. Vogels, door het wassend water in hun nest verrast, klapwiekten rond. Dit was een wereld, groots, geweldig, beheerst door waterstromen, zoals de aarde in den beginne was geweest, voordat God het droge van de wateren had gescheiden. En de regenboog: zachtgroen, rood, blauw en fel oranje, dat was de hoge hemelpoort.
De hemelpoort sloeg dicht. De zon was weg. Een zwarte wolk met lange lamfers smeet al zijn water in de Biesbosch. Jan zag niets meer dan millioenen bobbelende bellen op het water om en in de vlet en weldra zag hij die niet eens meer, omdat het water van zijn pet hem in de ogen vloeide.
„Tjonge, wat is de Biesbosch mooi!" spotte Evert achter hem.
Toen de ergste regen over was, bleek het water zeer gestegen. Het riet

was haast verdronken. Een forse polderdijk leek op een smalle kade. De kruinen van de wilgen borstelden thans het water inplaats van de lucht; de stammen waren weg.
„Ons gereedschap is naar de maan," riep Evert uit.
„Dat goed. . . ." gromde Koen somber. „Je mag de hemel danken als wij niet naar de kelder gaan."
In de killen liepen zij geen groot gevaar. Koen dwong de vlet te blijven in de aders van de stroom. Doch straks kwamen zij op de rivier! Daar was de golfslag wreed.
Koen stuurde uit de laatste kil de vlet naar de rivier. Hij hield haar recht voor de wind; zo nam de schuit geen water over. Evert en Jan hadden nog steeds niet veel te doen. Wind en stroom dreven hen wel vooruit. Langzaam scherend wilde Koen naar de overkant, waar Sliedrecht lag.
Wat schortte er plotseling aan de vlet? Koen gaf roer naar bakboord, maar het hielp niet. Vreemde krachten zogen de vlet naar de Biesboschoever.
En toen zag Koen opeens, waardoor zijn schuit werd weggetrokken. Er wàs geen oever meer. De dijk was weg, bezweken voor de vloed. Het water der rivier stortte zich in de polder. En de stroom sleurde hen naar het gat, dat in de dijk geslagen was. Hij zoog hen straks dóór het gat. De vlet zou mèt het water in de lage polder storten.
Daar kon Koen met zijn roer niets tegen doen. Dat was alleen – misschien! – door roeien te verhinderen. Roeien of verzuipen, werd het.
Jan en Evert rukten aan de riemen. Hun ruggen kromden en strekten zich; hun spieren spanden zich als kabels; de spanen bogen door, zo trokken zij.
Ach, wat zullen een mankpoot en een kind? Wat kunnen sterke mannen zelfs tegen de krachten der natuur? Zij werden naar het gat gedreven. Boven het bulderen van de storm klonk het geraas van het water, dat zich in de polder stortte; het was een dreunende fanfare van de dood.
„Roeien, jongens," vuurde Koen zijn broers aan. „Roeien!" Hij trachtte langs het gat te scheren.
Zij hielden vol, Jan even dapper als Evert, ofschoon een rood waas voor zijn ogen toog en hij ternauwernood wist wat hij deed. Op Koen's commando bleef hij roeien.
De boot schoof naar het gat. Een ontwortelde boom dreef voor hen uit, tolde in het open gat, verdween in schuimend water. En de waterval riep bulderend om buit.
„Roeien, jongens, roeien!"
De ruggen van de roeiers rookten; hun adem stootte als die van een dempig paard. De vlet schoof naar het gat, maar ze schoof tegelijk vooruit. Koen stond schoer tegen het roer.
Opeens ging het roeien lichter. Ze waren uit de stroom, die naar het gat trok. Hun wil had hen gered. Thans stuwde de vloed hen weer met kracht naar huis.

Toen ze meerden, moest Koen Jan van de roeibank tillen. In zijn armen droeg hij hem in huis. Zijn moeder kleedde hem uit als toen hij nog een kleine jongen was en legde hem in bed.
Doch in het warme bed kwam hij weer bij. Opeens vloog hij overeind: „Koen, Evert, onze baddings, onze karren! De hele boel verzuipt."
„Wat kan dat schelen," zei Mie van Tulle in een wonderlijke onverschilligheid voor stoffelijk bezit. „Jullie zijn levend thuisgekomen. Dat is het voornaamste."

Pas drie dagen later had de vloed zich weer teruggetrokken. De Biesboschboeren kwamen van hun zolders naar omlaag, bezemden het slik weg, dat met het water in hun woningen en stallen was gedrongen, en vilden de schapen, die niet tijdig op stal gehaald hadden kunnen worden, toen de polders onderliepen. De jongens Baan stevenden de Tilborgse kreek in, om te zien wat van hun spullen was geworden. Op de plaats, waar zij de boel geborgen hadden, vonden zij niets. De schuilhut was verdwenen, de baddings en de karren ook. Zij roeiden in de omtrek rond en vonden hier en daar wat drijvend hout. Het grootste deel der baddings kwam bijeen. Een van de karren vonden zij op z'n kop, maar onbeschadigd, tegen een rietschoof aangedreven, bijna een half uur varen van de plaat. De andere kar was in een hele morgen niet te vinden. Koen gaf het zoeken op en zei dat ze maar eerst het spoor weer in orde moesten maken. Jan mompelde wat onverstaanbaars en Koen vroeg of hij anders wou.
„We moesten eigenlijk ijzeren spoor gaan leggen."
Evert gromde: „Och vent, jij eeuwig met je spoorweg in de Biesbosch."
En Koen zei: „Laten we aanpakken."
Ze pakten aan. Jan ook.
Tegen het einde van de middag lagen de baddings met de kantlatten weer van de graafplaats tot het stort en was de laadstelling gekalefaterd. Met één kar konden ze de volgende dag beginnen.
Kees de Krakel voer langs. „Hé, Gare," riep hij Jan aan, „er ligt zo'n kar van jullie in dat kreekje." Zijn vaarboom wees naar het Oosten.
Eer ze die avond huiswaarts voeren, hadden ze hun tweede aardhaalkar te pakken.

Sinds Jan Baan op een scheepssloperij te Ambacht zijn eerste lier te pakken had gekregen, zwierf hij graag op de terreinen van de sloperijen rond en dikwijls vond hij er wat van zijn gading, nu een blok, dan eens wat ijzerwerk of een stuk zeil, dat hij gebruiken kon. Voor een prikje kon hij het meestal kopen.
Die winter, het was vriezend weer en de graverij stond daardoor stil, liep hij het terrein van een der grootste sloperijen op. Verbaasd bleef hij staan. Wat hij gedroomd had, wat hij moest hebben in de Biesbosch, lag daar: ijzeren rails, van hetzelfde model als spoorrails, maar dan veel lichter

en veel dichter bij elkaar. En over die rails reden wagentjes met ijzeren flenswielen, weer net zoals hij ze nodig had voor hun karren in de Biesbosch. Zwaar beladen waren die wagentjes. Als zulke vrachten op gewone wagens lagen, had een paard er een trek aan gehad. Nu duwde een kleine jongen de lorrie met gemak. Dit was wat ze in de Biesbosch hebben moesten. Inplaats van de baddings met kantlatten, die altijd stuk waren, deze ijzeren rails. Inplaats van hun dokkerende aardhaalkarren zulke ijzeren wagentjes, maar dan met een ijzeren tuimelbak er op. En zulke wissels als hier lagen, om de lege wagentjes terug te sturen, zulke draaiplaten, om ze van richting te doen veranderen. Veel lichter, tweemaal vlugger zou hun werk dan gaan. Inplaats van vijftig konden zij wel honderd meter in een tij verzetten.
Jan streek een baas aan, van wie hij wel eens het een en ander kocht. „Wat kost dat materieel," vroeg hij, „die rails, die wissels, de onderstellen van die wagentjes?"
„Is niet te koop," was het antwoord.
Jan liet zich niet afschepen. Hij zocht de eigenaar van de sloperij op. Die lachte hem uit, toen hij hoorde wat hij wilde. Smalspoor was het nieuwste snufje. Enkele scheepswerven hadden het nog maar; hij was de eerste scheepssloper, die het aangeschaft had. Wilden polderjongens dat in de Biesbosch toepassen? Malligheid!
Doch Jan drong er op aan om toch te horen wat de kosten waren, en de sloper, die het pientere kereltje wel mocht, nam hem tenslotte mee naar zijn kantoor en keek facturen na.
Jan schrok, toen hij de prijzen hoorde. Die waren om te duizelen. Maar hij schreef ze op: zoveel een meter spoor, zoveel een wissel, een draaischijf, een onderstel van een lorrie; wat een tuimelbak daarop moest kosten, zou hij later wel berekenen.
Onderweg naar huis stond hij telkens stil en rekende. Hij liet weg wat zij niet aanstonds dringend nodig hadden. Geen draaischijf; met één wissel zouden zij het kunnen doen; de lengte van het spoor stelde hij zo krap als het kon. Het bleef een grote som. Maar toen hij daartegenover stelde, hoeveel grond ze zouden kunnen verzetten en wat ze daarvoor zouden krijgen, kon het uit. Dat smalspoor verdiende zichzelf terug. Ze zouden er van overhouden.
Thuis vertelde hij geestdriftig, wat hij in Ambacht had gezien.
Koen luisterde. Als Jan wat had was het doorgaans wel de moeite waard om naar te luisteren. „'t Lijkt mooi," zei hij, „maar wat kost dat wel?"
Jan noemde een cijfer. Over het gelaat van Koen verspreidde zich een wolk.
„Het geld komt er weer uit," beweerde Jan.
„Welk geld?" vroeg Koen, en de dreiging die er in zijn stem was, vond Jan nog vreemder dan de vraag.
„Wel, dat we in dat smalspoor steken."

„Welk geld?" vroeg Koen opnieuw, nog dreigender.
Toen snapte Jan, waar Koen op doelde. Moeders spaarpot, die bijna weer op het oude peil was na de aderlating voor de houten karren, zou hiervoor verre van voldoende zijn, zelfs al werd hij helemaal geplunderd. Koen's spaargeld zou er mede aan geloven moeten. Als alles wat hij voor zijn trouwdag had bijeengegaard er ingestoken werd, dan zou het misschien kunnen. „We halen het er met rente uit," zei hij.
Koen kwam overeind. Zijn goedige gezicht was rood; zijn anders altijd vriendelijke ogen schoten vonken. Hij zou, was de afspraak, het komend voorjaar onder de geboden gaan. Eindelijk zou hij tot een trouwdag komen. En nu.... „Wou jij een spaak in het wiel steken?" vroeg hij. „Jij...." De woorden kwamen grommend achter uit zijn keel; zijn grote handen waren dreigend uitgestrekt.
Jan kroop in zijn schulp voor zijn verbolgen broer. „Neen, neen, trouwen jullie maar!" riep hij, zich angstig bergend voor Koen's grote handen.
Toen Koen weer zat, kon Jan zijn plannen toch niet laten schieten. Hij haalde weer zijn briefjes voor de dag, schreef, rekende. „Als we het geld eens leenden," opperde hij toen.
Mie van Tulle zat aardappels te schillen. Ze schoot als een duvel uit een doosje, toen Jan dat zei. „Lenen? Schulden maken? Je vader en ik werkten ons liever het bloed uit de nagels, dan dat wij schulden maakten. We liepen liever zonder hemd. En wou jij, kwajongen....?!" Ze stak het aardappelmesje in de houten bak, zodat het trillend staan bleef.
Er warrelde iets in Jan z'n hersens. Geld lenen voor machines was wat anders. Dit bracht zijn rente op. Hij had het geleerd in de rekenboekjes voor de Burgerschool.... Maar hij durfde het niet zeggen. Zijn moeder brieste bij de gedachte aan schulden maken. Koen kon het niet hebben dat zijn trouwdag werd bedreigd. Jan frommelde de papiertjes met de rentabiliteitsberekening voor het smalspoor in elkaar.

In die Meimaand trouwden Koen en Leida. En op de zandplaat in de Tilborgse kreek dokkerden de plompe karren over de baddings met de kantlatten, getrokken door een lier.
Zij haalden vijftig meter in een tij, meer dan welke ploeg ook in de Biesbosch. Moesten zij niet ééns tevreden zijn?
Zo redeneerden Koen en Evert, en vrouw Baan en Leida ook. Zij waren tevreden; ze kenden haast geen zorgen meer. Maar Jan bleef zinnen op wat nieuws. Er moest smalspoor komen, en later een locomotiefje, om de smalspoortrein te trekken en nog later een stoombootje, dat hun vlet naar en van de Biesbosch brengen zou. En daarna een machine, die graven kon, zoals zij nu met hun spaden groeven. En hij zou baas van die machines worden. En als het zover was, dan.... dan vroeg hij Maartje Aandacht tot zijn vrouw.

V

IN DE GRIENDEN

Inplaats van dat Jan's stoute dromen in vervulling gingen, kwam er slapte in de graverij. In wijde omtrek was geen werk aan dijken of aan kribben en er zou voorshands ook geen nieuw werk komen. Het was herfst. Er was onwerkbaar weer te wachten. Niet vóór het volgend voorjaar zou er weer vraag naar grond zijn.
Wel, als je een paar jaar lang dag aan dag het ontaard zware werk van graven, laden, varen, lossen hebt verricht, dikwijls bij nacht en ontij, dan is het een verademing de Biesbosch voor een tijd Biesbosch te laten. Heeft een mens, die zo lang stoer heeft gewerkt, niet het recht om 't er eens van te nemen?
Recht? Wat voor recht heeft een zondaar, die van genade leven moet? Mie van Tulle kon haar schoorsteen niet rokende houden als haar jongens hun tijd in ledigheid verdeden. Konden zij niet meer graven, dan moesten ze het werk maar aanpakken dat er in Sliedrecht nog wel was; naar de hoepmakerij of naar de grienden moesten ze.
Koen had geen aansporing van node van zijn moeder. Sinds zijn trouwen was hij nog veel feller op de duiten dan voorheen. Geen week konden de verdiensten stil staan. En zijn keus was gauw gemaakt. Naar de grienden ging hij. Daar had hij vroeger ook gewerkt. 's Maandagsmorgens in alle vroegte de deur uit en 's Zaterdags weer thuis. Dat het voor een pas getrouwd paar niet alles was, wanneer de man de hele week van huis moest, kwam in het hoofd van Koen noch dat van Leida op. In Sliedrecht was men dit gewoon.
Evert kon in de grienden niet terecht. Het was een wonder dat hij zich met het graven nog zo redde, maar in de grienden, tussen kreupelhout en stobben op altijd drasse grond, waarover je met een vracht wilgen op je nek je haastig moest bewegen, kon een mankpoot niet verkeren. Zijn voorland was de hoepmakerij.
Jan moest kiezen. Zijn moeder dacht dat hij het beste deed om naar de hoepmakerij te gaan. Daar zat je droog en een kind als hij toch feitelijk nog was, kon 's winters beter in de schuur dan in de grienden zijn.
Doch Jan had daar geen zin in. Hij kende de hoepmakerijen. Als schooljongen was hij er vaak geweest, hetzij om drinken te brengen voor een buurman, hetzij om een hoepel los te bedelen. Het was haast altijd donker in die schuren, want ramen hadden ze omtrent niet. Doch die duisternis was zo erg niet. Daar was zelfs wel wat moois aan, want de walmende olielampen wierpen een eigenaardig licht op het witte wilgenhout, waaraan de mannen werkten, en dansende schaduwen tegen de rokerige muren. De *gezichten* van de mannen had Jan eng gevonden. Er was altijd zo'n angst in hun wezen, alsof de duivel hen tot werken dreef. Jan wist wel hoe dat

kwam. Van 's morgens vijf tot 's avonds acht uur werkten zij in een nerveuze haast en nog konden zij ternauwernood droog brood verdienen. Ze gunden zich geen tijd om het brood te eten, dat Jan bracht. Ze spoelden het met koffie weg. En o wee als om twaalf uur, wanneer ze middagmalen moesten, het eten niet op tafel stond. Ze schrokten de aardappelen naar binnen en brandden zich meestal de mond van haast. Ze gunden zich geen tijd om, zoals dat hoort, een kapitteltje te lezen, ja nauwelijks om te bidden of te danken. Als vrouw en kinderen nog aten, hadden zij de pet al weer op en schoten in de klompen om zich weer naar de schuur te reppen en tenen te snijden, te buigen en te hechten, totdat ze 's avonds laat thuiskwamen, te moe om nog een woord te zeggen, en dan maar gauw in bed kropen. Een slavenleven voor een hongerloon was het hoepmakersbestaan, dat wel gekozen worden moest door bochels en mankpoten en lui, wie anders wat mankeerde, maar waar Jan niets van hebben moest. Hij ging liever de Biesbosch in.

„O ja, daar ben jij gek op," spotte Evert, „'t is daar zo prachtig, hè?" En zijn moeder zei: „Als hoepmaken een slavenleven is, dan is hakken een hondenleven."

Jan wist er alles van. Hij had de hakkers honderdmaal aan het werk gezien; hij wist wel dat het ook daar jachten was van licht tot donker en dat de keten veel op varkenskotten leken, maar je was dan toch in Gods vrije natuur....

„Die jij daar zo verrukkelijk vindt," spotte Evert weer.

Koen was er wel op gesteld dat Jan met hem meeging. Een hakker met een jongen als hulp, verzette altijd veel meer dan een man alleen, en een pientere vent als Jan zou de slag vast gauw te pakken hebben.

En zo maakte Mie tegen het einde van die week Jan's bed en bultzak en zijn kist klaar. En Maandagmorgen drie uur sleepte hij die bij de dijk op en zette ze daar op een kruiwagen, om ze door duisternis en regen te rijden naar het haventje, waar schimmen zich bewogen bij een schuit en hij de stem van Koen vernam. De broers hielpen elkaar bij het aan boord brengen van hun goed, en toen er acht man in het schuitje zaten, stootten ze af.

Deze vaartocht naar de Biesbosch was niet vreemd voor Jan. Hij was gemakkelijker dan vele tochten met hun moddervlet, nu zij vier aan vier elkaar verbeurten konden bij het roeien. De regen viel bij buien, de wind was tegen en het bleef aardedonker, zodat je het water amper van het riet kon onderscheiden. Maar volk dat van kindsbeen af in de Biesbosch heeft verkeerd, slaat daar geen acht op en vindt de weg wel door de killen en de kreken. De ochtend begon te grauwen, toen ze bij hun keetje kwamen; daarbinnen was het nog donker.

Ze maakten vuur voor de koffie, en bij dat licht zag Jan kraaltjes glinsteren tussen het stro, waarop ze die week zouden moeten slapen. Dat waren rattenoogjes.

Onder het koffiedrinken wierpen ze het lot. Dat was voor de plaatsen, waar ze die week zouden slapen. Wie de laagste ogen wierp kwam het dichtst bij het vuur, de hoogste helemaal aan de buitenkant. En daarna moesten ze met haast aan het werk, want het was licht geworden. Een grauwe lucht stond boven het bruine kreupelbos der grienden. Op hoge laarzen liepen Koen en Jan over de soppige moerasgrond, stobben mijdend, naar hun wilgenbos. De doodse stilte van het moeras werd rondom reeds verbroken door gekets van bijlen. Hard en snel klonken de slagen; de werkdrift had de hakkers al te pakken. Koen's hakkersbloed ging ook aan het bruisen. Hij sloeg zijn rijshaak in de jonge wilgen en met snelle, zekere slagen velde hij de stammen. Als korenhalmen vielen ze. Nooit hoefde Koen een tweede slag te geven aan een stam. De wilgen stapelden zich bij hem op. En sneller knalden nog zijn slagen.

Jan keek niet lang toe. Hij had ook een rijshaak in de vuist en trachtte weldra zijn broer na te doen. Maar zijn slag was slap; hij dreef zijn staal niet door het hout. Toen Koen honderd wilgen had geveld, had Jan er nog geen tien gekapt. Thans graaide Koen met haastige bewegingen zijn stammetjes tot een bos bijeen, sloeg er een taaie teen om, trapte met zijn laars de bundel in elkaar, slingerde die daarna op zijn schouder en droeg de zware vracht, waaronder zijn grote lijf bedolven werd, met snelle passen over stobben en door plassen naar een paal aan waterswal.

„Help mee!" gebood hij Jan, die achter hem aan gehobbeld was, terwijl hij met zijn snoeimes bladeren en twijgjes van de wilgen ritste, de dunne toppen, bestemd voor rijshout, afsloeg, en vervolgens de stammetjes, snel naar hun dikte keurend, op lengte hakte. Het scheen dat Koen maar in het wilde weg hakte en willekeurig het hout op hopen smeet, maar zijn tuinlatten en bonestaken waren op de duim af van de juiste lengte, en hij sorteerde zuiver soort bij soort: tonne-, karre- en haringband.

Dit was werk, dat Jan snel leerde. Hiervoor was niet die slag, die slechts door lange oefening verkregen wordt, vereist, als voor het vellen van de wilgen. Hij snoeide en kapte mee, bond het bewerkte hout in bossen van tien, vijf en twintig, negen en dertig, of twee en vijftig, al naar het gebruik dat voorschreef, boste ook het rijshout, en stapelde soort bij soort op tot een schelf.

Intussen was Koen al lang weer in het kreupelbos verdwenen en woedde zijn bijl weer in de wilgen. Als snelvuur van een compagnie, zo knalden bij hem en de andere hakkers de slagen op het hout, en als zijn bijl een ogenblikje rustte, kwam weldra uit het kreupelbos een vracht hout te voorschijn, waaronder Koen ten naaste bij bezweek. Hij hijgde zwaar als hij een draag bij Jan liet vallen, maar rustte nooit. Onmiddellijk was hij weer in het kreupelbos verdwenen en zwaaide wild zijn bijl. Jan, gegrepen door het tempo van zijn broer, doch nog niet gedragen door het rhythme der gewenning, zwoegde met een gloeiend hoofd en kloppende slapen om hem bij te blijven.

Omstreeks het middaguur gebruikten ze brood met koude koffie bij de paal, maar ze zaten er niet lang. Nadat ze de hele morgen zwaar hadden gezweet, maakte het stilzitten hen huiverig en dreef de kou hen evenzeer op als de noodzaak om een daghuur te verdienen.
Toen het schemeren ging en Jan, doodmoe, hard naar het eind verlangde, scheen Koen, inplaats van dat zijn tempo trager werd, door nieuwe werkdrift aangegrepen. Als bezeten hakte hij en rende met zijn draag, die zwaarder werd dan hij ooit was geweest. Vóór donker wilde hij het uiterste uit de griend halen, opdat ze de volgende morgen, als de duisternis hen nog beletten zou in het wilgenbos te werken, reeds samen bij de paal aan het schelven zouden kunnen gaan.
Ofschoon Koen had doorgewerkt, toen Jan reeds moest ophouden, omdat hij op de paal geen kerf meer onderscheiden kon, waren zij de eersten bij de keet. Het ingerekende vuur stookten zij op en hun potjes hingen zij daarboven. Naarmate er meer hakkers kwamen, vermeerderde het aantal potjes. Tenslotte hingen er acht naast elkaar, en de mannen zaten, beschenen door de hoog opslaande vlammen, rondom het vuur, zich warmend en hun natte kleren drogend.
Daar was Gerrit Klopper, bijgenaamd de Proop, een man van zeventig, met een grijs baardje, een kale kop en rood omrande, ontstoken ogen, schonkig, ondanks zijn jaren, met een tanige huid, in de Biesbosch gelooid en gepekeld. Hij stond voor zijn werk, al mocht hij nu moe en ineengedoken in zijn potje roeren. Ontstoken, rood omrande ogen hadden ze allemaal; dat kon niet anders, wanneer je heel de winter je onderkomen had in een keet als deze, die geen schoorsteen had, en waar de rook maar een heenkomen moest zien te vinden door de reten van dak en wanden. Eer zijn aardappels gaar waren, wreef Jan zich al telkens in de ogen en begon hij te hoesten van de rook. Hij wilde de deur opengooien, maar de Proop hield hem er van terug, zeggend dat dat de tijd nog wel had, en hij eerst wel eens door wou warmen, voor ze de buien binnen lieten.
De Proop was de oudste, maar boven de zestig waren er nog twee; de een Geert Bos, de Smorrel bijgenaamd, even schonkig en tanig als Gerrit Klopper; de ander Aart Bruin of Aart Benauwd, een man op wie de ouderdom zwaar drukte, en die na deze dag van zwoegen in de grienden, hijgde als een dempig paard en te uitgeput was om te eten. Aart had zijn kleinzoon bij zich, een kereltje van tien, ook Aart geheten en ook al aangeduid als de Benauwde. Schriel en goor was het ventje; het was hem aan te zien dat hij maar zelden de buik goed vol had kunnen eten. Een zielig stel vormden de twee Benauwden. Zij moesten elkaar helpen, maar geen van beiden kon zijn werk aan, en het was maar een armelijk schelfje, dat Jan op weg naar de keet had zien liggen bij hun paal. De Benauwden aten aardappelen met niks, nog geen stukje spek hadden ze er bij. Jan mikte de helft van het zijne op het bord van het kind, dat hem eerst schuw aankeek en daarna iets van een lachje op zijn smalle en gore snoetje kreeg. Dan was er nog een

grove kerel met een ruige baard, die Jan enkel als de Gorrel kende en ergens in Hardinxveld moest wonen, met zijn zoon, een jongen van Jan's jaren, slungelig nog, maar aan wiens grote handen en voeten je kon zien, dat hij eens net zo'n kerel als zijn vader worden zou.
Ze zaten met z'n achten op hun kisten om het vuur en ze aten allemaal hun pannetje leeg, behalve de oude Aart. Jan hoestte hevig van de rook en de tranen liepen langs zijn wangen, maar hij durfde als nieuweling in de hakkerskeet niet voor de tweede maal te praten over het openen van de deur, en de anderen hadden van de rook schijnbaar geen last. Totdat na het danken de Proop als laatste zijn pet van voor de ogen weer op zijn kruin schoof en zeide: „Geef nou maar eens wat frisse lucht.
De deur ging open en de rook trok weg, min of meer, maar Jan ondervond dat ze van de regen in de drup gekomen waren. Niet alleen dat een onstuimige wind door de open deur naar binnen woei, het tochtte thans ook hevig door tal van kieren in de gammele hut.
„Waarom worden die gaten niet gemaakt en waarom heeft de keet geen schoorsteen?" vroeg Jan.
Er waren lui, die lachten met een matte trieste lach. „Dat moet je aan de Houtwurm vragen," zei de Smorrel spottend.
„Is het dan zo'n gekke vraag?" vroeg Jan weer.
„Ga maar es naar 'm toe," ried de Gorrel met zijn grove stem. „Hij smijt je dood met bijbelteksten en laat je regelrecht naar de verdoemenis varen, maar zijn volk laat hij hier opvreten door de ratten en sterven van de kou."
„Zo mag je niet praten," bestrafte hem de Proop.
„En waarom niet?" wond de Gorrel zich op. „Die vrek laat ons hier als varkens huizen. Dat galmt psalmen en. . . ."
„Zwijg!" zei de Proop.
De Gorrel grommelde nog wat, maar zei geen woord meer.
De oude Aart de Bruin begon te hoesten, een lelijke droge hoest, en de Proop zei tegen Jan dat hij de deur weer sluiten moest, omdat Aart er last van kreeg.
Doch toen ging Aart weer hoesten van de rook en moest de deur toch open. De tocht beviel niet een der hakkers, die allen zwaar hadden gezweet; de rook was evenmin te harden. De Proop maakte een eind aan de ellende door te roepen: „Schudden, jongens!"
Toen werden de bedden aangesjouwd en ieder legde zijn bultzak naast die van zijn makker. Voor de achtste scheen geen plaats te zijn, maar nadat de andere bedden stevig in elkaar waren geduwd, kon die matras er ook nog tussen. Elks plaats werd daardoor wel heel nauw, maar de Proop zei dat dat warmer lag en wat warmte zouden ze wel nodig hebben.
Dat laatste was vooral het geval met degenen, die een hoog nummer hadden getrokken bij de loting 's morgens. De lage nummers lagen warm bij het vuur, de hogere bij de muur, waar het tochtte en mèt de wind ook regen door de brede kieren kwam.

Jan had de buitenkant geloot, maar Koen wou hem daar niet hebben. Hij koos zijn plaats en toen Jan dit niet nam, werd de grote broer hardhandig en legde Jan op zijn matras. Jan, slaperig en moe, deed er niet veel tegen. Hij sliep al, toen Koen nog bezig was het vuur in te rekenen, en hij werd niet wakker vóór de Proop de volgende morgen: „Opstaan, jongens!" riep. Toen ging hij weer met Koen de grienden in, struikelend over stobben en strompelend door plassen, naar hun paal, waar het hout van gisteravond gesorteerd, maar nog niet opgebonden lag. En in de eerste schemer van de nieuwe dag zetten ze hun zware laarzen op de bossen om de lussen aan te sjorren en droegen ze die bossen naar de schelven. Toen het licht genoeg was om te hakken, waren zij bij de paal schoon voor.
Zo werkten zij dag aan dag van voor het morgenkrieken tot in de duisternis in wind en regen en in de scheuten zonneschijn, die die week bracht. Ze waren meestal tot hun huid toe nat en droogden amper in de hut vol rook, waar het door de vele gaten in het dak haast even nat was als daarbuiten. Het was hard en hevig werken. Koen prees Jan om zijn ijver en bevattelijkheid. Hij was meer dan een hakkersjongen; hij was bijna een tweede man.
's Vrijdagsavonds was het rustig herfstweer. Er hing een lichte nevel boven riet en water, er was geen wind. De wilgen fluisterden niet eens, er was alleen een licht geruizel van het water, dat wegtrok met de eb. De deur stond open. Het was zo zacht, dat dat nu kon. Zo had je in de keet geen last van rook. Na het eten vroeg de Proop: „Welk psallempie zal het zijn?" Er kwam niet dadelijk antwoord en daarom begon hij zelf met:

„Uit diepten van ellenden...."

De mannen zongen slepend; hun stemmen waren rauw. Maar het klonk toch schoon, vond Jan, dat psalmgezang in de verlatenheid van de Biesbosch. Na Klopper gaven anderen een psalm op; het laatst de oude Aart de Bruin.

„Maar 't vrome volk in U verheugd,
Zal huppelen van zielevreugd,
Daar zij hun wens verkrijgen...."

Terwijl ze zongen, keek Jan naar Aart. Doodmoe was hij; hij hijgde onder het zingen. De man was af; dit werken in de Biesbosch was te zwaar voor hem. Maar zijn zwakke ogen blonken onder het zingen. Nu was het niet Aart Benauwd, het was Aart Vreugde. Deze kromme en afgesloofde hakker zag het licht van Gods aanschijn, dat eens zijn vreugd ten hoogste toppunt zou doen stijgen, thans reeds stralen.
Toen hun zang uit was, kwam ander zingen door de open deur naar binnen. Over het spiegelend water en het roerloos riet dreef weer gezang. Het was even slepend als het hunne en even diep van toon. En toen dat zweeg, ruiste een andere psalm van nog verder weg. In elke keet werd

Vrijdagavonddienst gehouden. Zwaar en sonoor klonk door de eenzaamheid van het woeste waterland het statig psalmgezang.
Zaterdagmorgen gingen bed en bultzak weer aan boord en ook het eet- en kookgerei. Er werden psalmen gezongen in de Biesbosch, maar er werd gestolen ook. Het povere bezit der hakkers was er niet veilig 's Zaterdags en 's Zondags. Ze roeiden naar huis, vier mannen aan de riemen, beurt om beurt.
„Hoe was het?" vroeg Mie van Tulle, toen Jan thuiskwam.
„O, best."
„Je hebt kloven," zag zij aan zijn handen.
Hij had wonden. Het ruwe hout en het zoute water maakten die. Maar de Proop had ze besmeerd met klovenzalf en Jan had zijn pijn verbeten.
Het ging zo week aan week in stage regelmaat. 's Maandagsmorgens om drie, vijf, zes uur, al naar het uitkwam met het tij, kruide Jan zijn bed en bultzak naar de vlet en tot des Zaterdags was het wroeten in de grienden. Het weer werd allengs kouder, de dagen grauwer, de nachten donkerder en langer. Om toch een daghuur te verdienen, zochten de hakkers elke morgen in het stikkedonker hun weg reeds naar de griend, struikelend over stobben, op de tast hun stammetjes tot bossen garend en deze naar de schelven dragend. En lang nadat de avond was gevallen, waren ze nog bezig de wilgen met het snoeimes te ontdoen van vuil en dorre bladeren en er het tophout af te kappen. En terwijl Koen en Jan in de eerste weken bij al te harde regen nog eens schuilden in de riethut, die zij bij hun paal hadden gemaakt, lieten zij, toen in December dag aan dag de regen haast onafgebroken stroomde, Gods water maar over zich komen. Asgeel was hun hakkerspak geworden van wilgebast en hemelwater en zó doortrokken waren al hun kleren van de regen, dat ze niet eens meer moeite deden ze uit te trekken en te drogen in de keet. Zo dicht als ze op elkander sliepen kon je 't best broeien in je natte kleer. Alleen als de wind hard blies door de vele kieren van de keet en je een ongelukkig lot getrokken had, zodat je aan de buitenkant beland was, lag je wakker, rillend van kou en luisterend naar het gieren van de wind en het rennen van de ratten door het stro. Dan werd je pas weer warm van het harde werken, en wel zó warm dat je amper wist, waarvan je nat was, van het regenwater of van je eigen zweet.

Midden December kwam er storm. De Noordwester stak 's middags op en wakkerde in de loop van de avond aan, veel water in de Biesbosch brengend. Inplaats dat de Proop het sein gaf om te slapen, ging hij de keet uit en de anderen volgden. Geen hand voor de ogen kon je onderscheiden, want de lucht was dik en het regende.
Hij liep de kleine terp af. Al spoedig plasten zijn laarzen in het water. De griend liep onder; het water naderde de keet. De Proop maakte zich niet ongerust. Het was reeds vloed geweest; de eb kwam aanstonds door. Het water had reeds neiging om te zakken, merkte hij.

Hij ging de keet weer binnen. „Schudden, jongens!" riep hij. Weldra lagen allen op de lange regel.
Jan had deze week de buitenplaats geloot en hij was nu genoeg gewend aan het hakkersleven, dat Koen zijn binnenplaats niet voor hem hoefde prijs te geven. Als het niet al te koud was, lag hij zelfs wel graag dicht bij een kier; daar had je frisse lucht. Hij was snel onder zeil.
Van koude voeten werd Jan wakker. Het was stikdonker in de keet. De laatste gloed van het vuur, dat anders 's nachts nog vaak een rosse glimp vertoonde, was uitgedoofd. Hij verschikte z'n benen. Ze maaiden door het water. Had het zo hard geregend en zo erg gelekt?
Naast hem bewoog de Proop zich. „Het heeft ingeregend," zei Jan tot hem. „Er staat water op de vloer."
De oude schoot opeens omhoog, tastend met zijn voeten. „Dat is geen regen.... Kerels, er uit!" riep hij luid. „De keet loopt onder!" Het was een schelle alarmkreet in de nacht.
Veel rapper nog dan anders ooit was alles op de been. Eén liep naar het vuur met het doel dat op te rakelen, maar hij waadde tot zijn enkels door het water en er was geen vuur meer. Een zwavelstok gaf even licht. De slaaphoek, die het hoogste lag, was het langste droog gebleven. De meeste kisten dreven reeds. En het water rees zeer snel. De enige plaats, waar zij droog konden zitten, was in de hanebalken.
De Proop, nog rap ondanks zijn zeven kruisjes, zat weldra met zijn hoofd tegen het strooien dak; de anderen volgden; de jonge en de oude Aart moesten geholpen worden, de grootvader omdat hij stijf en stram was, de kleinzoon omdat zijn armpjes niet tot de balken reikten.
De wind was naar Zuidwest gekrompen en in kracht verdubbeld. Dit was de oorzaak, dat, ofschoon het eb moest zijn, het peil gestegen was, en thans kwam reeds de nieuwe vloed doorzetten. Het water vloog omhoog.
De mannen zaten in de hanebalken als kippen op hun stok die hele lange nacht; de ouderen klaagden over spierpijn door de ongemakkelijke houding. Bij het grauwen van de morgen ontdekten ze dat het water ruim een meter hoog stond in de keet. De bedden en de kisten dreven rond. In een hoek tegen het dak zat een troep ratten op elkaar gedrongen. De Gorrel ranselde ze dood of in het water, waar ze verdronken. Dit was althans de goede kant van de overstroming, dat je het ongedierte kon opruimen.
Door een gat in het dak keek Jan naar buiten. Hij zag uit op een ruwe zee. Gister was daar moeras met gele stoppels van rietgorzen, afgeschoren door de scheerders. Nu rolden er grauwe golven en alleen een witte schuimrand hier en daar verried dat het water niet veel diepte had.
Aan de andere kant van de keet waren de grienden. De bruine kruinen van de wilgen staken boven het water uit, zwiepend op de wind. De schelven gekapt hout schenen plompe schepen, vastgelopen op de slikken.
Hun vlet hadden zij gisteravond extra stevig vastgelegd, ze was er nog. Zij zouden er mee naar Sliedrecht kunnen varen. Doch het was Woensdag-

morgen. Nu naar huis gaan betekende dat ze Zaterdag geen derde van hun weekloon zouden beuren, en dat al hun opgeschelfde hout verloren gaan kon, hetzij aan kapers, hetzij doordat het wegdreef. En de vloed zou toch niet altijd zo hoog blijven. Ze bleven wachten.
Koen daalde van de hanebalken af en plaste op lieslaarzen door de keet om brood te halen voor zijn makkers. Van sommigen was alle proviand bedorven door het water. Van enkelen was het brood nog droog. Nu er nood was, deelden allen gelijk op. Van koffiezetten kon geen sprake zijn. Ze hadden zelfs geen water om te drinken; alles was brak.
De storm bleef bulderen uit het Zuidwesten, de gehele dag. Wild sloegen de golven tegen het keetje. Toen het donker werd, stond het water nog even hoog als 's morgens. Het werd bijna onhoudbaar te verkeren op de smalle hanebalken, al hadden ze er dan ook enkele planken opgelegd. En zou de wrakke keet het houden tegen het geweld van het water? Sommigen vonden dat ze naar huis hadden moeten gaan. Het was wijsheid achteraf. In het donker konden ze niet varen door de overstroomde Biesbosch, waar de killen niet te onderscheiden waren van het ondergelopen land. Ze moesten nu in elk geval de nieuwe dag afwachten.
Die nacht was lang en bang. De mannen, uitgeput van moeheid, koude en pijn, hongerig en met rauwe kelen van de dorst, schoven dicht opeen om aan elkander steun en warmte te hebben. De storm bulderde nog onverminderd; de hanebalken schudden, en soms kraakte het keetje onheilspellend, alsof het in elkaar zou storten. Ze hadden nu besloten dat ze bij het krieken van de dag naar huis gaan zouden, wanneer ze althans de dag beleefden.
Omstreeks middernacht schrokken de dommelige mannen op van een luide gil. De kleine Aart, in slaap gevallen, was van zijn stok getuimeld en lag nu gillend in het water. Koen liet zich zakken en greep hem, afgaand op het lawaai. Hij tilde hem weer op de hanebalk en zette het ventje tussen zich en de Proop. Toen hij bleef jammeren, dreigde Koen dat hij hem weer te water smijten zou, als hij zijn bek niet hield. En daarop werd hij stil.
De storm luwde in de nanacht. Bij het dagen van de morgen liep er een kokende eb. Het water stroomde even snel de Biesbosch uit als het er in gedrongen was. Ze konden niet naar huis, al hadden ze het gewild, omdat tegen zulk een stroom niet op te roeien viel. Maar er was thans ook geen reden toe. Het gevaar was geweken. Zij moesten de schelven gehakt hout, die eerst door de vloed en thans door de eb bestormd werden, stutten en voor wegdrijven behoeden. Straks konden zij waarschijnlijk weer aan het hakken. Enkelen haalden drinkwater, een paar kop bonen en een baal aardappelen van een boerderij in een der ingedijkte polders.
Het werd Vrijdag, eer ze het gewone werk hervatten konden, en toen ging dat op het soppige terrein nog zeer bezwaarlijk. Nog niet de helft van het normale weekloon beurden Koen en Jan die Zaterdag. Koen kwam mistroostig thuis met dat gering bedrag, maar Leida sloeg er nauwelijks acht

op. Zij had tijdens de storm, toen de Merwede voor Sliedrecht zo hoog steeg, dat ieder wist: de Biesbosch zit diep onder water, doodsangsten uitgestaan, en ze was veel te blij met de behouden thuiskomst van haar man, dan dat ze lette op het schamele loon. En zo was het met Mie van Tulle ook, toen Jan thuiskwam. „Ik, met twee jongens die verdienen, zal me wel redden als het een week niet vet sopt. Maar bij Aart Benauwd: die oude man en dat kind zijn de kostwinners voor een weduwe, die met een hok vol jongens zit, daar bijten ze op een houtje. „Hier, Jan, breng weg." En ze sneed de homp spek, die zij die middag had gekocht, midden door en liet de helft naar het huisje van De Bruin brengen.

's Maandagsmorgens vier uur zat Jan weer aan de riemen en bij het krieken van de morgen stond hij aan zijn paal te hakken en sorteren, te busselen en schelven.
Jan voegde zich in zijn bestaan van hakker. Maar hij keek toch met groot verlangen uit naar het Kerstfeest, wanneer de tredmolen zou worden onderbroken. Een paar dagen de rijshaak laten rusten, die je arm zo lam en je rug zo pijnlijk maakte, een paar nachten slapen in een helder bed, inplaats van in natte kleren onder een deken, stinkend van vuil en zweet in een tochtige en rokerige keet, daar hunkerde hij naar. En bij hem werd dat verlangen niet – als bij de ouderen – vergald door het besef dat de verdiensten in de feestweek uiterst karig zouden zijn, dat er misschien gebrek zou heersen, omdat het Kerstfeest zo kort volgde op de week, waarin door de storm het loon reeds gehalveerd was.
De eerste Kerstdag ging heen met kerkgaan, zoals dat met de Zondagen geregeld het geval was. Twee diensten van twee uren, dat was, met het middagmaal er tussen, zowat van licht tot donker in het kortste van de dagen.
Op Tweede Kerstdag was althans de middag vrij.
Jan wandelde met een paar jongens van zijn leeftijd op de dijk. Ze liepen telkens hetzelfde paadje op en neer, zoals veel jongelui dat deden op de vrije feestdag. De jongens gluurden naar de meisjes en de meisjes naar de jongens en ze keken allebei soms achterom. Doch Jan keek naar wat anders dan naar de meisjes op de dijk. Hij blikte telkens als ze dat passeerden, verstolen naar het huis van meester Aandacht en het speet hem dat hij achter de blauwe horren maar steeds niets kon ontdekken. Toen het schemeren ging werd hij wat triest. Straks gingen de luiken dicht, dan zou hij niets meer kunnen zien.
Ze naderden opnieuw het meestershuis. Het was reeds donker in de kamer. Zijn kans was al verkeken. Maar zie, een kleine vlam, die groeide. Een hand zette een glas op een petroleumbrander. De gouden gloed vloeide op een meisje. Maartje stond in het helderst licht: het straalde op haar gelaat; het maakte 'r haar glanzend goud.
Jan vergat zijn makkers. Maartje! In glans en gloed met spiegelende ogen!

Nu sloot een andere hand de luiken. Maartje was weg. Het meestershuis was zwart. Alleen de harten van de luiken lichtten.
De dominee had die morgen over de engelenzang gepreekt. In het begin had Jan geluisterd. Later waren zijn gedachten afgedwaald van de preek, maar niet van het onderwerp. In zijn verbeelding had hij de schapen gezien op de hei, en herders met lange jassen aan en stokken in de hand. En de engelen had hij gezien, vliegend boven het veld, met brede vleugels op hun rug, in lange witte kleren, in een verblindend licht. Er waren er die op fluiten bliezen en anderen op trompetten, maar de meesten zongen: Ere zij God!....
Op die engelen leek Maartje. Even mooi, even heerlijk, in een gelijk verblindend licht.... Maar ook even ver weg. Hij stond op de donkere dijk, zij was in de kamer van het meestershuis, in het licht der lamp. En nu was zij geheel verdwenen, zag hij alleen nog maar de lichte harten in de luiken. Oneindig ver was zij van hem verwijderd.
Hoe kwam dit? vroeg Jan zich af. Waarom leek Maartje op een engel, heerlijk, heilig, maar ongrijpbaar, een wezen uit een andere wereld dan de zijne? Omdat hij de laatste maanden niet meer naar meester Aandacht was geweest? Omdat hij, sedert hij hakker in de grienden was geworden, niet meer een boek in handen had gehad? Toen hij met Koen en Evert het graafwerk deed, even zwaar en even vuil als het hakken in de grienden, had hij zich weten op te heffen boven de sleur van het arbeidersbestaan. Zijn wilskracht deed hem elke avond weer zich buigen over boeken. Zijn geest was steeds gescherpt om naar wat nieuws te zoeken. Hij wist toen zeker, naar hij meende, dat hij niet altijd in de Biesbosch blijven zou, dat hij wat wòrden zou in het leven. Dat hij eenmaal met Maartje Aandacht trouwen zou.
Nu was dat weg. Eén van de acht was hij, die elke Maandagmorgen bed en kist naar de vlet kruiden en samen naar de Biesbosch roeiden. Eén van de honderden Biesboschuilen, die week aan week in de keten sliepen, waar de ratten ritselend door het stro schoten en met hun koude pootjes over je hoofd en handen tripten. Hij liep in het gareel met alle jongens, die in de kleine huizen onder aan de dijk en in de slopjes woonden en hij had hetzelfde voorland. Hij zou verpekelen en tanen als zij allen, en hij zou straks een man worden met een stoppelbaard, gekloofde handen, een gebogen rug en rode, ontstoken ogen van de rook, een man als de Bokking en de Proop, als zijn vader en grootvader geweest waren en Koen al hard op weg was om te worden. Want – met schrik werd hij het zich plotseling bewust – zijn hoofd was leeg en hol geworden in deze maanden in de grienden. Hij had geen lust in en geen verlangen gehad naar leren of naar lezen. Moe was hij elke avond naar de keet gestrompeld en na het eten had hij, òf bijna stikkend in de rook, òf huiverend op de tocht, alleen verlangd naar slapen. Geen vruchtbare gedachte was meer in hem opgekomen. Hij had niet eens, als vroeger steeds, gezocht naar nieuwe wegen, naar een methode

om meer wilgen te hakken met minder moeite in dezelfde tijd, naar een manier om het gehakte hout te brengen bij de paal, zonder dat je onder de vracht bezweek. Hij had nog wel eens gegrommeld op het beestenhok, waarin ze des avonds en des nachts verkeren moesten, maar hij was niet naar de Houtwurm gegaan om verbetering te vragen. Wanneer de griendbaas eens op het werk kwam – op een zachte, kalme winterdag kon dat gebeuren –, had hij, net als de anderen, nog ijveriger gepeesd dan anders, en schuldbewust er bij gestaan, wanneer de baas een bos ontdekte, die niet stevig was gebonden, of zag dat bij het rijshout teen gesmeten was, die wel voor kitteband of karreband had kunnen dienen. En als Zwaal in het schaftuur tussen zijn volk in ging zitten en met zijn schorre kraakstem praatte over het Eeuwige Wezen, waarvoor wij allemaal verdoemelijk staan en over de noodzaak om jezelf te kennen als een worm, een vuilpoes, nog minder dan een luis, dan knikte hij mee met de anderen en had hij groot ontzag voor Zwaal, die zo diep ingeleid was. En dan besefte hij nauwelijks meer dat de griendboer hen uitzoog en als varkens huizen liet. Want waarop heeft een verdoemelijk mens nog recht? Hij werd één met de grauwe hoop der polderjongens, geen man voor Maartje Aandacht....

Een por in zijn zij haalde hem uit zijn gepeins. „Hei, Jan, droom jij met open ogen?"

„Hè.... wat.... ik?"

„Droom als je een meid in je armen hebt.... Die daar, kijk, we hebben tok." Gerrit floot en de drie meisjes, die voor hen uit liepen, keken om en gichelden. Daarna liepen ze weer door, maar haast hadden ze volstrekt niet. Het was of ze, al voortgaande, op de jongens wachtten.

Dit waren meisjes, die een griendhakker niet versmaadden. Kinderen van de dijk waren het, grof van gezicht, vlasblond van haar, maar stevig op de benen, breed in de heupen en met warm bloed. Het waren meisjes die weinig vroegen en alles gaven. En straks zouden het vrouwen zijn, die zwoegden van de morgen tot de avond en wonderen deden met enkele guldens in de week. Ze zouden misschien mopperen als haar mannen 's Zaterdags thuiskwamen met stinkend beddegoed en doorweekte kleren, waarop je de wilgeschors van het bombazijn niet onderscheiden kon. Maar ze zouden dat vuile goed in de wastobbe stoppen en er op schuren met haar sterke armen. En in de vroege Maandagmorgen zouden de mannen weer de deur uitgaan in droge kleren en met helder beddegoed. Ze gaven hun misschien geen afscheidszoen, deze vrouwen, maar 's nachts hadden ze zich helemaal gegeven.

De meisjes stonden stil onder een lantaarn. Ze vormden met de jongens een kringetje van zes. Speels praatten ze. Rauw waren de jongensstemmen en schel die van de meisjes; ze kauwden het Sliedrechts op zijn platst. De dijk werd donker. Dit was de tijd, waarop de jongens en de meisjes samen naar de stille waarden wandelden. En deze meisjes hunkerden naar zoenen.

Gerrit de Platneus schoof met Willempje Flop het donker in, Dirk Kul sloeg zijn arm om de rug van Trijn de Kogel. „Adjuu!" zeiden ze tegen Jan en Aagje van Ant Bezem, die nu tezamen in het licht van de lantaarn overbleven. „Pak 'r an, Gare," fluisterde Dirk Jan in het voorbijgaan nog in het oor.

Aagje was een struise meid, met dikke lippen en helblauwe ogen. Ze kwam dicht bij Jan staan. Haar handen en haar ogen bedelden en haar mond beloofde zonder woorden veel. Jan voelde een vreemde stuwing in zijn bloed. Hij had een sterk verlangen haar te zoenen.

Toen zag Jan plotseling, scherp en helder, Maartje voor zich, zoals zij daar straks stond in het licht der lamp, haar knap gezichtje opgeheven. En hij zag Aagje's stompe neus en sproetige gelaat. Maartje was een engel. Aagje een kind van vlees en bloed. Maartje kreeg hij nooit. Aagje was bereid zichzelf aanstonds aan hem te geven. Ze drong zich reeds tegen hem aan. Ze zei: „Kom, Jan!"

„Ik ga naar huis," zei Jan. „Adjuu."

Op het ogenblik, dat hij het zei, had hij er bijna spijt van, want zij verschoot van kleur en haar ogen werden plotseling triest.

Maar hij ging toch.

Zijn weg voerde hem langs het meestershuis. Hij zag de gouden harten in de luiken. Daarachter.... Hij liep door. Een gouden hart.... Maar het was onbereikbaar.

Na het Kerstfeest liep Jan weer in de tredmolen van het hakkersbestaan, zijn bijl en rijshaak zwaaiend, zijn laarzen plantend op de bossen om de lussen aan te halen, en zware vrachten slepend naar de schelven; hij waadde door het moeras en drong door het kreupelbos; hij werkte dat het zweet hem uit de kleren dampte. Des avonds sleepte hij zijn moede leden naar de keet. De rook plaagde hem minder dan in het begin; hij raakte doorgerookt. Maar zijn hersens werden mat en moe. Hij kon niet recht meer denken. Onder het aardappelschillen voor de volgende dag, dat ze deden na het eten, vielen zijn ogen toe en soms rolde een halfgeschilde aardappel uit zijn vingers op de vloer. Een traag gesprek van de oudere mannen over de voorbeschikking tot eeuwig heil of eeuwige verdoemenis kon hem niet wakker houden en het gekanker van de Smorrel ook niet.

Een enkele maal probeerde hij te zoeken naar een middel om uit te breken uit de slome cirkelgang. Die draag van het hout uit het wilgenbos naar de paal, die een kerel als een boom als Koen haast nog te zwaar was en waar Aart Benauwd dood aan ging, kon dat niet anders? Kon je daarvoor geen kar gebruiken? Ach, wat moest je met een kar beginnen in een moeras en tussen stobben? Iets anders dan? Jan had geen energie om een middel te verzinnen.

Een andere maal peinsde hij op de gebreken van de keet. Als er eens een kachel kwam, inplaats van het open vuur; een schoorsteen om de rook door

https://achterderug.nl

af te voeren; kribben om in te slapen; een paar stoelen om op te zitten; een tafel om aan te eten? Hij praatte er over, maar de anderen lachten hem uit. De wereld zou eerder vergaan dan dat de Houtwurm dat in orde bracht. En trouwens, waar had je zoiets in de Biesbosch? Deze keet was nog niet eens de beroerdste. Toen zweeg Jan en hij dacht er ook niet verder over. Hij was te moe van het zware werk; te suf van de rook. De geest van het Biesboschvolk kreeg hem te pakken. Zoals het was, zo moest het blijven. God had het zo beschikt.

Hij zon niet meer op middelen om weg te komen uit de grienden. Hij had haast geen gedachten meer. In de eerste weken na Kerst had hij, wanneer hij zat te knikkebollen boven een bak met aardappelen, nog wel eens een meisjeskopje gezien in het gouden hart van een vensterluik. Ook dat was evenwel verwaasd door rook. Ze noemden hem nog de Gare, maar hij kon best een zoon zijn van Aal Schuddekop, zo sloom maakte het leven in de grienden hem.

VI

DE KLEPSCHUIT

„We scheien d'r mee uit, Zwaal," zei Koen op een Zaterdagavond tot zijn griendboer, nadat hij het schrale loon van Jan en hem voor die week opgestreken had.

„Hè?" zei de oude boer.

„Volgende week nog, dan is het afgelopen voor Jan en mij, en Evert blijft ook niet langer in de schuur."

„Gaan jullie dan al weer aan het graven? Ze zijn toch nog niet begonnen met de kribben?"

„Nee, we gaan baggeren."

De Houtwurm trok een gezicht, dat bij z'n bijnaam paste. „Niet doen, m'n jongen, niet doen."

„En waarom niet, Zwaal?" vroeg Koen.

„'t Is lijen in zo'n baggerpraam."

Koen had op zijn lippen om te vragen: „En is dat hakken op jouw grienden en het leven in jouw keet dan soms geen lijen? En dacht je soms dat Evert voor zijn plezier werkte in jouw schuur?" Maar hij deed het niet; hij had ontzag voor Zwaal. Hij zeide: „Ik heb meer aan de beugel gestaan, Zwaal."

„Jou laat ik daar. Maar Evert met zijn manke poot."

„Daar heeft ie in de baggerpraam geen last van."

„En Jan, dat kind."

„Dacht jij dat hij het bij het baggeren zwaarder hebben zou dan bij het hakken, Zwaal?"

Een trek van misnoegen op het bolle gelaat beduidde Koen dat hij te veel gezegd had, maar de vraag, die Zwaal stelde, scheen heel gewoon. „Bij wie wou je gaan baggeren?"

„Lazonder."

„Zo," zei Zwaal, en zijn gladde bovenlip trok iets omhoog. „Zo, bij de Plons."

„Hij betaalt een goed loon."

Toen kwam er een schijnheilige trek op het bol gelaat. „Is bij jou met geld alles goed te maken, Koen?"

Koen draaide aan de pet, die op zijn knie lag. „Neen, neen, maar. . . ."

„Het is geen goeie plaats voor jullie bij de Plons; voor jou niet, maar voor zo'n kind als jullie Jan al helemaal niet. Zo'n jong wil gauw het verkeerde pad op."

Nu plukte Koen aan zijn pet. „Er is niets aan te doen, Zwaal. Wij hebben ons verhuurd."

Het pafferig gelaat van de oude griendboer liep rood aan. „Wat zeg je. . . . afgesproken?. . . . Buiten mij om? Achter mijn rug? Dat is niet netjes, Koen

Baan; zoiets ben ik van jullie nooit gewend geweest. Van je vader niet en van je moeder niet. Zo is het jullie niet geleerd."
Koen plukte aan de voering van zijn pet. Hij durfde zijn ogen niet opslaan. Hij had dit voorzien. Hij wist welk een beslag Zwaal op de mensen leggen kon. Daarom juist had hij tevoren met Lazonder geaccordeerd, vast en bondig, opdat hij niet meer terug zou kunnen, wanneer Zwaal pressie oefenen ging. Daarom ook had hij er met zijn moeder geen woord over gesproken.
„Weet je moeder hiervan?" vroeg Zwaal scherp.
„Ik ben oud en wijs genoeg om mijn eigen zaken te behandelen," antwoordde Koen, zelf schrikkend van de klem, waarmee hij sprak.
„Geen ontzag meer voor de baas, geen ontzag meer voor de ouders. Is het vijfde gebod voor jou soms niet geschreven, Koen? Je holt op de weg naar het verderf." Met een grafstem sprak de oude boer.
Koen stond op, nog steeds plukkend aan zijn pet. „Het spijt me, Zwaal, maar ik heb geaccordeerd. Maandag een week moeten we bij hem wezen."
De stem van de boer, straks vaderlijk vermanend, was koud als ijs, toen hij zei: „Na tijden komen tijden; je begrijpt, Koen Baan, dat ik dit niet vergeet."
Toen wist Koen, dat hij nooit meer Zwaal voor het een of ander aan boord hoefde te komen.
„Hoe is het gegaan?" vroegen Jan en Evert, die op de dijk, een eindje van het huis van Zwaal, hadden gewacht, totdat hun broer terugkwam.
„O, best," hield die zich groot.
Jan ademde verlicht. „Ik dank je, Koen, dat jij dit voor mekaar gebracht hebt. Ik had gedacht dat ik nooit weer uit de grienden weg zou komen. Nou heb ik het gevoel dat jij me uit de sloot getrokken hebt."
Koen lachte om Jan z'n praat.
„Was ie niet kwaad?" vroeg Evert.
„Wij hadden afgesproken met de Plons, hè! Er viel niets meer aan te doen."
Koen vond het niet nodig zijn broers nog verder tekst en uitleg te verschaffen, en wat hemzelf betrof, hij vertikte het nog langer voor een hongerloon te werken in de grienden. Hij moest voor Leida zorgen en voor hun kind en voor het tweede kind, dat Leida droeg. Je hield een huishouden niet recht met vrome praatjes. Hij was misschien een groot zondaar, neen, vast en zeker was hij dat. Maar hij zou zorgen voor vrouw en kinderen. En als de Houtwurm hem met een hongerloon afscheepte voor slavenwerk, dan zocht hij het bij de Plons, al was die dan ook veel te licht in Zwaal z'n ogen.

Na nog een week van werken in de Biesbosch, stapten de jongens Baan in de rij van het werkvolk van Lazonder, en Koen en Jan kwamen samen in één baggerschuit terecht. Koen kende het werk op een prik. Jan deed het nu

voor het eerst. Zijn broer dacht dat hij het best zou lappen. Wie in zo korte tijd een vaardig hakker was geworden, die leerde het baggeren ook wel gauw. Koen had een kleine beugel voor hem opgejut. Een oude schouderlap van vader kon hij wel gebruiken.
Koen deed hem het werk voor. Ver van de schuit wierp hij de beugel in het water en daarna haalde hij hem met kleine rukjes weer terug. Het uiteind van de stok steunde daarbij op zijn schouder tegen de leren lap; met beide handen om de stok geslagen schraapte hij de bodem, totdat de stok ongeveer rechtstandig stond. Dan palmde hij hem in. Onder water ging dat licht, maar bij de oppervlakte werd de beugel, vol met bagger, zwaar. Koen maakte van het boord het draaipunt van een hefboom. Heupwringend tilde hij vervolgens de beugel binnen boord en met een zwaai wierp hij het net binnenst buiten. De bagger kletste in de schuit.
„En nu jij," zei hij tot Jan. „Met een half beugeltje beginnen."
Het uitwerpen van de beugel, het schrapen langs de bodem en het lichten tot de oppervlakte ging Jan aanstonds goed af, maar het ledigen van de beugel bleek lastig werk te zijn. De eerste keer viel al de bagger weer in het water; de tweede keer kreeg Jan de blubber in het gezicht en Koen lachte zich krom, toen zijn broer opeens een roetmop was. Maar toen de inhoud van de derde beugel over zijn eigen kleren spatte, schold hij Jan uit voor kaffer. Van de eerste schuit was negentiende door Koen geladen en Jan, die in de Biesbosch vaak gedacht had heel wat mans te zijn, voelde zich nu een jochie.
Het bomen van de baggerschuit uit de haven naar het stort op de rivier ging beter. Dit werk kende hij en ook bij het overboord scheppen van de bagger kon hij zich redelijk weren. Maar toen ze hun ledige schuit weer in de haven hadden en er opnieuw gebaggerd werd, was het prutsen. Hij kreeg pijn in zijn rug, zijn polsen en zijn armen. Geradbraakt kwam hij 's avonds thuis. De volgende morgen kon hij bijna niet opstaan, zo stijf waren zijn gewrichten. Hij bracht van het werk nog minder terecht dan de eerste dag en Koen dacht met een zekere wroeging aan de waarschuwing van Zwaal: voor een kind is het lijen bij het baggeren.
Maar toen hij Jan beklaagde, wilde die daar niets van horen.
„Koen," zei hij, „ik ben jou dankbaar dat jij me uit de Biesbosch weggehaald hebt. Het ging daar mis met mij. Ik zoog daar vast in de modder van de grienden. Ik ging daar dood, geestelijk dood, zal ik maar zeggen."
Koen krabde achter zijn oren. Dacht Jan dat hij bij Lazonder genezing vinden kon voor geestelijke dodigheid? Dan was hij aan het verkeerde adres. Doch hij zei het niet. Jan had soms zulke wonderlijke redeneringen.
Tegen het einde van de week begon Jan de slag te pakken te krijgen, al haalde hij nog slechts half volle beugels op. In het midden van de tweede week getuigde Koen: „Het gaat best, Jan. Jij bent een jong, dat alles kan."
Jan telde spierpijn noch vermoeidheid. Hij floot een vrolijk deuntje onder het werk en op weg naar huis. Het was of hij van een ban verlost was, sinds

hij de Biesbosch uit was. Hij kon nu dagelijks na afloop van het werk zich lekker wassen en zijn vuile goed verwisselen voor droge kleren. Hij sliep in een behoorlijk bed, waar geen ratten over zijn gezicht en handen tripten. En het voornaamste was: Hij kon weer denken en hij had weer lust tot lezen. Hij nam, wat hij de hele winter niet gedaan had, weer studieboeken ter hand en werkte sommen uit. Hij ging ook weer zinnen op verbeteringen. Kon dat niet anders, prakkezeerde hij, kon je die bagger niet gemakkelijker kwijt dan door ze schep voor schep overboord te gooien? Als je een gaatje in de bodem van die schuit maakte.... Dwaasheid, wist Jan. Een gat in de bodem zou het water binnen brengen, inplaats van de bagger er uit.

Het baggerwerk van Lazonder was geen groot karwei. Met een week of acht zou het afgelopen zijn, maar tegen die tijd konden de jongens Baan weer aan het graafwerk. Er kwam werk aan de dijken en kribben, waar Biesboschgrond voor nodig was. Daarom zei Koen, toen ze een maand gebaggerd hadden, dat het tijd werd om hun spoor en karren voor de dag te halen en te kalefateren wat nodig was, opdat ze tijdig klaar waren. Ze haalden de karren uit het schuurtje, waarin ze bewaard waren. Er hoefde niet veel aan gerepareerd te worden. Hier was een bout stuk; daar moest een schot vervangen worden, het waren kleinigheden. Met het spoor stond het anders. De kantlatten waren omtrent allemaal kapot; de verbindingsstukken grotendeels verroest; de baddings waren door de zware karren zeer diep ingereden en dikwijls verrot. Er moesten zeer veel nieuwe planken komen. Hoeveel solider, dacht Jan onder het repareren, zou ijzeren smalspoor zijn geweest. Maar hij sprak er met zijn broers niet over, want hij wist dat hij bij Koen thans zeker niet moest aankomen met plannen, die veel geld kostten. De uitgaven voor de reparatie van het houtwerk gingen hem al aan het hart na de schrale winter in de grienden. Trouwens, Jan wist niet of hij zich wel tot het uiterste zou inspannen om aan smalspoor te komen. Als je zulk duur goed kocht, dan moest je – dat wist hij uit zijn boeken – het druk gebruiken om het geld er uit te halen. Als er geen vraag naar grond was, zou het renteloos staan. In een winter als de laatste zou duur materieel een strop geweest zijn. En als zij smalspoor hadden gehad, dan zou hij deze winter toch veroordeeld zijn geweest om wilgen te hakken of riet te scheren of naar de hoepmakerij te gaan. Het baggeren, zomin als het graven kon je uit de grienden redden. Geen Sliedrechtse werkman, die bij winterdag niet telkens weer terugviel op hakken, rietscheren of hoepmaken. De volgende winter zou hij wel weer in de keet verzeilen. Jan rilde bij die gedachte. Nu hij er uit verlost was, vond hij het leven in de keten veel vreselijker dan toen hij er in zat. Het vuil, de rook, de ratten, maar vooral de totale leegheid aan gedachten, stond hem gruwelijk tegen. Nu kon hij weer denken, vorsen en studeren. Maar als hij nog eens een winter in de grienden zat, zou hij zich dan wéér kunnen onttrekken aan die dompige atmosfeer? Wanneer het jaar op jaar zo ging, ten slotte zeker niet. Dan zou hij een kromgezwoegde arbeider worden, die

misschien psalmen zong, maar die kracht noch moed had om zich los te scheuren uit het eng gareel, een werkman met rood omrande, ontstoken ogen, zoals de Proop, of zoals de Smorrel, of misschien wel een stumperd, zoals Aart Benauwd. Hij wilde die cirkelgang doorbreken; hij wilde de Biesbosch uit. Maar hoe kwam hij er uit? Hoe zou een arme jongen zich ooit onttrekken aan de sleur, waarin het hele dorp gevangen zat? Als.... als hij eens.... aannemer kon worden!

Toen die gedachte voor het eerst in zijn brein begon te spelen, lachte hij er om. Aannemer, een zoon van Mie van Tulle aannemer! Maar was het zo'n heksentoer om een baggerwerk aan te nemen? Je moest uitrekenen hoeveel schuiten bagger je verzetten moest. Wel, dat kon hij best. Je had geld nodig voor schuiten en voor baggerbeugels. Daar had je het weer, geld. Maar als het geld zijn rente opbracht, kon je het toch lenen. Zo stond het in zijn boeken. Maar zo dacht moeder er niet over en Koen ook niet. Het werd natuurlijk niets. Hij zou nooit aannemer worden. Ze gingen straks weer graven en als er niets te graven was, moesten ze maar hopen, dat ze weer konden baggeren voor Lazonder. Jan timmerde een kantlat op een badding. Die lat was wel niet best en de plank was dun geworden van de wielen, maar hij was niet verrot. Ze moesten maar hopen dat hij het deze zomer uithield. Zijn smalspoor-plannen borg hij op. Daar kwam toch niks van.

Maar de volgende dag, terwijl hij de baggerbeugel met kleine rukjes naar zich toetrok, kringelden zijn gedachten toch weer om hetzelfde onderwerp. Waarom zou hij niet evengoed aannemer kunnen zijn als Arie Heyn, dat drankorgel, die nooit een slag uitvoerde, behalve dan dat hij zijn arbeiders uitvloekte als ze niet hard genoeg werkten naar zijn zin. Als Koen en Evert en hij samen werkten, dan konden ze misschien met z'n drieën of met een enkele knecht er bij wel een klein sjouwtje aannemen. En als hij aannemer was, een klein aannemertje maar, dan durfde hij te gaan naar Maartje Aandacht en....

„Hoe staat het er bij, Jan, schiet je nog eens op?"

„Ja, Koen.... ja." Hij schrok en gooide zijn beugel uit en haalde hem weer op en wipte de bagger in de schuit. Tijd van werken was het en niet van dromen.

In de kerk sloeg hij die Zondag weer aan het mijmeren. Hij bracht zijn biljet in de herberg en in de krant las hij: Gebroeders Baan laagste inschrijvers, het werk is gegund. En meester Aandacht zou het ook lezen en hij zou zeggen: Kijk eens, vrouw, wat die jongens van Mie van Tulle worden in de wereld. En Maartje zou het horen en een kleur krijgen en heel blij zijn. En als ze elkaar tegenkwamen op de dijk, zou Maartje op hem toelopen en hem de hand reiken en zeggen: Gefeliciteerd, Jan. En hij zou zeggen: Och, dit is het eerste nog maar, een klein klussie. Straks doen we meer.... En toen brak heel die mooie toekomstdroom weer stuk. Wat waagde hij te denken aan Maartje Aandacht? Die was zover van hem verwijderd als een engel van de mensen; een klein figuurtje was ze in een

gouden hart; onbereikbaar voor een gewone jongen, onbereikbaar zeker voor een knul als hij, die immers niets was, nog niet eens een flinke baggerman. Hij kon niet tegen Koen op, bij lange niet. Neen, met zijn handen kon hij niet tegen zijn broer op en tegen de andere baggerlui ook niet. Maar met zijn kop. Hij had toen toch dat wektouw uitgevonden en later de aardhaalkar. Als er op het gebied van baggeren ook eens iets uit te vinden was. Als hij die schuit eens leeg kon maken anders dan met schoppen. Dat gaatje in de bodem, waardoor je de bagger weg kon laten vloeien. Destijds had hij gezegd: 't is onzin. Een schip met een gat er in gaat naar de kelder. Maar vissersschuiten hadden toch ook gaatjes in de bodem van de bun en ze zonken niet. Een baggerschuit, die vóór en achter droge ruimten had, waar de baggeraars in stonden, zonk ook niet, al schepte je het middenstuk tot het randje vol. Zou daar toch niet wat op te vinden wezen? . . . .

. . . . Nog zijn wij in het heden der genade. Hoort dan, o kinderen der verkeerdheid, naar de stem des Heren! Want wie zijn hart verhardt. . . .

Jan schrok uit zijn gemijmer op, toen de stem van de dominee met kracht uitschoot. Hij zat recht in zijn bank en keek strak naar de preekstoel. Hij had niet geluisterd, niet gehoord toen God hem riep. Hij had zijn hart verhard. De dominee schilderde in krasse woorden de smarten van het eeuwig wee, en Jan ging zweten, want hij besefte dat de verdoemenis hem wachtte.

Die avond zat Jan met een boek van vader Brakel voor zich. Zijn zonde dat hij niet naar de preek geluisterd had, wilde hij goed maken door een preek te lezen. Maar zijn gedachten waren er al weer niet bij. Hij rekende uit hoeveel draagvermogen een schuit zou hebben, die voor en achter een luchtkast van een kubieke meter had: tweeduizend kilo. En als er aan weerskanten van de schuit ook nog zijkasten waren van die inhoud, dan kon zij vierduizend kilo dragen, zelfs met een open bodem. . . .

„Heb jij daar vader Brakel, Jan?"

„Ja, moeder."

„Och, lees me dan een stukje voor. Ik mag hem zo graag horen."

En Jan las een verhandeling over de wezenskenmerken van de gelovige, waarnaar Mie van Tulle luisterde met zulk een aandacht dat ze vergat thee te zetten.

De idee van baggerschuiten lossen door de bodem liet Jan niet los, hoe dikwijls hij ze ook als dwaas verwierp. Op een avond zaagde en schaafde hij aan een blok hout, zolang dat het van buiten ongeveer de vorm van een schuit had. Vóór en achter liet hij het blok massief, in het midden maakte hij een naar beneden schuin toelopende holte. De bodem maakte hij open op die manier, dat er een gleuf in de lengte onder in het blok kwam. Met papier plakte hij de gleuf weer dicht en daarna vulde hij het

uitgeholde blok met zand tot aan de rand. Toen liet hij zijn scheepje in een tobbe water drijven.

„Als de kindertjes maar zoet zijn," spotlachte Evert en Mie van Tulle schudde haar hoofd, toen zij Jan zag spelevaren. Soms lijkt hij een man, zei ze bij zichzelf, en dan is hij weer precies een kind.

Jan trok er zich geen steek van aan. Hij trok, terwijl hij zijn schuit nog steeds liet drijven in de tobbe, het papier van de bodem af. Onmiddellijk gleed het zand uit het blok en zonk naar de bodem van de tobbe. En het blok schoot omhoog. Terwijl de schuit straks diep lag, dreef ze nu hoog op het water. Jan sprong verrukt op. Hoera, hij was er! Je kon grond lossen door de bodem van een schuit, zonder dat ze zonk. Van vreugde danste hij om de tobbe.

„Zeg, ben je gek geworden?" riep Evert naar zijn broer. En moeder Baan bestrafte hem omdat hij zo kinderachtig deed.

Jan luisterde er amper naar, maar hij danste ook niet meer. Met een vinger tegen het voorhoofd staarde hij naar het blok. Hij had gedacht dat hij er was, maar er was niets van waar. Dit blok kon zand lossen van onder uit, ja, als je eerst een stuk papier tegen de open bodem plakte en dat er dan afscheurde. Maar hoe moest je een baggerschuit van onderen open maken en – erger nog – hoe kreeg je hem weer dicht?

Evert stond te schaterlachen om zijn broer. „Ha, ha, hij is een beetje getroubleerd!" En spottend wees hij, net als Jan, met zijn vinger naar zijn voorhoofd.

„Stik, vent!" schold Jan korzelig. „Jij snapt er de ballen niet van."

„Een beetje netter kan ook wel," bestrafte moeder Baan haar jongste zoon.

Jan Baan bracht een boek terug bij meester Aandacht. Sinds hij de grienden had verlaten, was hij weer vaste klant geworden in het meestershuis en hij zag Maartje nu weer dikwijls van vlakbij. Ze schonk hem wel eens thee of koffie. Het was heel anders dan in de afgelopen winter, toen zij zo ver van hem verwijderd was als de sterren aan de hemel. Maar hielp het hem een zier, dat hij haar wel eens zag en sprak? De afstand van een meestersdochter tot een baggerman was groot: daar was geen overbruggen aan.

Aandacht liet Jan boven komen, in de veronderstelling dat hij in ruil voor het boek dat hij terugbracht, een ander halen kwam. Zoekend keek hij naar de ruggen in zijn kast. „Ik weet niet best wat ik je geven moet. Je hebt alles al gehad."

Doch Jan had deze keer een andere boodschap. Hij wou wel eens met de meester praten over plannen.

„Wou je nu misschien dat smalspoor aanschaffen?" vroeg Aandacht.

Neen, dat was het niet. Daar had Jan van afgezien. Hij wilde wat anders: de Biesbosch uit.

„Of je gelijk hebt," zei meester Aandacht. „Wat wilde je nu?"

„Aannemer worden." Resoluut kwam het er uit.

Meester trok bedachtzaam aan zijn kalken pijp en blies ronde kringetjes naar de zolderbalken van de studeerkamer. „Aannemer worden, dat is heel wat, Jan."
„Ik wou klein beginnen, meester. Er komt een baggerwerkje los. Daar dacht ik op in te schrijven."
De meester zond een rookwolk naar de zolder. Het plan scheen hem niet bijster te bevallen. „Er zijn hier heel wat baggeraars, Jan. Veel varkens maken de spoeling dun. Ik denk dat je alleen zult kunnen slagen als je òf je werkvolk uitzuigt òf je opdrachtgevers bedot. Als je dat niet doet, kun je in het baggerwerk geen cent verdienen. Neen Jan, die kant moet je niet opgaan."
Jan was niet uit het veld geslagen. „Ik wou het anders doen," zei hij. „Ik wou anders werken."
„Anders?" Aandacht begreep hem niet. „Baggeren is toch baggeren."
„Wat zegt u van die tekening?" Jan legde een stuk papier op tafel.
De meester schoof zijn bril omhoog en hield de tekening dicht bij zijn bijziende ogen.
En Jan lichtte toe, eerst gejaagd en zenuwachtig, maar toen er een goedkeurend knikje kwam, kalmer, ofschoon hij met spanning naar de meester kijken bleef. Hij had het over hefvermogen en waterverplaatsing en soortelijk gewicht. Meester Aandacht vroeg telkens nadere uitleg en bracht af en toe bezwaren in, die Jan dan trachtte te weerleggen. En eindelijk ging het sikje van de meester wippen. „Ja, ja, zo kan het; ik geloof dat het zo werkelijk kan."
Jan schoof een tweede stuk papier over de tafel. „Dat is een berekening van wat het uitspaart als het gaat op mijn manier."
Weer vroeg de meester tekst en uitleg en weer eindigde het met het wippen van zijn sik. „Voor zover ik het bekijken kan, is het zo wel verantwoord," zei hij.
Toen reikte Jan hem een derde stuk papier over. „En dat is wat ik nodig heb als ik begin. Met elkaar voor een dikke duizend gulden."
Ook deze rekening werd lang bekeken. „Als je dat geld hebt of krijgen kunt, zou ik het maar wagen," was het advies van het schoolhoofd.
„Daar zit 'm nu de kneep. Ik moet die duizend gulden lenen."
„Toch niet van mij?" schrok Aandacht. „Ik ben maar een kale schoolmeester, hoor."
„U zou mijn voorspraak kunnen zijn."
Het schoolhoofd plukte aan zijn puntbaardje, tussen zijn ogen was een frons. Dat Jan hem dit nu vragen moest. Hij wilde de beste leerling, die hij ooit gehad had, graag voorthelpen. Maar geld vragen voor hem? De meester was een waardig man, die er niet van hield met zijn hoed in de hand te staan voor de een of andere griendboer. Voor zichzelf vroeg hij nooit gunsten. Moest hij het nu doen voor Jan? Hij purkte in zijn pijp, die bijna uitgegaan was, schraapte zijn keel en zei toen: „Ik weet niet of het

goed is, of het wel opvoedkundig juist is, dat ik dit pad voor jou schoonveeg. Een jongmens, die wat worden wil, moet zijn eigen weg in het leven vinden. Je moest dit zèlf proberen, Jan."
Maar op hetzelfde ogenblik dat hij zo sprak, kreeg hij spijt van zijn woorden. De blijde verwachting, die uit Jan's ogen had gestraald, doofde uit; dit was een harde tegenslag voor hem.
Aandacht kwam ten halve op zijn weigering terug. „Dat is dus afgesproken," ging hij door. „Jij gaat er eerst op uit. Mocht je niet slagen, dan proberen wij het samen.... En zullen we nu eens beneden zien of er een kop koffie voor ons is?"
Jan knikte, maar zijn blijdschap over het goedkeurend oordeel, dat de meester over zijn vinding en zijn plannen had geveld, was weg. Zijn hart was zwaar, toen hij de trap afliep. Hij zou om geld moeten lopen. Hij zou een ander moeten winnen voor zijn vinding en als dat gelukt was, hem moeten trachten te bewegen geld er in te steken. Dat was een rotkarwei. Nog liever ging Jan in de Biesbosch graven of een geladen schuit voortbomen tegen een sterke stroom. Nog liever ging hij een hele winter in de grienden hakken.
In de huiskamer van het meestershuis schonk Maartje koffie voor hem in. Met een vriendelijk woordje reikte ze hem zijn kopje over en presenteerde er kruidkoek bij, en toen meester Aandacht zei: „Stoppen we een pijp, Jan?" gaf Maartje hem uit het pijpenrek de kalken pijp met lange steel, op welks kop in krulletters J. B. geschreven stond, die de meester bij een vorig bezoek voor hem bestemd had.
Jan stopte uit de mahoniehouten tabakspot, die de meester hem toeschoof. Hij blies de rook naar de olielamp, die boven de tafel hing; de blauwe wolkjes trokken op tot aan de warme vlam en dreven daar uiteen; met kleine teugjes dronk hij van de koffie – met room en suiker – en van de kruidkoek hapte hij bij wijlen een klein stukje. Bij zoveel goeds en in de aanwezigheid van Maartje vergat hij de corvee, die hem te wachten stond. Naar een verhaal van meester Aandacht luisterde hij maar half. Hij had het al eens meer gehoord en knikte af en toe en zei ja of neen. Met open ogen droomde hij dat hij eens in een huis als dit zou wonen: even groot, en ook zo mooi gemeubeld, met trijp beklede stoelen, een kleed van rode pluche op tafel, en aan de zolder een olielamp als deze, glanzend van het koper en met een kralen rand.
Och, het mocht ook best wat kleiner zijn en de stoelen mochten wel rieten zittingen hebben inplaats van trijpen, en als er op de tafel een zeiltje lag inplaats van een pluchen kleed, dan was het ook wel goed. Als in de leunstoel bij de tafel, waar nu de meestersjuffrouw zat, maar Maartje Aandacht zitten mocht! Ach, wat sloeg hij weer door. Hij joeg zijn dromerijen weg en praatte mee met meester Aandacht en keek naar Maartje, steelsgewijs.
Toen werd het tijd om heen te gaan.

„Laat jij Jan even uit," zei Aandacht tot zijn dochter.
„Goed, vader." Het klonk gedwee, als voldeed ze alleen uit plicht aan het vaderlijk bevel.
„Zal ik je helpen met je jas?" vroeg Maartje in de gang aan Jan.
„Dat kan ik best zelf." Hij schoot zijn jas snel aan. Maar toen hij merkte dat zij het spijtig vond, dat hij haar hulp versmaadde, werd hij opeens vertrouwelijk. „Ik ga de Biesbosch uit; aannemer word ik," verklapte hij.
„Oh, jongen, fijn."
„En als dat goed gaat, als ik aannemer ben, dan...."
„Wat dan?" vroeg Maartje, omdat hij eensklaps afbrak.
Hij kleurde en zweeg.
„Wat dan, Jan?" vroeg zij nog eens.
Toen gooide Jan er plotseling uit: „Dan vraag ik jou...."
Meteen beet hij zijn lippen stuk; hij had een stommiteit begaan.
Maartje lachte echter heel gelukkig. „Ik hoop dat je het gauw doet," zei ze openhartig.
„Ik bèn nog geen aannemer," riep hij verschrikt uit. „Ik ben nog maar een polderjongen, een Biesboschuil."
„Al bleef je dat, dan kon het me nog niets schelen."
Jan greep vervoerd haar hand. Een fijne zachte hand lag in zijn grove knuist; zijn lippen gingen naar de hare.... Doch plotseling trok hij zich terug. Zijn zorgen overvielen hem. „Ik moet geld lenen, duizend gulden; als ik die niet krijg, word ik geen aannemer."
„Je krijgt ze wel," zei Maartje met volle overtuiging.
„Hoe weet jij dat?"
„Och, jongen, jij kunt alles."
Dat onbeperkte vertrouwen van Maartje gaf hem moed.

Juffrouw Aandacht zat met gespitste oren en keek telkens naar de deur.
„Wat duurt het lang daar in de gang," pruilde ze.
De meester las de krant; hij schonk geen aandacht aan de woorden van zijn vrouw.
„Waarom moest Maartje die jongen uitlaten?"
Nu liet Aandacht het dagblad zakken. „Waarom niet?" vroeg hij op zijn beurt.
„Ik geloof dat hij het op Maartje heeft begrepen."
De meester glimlachte. „Och kom, het zijn nog kinderen."
„Ze hebben het eerder te pakken dan je denkt."
„En als het zo eens was?" De gedachte was meester Aandacht niet onaangenaam.
Haar lip ging hangen. „Een Biesboschuil!" Verachtelijk kwam het er uit.
„Hij blijft geen Biesboschuil. Die Jan Baan wòrdt wat in de wereld, wat ik je profeteer."
„Ik vind een jongen van Mie van Tulle voor onze dochter geen partij."

„En ik vind Jan een pràchtpartij!" zei meester, vurig wordend.
Toen sloeg de voordeur dicht en keerde Maartje in de huiskamer terug.
De meester was begraven in zijn krant en zijn vrouw stopte een kous. Over Jan Baan werd met geen woord gesproken. Maar juffrouw Aandacht zag met onrust dat Maartje een hoge kleur en schitterende ogen had. En meester Aandacht had achteraf spijt, dat hij zich niet royaler bereid verklaard had Jan te helpen.

Jan Baan liep langs de dijk. Een oud huis was het doelwit van zijn wandeling. Er was geen bel. Een klopper met een leeuwenkop was midden op de deur. Op de stoep aarzelde Jan. Hij had op Zwaal geveterd en gevloekt. Zou hij hem nu om geld gaan vragen? Het moest. Hij lichtte de klopper en liet hem vallen; de echo klonk hol in de gang. Jan schrok van het geluid. Het wachten duurde eindeloos lang, vond hij. En het lesje, dat hij onderweg wel honderdmaal had opgezegd, was hij vergeten. Hij wist volstrekt niet meer wat hij zou moeten zeggen; hij dacht er over aan de haal te gaan. Maar dan kreeg hij het geld nooit; dan belandden ze weer in de Biesbosch, nu voor de graverij, straks voor het hakken in de grienden. Hij wachtte.
Er sloften stappen in de gang; er schoven grendels van de deur en ze draaide op een kiertje open. „Wie is daar?" vroeg een klagerige vrouwenstem.
„Jan Baan; ik wou de baas graag spreken."
Het kiertje in de deur bleef even nauw. „Waarvoor moest je hem spreken?"
„Ik wou.... ik had hem iets te vragen."
De stem achter de deur mompelde iets van: „'k Zal eens horen." De deur viel in het slot en in de holle gang sliften de voeten weg.
Het wachten duurde lang. Een strakke band knelde om Jan's maag. Tevergeefs trachtte hij zich te binnen te brengen wat hij tegen Zwaal zou zeggen. Hij werd ook koud; een gure wind blies langs de dijk en het regende. Als een bedelaar sta ik hier op de stoep, dacht hij, en die Houtwurm.... hij laat de oude Aart Benauwd zich doodwerken en hij laat de weduwe van Tijs de Pijpekop van honger omkomen, en al zijn arbeiders laat hij verkommeren in die vuile en wrakke keten. En zou hij mij nu helpen? Maar ik sta niet te schooien. Ik betaal rente en aflossing. Zwaal wordt er beter van als hij mij leent.
Er klonken weer voetstappen in de gang. Onregelmatig waren ze en een stok tikte er tussen door. Dat was Zwaal.
De deur ging weer op het dievenkettinkje. Van achter de barrière kwam nu een oude mannenstem. „Wie ben je en wat had je?"
„Jan Baan, baas, en ik had u iets te vragen, iets.... wat ik liever binnen zeggen wou."
Toen ging het dievenkettinkje toch van de deur. Een looplampje scheen Jan in het gezicht en daarna mocht hij verder komen. De griendboer ging hem voor, kuchelend en klagend dat hij zo'n last van rheumatiek had, met

het lampje in de ene en de stok in de andere hand, zijn linkerbeen meeslepend, door de holle gang naar een kamer achter in het huis, waar op een kale tafel een lamp stond met een porseleinen kap. Jan kreeg een stoel tegenover de boer en hij moest maar zeggen, waarvoor hij kwam. Na het lange wachten voor de deur en het onderhoud door het kiertje met het dievenkettinkje scheen de ontvangst thans niet onvriendelijk.
„Ik was van plan om in te schrijven op een stukje baggerwerk," begon Jan. De boer zei niets en uit zijn glazige ogen viel niet veel te lezen ook, maar Jan had het gevoel dat Zwaal iets anders had verwacht.
„Als ik dat karwei mocht krijgen, moet ik wat materieel aanschaffen," ging Jan voort.
„Zo."
„Daar is zowat een duizend gulden mee gemoeid."
„Zo," zei de boer weer.
De korte tussenwerpsels waren geen aanmoediging voor Jan om voort te gaan en de glazige ogen van de boer nog minder; het kwam Jan voor dat die àl kouder werden.
„Ik wilde u vragen of ik dat geld, die duizend gulden, van u lenen kon."
„Van mij?" schoot plotseling de kraakstem van de griendboer uit.
„Ik bied u vier procent...." en toen Jan zag dat dit bod slechts afschuw wekte, maakte hij er vijf procent van en vertelde dat hij een plan had om voordeliger te baggeren, zodat er zeker winst gemaakt zou worden. Meester Aandacht dacht er ook zo over, zei hij.
Doch de hoge rente zomin als de verzekering dat de belegging veilig was, brachten bij Zwaal verandering te weeg. En zijn beroep op meester Aandacht scheen de afkeer van de Houtwurm eerder te doen groeien dan versmelten. Zijn oude, rimpelige handen maakten een gebaar van afschuw en zijn kuchelende kraakstem sprak: „Zal ik jou eens wat zeggen, jongetje? Jij wandelt op de brede weg, net als die broer van jou, die Koen. Jullie bent niet meer tevreden met je lot. Dat jullie er maar bij bepaald werd: Wie God verlaat, heeft smart op smart te vrezen. En jij staat helemaal naar hoge dingen. Weet je wat de Schrift zegt? Sta niet naar hoge dingen, maar voeg u tot de nederige. Dat moet jij meer en meer beseffen. Wees bekommerd over je zonden en denk er aan dat je eens voor een heilig Wezen moet verschijnen. En breng geen schande over de nagedachtenis van je vader en over je moeder, door je in de schulden te steken. Kom jij maar in de schuld voor God. Misschien komt het dan ook jou nog eens te gebeuren dat je je zelf als een doemwaardig zondaar kennen leert...."
Hij praatte door, stapelde teksten op Jan's hoofd; sprak over het eeuwig wel en eeuwig wee en over het schrikkelijk oordeel, dat te wachten staat aan wie verstrikt is in de zonde van de gierigheid. Intussen stond hij op en beduidde Jan dat hij heen kon gaan. In de holle gang sloeg zijn stokje de maat bij de oordelen, die hij een doemschuldig mens aankondigde. Jan kreeg geen tijd een woord te zeggen. De voordeur ging open en weer dicht

en daarop gingen de vervloekingen van Zwaal verloren in het geknars van zware grendels, die toegeschoven werden.
Jan stond op de dijk in regen, koude en duisternis.

„Wat hebben we vandaag aan jou, Jan?" vroeg Koen de volgende dag, toen de drie broers de laatste volgeladen baggerschuit het haventje uit boomden naar het stort op de rivier. „Anders praats voor zes en nu schijn je wel van Lotje getikt."
„Ben ik zo stil?" vroeg Jan.
„Hij heeft gisteravond een blauwtje gelopen," spotte Evert.
Verschrikt keek Jan zijn manke broer aan. „Hoe.... hoe.... wie heeft jou dat verteld?"
Evert liet de vaarboom rusten en sloeg zich schaterend van het lachen op de dij. „Nee maar, Koen, nou laat ie naar zich kijken! Hoe kon ik dat zo raden? Wie was het? Sijtje Poppel soms?"
Jan kon weer lachen, al was het dan zuurzoet. Evert doelde op een meisje. Waarlijk, er was een meisje in het spel geweest gisteravond, maar dáárbij had hij geen blauwtje gelopen, waarlijk niet. Van het andere, van zijn bezoek aan Zwaal, wist Evert niets en Koen ook niet. Zij moesten er ook niets van weten, evenmin als moeder. Ze mochten niet weten dat hij geld ging lenen. De fout, die hij gemaakt had, toen hij smalspoor wilde aanschaffen, maakte hij niet meer. Alsjeblieft, daar is het geld, die en die heeft het me geleend. Die man had vertrouwen in me, en die begreep dat geld lenen voor machines en gereedschappen wat anders is dan schulden maken voor de huishouding. Als hij dat zeggen kon, dan zou hij spreken. Eerder niet.
De vlet was gelost en gemeerd. Koen ging naar z'n huisje, waar Leida op hem wachtte. Jan en Evert liepen nog een eindje door en daalden dan de dijk af. Voor het huisje roken ze de geur van uien al. Jan hield van uien; zijn eetlust werd geprikkeld door de geur. „'n Avend, moeder," zei hij bij het binnenkomen. „Zullen we maar gauw beginnen?"
De wedergroet van Mie was mat.
„Scheelt er wat aan?" vroeg hij.
„Laat ons maar bidden," zei zij stroef en ze vouwde haar handen.
Na het bidden schepte ze op. Ze zei geen woord.
Opnieuw vroeg Jan wat er toch aan schortte.
„Wat zou er wezen?" zei vrouw Baan daarop, maar haar bleek gezicht en strakke blik spraken haar woorden tegen en ze at haast niets. De atmosfeer was drukkend, zoals die wezen kan als er zwaar weer op til is.
„Moeder, wat hèb je toch?" vroeg Jan nog eens.
Toen pinkte ze een traan weg. „Dat zul *jij* niet weten?" zei ze gesmoord.
Verwonderd legde Jan zijn vork neer. „Ik?" vroeg hij. „Is het om mij?"
„Dacht jij dat een moeder er geen weet van hebben zou, als haar kind naar het verderf gaat?"
Jan zat verstomd. „Moeder, wat is er aan de hand?"

„De duivel heeft je in zijn strikken," barstte zij uit. „Mammon heeft jou te pakken. Rijk wil je worden en je valt in de verzoeking. Schulden ga je maken. Je doet je overleden vader schande aan. Goddank dat de Here hem heeft weggenomen voor de dag des kwaads."
Vuurrood was Jan. „Is de Houtwurm hier geweest? Heeft die gekletst, die loeder, die ellendeling...."
„Zwijg, Jan, zwijg. Je bezondigt je...."
„Die uitzuiger, die vrek," schold Jan voort. „Die bloedhond...."
„Zwijg...." herhaalde zij. „Die Gods volk aanraakt, raakt Zijn oogappel aan."
Jan lachte schril. „Je beeft voor hem, moeder, en je aanbidt hem, omdat hij zo dierbaar praten kan. Hij zuigt weduwen en wezen uit. Wat heeft hij over mij gelasterd?"
„Hij heeft niet gelasterd. Ik weet het wel. Jij wilt de hoogte in. Je bent niet tevreden met wat God over je beschikt. Toen met dat spoor en nu met de aannemerij. Je zoekt het bij de aarde, jongen, en niet bij God. Jij dient de wereld. En nu wil je alweer schulden maken. Jan, Jan, dat de Here je nog eens tegenkomen mocht."
Evert had een poos van de een op de ander gezien, niet wetend wat hij er aan had. Nu begreep hij iets. Hij viel zijn moeder bij. Nooit was Jan tevreden. Altijd wilde hij meer. En dat hij van een man als Zwaal zo durfde spreken, dat was schandelijk.
„Het aardse slijk, dat heeft hem helemaal te pakken," snikte vrouw Baan.
Jan was onthutst. „Maar moeder, hebt u dan niet graag aangenomen, wat er meer inkwam sinds we meer konden graven?"
Zij schreide. „Och ja, och ja, dat is de oude mens, ik ben ook maar een stok en een blok."
Jan's bord was nog halfvol. Er lagen zelfs nog dobbelsteentjes spek. Maar hij at niet meer. Hij had naar zijn moeder toe willen lopen en de armen om haar hals slaan en zeggen: Moeder, moeder, ik hou zoveel van jou, en het spijt me zo dat jij om mij verdriet hebt.... en.... en ik wil toch ook zo graag Gods wil doen.... Maar hij deed het niet. Een jongen van de dijk doet zulke dingen niet. En als hij ze deed, dan zou zijn moeder hem toch niet begrijpen. Hij kon hiertegen ook niet redeneren, tegen moeder niet en tegen Evert niet. Ze zouden hem niet snappen en het nooit met hem eens worden, vooral niet nu Zwaal er was geweest om te vermanen en te waarschuwen.
Na het eten ging hij zich wassen en verkleden. Dat friste op. En toen ging hij de deur uit. Waarheen? Naar Koen om hem om raad te vragen? Naar meester Aandacht? Hij deed het niet. Hij wilde met zichzelf in het reine komen. Was het zo mis met hem? O, er ontbrak een boel. Hij prakkezeerde over machines en aanneemsommen in de kerk, onder de preek, onder het bidden zelfs. Dat was de zonde in het heiligdom. Maar dat hij vooruit wilde in de wereld, was dat verkeerd? Moest daar de Houtwurm zijn moeder over onderhouden? Hoe stond het met Zwaal zelf? Zijn leven lang had die geschraapt en anderen voor zich laten sloven. Aan zijn hakkers betaalde hij het laagste geld. Wat hij aan loon te kort gaf, vulde hij met vrome woorden aan. Een man, die vijftig jaar bij hem gewerkt had, zette hij op straat zonder een cent, hij kreeg alleen een woordje uit de Schrift mee. Laat Zwaal terzijde. Hij hoefde over anderen niet te oordelen. Eén kwam het oordeel toe. Mocht hij proberen los te komen uit de Biesbosch? Meester Aandacht had gezegd van ja. En de Here Jezus zelf had de gelijkenis gegeven van de talenten. De man, die zijn talent verborg, ging naar het eeuwige vuur, maar hij die vijf talenten won, ging in in de vreugde des Heren. En die man had gewoekerd met geleend geld. Als de bijbel zelf zo duidelijk leerde, dat er geld geleend mocht worden om er mee te werken, dan mochten duizend ouderlingen Zwaal het anders zeggen, het was goed. Als hij dat geld maar had! Het bezoek van gisteravond had hem geleerd, dat er een zware wijs opgaan zou het te krijgen. Waar moest hij heen? Bakker Bos zat er warmpjes bij, wist hij. Maar verleden jaar had moeder hem de klandizie opgezegd om voortaan brood te kopen van Lijsbet de Poes, die met zes bloeden van kinderen was blijven zitten, nadat haar man verdronken was, en sinds was Bos steeds stroef geweest. Of zou hij de Kroosboer gaan vragen? Ach, dat was net zo'n vrek als Zwaal. Lazonder, dat was een gulle en royale baas, maar hij kon de Plons toch niet vragen of hij zijn knechten wilde helpen om zijn concurrent te worden. De notaris?
Jan liep langs het notarishuis. Een deftig huis was het met een hoge stoep van blauwe zerken en een altijd glad gepoetste kruk en belknop bij de brede deur, en spiegelende ramen aan weerskanten, rechts het kantoor, links het salon. In het kantoor zag je soms boven de in lood gevatte glazen van de horren notaris Montijn, een deftig man met gouden bril en een rechte scheiding in zijn witte haar; en in het salon mevrouw Montijn, altijd in het zwart, met een gouden ketting om de hals en zilvergrijze haren. Jan durfde die stoep niet opklimmen en de blinkende belknop aanraken, laat staan dat hij zijn mond zou durven opendoen tegen de deftige notaris.
Hij liep de dijk langs tot waar minder huizen stonden en keerde daarna weer terug, nog steeds niet wetend bij wie hij zou aankloppen.
Toen kwam hij meester Aandacht tegen. Hij wilde hem voorbijgaan met een links tikje aan zijn pet, maar de meester hield hem staande.
„Ben je klaar, Jan, met dat geld?"
„Nog niet," moest hij bekennen.
„Kom mee," zei toen de meester, „dan gaan we samen er op af."
Hij nam hem mee naar het notarishuis. Samen gingen ze de hoge stoep op, die Jan alleen niet had durven beklimmen. De meester trok aan de bel en het luidde daarbinnen als een torenklok. Een meisje in zwart en wit deed open, liet hen binnen in een marmeren gang. Daarna bracht zij hen in het kantoor: een fraaie kamer, waar een koperen kaarsenkroon aan de zoldering

hing, de wanden met boeken waren volgezet, en in de hoek een grote kist met ijzeren beslag en zware sloten stond.
De notaris kwam binnen. Hij monsterde Jan en gaf hem daarna een hand, zoals hij meester Aandacht reeds gedaan had. Ze moesten beiden gaan zitten op leren stoelen.
Terwijl de notaris van Jan's plannen en van zijn uitvindingen hoorde uit 's meesters mond, nam hij hem andermaal van het hoofd tot de voeten op. Jan werd er verlegen onder; zijn kruin ging prikken en hij kreeg jeuk op zijn rug.
„Wat voor zekerheid kun je stellen voor dit crediet?" vroeg de notaris aan Jan, toen Aandacht uitgesproken was.
Jan wist uit zijn boeken wat dit betekende, maar een antwoord had hij niet; hij kon geen waarborg stellen.
Aandacht antwoordde voor hem. „De garantie ligt in zijn talenten, mijnheer Montijn. Een jongen, die zo vindingrijk is en zoveel energie heeft, bezit de waarborg in zichzelf dat dit geld goed belegd is."
De notaris keek Jan nog eens aan, met een onderzoekende en strenge blik. „U moet begrijpen," antwoordde hij Aandacht en Jan tegelijk, „het is andermans geld, dat ik verstrek. Het is mijn plicht te zorgen dat het veilig wordt belegd. Ik mag geen risico's nemen."
„Hier is geen risico," pleitte meester Aandacht met grote overtuiging. „Dit is een veilige belegging en een mooie belegging. Ik ben er zeker van dat u eens blij zult zijn dit geld verstrekt te hebben."
De notaris zweeg; hij speelde met zijn horlogeketting. In spanning keek Jan naar hem. Behalve strengheid meende hij toch ook een vriendelijke trek te ontwaren.
„Welaan dan," besliste notaris Montijn tenslotte. „Het geld staat ter beschikking. De rente is vier procent."
Jan straalde en Aandacht stond op om heen te gaan. Doch de notaris vroeg aan Jan: „Je gaat inschrijven; heb je al borgen?"
Jan schrok. „Heb ik die nodig?"
„De eis is twee."
Jan zuchtte diep. Als de ene slagboom overwonnen was, lag er weer een andere. Hij werd nooit aannemer.
„Wilt u niet borg staan, meester Aandacht?" vroeg de notaris aan het schoolhoofd.
„Ik?.... ik ben geen man van geld."
„Als gij het doet, doe ik het ook."
„Dan graag."
Bij het afscheid van de meester vóór diens huis, kneep Jan zijn hand haast fijn, en nadat Aandacht binnen was, bleef hij voor het huis staan. Nu hij alleen was, moest hij zich realiseren wat er gebeurd was in dit uur. Het was te groot dan dat hij het aanstonds kon verwerken.
Voor een bovenraam kwam licht. Een meisje liep daar met een looplamp

in de hand. Het licht viel op haar gelaat, toen zij de lamp ophief om iets te grijpen, blijkbaar uit een kast. Het was Maartje.
Zo heb ik haar nog eens gezien, herinnerde Jan zich de Kerstavond. Toen was zij heel ver weg, onbereikbaar ver. Nu was zij even ver van hem verwijderd en ook door muur en glas gescheiden. En toch was zij nu dicht bij hem. „Ik krijg het geld," mompelde hij, „ik krijg het karwei, en ik krijg jou ook...."
Het licht verdween van achter het bovenraam. Vrolijk liep Jan naar huis.

In „Landsmans Welvaren" werd de aanbesteding gehouden. Ambtenaren van de Waterstaat troonden met de notaris achter een tafel. Een aantal aannemers zat borrelend en pratend bij elkaar. Aan een tafeltje dicht bij de deur zaten Jan en Koen achter een glas bier, onwennig in deze omgeving en zenuwachtig, nu de biljetten zouden opengaan.
De biljetten werden het ene na het andere voorgelezen. Het eerste was zeer veel hoger dan de som, waarvoor de broers Baan hadden ingeschreven. Jan schrok toen hij het cijfer hoorde. Had hij zich zo vergaloppeerd bij zijn berekeningen? Doch het volgende was lager en de aanneemsom op het derde biljet was ongeveer gelijk aan die, welke Jan berekend had voor uitvoering op de gewone wijze. Toen werd zijn hart geruster.
„Gebroeders Baan uit Sliedrecht," las de ambtenaar voor.
Er kwam enige beweging. De aannemers keken elkander vragend aan. Eén wees naar het hoekje van de broers. Jan zag nieuwsgierige, onderzoekende en ook minachtende ogen op zich en Koen gevestigd. Lazonder keek verrast, toen hij de broers herkende; hij had hen in hun hoekje tot dusver niet gezien.
Hun cijfer was belangrijk lager dan de voorgaande. Bij de aannemers ging een smadelijk gemeesmuil op, toen het voorgelezen werd. En toen de jongens Baan, nadat alle biljetten voorgelezen waren, de laagsten bleken, was er bij de anderen meer leedvermaak dan ongerustheid. Aan deze Biesboschuilen, arm als de mieren, werd het karwei natuurlijk niet gegund.
Aan de tafel van Waterstaat werden de hoofden even bij elkaar gestoken. Daarop zei de ingenieur, terwijl hij zijn papieren in zijn tas stak: „Het werk wordt aan de heren Baan gegund."
Dit gaf beweging bij de aannemers. Eén, een man met een dikke buik, hangwangen en een dooraderde neus, die reuzensterk geweest moest zijn, maar thans aftakelde, stond op. „Mag ik vragen of deze inschrijvers borgen hebben?"
„Natuurlijk hebben zij borgen," antwoordde de ingenieur. „Anders was het werk hun niet gegund, mijnheer Heyn."
„En wie zijn dat dan, als ik vragen mag?"
„De eerste is F. W. Aandacht...."
„Een kale schoolmeester," schoot Heyn uit.
„En de andere notaris Montijn."

Toen had Heyn niets meer in te brengen; hij nam een nieuwe borrel om wat bij te komen.
Lazonder liep op Jan en Koen toe. „Ik feliciteer je," zei hij. „Jullie bent te pienter om altijd knecht te blijven."
Jan en Koen stamelden met een hoge kleur een dankwoord. Zij hadden gevreesd dat Lazonder hun de concurrentie kwalijk nemen zou.
„Ik had wel gedacht dat ik jullie niet zou houden," ging Lazonder voort. „Alleen, aan dit karwei verdien je niets. Je wilt er natuurlijk in komen en als je zelf aan de baggerbeugel staat, kun je meer dan een ander, maar je bent te laag. Je kunt er niet mee uit."
„Ik dacht dat het wel kon," zei Jan. „Als het werk gebeurt op de manier, zoals ik me heb voorgesteld, dan kan het voor dat geld."
„Wou je 't dan anders doen dan anderen?" vroeg Lazonder.
Jan knikte en Koen zei: „Hij heeft wat uitgevonden, dat...." Maar Jan weerhield hem: „Zeg het nu nog niet.... Mijnheer Lazonder, komt u eens kijken als wij bezig zijn?"
Uit het café gingen Jan en Koen naar de hellingbaas, bij wie ze vóór de aanbesteding ook al dikwijls samen waren geweest om een schuit te bekijken die op de helling stond en om te zeggen dat die praam nu met vaart moest worden afgemaakt.

Met hoge laarzen aan, een leren lap over de schouder, stonden Koen, Jan en Evert met ieder een gehuurde knecht bij zich elk in een baggerschuit. Ze wierpen de zware beugels in het water en schraapten ze, met de stok tegen de schouder over de bodem van de haven, om ze daarna op te trekken en vervolgens met een zwaai de zwarte bagger uit het net in de vlet te werpen.
De aannemer Heyn liep langs de havenkant, toen zij zo bezig waren. Een smadelijk lachje speelde om zijn mond. Deze nieuw-bakken aannemers zouden het niet lang maken. Hun inschrijving was veel te laag geweest en inplaats van dat ze nu alleen met eigen krachten werkten – dan zouden ze weliswaar geen droog brood verdienen, maar misschien ook geen verlies lijden –, hadden ze drie arbeiders bij hem weggelokt, met hoog loon natuurlijk, en ook nog duur nieuw materieel in gebruik genomen. Wel ja, het ging groot op. En de vent, die dat deed, noemden ze de Gare. Heyn had er niets op tegen. Zo waren deze concurrenten het gauwst weer van de baan en notaris Montijn mocht naar zijn centen fluiten. Dat had ie verdiend aan zijn dwaasheid om voor de jongens van Mie van Tulle borg te staan.
De baggerschuiten waren vol. Ze voeren achter elkaar het haventje uit en de rivier op. Daar, een mijl ver ongeveer, lag het rode baken, waar de bagger overboord gegooid kon worden. Heyn draaide zich om. Hij had genoeg gezien. Hij stapte Het Vergulde Hoofd binnen om een afzakkertje te nemen. Daar zat De Putter, een oude aannemer, die de zaken er aan gegeven had. Tegenover hem maakte hij zich vrolijk over de jongens van

Mie van Tulle, die aannemers wilden worden, maar zichzelf de das omdeden, en over de notaris, die borg stond voor dat griendvolk en bovendien, naar hij gehoord had, nog duizend gulden aan die uilen voorgeschoten had; hij had zijn geld beter in de Merwede kunnen gooien. Daar nam hij een oude klare op. „Jij ook eentje, De Putter? Ja, de dokter heeft me gezegd dat ik voorzichtig wezen moest, hoge bloeddruk, een lichte attaque gehad, maar als je je glaasje moet laten staan, kun je net zo goed dadelijk in je doodkist kruipen.... Wat ik je zeg, De Putter, na dit karweitje liggen de jongens van Mie er uit, ha! ha! En dan komen die kerels, die bij mij weggelopen zijn, omdat ze bij de Gare meer verdienen konden, natuurlijk met hangende pootjes terug, en de jongens van Mie misschien ook wel: Baas, mag ik bij jou werken? Op de keien laat ik ze staan, De Putter. Prosit!.... Dank je. Dat we ze nog maar lang mogen lusten.... Geef jij nu een rondje? Goed zo.... Straks ik weer...."
Toen Heyn het kroegje uit kwam, schrok hij een beetje. Daar voeren de jongens Baan alweer met volle schuiten het haventje uit. Had hij zo lang aan z'n borreltje gezeten? Dan moest hij zich haasten om naar huis te gaan. Zijn Trijn was niet gemakkelijk als hij te laat kwam, vooral niet als ze hem verdacht dat hij te lang had zitten pimpelen.
Heyn moest de dijk langs om naar huis te komen, voorbij de plaats waar in de rivier het rode baken lag, dat de plaats aangaf, waar de baggerschuiten hun lading moesten lossen.
Hé.... keerde die voorste schuit nu al leeg naar het haventje terug? Daareven nog tot zinkens toe geladen en nu leeg? Hij wreef zijn ogen uit. Zag hij de boel dubbel? Kon hij nu niet eens een paar borrels meer verdragen? Maar hij vergiste zich niet. Van de drie schuiten, die zoëven tot het boord geladen naar het stort voeren, was de eerste leeg op de terugweg. Nu was de tweede schuit bij het baken. Wat? Die voer ook plotseling leeg terug. En thans de derde. Heyn hoorde een ratelend geluid, alsof een ketting van een lier liep en op hetzelfde ogenblik zag hij, dat de zwaar geladen schuit omhoog schoot. Zo pas was van het boord alleen een smalle rand te zien, nu lag de schuit hoog op het water, leeg. In een ogenblik was ze gelost en hij had niemand met de schop zien werken.
De vrolijke bui van Heyn was radicaal voorbij. Hij keek met open mond naar de schuiten, pas vol, nu leeg, gelost zonder dat een schop was gehanteerd. Hij greep naar zijn hoofd. Was hij zo duizelig van vier borrels? Of was dit de verhoogde bloeddruk? Kwam er soms weer een attaque? Gejaagd liep hij naar huis.

Twee dagen later stond Lazonder op de dijk. Hij had horen praten over het mirakel van de jongens Baan en wilde het nu met eigen ogen zien. Waarlijk, daar schoot bij het rode baken opeens een zwaar geladen schuit omhoog en voer leeg naar de haven voor het halen van een nieuwe lading.
Lazonder greep niet naar zijn hoofd. „Een gare vent is die Jan Baan,"

mompelde hij voor zich heen, „een jongen die het ei van Columbus vindt. Wat ligt eigenlijk meer voor de hand dan dat je bagger, die je in het water lossen moet, wegzakken laat inplaats van dat je ze over boord schept? Maar kom maar eens op de idee om kleppen in de bodem van een baggerschuit te maken, en als je de gedachte hebt, werk ze dan maar eens zo practisch uit als die jongkerel hier gedaan heeft."
Lazonder liep naar de haven en stapte daar op Jan Baan's schuit. Hij liet zich uitleggen, hoe Jan de bodemkleppen had laten maken en de luchtkasten, opdat de schuit kon blijven drijven, wanneer de bodemkleppen opengingen; hoe er slechts een pal van een wiel hoefde gestoten te worden om de schuit te lossen en hoe de open bodemkleppen daarna weer konden worden dichtgedraaid. Hij had respect voor de uitvinding en hij geloofde dat, nu er zoveel arbeidsloon werd uitgespaard, het werk gedaan kon worden voor de som, waarvoor Jan ingeschreven had. „Wij moesten kunnen samenwerken, Jan," zei Lazonder peinzend, toen hij wegging.
„Wie weet nog hoe," antwoordde Jan daarop en toen wierp hij zijn beugel weer in het water om de tijd in te halen, die hij met praten had verdaan.

VII

DE JONGE COMPAGNON

De Merwebode, klein krantje, maar altijd fel op nieuwtjes, bracht een bericht dat opzien baarde in Sliedrecht. Lazonder had zich geassocieerd met de gebroeders Baan tot een aannemingsmaatschappij voor baggerwerken.
Aan de stamtafel in Het Vergulde Hoofd zei Heyn, dat de Plons zich vergooide door zich te encanailleren met een stel Biesboschuilen, die in slopjes woonden. Ten eerste hadden de jongens Baan geen verstand van geldzaken en ten andere was er een knaap bij – de jongste – die allemaal gekke dingen verzon, die soms wel aardig leken, maar niets uithaalden. Daar had je die klepschuit. Dat scheen het achtste wereldwonder. Maar wat was er gebeurd, nadat ze er een week of wat mee gewerkt hadden? Eén van de schuiten was op de rivier middendoor gebroken. Ha, ha, toen was de lading er nog veel gauwer uit dan door de kleppen. Koen Baan en een knecht, die aan boord waren, hadden er amper het leven afgebracht. Heyn had wel geweten dat het zo lopen zou, zei hij. Een schuit, waar je de bodem uitbrak en er later weer los inzette, was het verband kwijt. Die moest wel kapot. Heyn noemde het een teken aan de wand. Zoals die schuit gezonken was, zo zou de nieuwe firma aanstonds naar de kelder gaan.
De griendboer Zwaal liep rood aan, toen hij de Merwebode las. Hij hees zich in zijn jas en greep zijn stok en liep naar Mie van Tulle. De jongens waren niet thuis. Wel, hij kon het haar ook wel aanzeggen. Hij hield haar voor wat de Schrift zegt over een voorzichtig verdrag met de hel. „Met de hel?" vroeg Mie. „Lazonder is toch een kerkelijk man!" Doch toen was Zwaal recht uitgevaren. Een kerkelijk man van die soort was erger dan een goddeloze. Hij had Laodicea er bij aangehaald, koud noch heet, maar lauw, en daarom waard om uit de mond gespuwd te worden. Hij had gesproken over satan, verschijnend in de gedaante van een engel, hij had de tekst aangehaald dat er geen gemeenschap mag zijn tussen de kinderen der duisternis en de kinderen des lichts en hij had het oordeel aangezegd aan wie niet wandelen in 's Heren wegen. Daarna was hij heengegaan, slepend met zijn linkerbeen en stampend met zijn stok. Mie, die beteuterd in de deuropening stond, hoorde hem zwaar hijgen bij het beklimmen van de dijk, en ze wist niet of dat hijgen kwam van het klimmen of van de donder der wet en der profeten, waarmee hij het kleine huisje vervuld en haar verslagen had.
Meester Aandacht lachte breed bij het lezen van het nieuws. Jan Baan was waar hij wezen moest. Verbonden met een ervaren en kapitaalkrachtig aannemer zou hij zijn vleugels wijd uit kunnen slaan. Hij las het bericht

hardop voor en zei: „Wat zeg je daar nu van, vrouw; heb ik destijds een goede kijk op die Jan Baan gehad, of niet?"
Juffrouw Aandacht zette haar bril op, las en herlas. Zij moest dit even op zich laten inwerken. Was Jan Baan werkelijk aannemer? Maar niet zo'n prutsertje, die voor zichzelf gaat ploeteren en het dan nog slechter heeft dan een arbeider, maar compagnon van meneer Lazonder? Wel, dan zou hij ook vast niet lang meer aan de baggerbeugel staan en wel gauw verhuizen uit dat slopje onder aan de dijk. „Wat dacht je, man, zou hij niet eens gauw komen aanlopen?" Gelijktijdig keek ze schuin naar Maartje om te zien, hoe die het nieuws opnam.
Maartje zei niets; ze bloosde alleen een beetje en was uitermate opgewekt. „Wist je er al wat van?" vroeg haar moeder. „En heb je misschien al een afspraak?" Zij kreeg geen rechtstreeks antwoord, maar onder het huiswerk zong Maartje het hoogste lied en toen ze zich verkleden ging, trok ze haar mooiste kleedje aan. En haar moeder vond dat deze keer niet erg, maar zei dat je de kleren had om ze te dragen.
Moeder en dochter zaten die avond te breien in de huiskamer, terwijl meester de krant las en zijn lange gouwenaar rookte. En alle drie spitsten hun oren bij elke voetstap op de dijk. Soms hield juffrouw Aandacht haar pennen stil, wanneer ze een voetstap meende te herkennen, maar Maartje breide door; die vergiste zich in zijn voetstap nooit. Eénmaal – het was reeds laat – hielden haar pennen op van tikkelen en vloog een blos haar naar de wangen; ze stond op het punt om op te springen bij het klingelen van de bel. Doch er kwamen geen schreden het klinkerpaadje op, en de bel luidde niet. Op het bazaltslag van de dijk stierven de stappen weg, een vaste stap naast het ongelijke hinken van een manke.

De jongens Baan zaten die avond in het kantoor van de notaris. Koen en Evert voelden zich daar zeer onwennig. Het was voor het eerst dat ze de deftige notaris spraken. De ingewikkelde zinnen, die hij hun voorlas uit een acte, waren voor hen Frans. Jan gedroeg zich vrijer. Hij was om zo te zeggen kind in huis geworden in het kantoor van de notaris, sinds Aandacht hem hier binnen had geleid. Na het voorlezen tekende eerst Lazonder, daarna Jan, toen Koen en Evert. De notaris zei dat hij zelden met zoveel genoegen een maatschapsacte in elkaar gezet had. Hier paarde zich gevestigde ervaring aan jonge energie en vindingrijkheid. Daar zou wat goeds uit groeien, niet alleen voor de twee partijen, die zich saam verbonden, maar voor het hele dorp.
Toen de notaris zo sprak, knikte Lazonder instemmend. Hij had ook grote verwachtingen hiervan. Koen en Evert zaten er verlegen bij. Jan had een hoge kleur. Wat verwachtten de mensen toch van hem? Het streelde hem, maar maakte hem ook bang.
Op weg naar huis passeerden Jan en Evert het meestershuis. „Ik moest hier even binnengaan," zei Jan tot zijn broer. „Aan meester Aandacht heb ik

het te danken dat wij zover gekomen zijn." Hij verzweeg dat het hem nog meer om Maartje dan om haar vader was begonnen.
„Het is te laat," vond Evert. „Je kunt nu niet meer bij de mensen aankomen."
„Ze zijn nog op." Jan wees naar het licht, dat door de gordijnen scheen.
Maar hij durfde op het late uur toch niet meer bellen en ging met Evert mee naar huis. Dat was goed ook, want Mie van Tulle zat danig in de put, toen haar jongens thuiskwamen.
„De Houtwurm is er zeker weer geweest," begreep Jan uit haar spreken.
Zij knikte.
„Je moest die kerel de deur wijzen, moeder."
„Hij komt toch met het Woord," verdedigde zij haar kwelgeest.
„Hij is een oorblazer en achterklapper," gaf Jan daarop terug.
„En wat staat er ook weer in de bijbel: oorblazers en achterklappers zullen het Koninkrijk Gods niet beërven," voegde Evert aan zijn broers woorden toe.
„Kind, bezondig je niet!" riep Mie met schrik uit.
Doch Evert lachte grimmig. Hij had de laatste tijd zeer veel vertrouwen in zijn jongste broer gekregen en zijn ontzag voor Zwaal was danig ingekrompen.
Jan liet zijn moeder de acte zien, waarvan de zegels indruk op haar maakten, en hij vertelde dat de notaris nogal verwachting van het compagnonschap had.
„Als God Zijn zegen er op geven wil," zei Mie daarop. „Daaraan is het al gelegen, jongen."
„Natuurlijk," zei Jan, „dat spreekt vanzelf."
Toen keek vrouw Baan haar jongste zoon oplettend aan. Zei hij dat zomaar, of meende hij het ernstig?
Jan zag zijn moeder eerlijk en open in de ogen.
En over het gelaat van Mie van Tulle streek een vleug van vreugde. Haar Jan was misschien toch minder ver weg dan zij wel eens had gevreesd. Kon Zwaal het alles ook te donker inzien?

Maartje vloog van haar stoel op bij het klingelen van de bel. Deze keer was de stap, die zij uit duizend kende, niet aarzelend stil blijven staan op het bazaltslag van de dijk, om daarna toch weer door te gaan, maar over het klinkerpaadje recht op de voordeur toegetreden. En in de gang was er ook geen aarzeling, bij de een noch bij de ander. Ze sloegen allebei de armen om elkanders hals en het duurde lang eer de begroeting afgelopen was.
„Je moeder," waarschuwde Jan tenslotte, doch Maartje zei: „O, dat is nú in orde."
En waarlijk, bij juffrouw Aandacht was, toen zij binnenkwamen, geen spoor te ontwaren van verwijt, alsof het onvoegzaam zou zijn, dat twee jonge mensen zo lang vertoefden in een donkere gang. Ze was zeer hartelijk

jegens Jan en ze maakte een grapje over het verwarde kapsel van haar dochter.
Jan was gekomen om meester Aandacht te bedanken. „Want zonder u was ik nooit zo ver gekomen." En toen de meester een afwerend gebaar maakte, zei Jan dat hij niet enkel doelde op de voorspraak bij de notaris, maar ook op de hulp en leiding bij zijn studie op school en later.
Daarop ging meester Aandacht's baard een beetje trillen. Hij zei dat het de grootste vreugde voor hem was, wanneer zijn onderwijs wat vrucht droeg. En toen schakelde hij haastig over naar een ander onderwerp. Jan zat nu in het baggervak. Daarin was het soms druk, soms slap geweest. Wat dacht Jan van de toekomst?
Daarmee had Aandacht in de roos geschoten. Jan ging onmiddellijk geestdriftig op zijn vraag in. De toekomst van het baggervak zou niet slechts goed, ze zou zelfs groot zijn, was zijn stellige verwachting. De zeeschepen werden immers om zo te zeggen alle jaren groter. Vijf- en zesmast-schoeners waren er nu al. En stoomboten begonnen ze meer en meer ook voor de grote vaart te bouwen. Je zoudt eens zien wat voor kasten er straks zouden komen. Schepen van duizenden tonnen groot. Zulke schepen moesten diepe havens hebben en groot vaarwater om naar zee te komen. En al die havens en kanalen moesten door baggeraars gegraven worden. Was de meester het dan niet met hem eens dat er muziek zat in het baggervak? In Amsterdam werd druk gepraat over het doorgraven van Holland op z'n smalst, omdat het Noordhollandse kanaal niet meer beviel. En als Amsterdam een rechte weg naar zee kreeg, moest men niet denken dat Rotterdam nog lang zou blijven zitten met die ongelukkige verbinding over Hellevoetsluis, waarbij de schepen soms veertien dagen moesten tobben, eer ze in zee waren.
Aandacht knikte. In de Tweede Kamer werd al druk gesproken over de havenplannen van Amsterdam en Rotterdam. Maar er was veel tegenstand. De kosten zouden zeer hoog zijn.
„Als de schepen groter worden, moet het toch," meende Jan. „Anders gaat de vaart naar Antwerpen; dat duldt Rotterdam nooit. En dat de kosten hoog zijn, wel, des te beter voor een baggerman."
Aandacht lachte tussen snor en sik.
„De binnenvaart breidt zich ook uit," ging Jan voort. „Er moeten veel kanalen worden uitgediept, verbreed of nieuw gegraven. Werk bij de vleet."
„Ik zie het al," glimlachte Aandacht. „Straks hebben jullie honderd man aan het werk."
„Misschien," zei Jan. „Misschien kan het ook anders." Nadenkend staarde hij het venster uit.
„Zit je weer ergens op te broeden?" vroeg meester Aandacht met een glimlach.
„Met de beugel kunnen al die havens en kanalen nooit gebaggerd worden,"

zei Jan langzaam. „In het buitenland gebruiken ze moddermolens."
„Wou je die aanschaffen? Pas maar op. Hein Overwater is bankroet geslagen met zo'n paardenmolen."
„Ik wou geen paardenmolen. Het moet met stoom."
„Dat kost kapitalen!"
„Het spáárt ook kapitalen, meester. Zo'n molen doet meer dan honderd beugelbaggeraars. Wie tegen de tijd dat die grote waterwerken worden aanbesteed molens heeft, die krijgt de klus en hij maakt geld als water."
Meester Aandacht glimlachte om Jan's geestdrift. „Je kunt je zaakjes best bepleiten. Mij heb je niet meer nodig als je crediet moet zien te krijgen voor machines."
„Het ligt niet aan mijn redenering," vatte Jan aanstonds vlam. „Het zijn de feiten. De schepen worden groter, de vaart gedurig drukker. Bent u het niet met mij eens dat er straks veel havens en kanalen moeten komen en dat die alleen met machines gegraven kunnen worden?"
„Ik weet het niet," zei meester Aandacht, bedachtzaam trekkend aan zijn pijp. „Ik kan niet in de toekomst kijken. Wie kan dat wel? Hoe vaak verlopen de dingen niet vierkant anders dan knappe koppen dachten?"
„Gelooft u niet, dat de machines de wereld zullen veroveren?"
„Best mogelijk," zei de meester, „als ze de mensen maar niet veroveren."
„Ons veroveren?" Dit begreep Jan niet. „Een dood ding kan toch een man niet overheersen?"
„Dat kon tot heden toe alleen een vrouw maar, hè," zei meester Aandacht lachend. „Pas op, Jan, dat jou dat niet overkomt. Want die daar. . . ." Hij hief zijn vinger waarschuwend omhoog in de richting van zijn vrouw en dochter.
Toen was het technisch onderwerp aan kant. Juffrouw Aandacht praatte mee en Maartje ook en Jan voelde zich thuis in het gezin als nooit tevoren. Hij schrok toen de gebakken grutjes op tafel kwamen. Was het al zo laat? Dan moest hij haastig gaan, want grutjes eet men in Sliedrecht tegen bedtijd. Maar juffrouw Aandacht zei: „Eet mee, Jan," en Maartje kreeg niet eens een waarschuwing dat ze moest opschieten, toen ze Jan uitliet.
„Wat zeg je nu van onze aanstaande schoonzoon?" vroeg meester aan zijn vrouw, toen hij in de bedstee klom, terwijl het jonge paar ten afscheid vrijde in de gang.
„Dat onze dochter het goed doet," antwoordde Maartje's moeder.

Het praatje in het meestershuis over baggermolens door stoom gedreven, was ver vooruit gegrepen. Jan had dat meer, dat hem dingen voor de ogen zweefden, die nog slechts vage vormen hadden. Maar zelden liet zo'n denkbeeld hem weer los. Het mocht eens wegzinken naar het onderbewuste, later kwam het weer boven en meestal werden de vormen allengs scherper, werden zijn plannen meer concreet. De stoombaggermolen was voorlopig nog in het stadium van een vage, min of meer fantastische voor-

stelling. Zijn onmiddellijke aandacht had Jan te schenken aan de klepschuit, die te slap was.
De ergste euvels werden verholpen door de boorden met stevig ijzer te versterken. Zo hield een schuit het langer uit. Maar in orde was het toch niet. Een klepschuit was niet sterk genoeg voor het ruwe baggerwerk; als er wat golfslag stond, kon je er niet mee op de rivier verkeren, en ofschoon de schuiten als juffertjes behandeld werden, was er toch vrij dikwijls averij, vooral omdat de kleppen niet goed werkten, zodra een schuit maar enigszins ontzet was.
„We moeten ijzeren schuiten hebben," zei Jan tot Lazonder. „Helemaal van ijzer. Dan kun je ze zo sterk maken als nodig is. Met hout lukt je dat nooit."
„Wat moet dat moet," antwoordde Lazonder en dit was zijn fiat.
Jan praatte er over met de hellingbaas van Sliedrecht, maar die was niet op ijzeren schepen ingericht en had ook geen zin een ijzerhelling te beginnen. Hij hield zich bij het hout, zoals zijn vader en grootvader altijd gedaan hadden, en moest niets van die ijzeren roestboel hebben. Trouwens, het zou toch geen opgang maken, meende hij. Hout dreef, ijzer zonk. Dat was geen materiaal voor schepen.
Toen Jan in Sliedrecht niet kon slagen, reisde hij op een dag naar de Noord. Bij Zwart kwam hij terecht, een werf te Kinderdijk, waar voor de grote vaart gebouwd werd, meest zeilschepen: barken, brikken, schoeners en fregatten, maar ze hadden ook al stoombootjes afgeleverd, en toen Jan de werf opstapte, hoorde hij, behalve het dof geklop van dissels en breeuwhamers, ook luidruchtig klinken op ijzeren huiden.
Jan had zijn verlegenheid jegens hoge heren afgelegd, sinds hij aannemer was geworden. Hij ging naar het werfkantoor en vroeg mijnheer Zwart zelf te spreken. En toen ontmoette hij volstrekt geen hoge heer. Zwart was een eenvoudig man, die een mouwvest droeg en een duimstok in zijn broekspijp. Hij zou een doodgewone werkbaas kunnen zijn. Maar achter zijn stalen bril straalden een paar heldere ogen en toen Jan hem vertelde, waar het om ging en hem een schetsje voorlegde, begreep hij dat aanstonds. Welzeker, zo'n schuit kon van ijzer worden gemaakt. Hij dacht dat de constructie nog iets steviger kon dan Jan die zich gedacht had en hij stelde een eenvoudiger oplossing voor het openen en sluiten van de kleppen voor; wat Baan daarvan dacht.
Toen de bestelling op de ijzeren klepschuit was geplaatst, begon Jan te praten over een stoombaggermolen. Neen, het was nog niet zo ver, maar nu hij een vakman sprak, wilde hij diens oordeel wel eens horen. In het buitenland hadden ze die machines, door stoom gedreven, zoals er in Holland een enkele voor paarden was gebouwd. Jan had zich al eens ingedacht, hoe groot de emmers moesten zijn, hoe lang de Jacobsladder wezen moest, en er moest iets op gevonden worden om de gebaggerde specie zowel naar rechts als naar links van de molen te kunnen doen afvloeien. Dat was nodig om een bak langszij te kunnen brengen, ook als de

molen aan de oever van een haven of kanaal moest baggeren. En Zwart moest maar eens zeggen, hoe groot het schip moest wezen, hoe de bok geconstrueerd diende te worden, die de Jacobsladder droeg, en welk vermogen de stoommachine voor zo'n baggermolen hebben moest.
Zwart krabde achter zijn oren, toen Jan met deze plannen voor de draad kwam. Dat was wat anders dan een ijzeren klepschuit. Daar kwam heel wat voor kijken. De verbinding van de emmers op de Jacobsladder, de vorm van die emmers, die tegelijk de bodem schrapen moesten en bagger boven water brengen, de bokken, één, waar het boveneinde van de emmerladder aan kwam te hangen, en een andere, die het benedeneinde moest ophouden, opdat het volle gewicht niet op de bodem rustte, de drijfkracht en transmissie en een methode om de bagger door vloeigoten zowel aan bakboord als aan stuurboord te lozen. Dat was niet in een handomdraaien klaar. Maar Zwart begreep voortreffelijk wat Baan wilde. Zij zouden samen zien of ze de bouwtekeningen te pakken konden krijgen van baggermolens, in Engeland gemaakt, en daarna zou hij trachten zo'n machine te ontwerpen, nadat hij de details nader met Jan besproken had.
Met Lazonder en zijn broers sprak Jan nog slechts terloops over de mogelijkheden, die een baggermolen voor hun bedrijf zou openen, zo in de geest als hij bij Aandacht had gedaan. Dat Zwart een tekening en een prijsopgave voorbereidde, verzweeg hij. Daar ging trouwens veel tijd mee heen. Engelse tekeningen konden zij niet te pakken krijgen. Ze moesten zelf een ontwerp maken en de enige handleiding, die ze daarvoor hadden, was een Engelse machine, die in Nederland werkte. Zwart en Jan bekeken die molen eerst van een afstand. Zij zaten, alsof ze baliekluivers waren, aan de wallekant van een Amsterdamse haven, terwijl de molen draaide. Vervolgens stapten zij aan boord: of ze eens even kijken mochten. Daar had de Engelse molenbaas niets op tegen. Doch hij vond het vreemd dat de Hollanders de volgende dag al weer aan boord kwamen en op de hoofdbok klommen. Hij werd argwanend en vroeg wat of de heren eigenlijk wilden. Met bier, jenever en veel sigaren kochten Zwart en Jan zijn argwaan af, en toen hij zo royaal werd getracteerd, kon het de Engelsman niet meer schelen, wat de Hollanders op zijn molen uitvoerden, zelfs niet toen ze de duimstok te voorschijn haalden en in een notitieboekje vele cijfers schreven. Intussen schreef de firma Baan & Lazonder op onderscheiden kleine baggerwerken in, die alle met de beugel werden uitgevoerd, en waarbij het hun niet moeilijk viel de laagste inschrijvers te zijn, dank zij de klepschuit, die omtrent een derde deel van het werk uitspaarde en uitstekend beviel, sinds ze van ijzer werd gemaakt.
Doch deze voorsprong was niet blijvend. De andere aannemers namen Jan z'n vinding over. Zelfs Heyn, die zich eens krom gelachen had, toen de eerste klepschuit brak, schafte er zich enkele aan. Koen vreesde dat het vet voor hen gauw van de ketel wezen zou, nu de aannemers even gretig

hun klepschuit overnamen, als de polderjongens indertijd hun wektouw hadden toegepast.
Jan bekreunde er zich weinig om. „Als wij maar zorgen dat wij hun een slag voor blijven, mogen zij ons best naäpen," zei hij opgewekt. „Wij vinden weer wat anders uit."
„Heb je weer wat nieuws?" vroeg Koen nieuwsgierig.
„Dat zul je straks wel zien."
„Wat is het?" viste Koen. „Je bent zo vaak bij Zwart. Broed je soms aan de Kinderdijk wat uit?"
Jan liet niets los, ook niet, toen Koen veronderstelde dat het een stoommachine wezen zou. Voordat hij zijn geheim prijsgaf, moest hij eerst rekenen.

Meer dan een jaar verstreek sinds het eerste onderhoud met Zwart. Toen kwam er eindelijk een brief van de werf, gericht aan Jan persoonlijk. Dit was de offerte. Bij het zien van het eindbedrag, verschoot Jan Baan van kleur. Hij had op een hoge som gerekend, maar dit bedrag was formidabel. Hij nam de brief mee naar zijn slaapzolder, waar hij nog elke avond zat te leren en had nergens oor of oog voor, zo druk was hij aan het rekenen. Zijn moeder riep hem voor een kop koffie, en hij zei ja, maar kwam niet. Toen ze de koffie langs het laddertje naar de zolder bracht en naast hem neerzette, liet hij ze koud worden. Hij zette een exploitatierekening op. Daarin betrok hij de lonen van het molenpersoneel en van de schippers der klepschuiten, de huur der sleepboten, die deze schuiten zouden moeten trekken, het steenkolenverbruik en de rente en afschrijving van het materieel. De laatste posten vormden een hoog bedrag. Er waren diepe rimpels in Jan's voorhoofd, toen hij er op staarde. Doch nadat hij becijferd had wat de baggermolen zou presteren, verhelderde zijn wezen. Hij zette er tegenover de lonen van de beugelbaggeraars, die nodig zouden zijn om hetzelfde te verzetten als de molen. Toen hij die cijfers naast elkaar had, sprong hij met een kreet van vreugde op, maar ging daarna weer zitten om alles nog eens na te rekenen. Ik heb mij schromelijk vergist, dacht hij. De cijfers klopten echter en Jan stak de tekeningen en berekeningen bij zich en liet zich langs de ladder naar beneden glijden. Met een: „Moeder, ik moet nog even naar Lazonder", ging hij fluitend de deur uit. Bij het passeren van het meestershuis, zwaaide hij breed naar Maartje, doch ging er niet naar binnen. Bij Lazonder viel hij met de deur in huis: „Nu gaan we een baggermolen bouwen!" En hij stalde de tekeningen en berekeningen in het kantoortje uit. Zijn compagnon zette zijn bril op. Het eindcijfer der offerte van de werf bezorgde hem een rilling. Hij wilde alles wegschuiven. Zo'n uitgaaf, daar was geen denken aan. Maar van de exploitatierekening moest hij erkennen dat ze gunstig was, hoewel Jan ruim afgeschreven en rekening gehouden had met grote tegenvallers. „Een firma, die geregeld werk heeft voor zo'n molen, kan er best mee uit," was zijn mening.

„*Wij* zijn die firma," antwoordde Jan. „Met deze molen schrijven wij op grote werken in en krijgen wij ze ook."
Lazonder lachte flauwtjes. Hij zag tegen de kosten op. Zijn uitgaven voor materieel waren, sedert hij met de gebroeders Baan geassocieerd was, veel hoger geweest dan ooit voordien.
„En hoe staat het met de inkomsten?" wierp Jan er tussen.
Inderdaad, die waren ook nog nooit zo hoog geweest. De balans van het afgelopen jaar zag er goed uit. Maar de aanschaffing van een stoombaggermolen met al hetgeen daarbij behoorde, zou uitgaven vergen, waarbij alles wat hij ooit aan materieel besteed had, in het niet zonk. Zijn kapitaal zou daarvoor niet toereikend zijn.
„Dan nemen we geld op bij een bank."
„Jij spreekt er maar gemakkelijk over."
„U bent voor dit soort schuld toch niet zo bang als indertijd mijn moeder?"
„Neen," zei Lazonder, „neen." Maar het kwam er aarzelend uit en hij besliste niet. „Tenslotte weten we niet of we het materieel rendabel kunnen maken. Als we nu werk aangenomen hadden, waarvoor de molen te gebruiken was."
„U weet wat er in Zeeland in de pen is. Het volgend jaar wordt dat kanaal daar aanbesteed. Als wij tegen die tijd een molen hebben en anderen niet, dan zijn wij zeker van dat werk."
Lazonder stond nog steeds in tweestrijd. Een vermogen in machines steken was volkomen nieuw voor hem. Geen aannemer had dat nog ooit gedaan.
„Jij met je nieuwigheden bent een duur paard op stal," zei hij.
„Hebt u mij om die nieuwigheden niet gevraagd uw compagnon te worden?"
„Hm.... ja.... en tot dusver ben je me best bevallen. Maar dit...." De uitgaaf scheen een onverteerbaar brok voor hem. Hoe Jan ook praatte, hij kreeg geen fiat.
De volgende dag kwam Lazonder echter naar Jan toe. „Ik heb met mijn vrouw gepraat. Het moet dan maar."
Toen ging Jan naar de Kinderdijk en zei tot Zwart dat hij met spoed de baggermolen bouwen moest.

VIII

POKKEN EN MAZELEN

Wat Jan vaag voor de geest gezweefd had, toen hij de eerste maal met meester Aandacht over stoommachines sprak, wat vaster vorm gekregen had, toen hij met Zwart ronddoolde op de Engelse moddermolen, was eindelijk ijzer en staal geworden en lag thans in de Noord: een vierkant schip met een lange beun, waardoor de emmerladder liep, opgehangen aan een forse hoofdbok. Onderin stond een machine van honderdvijftig paardekrachten.

De molen was er en het werk was er. Het eerste vak van een kanaal in Zeeland was gegund aan Baan & Lazonder.

De dagen vóór de aanbesteding had Jan in spanning verkeerd. Nadat het biljet was ingezonden, kwam hem ter ore dat een Engelse maatschappij ook ingeschreven had. Het was een firma, die met baggermolens werkte. Hij dacht er over zijn biljet terug te vragen en een nieuw te maken, om nog wat lager te kunnen gaan, doch Lazonder was daartegen. Tegenover Rijkswaterstaat moest een firma, die zich voor het eerst aan groot werk waagde, geen onbesliste indruk maken. Zij hadden trouwens scherp gerekend; als ze lager gingen, zou een kleine tegenslag reeds leiden tot verlies. Jan had zich naar zijn compagnon gevoegd, maar hij had geen rustig uur gehad tot het moment der aanbesteding. Wanneer de Engelsman met het werk ging strijken, lag hun kapitale molen renteloos voor de wal.

Het bleek dat de Engelsman maar weinig lager ingeschreven had dan de Nederlandse aannemers, die met handkracht werkten. Hij had blijkbaar verwacht dat hij geen ernstige mededinging ondervinden zou. Baan & Lazonder waren de laagste inschrijvers en Waterstaat liet de gunning aanstonds op de aanbesteding volgen.

Thans was er haast bij om de molen in bedrijf te brengen. Voor één machine was de opleveringstermijn van het eerste vak van het kanaal vrij krap gesteld.

Op de Noord werd proef gebaggerd. Toen Jan een handle overhaalde, begon het grote kamwiel het vijfkant, dat de bovenas der Jacobsladder vormde, langzaam aan te drijven. De volle emmers doken de ene na de andere vol grijze klei uit het water op en klommen schokkend en druipend onder zwaar geknerp omhoog. Voordat ze over het vijfkant wipten, scheen het dat ze even bleven rusten, als konden ze niet verder of durfden ze niet goed. Maar daarna deden ze de sprong en stortten hun blubberige inhoud in de vloeigoot. Jan keek toe. Hij maalde niet om de spatten, die als een fontein opspoten, wanneer de bagger uit de vloeigoot in de klepschuit stortte. Hij telde de emmers: drie, vier in de minuut en elk van die emmers

had een inhoud van zeker twintig beugels. Zijn molen verzette meer dan honderd baggeraars.

De molen draaide best. Alleen, hij wilde niet naar stuur- en bakboord. Hij groef een diepe geul op één plaats en maakte geen egaal profiel. De bok en lier vóórop bleken te licht om de staart voldoende op te houden. De bok moest verzwaard worden en een andere lier er op gezet. Er ging een goede week mee heen.

Toen werd het proefdraaien hervat en daarbij bleek dat het gebrek nog niet afdoende verholpen was. Want wel liet zich de molen thans van stuur- naar bakboord trekken, maar voor de mannen aan de lieren was het paardewerk. Na een half uur waren zij bek-af en het heen en weer trekken van de molen zou de ganse dag door moeten gaan, zolang hij draaide. „Daar moet stoom op," constateerde Zwart, en Jan was het met hem eens. Inplaats van handlieren moesten er stoomlieren komen.

Toen Jan het tot Lazonder zeide, fronste die het voorhoofd. „Hoeveel kost dat wel en hoe lang duurt het wel?" vroeg hij. „En zijn we dan aan het eind?"

Jan stelde hem gerust. Dit zou, verwachtte hij, het laatste mankement zijn, en als de molen eenmaal draaide, haalden ze alle achterstand, ontstaan doordat het werk te laat werd aangepakt, gemakkelijk in, en werden ook alle kosten ruimschoots goed gemaakt.

Er kwamen stoomlieren op en nu ging het goed. Een volle dag draaide de molen zonder mankeren, telkens van links naar rechts en rechts naar links kruipend, en het profiel der geul werd goed. Jan kwam des avonds in Sliedrecht met de boodschap, dat nu alles in orde was en Lazonder en de broeders Baan morgen konden komen voor de overname, liefst met hun vrouwen, want Zwart wilde er wat van maken, nu zijn eerstgebouwde baggermolen opgeleverd werd.

Koen pruttelde wat tegen. Zo'n drukte, dat was niets voor Leida. Maar Lazonder zei, dat zij daaraan maar wennen moest en Jan verzekerde dat Zwart de eenvoud in persoon was; Leida kon best mee.

Maartje was opgetogen, toen Jan haar vertelde van het uitje en juffrouw Aandacht gaf haar dochter graag verlof. Nu Jan eigenaar werd van een stoombaggermolen, ging het er op lijken dat Jan werd, wat haar man van hem verwachtte, en dat haar dochter aan een diner zou aanzitten, streelde haar moederlijke trots.

De volgende morgen stonden Jan en Maartje op de steiger van Fop Smit. Lazonder en zijn vrouw waren er ook. En Koen had waarlijk Leida meegekregen. Slechts Evert was alleen; de mankpoot had nog steeds geen meisje kunnen vinden. Hij troostte zich. Als eerst de molen er maar was, zou het meisje stellig volgen.

Trots stapte Jan de werf op: „Kijk, Maartje, daar is ie nou!"

De molen lag er, nieuw, fris in de verf, de vlag in top!

https://achterderug.nl

Jan glorieerde. Deed zijn molen het niet prachtig? En Maartje glorieerde mee.
Toen haperde er wat. Een emmer kwam scheef uit de beun en spuwde de helft van zijn inhoud over het dek, inplaats dat hij hem naar boven droeg. Koen kon opzij springen. Evert, minder rap, kreeg de blubber op zijn beste kleren.
Zwart maakte verontschuldigingen. De gebroken bout in de emmerladder, die het ongelukje had veroorzaakt, werd hersteld. De molen ging opnieuw aan het draaien.
Nog even, dan was het genoeg. Dan zouden Zwart en Lazonder elk een toespraak houden tot overdracht en overname van de molen, en daarna zouden ze aan tafel gaan.
Doch toen kwam weer een emmer scheef omhoog en daarna nog een en het ging lelijk piepen in de ladder. De ene na de andere bout sprong stuk. „Stoppen!" riep Zwart gejaagd.
Lazonder keek zijn jonge compagnon aan. Jan was wat bleek. Hij mompelde zoiets van: „Met nieuwe dingen heb je in het begin altijd last." Koen vraagde of het met dat ding wel ooit in orde kwam. Zwart zei: „Ja zeker." Doch Evert vroeg: „En wat krijgen we hierna weer?" Lazonder zweeg met dikke rimpels in zijn voorhoofd.
De vlag op de hoofdbok werd gestreken; de overdracht van de molen uitgesteld; van de maaltijd kwam niets.
Een verslagen troepje keerde met het bootje van Fop Smit terug naar Sliedrecht. Lazonder en zijn vrouw zaten samen in een hoek van de kajuit; het scheen dat zij liefst uit de buurt van de anderen bleven; Koen en Leida zaten stom aan de overkant. Evert bleef aan dek, waar het donker was, omdat hij zich in zijn met klei besmeurde kleren niet in het licht vertonen wilde. Jan leunde achterover tegen de schuine wand van de kajuit; hij was zeer bleek en het kropte in zijn keel. Maartje zat verwezen naast hem, niet wetend hoe ze hem moest troosten. De passagiers, die 's morgens ook op het bootje waren geweest en toen het gezelschap vrolijk hadden zien uitgaan, keken nieuwsgierig en bevreemd naar het uiteengeslagen troepje. Er waren Sliedrechters, die trachtten uit te vissen wat er aan de hand was met de Gare en de Plons, maar noch de jongens Baan, noch Lazonder waren mededeelzaam.

Juffrouw Aandacht ontdeed zich in de kille gang van het verenigingsgebouw van hoed en bont en mantel. Ze streek de kreukels in haar jurk — die er niet waren — glad; ze nipte een pluisje weg — dat ze alleen in haar verbeelding zag; ze haalde bij een spiegeltje een kam door heur haar, ofschoon dit onberispelijk zat. Achter de deur, in het zaaltje, gonsden vrouwenstemmen. Juffrouw Aandacht had verwachting van dit avondje van het kransje, nadat ze een poos verzuimd had vanwege schoonmaakdrukte en daarna wegens een influenza, die haar een paar weken aan huis

gebonden had. In haar reticule keek ze na of ze niets had vergeten. Het was er allemaal: haar breiwerk, de pepermuntjes; het eau de colognedoosje en het fotografische portret van Maartje en Jan, in Rotterdam gemaakt. Toen ging ze binnen: „Goeden avond, dames."
De meesten groetten haar terug, maar het ging niet zoals anders. Juffrouw Aandacht meende dat enkelen geschrokken waren bij haar komst; een van de dames boog zich wat haastig en iets te diep over haar naaiwerk. Het vreemdste was dat het gegons, dat ze straks uit de gang gehoord had, niet herleefde. Het bleef stil in het zaaltje. Gedrukt stil, vond juffrouw Aandacht, ijzig stil. Het was of ze alleen zat.
Het was verbeelding, maakte zij zich diets. Onwennigheid, omdat ze er zolang niet was geweest. Zij tilde haar reticule, die ze eerst naast haar stoel had neergezet, op haar schoot en haalde er het fotografische portret uit. Het vloeitje, dat er voor hing, sloeg ze om. „Wat zegt u er van?" vroeg ze aan de doktersvrouw, die aan haar linkerhand zat.
„Wel, wel, fotografie," zei die, „dat is zo wat." Haar toon zei duidelijk: Waaraan gooi je je geld weg?
Juffrouw Aandacht negeerde de zuurheid in de toon. „Hoe vindt u dat de jongelui er op staan?"
„Dat is uw oudste dochter, hè? Wel aardig, ja wel aardig...."
„En haar aanstaande?"
„Hm.... dat is.... Jan van...."
„Jan Baan," zei juffrouw Aandacht haastig, „compagnon van mijnheer Lazonder."
„O zo...." zei mevrouw Prins, „ja.... ja.... Ja, 't is een goed portret."
Juffrouw Aandacht liet de foto zien aan de burgemeestersvrouw, die rechts zat. Die scheen eerst wel nieuwsgierig. Een portret, gemaakt per camera obscura, was veel te zeldzaam om er niet naar te grijpen, maar toen ze zag, wie waren afgebeeld, was haar toon zeer effen en scheen het dat ze nog meer afstand wilde nemen, dan mevrouw Prins gedaan had. Ze schoof het portret met de vingertoppen weer terug.
Juffrouw Aandacht steeg het bloed naar het hoofd. Het had haar moeite gekost in deze kring te komen. Ze had zich in het begin de mindere gevoeld van vele andere dames. Een meestersvrouw stond aan de benedenzoom der dorpsélite. Maar de dames waren haar tegemoet gekomen. Ze hadden haar bejegend als gelijke. Vooral de laatste tijd. Zij had gedacht dat het mee hieraan lag, dat Maartje omgang had met een aannemer van grote waterwerken. Wat was er dan nu aan de hand? Haar naalden tikkelden nerveus. Ze liet het portret voor zich op tafel liggen, zonder dat ze het nog iemand toonde.
De ontvangersvrouw, met een tong scherp als een scheermes, zat aan de andere kant der grote tafel. Ze praatte tegen haar buurvrouw, maar haar schelle stem klonk ver. „Ik zeg maar zo, ouders hebben zorg te dragen dat hun kinderen zich niet vergooien. Mij zal het niet overkomen dat mijn

dochter zich verslingert aan een...." Ze liet haar stem dalen. Juffrouw Aandacht kon niet goed verstaan wat ze meer zei. Doch zij wist: dit was op haar gemunt. Dit gold Maartje en Jan. Maar Jan was toch geen griendtuil meer, compagnon van Lazonder was hij, lid van de firma, die het kanaal door Zeeland met baggermolens graven ging.

„Ik zeg maar zo," teemde de vrouw van de gemeentesecretaris, „wie hoog klimt kan laag vallen. Vindt u dat ook niet, juffrouw Aandacht?"

„Wat.... wat bedoelt u?" vroeg zij stotterend. Ze begreep er niets van.

„Wat ik bedoel? Och kom, doet u nu niet of u niets weet.... Lazonder...." Ze brak de zin verschrikt af, omdat de burgemeestersvrouw haar woedend aankeek.

Het was een tijdlang pijnlijk stil in het zaaltje. Daarna begon de een na de ander weer te praten. Toch bleef de sfeer gedwongen. Juffrouw Aandacht zat diep over haar breiwerk gebogen. Ze zei geen woord en niemand sprak tot haar. Het portret van Maartje en Jan, dat kostbare portret, gemaakt per camera obscura, lag op de tafel voor haar met het vloeitje er overheen. En niemand taalde er naar. Ze zat op hete kolen. Toen eindelijk het kransje uiteenging, borg ze de foto zenuwachtig in haar reticule. Ze was zo gejaagd, dat ze niet lette op een breinaald, die omhoog stak. Het vloeitje scheurde en er kwam een kras dwars over het beeld.

Alleen liep ze naar huis, terwijl de anderen allemaal in groepjes gingen.

„Wat is er aan de hand met die Jan Baan?" vroeg ze opgewonden aan haar man, die zat te corrigeren.

Hij keek haar over zijn bril verwonderd aan. „Met Jan? Ik zou het niet weten."

„Op de krans zeggen ze...." Ja, wat ze zeiden kon ze niet vertellen. Maar het was een feit dat zij om Jan Baan met de nek werd aangezien.

Ze kreeg de wind geducht van voren van haar man. Dat hele kransje mocht opvliegen wat hem aanging. Jan Baan was tienmaal meer waard dan al die kakmadams daar met elkaar. Hij kon niet snappen dat zij daar nog aan twijfelde, nadat hij zich zo fern had opgewerkt.

„Ze zeiden dat hij omlaag getuimeld was, nadat hij veel te hoog gevlogen had en dat Lazonder...."

„Wat Lazonder?"

Zij wist het niet. „Maar dat alles staat natuurlijk met die baggermolen in verband, dat ongeluksding, waarmee het mis is."

„Mis?" zei hij scherp. „Het is niet mis; Jan krijgt die baggermolen voor elkaar, zo wis als tweemaal twee vier is."

Toen kroop zij in haar schulp. Zij wilde het beste er wel van hopen. „Maar...."

„'t Is laat," zei Aandacht, „het is bedtijd." En hij draaide de deur der bedstee open.

De scheerbaas schoor Koen Baan met brede streken. Het praatje over het weer was bij het inzepen reeds afgestoken. Nu schraapte hij zijn keel, alsof hij niet recht wist, hoe hij een nieuw chapiter aan zou pakken, wat vreemd was, want Dolf de Poes had alles weg van een spraakwaterval. Maar toen kwam het toch: „Wat werd er hier verteld, Baan, gaan jullie en Lazonder uit elkaar?"

„Hè?" schrok Koen op.

„Pas op, Baan, mijn mes is scherp. Als je zo opschokt, zou ik je kunnen snijden."

„Wie heeft die apekool verteld?"

„Je moet niet denken dat ik de kletspraatjes geloof," deed Dolf zeer verontwaardigd. „Ik heb gezegd: mensen, dat is glad onmogelijk. Daarom vertel ik het aan jou, Baan. Nu kan ik tegen m'n klanten zeggen: Ik heb het van Baan zelf, er is geen steek van waar."

„Wie heeft het hier verteld?" vroeg Koen weer.

De scheerbaas veegde met zijn vingers Koen's lippen schoon en nam hem daarna bij de neus om tussen neus en lip te scheren. „Wie het verteld heeft? Je begrijpt, Baan, het loopt hier van de morgen tot de avond in en uit. Ik meen.... neen, ik weet niet wie er over is begonnen."

„Het is laster," zei Koen.

„Vanzelf, vanzelf, ik heb het geen ogenblik geloofd. Jullie bent pas samen. Wat zou je bewegen weer uit elkaar te gaan? En.... ze praten ook over tegenslag, die jullie hebben zoudt met die molen.... eh.... wat is het ook weer, een moddermolen?.... Ah, juist, een baggermolen. Ik hoorde dat er nogal last was, aan een bok, een lier, een ladder.... Maar ik heb gezegd: praatjes, mensen, praatjes. Dat kon je op je klompen voelen, hè! Averij aan een ladder, wat zou het. Dat mijn oud laddertje verrot is, nadat het jaren in de regen heeft gestaan, alla.... maar op zo'n nieuw schip breekt een ladder niet. Maar Heyn beweerde...."

„Heeft de Jeneverneus het je verteld?!"

„Baan, pas toch op. Je zit onder het mes, man. Ik kan het niet helpen als ik je snij, als je zo wild doet.... Daar, 't is er warempel al door, net boven je adamsappel. Het is niet diep, gelukkig. Met een stukje aluin wrijven we dat sneetje wel weer dicht...."

„Heeft de Jeneverneus dat allemaal geroddeld?"

„Nou, roddelen.... Dat zal ik niet zeggen, Baan. Heyn wou er niets kwaads mee zeggen, neem ik aan. Opscheren, Baan?"

De scheerbaas doopte opnieuw zijn hand in het zeepbakje en wreef z'n klant om kin en keel en daarna raspte hij van onderen naar boven.

Voor het spiegeltje aan de wand veegde Koen de laatste witte dotjes bij de oren weg.

„Zo kun je Leida weer een zoen geven," grapte de Poes, toen Koen betaalde.

Maar Koen dacht er niet aan zijn vrouw te zoenen. Hij liep naar de ouderlijke woning onder aan de dijk, waar Jan was, en viel met de deur in huis.
„Ze vertellen dat de Plons van ons af wil."
„Larie!" riep Jan, maar het bloed week uit zijn wangen.
„Ze weten hier alles van onze ongelukken. Van de bok, van de lieren, van de emmerladder. De Poes heeft het me verteld. Hij zei er bij dat Lazonder er genoeg van heeft."
„Dolf de Poes is een kletsmajoor."
„Heyn heeft het hem verteld."
„O.... de Jeneverneus!" Minachtend haalde Jan de schouders op.
Mie van Tulle zat er bij. De aardappel, die zij bezig was te schillen, viel uit haar handen. Het mandje schoof van haar schoot en tuimelde op de grond. Zij merkte het niet eens. „Het staat dan toch niet best, begrijp ik," zei ze schor.
„Och, moeder...." Jan vond het vervelend dat Koen praatte in haar bijzijn. De argwaan van vrouw Baan rees des te spitser op. „'t Is allemaal ellende met die molen. Waarom blijft dat ding daar anders op de Noord? Waarom komt Evert met totaal bedorven kleren thuis? En nou laat de Plons ons in de steek en wij...."
„De Plons laat ons niet in de steek!" riep Jan uit.
Zij scheen hem niet te horen. „Wij raken onder de schulden. Tot kop en oren raken we er in. O, jongens, jongens, hoe konden jullie dit beginnen! Ik heb je zo gewaarschuwd.... Och, ik ben er niet genoeg tegen ingegaan," snikte zij in zelfbeschuldiging. „Ik jaagde ook naar geld en goed. Dit is de straf."

De waard van Het Vergulde Hoofd keek uit zijn tapkast naar de haven. Hij zette zijn hand als scherm boven de ogen. „Wat voor een gekke schuit daar binnen drijven komt, mag Joost weten. De Putter, Heyn, weet jullie wat dat voor een mirakel is?"
Heyn sloeg zijn borrel om en slofte toen naar het raam. Het was een vreemd schip. Zo'n plomp gevaarte had hij nooit gezien. Er stond geen mast op. Een schoorsteen had de schuit, maar het was geen stoomboot; ze werd getrokken door een hakkepoffer en van raderen of van een schroef was niets te zien. Een soort van plompe toren stond er op de schuit, waartegen een zware ladder leunde en het scheen wel dat er emmers op die ladder zaten.
De baliekluivers van Sliedrecht liepen naar de wallekant om het bakbeest te bekijken. Heyn liet er zijn borreluurtje niet door onderbreken. „Geurt, tap er nog es in."
Na de zesde borrel gingen de beide stamgasten de deur van Het Vergulde Hoofd uit. Heyn liep wat moeilijk; van de laatste attaque had hij een slepend been gehouden. De Putter kon zijn pad niet helemaal recht houden. Heyn was voldoende bij zijn positieven om zich het vreemde schip nog te herinneren. Het lag nu voor de kade en toen Heyn de plompe toren en de

Jacobsladder bezet met emmers zag, en op de schoorsteen in witte letters op een zwarte band B. L. las, begreep hij dat dit de baggermolen moest zijn van Baan & Lazonder.
„Dit is 'm, De Putter, wat ik je brom, dat ongeluksding, waarmee ze maandenlang geëtterd hebben op de Noord. Hij is toen naar Zeeland gegaan en onderweg temet verongelukt. Naderhand hebben ze er van opgegeven, de Plons, en die opschepper van Mie van Tulle nog veel meer. Het ding zou wonderen doen in Zeeland. Ha, ha! Daar heb je 'm dan. Opgelegd wordt ie. Onbruikbaar is het ding. Anders haal je geen werktuigen van een karwei. Daar heb je dus de strop, die de Plons om z'n hals gedraaid is door die windjewaai, de Gare."
De baliekluivers schoven nader. Zij hoorden Heyn afgeven op de baggermolen en zij deden er aan mee. Zij hadden ook gehoord wat de Gare wilde. Machines moesten het werk doen, inplaats van mensen. Dat was arbeiders het brood uit de mond stoten. Nu had hij de kous op de kop gekregen. Daar lag het ending, dat arbeiders op de keien brengen moest en dat Jan Baan, toch maar een doodgewone grienduil, zo trots gemaakt had als een pauw. Met hangende pootjes kon hij weer terugkomen bij de griendboeren en het was de vraag of die hem hebben wilden. De Houtwurm zeker niet en de anderen hielden ook niet van arbeiders, die hun hoofd te hoog opstaken. Ze hielden zeker niet van een grienduil, die voor aannemer wou spelen en nu het geld van anderen er had doorgebracht.
Er dook een man op uit een luik aan dek van de molen. Het was Koos Pruim. Hij kwam de loopplank over.
„Je sjouw af, Pruim?" vroeg Heyn en er was een ietwat valse bijsmaak in het lachje, dat zijn woorden vergezelde. Koos was voorheen in dienst van Heyn geweest, maar overgegaan naar Baan & Lazonder, omdat hij daar meer verdienen kon. Bij het afscheid was het nogal warm toegegaan.
„Wablief, baas Heyn?" vroeg Koos.
„Of je je sjouw af hebt."
„Hebt u soms werk?"
Heyn lachte lelijker. „Dat zou je wel willen, hè, Liplap? Eerst afgeven op je baas en nou je het lid op de neus gekregen hebt, weer bij mij aan boord komen? Ha, ha.... Nee, makker, jij bent met de Gare in zee gegaan. Nou moet je ook maar zien je gat met hem te redden."
Koos lachte brutaal. „Dacht jij dat ik ooit weer bij jou werken wilde voor het hongerloontje dat jij geeft?"
De baliekluivers kwamen dichterbij. Die Liplap durfde.
Heyn werd rood. „Hongerloon, hongerloon? Ik durf te zeggen...."
„Je zuigt je volk uit, Heyn, en als ze oud en af zijn, trap je ze in de goot."
Heyn dreigde met zijn stok. „Waar wou jij ooit te gang komen, Liplap?" hoonde hij.
„Op deze molen, Heyn."
„Terwijl hij hier in de haven ligt te roesten."

„Terwijl hij werkt in Zeeland en straks overal."
Heyn snoof smalend.
„Ik weet niet of je het weet," zei Koos. „Maar dit is de tweede molen van mijn kantoor. Ik ben hier molenbaas op. Straks komt de derde."
Heyn wilde spotlachen, maar het ging hem kwalijk af. En De Putter keek scherper naar de molen. Dit was geen schip, dat afgedankt naar huis gebracht was. Het was fonkelnieuw, fris in de verf, solide.
„Bevalt die eerste molen goed?" vroeg hij aan Koos.
„Patent, De Putter. Hij doet het werk van meer dan honderd baggeraars en als wij willen, werkt hij nacht en dag. En ons kantoor geeft lonen, waar Heyn van achterover valt," zei hij met een schuine hoofdknik in Heyn's richting.
Heyn gromde. „Ga je mee, De Putter?"
Zij liepen beiden weg. De Putter krom vanwege de last van zeven kruisjes op zijn rug; Heyn slepend met het rechterbeen, dat niet meer mee wou. Hij mopperde op brutaal werkvolk, dat niet wist waar het staan moest, en zei dat hij de opsnijderij van de Liplap net zo min geloofde als indertijd die van de Gare.
De Putter hield zich een poos stil. Toen zei hij: „Die Jan Baan ken ik niet, best mogelijk dat dat een windjewaai is. De Plons ken ik wel. Hij is geen man, die drie van zulke kasten bouwen zou, wanneer de eerste niet aan alle kanten goed beviel. Is het wel waar, Heyn, dat die eerste molen een ending is?"
„Er deugde niks. De bok niet en de lieren niet en de emmerketting niet."
„Dat was toen, op de Noord. Pokken en mazelen, heeft Lazonder me verteld. Maar in Zeeland?"
„Het lijkt er warempel op of jij je op je ouwe dag zo'n bakbeest wilt aanschaffen."
„Ik ben te oud, Heyn, ik ben niet meer in het vak. Maar anders.... Als ik jou was, schafte ik zo'n molen aan."
Toen lachte Heyn schor. „Dan kan ik mijn geld beter zo in het water gooien. Ik weet wel wat ik liever doe." – Voor zijn woning stond hij stil. – „Ziezo, ik ben er. Zien we mekaar morgen weer, De Putter?"
„Om elf uur in Het Vergulde Hoofd!"
De Putter liep door en Heyn trok zijn slepend been achter zich aan z'n stoep op. Voordat hij de huisdeur opende, keek hij nog eens naar de haven. De plompe toren op de molen kon hij zien. Er liep een rilling langs zijn rug, ofschoon het warm was.

Juffrouw Aandacht en haar oudste dochter waren samen aan de was, toen er gebeld werd aan het meestershuis. Maartje liep naar voren; het zou de slager zijn met vlees. Maar op de stoep stond in al haar waardigheid de burgemeestersvrouw.

„Dag, Maartje," zei ze met haar liefste stem. „Is moeder thuis?"
„Jawel, mevrouw," antwoordde Maartje, „maar...."
Het tochtte in de gang. De keukendeur sprong open en de burgemeestersvrouw zag juffrouw Aandacht aan de tobbe staan, waaruit het zeepsop schuimde.
„Daar zie ik u al! Wel, juffrouw Aandacht...." Ze stond reeds in de keuken.
Juffrouw Aandacht trachtte tevergeefs haar natte armen af te drogen. Ze streek de pieken haar uit het verhit gelaat, nog roder, nu ze zo werd overvallen.
„Ik zie, u bent aan het werk. Ik zal u niet ophouden. Zo kan ik de boodschap ook wel doen. Wij hebben u de laatste tijd zeer op de krans gemist. Wij wilden graag dat u weer kwam."
De blos op het gelaat der meestersvrouw werd feller. Op de krans was ze niet weer geweest, sinds ze er was bespot om de omgang van Maartje met Jan Baan. Ze voelde zich uitgestoten uit de kring van de notabelen. En nu overviel de burgemeestersvrouw haar aan de tobbe, terwijl ze een wollen voorschoot voor had, haar handen gaar van het zeepsop waren, en Maartje met opgestroopte mouwen bezig was de was aan de lijn te hangen. Ze schaamde zich.
„Geneert u niet," zei de burgemeestersvrouw, die haar verlegenheid bemerkte. „Ik kom op een zeer ongelegen tijd."
„Willen we binnengaan?" stelde juffrouw Aandacht voor, haar schort los knopend.
„O, neen, maakt u geen drukte om mij. Als u maar weer in onze kring wilt komen."
„Ben ik daar welkom?"
„U meent om hetgeen toen is gezegd? Och, dat was niet zo kwaad bedoeld, maar het was ongepast. Het was onjuist. Ik mag er dus op rekenen dat u voortaan weer komt? Dat zal ons allen zeer verheugen.... Eh, Maartje, hoe maak jij het tegenwoordig en hoe gaat het met hem? Al trouwplannen.... Nog niet? Wel, jullie bent nog jong. Je hebt de tijd, ofschoon, als het goed is tussen jullie trouw je nooit te vroeg. Jullie moest eens bij ons komen, je verloofde en jij. Mijn man wil graag eens met hem kennis maken en met jou natuurlijk ook. Zo'n jonge man betekent wat voor het dorp, zegt hij. Neen, neen, juffrouw Aandacht, zet u heus geen koffie.... geen drukte om mij.... ik ga al weer.... Mogen wij jullie Zondag verwachten, Maartje? En u bent Dinsdag op de krans, juffrouw Aandacht? En nu ga ik gauw. Anders zou het mijn schuld zijn dat u uw was niet af krijgt, dat meester het middagmaal niet klaar vindt als hij uit school komt, en dat jij je verloofde straks niet van de boot kunt halen, Maartje. Adjuu...."
Ze wuifde amicaal, terwijl ze de achterdeur uitging en ze groette nog eens door het keukenraam.
Juffrouw Aandacht stond beteuterd bij de tobbe. Toen haar man uit school

kwam, was ze nog vol van het bezoek der burgemeestersvrouw. „Ik begrijp er niets van," zei ze.
Aandacht vond het niet zo vreemd. „Ze komen er eindelijk achter, wat Jan waard is," zei hij.

Drie baggermolens lagen midden in het vette Zeeuwse land. Hun rook, van onder heet gestookte ketels door hoge schoorstenen gestuwd, dreef zwart en vettig over gouden korenvelden; hun ronken, daveren en knerpen scheurde de stilte op het kalme eiland stuk. Als mollen groeven de molens zich een gang, alleen niet onderaards. Vóór hen was het land; achter zich lieten zij een recht kanaal.
De raderen der grote kamwielen knerpten; de volle emmers schokten druipend en piepend langs de Jacobsladders naar omhoog; in vaste maat tuimelden de emmers over het vijfkant in de hoofdbok; zoevend gleed de klei door de vloeigoten naar beneden en hoog opspattend plofte ze in de klepschuiten.
Fris geverfd waren de molens van de werf gekomen: een blauwe huid, een zwart ketelhuis; de ijzeren dekken schoon geschuurd. Thans was van verf of hout of staal geen spoor meer te ontdekken. Van voor tot achter zaten alle molens onder grijze klei. Zelfs het B.L., dat wit op zwart op de schoorsteenband geschilderd was, was onder klei verscholen. En de mannen op de molens waren evenzeer als de lieren, de bokken en het tuig, met klei bedekt. Op wandelende kleipilaren leken zij.
Wat maalt een baggerman om klei op z'n schip, z'n kleren en z'n wezen? Klei is z'n brood en ook zijn eer!
Voor dag en dauw stonden iedere morgen de stokers op de vuurplaat. Bij het krieken van de morgen was er stoom en dan kropen de emmers langs de ladders tot de avond toe. En de ankerlieren vóór en achter trokken de molens heen en weer van links naar rechts en rechts naar links door de te graven geul. Als de klepschuit aan bakboord van een molen vol was, lag er aan stuurboord reeds een lege klaar en vloeide de bagger door de stuurboordsgoot daarin, terwijl een hakkepoffer de volle schuit naar de Schelde sleepte, waar door open bodemkleppen de vracht snel werd gelost. Het paste alles als een legkaart in elkaar. Er lag altijd een lege klepschuit aan het andere boord langszij, wanneer de eerste vol was; er was immer een sleepboot bij de hand om de volle schuiten weg te slepen. Alles ging even kalm zijn gang, behalve als een bak met vaart langszij schoof en het dekvolk zich repte om die af te remmen en vast te maken. Het leek of het allemaal vanzelf ging en alsof niets het koppig draaien van de molens kon stagneren. Geen spoor was meer te ontdekken van de kinderziekten, die de eerste molen op de Noord doorworsteld had.
Op een mooie zomermiddag stonden Lazonder en de drie gebroeders Baan op de dijk van het eiland. Evert en Koen, die molenbaas waren op twee van de drie molens, hadden hun werk een ogenblik in handen gegeven van

de tweede molenbazen voor een bespreking over het werk. Thans waren de zaken afgehandeld. Ze keken naar hun vloot. In het kanaal ronkten de molens; op de Schelde maakte een sleepboot zijn zwaai bij het baken en schoot een bak, die zijn lading vallen liet, omhoog.
„Bent u tevreden?" vroeg Jan aan Lazonder.
„Tevreden! Man, meer dan voldaan!"
„Weet je nog van die dag, waarop we de eerste molen zouden overnemen?" bracht Koen in herinnering.
Jan glimlachte. „Of ik het weet. Het was de zwartste van mijn leven."
„Op die terugreis met het bootje van Fop Smit heb ik gedacht: ik wou dat ik Jan Baan nooit had gezien," bekende Lazonder.
„En ik had spijt als haren op mijn hoofd dat ik niet in de Biesbosch was gebleven," verklaarde Koen.
„Ik heb al je uitvindingen naar de hel gewenst, toen ik in mijn vieze Zondagspak op dek ijsbeerde," zei Evert.
Lazonder sloeg Jan op de schouder. „Stel je voor dat we het toen opgegeven hadden. Dan was ons schuitje naar de kelder gegaan vlak vóór behouden haven."
„Wat wordt je volgende gooi, Jan?" vroeg Evert, die thans een onbegrensde verwachting van zijn broer had.
Doch Jan liet zich niet uit.
„We zullen eerst maar eens zien, of we dit kanaal klaar krijgen, vind je niet?" zei hij droog.
Koen en Evert gingen weer elk naar hun molen. Lazonder stapte in zijn rijtuig om daarmee terug te rijden naar de haven, waar de boot voor Rotterdam lag. Jan bleef op de dijk alleen. Met innige voldoening keek hij naar het werk.
Het draaien van de molens klonk in zijn oren als muziek. Het donkere knerpen van de kamraderen leek op het strijken van contra-bas en cello. Het piepen van de emmers was voor hem of een viool zong. Het storten van de bagger in de klepschuit deed aan paukenslagen denken. Het lied van de arbeid ruiste driftig over het eiland.

IX

INTERMEZZO

Het werk in Zeeland was voltooid. De molens en de bakken gingen naar Sliedrecht om daar grondig nagezien te worden, en toen de hele vloot van baggermaterieel met B. L. op de schoorstenen en op de boorden van de bakken in de haven lag, keek het dorp zich nog meer de ogen uit dan tevoren, als nu en dan eens iets van het materieel in Sliedrecht was gezien.
De vloot bleef niet lang liggen. Baan & Lazonder hadden op verschillende karweien ingeschreven en menig werk werd hun gegund. De ene molen moest hier een haven uitbaggeren, de andere ginds een kanaal uitdiepen. Het waren werken, voor het ouderwetse beugelbaggeren groot, maar voor de molens van beperkte omvang. Koen en Evert gingen als uitvoerders met de molens mee. Lazonder had zijn werk op het kantoor in Sliedrecht. Jan zat nu eens in Rotterdam, dan aan de Kinderdijk om met Zwart de bouw van nieuw materieel te bespreken en was ook dikwijls op een molen of een bak, vanwaar hij met beslikte laarzen en bespat met modder thuiskwam.
Intussen kwam er een zeer groot werk in zicht. Amsterdam ging zich een rechte weg naar zee banen. Holland op z'n smalst zou men doorgraven. De eerste percelen van het Noordzeekanaal zouden worden aanbesteed.
„Daar schrijven wij op in," zei Koen, wie niets te groot was na het slagen van het Zeeuwse werk. En ook Lazonder was van mening dat zij er naar moesten dingen.
Jan had bezwaren.
Lazonder vond dit vreemd. Toen hij er tegen op had gezien als tegen een berg, had Jan het Zeeuwse werk wel aangedurfd, en het was best geslaagd. Nu de baggermolens hun deugdelijkheid bewezen hadden en niet alleen Koen en Evert, maar ook een flinke ploeg van werkvolk met het machinale baggeren was vertrouwd geraakt, waren zij klaar voor het grote werk. En moest er meer materieel wezen – natuurlijk moest dat – wel, Zwart kon het maken en de bank gaf wel crediet.
Maar Jan handhaafde zijn bezwaren. Ze moesten daar onder Velzen zand weggraven en hun molens hadden steeds in klei gewerkt, behalve enkele keren in de rivieren, maar dat grof rivierzand was met het fijne duinzand niet te vergelijken. Daar kwam bij: de grond voor het kanaal moest op de wal gebracht. Aan onderlossers hadden ze dus niets. Daar moest wat anders op gevonden worden en hij wist nog niet hoe hij deze puzzle moest oplossen.
Lazonder vond dat Jan het deze keer wat zwaar opnam. Ze moesten toch in elk geval eens hoogte halen.
Dat vond Jan goed en ze reisden samen naar Amsterdam en Velzen. De hoogte en de breedte van de duinen, die weggegraven moesten worden,

brachten Jan nog meer onder de indruk van de geweldige omvang van het werk en van de onvolkomenheid van zijn machines om het te volbrengen. En toen hij aan het Noordzeestrand kwam, zag hij er in het geheel geen gat meer in. Er stond een matige Westenwind. Ruw weer was het volstrekt niet. Maar de branding bruiste en daarachter danste een garnalenschuitje op de golven, terwijl een eindje uit de kust een Scheveningse bom zwaar schommelde. Er zou ook in zee gebaggerd moeten worden. Dat kon nooit met de molens. De emmerladders zouden het zwaar te verduren krijgen, zelfs bij een lichte golfslag; de bakken zouden liggen rijden tegen de molen. Het werd alle dagen averij.
„We moeten ons hieraan niet gaan verhangen," meende Jan, en Lazonder was het met hem eens. Het was beter meer ervaring op te doen, voor zij zich aan zulk vreemd en groot werk waagden.
Op de dag van de aanbesteding was er geen biljet van Baan & Lazonder in de bus. Een Engelse maatschappij kreeg het Noordzeekanaal.
Koen pruilde bij de uitslag. Na het kanaal in Zeeland dacht hij dat zij alles konden.
Lazonder troostte hem. „Dit is niet het laatste grote werk. Straks komt de waterweg van Rotterdam aan bod."
„Gaan wij die graven?" vroeg Koen.
„Misschien," zei Jan voorzichtig.
Zij hielden zich aan kleine werken, die goede winsten gaven, terwijl Engelsen de duinenrij doorgroeven.

„Dachten jij en Maartje niet aan trouwen?" vroeg Lazonder op een dag aan Jan.
„Hoe komt u daarbij?" verwonderde hij zich, want zijn compagnon sprak zelden over particuliere aangelegenheden. „De plannen zijn nog vaag, hoor," voegde hij er aan toe.
„Ik weet een huis voor je."
Toen werd Jan toch nieuwsgierig. „Welk?"
„Het notarishuis komt leeg."
„Dat kasteel?" Jan schudde glimlachend het hoofd. „Dat is natuurlijk niets voor ons."
„Waarom niet?" vroeg Lazonder.
„Het is het grootste en mooiste huis van het dorp."
„Ik dacht dat jij voor Maartje niets te mooi vond."
„Voor haar niet, voor mezelf wel. Een zoon van Mie van Tulle hoort daar niet."
„Wat zou je zeggen als ik daar wonen ging?"
„O, dat was heel wat anders."
„Wij zijn toch compagnons."
„Voor mij is het niets," zei Jan en daarmee was het gesprek uit.
Toen hij naar huis liep, keek hij echter met aandacht naar het notarishuis.

https://achterderug.nl

Eens had hij de hoge stoep ternauwernood durven beklimmen en toen hij met meester Aandacht er voor de eerste maal stond, was hij geschrokken van het zwaar gelui der bel. Met bewondering en ontzag was hij nog steeds vervuld, wanneer hij in het kantoor van de notaris kwam met de koperen kaarsenkroon, de zware oud-Hollandse meubels en de grote, met ijzer beslagen geldkist. Nu keek hij naar het huis, naar de twee hoge ramen, weerszijds van de deur; naar de vijf ramen op een rij daarboven. In het salon zag hij opeens mevrouw Montijn. Met een verlegen buiging groette hij en liep dan haastig door, beschaamd omdat hij was betrapt, terwijl hij het huis stond aan te gapen. En het was onzin dat hij daar ooit zou wonen. Het zou een al te wonderlijke sprong zijn, uit het huisje onder aan de dijk, waar hij nog altijd bij zijn moeder woonde, naar zo'n kasteel. Hij zou, wanneer hij trouwde, natuurlijk een grotere woning willen hebben. Dat kon, nu het hem goed ging en Maartje was dat meer dan waard.... Maar dit paleis.... een spottend lachje speelde om zijn mond, toen hij zich een ogenblik indacht dat de zoon van Mie van Tulle er zou tronen.

Een paar weken later was er bij de post, die Lazonder en Jan tezamen open maakten, een brief van een ingenieur van Waterstaat, die een bezoek aankondigde.
„We hebben eigenlijk geen gelegenheid de man te ontvangen," zei Jan.
Hij had gelijk. Het kantoortje bood amper ruimte voor twee lessenaars.
„Als jij nu woonde in het huis van de notaris, dan konden we iedereen ontvangen."
„Gaat u er heen verhuizen," sloeg Jan voor.
Doch Lazonder was te zeer gehecht aan zijn woning, die uitzicht bood op de rivier, dan dat hij die verlaten wilde. „Jij moet er wonen," herhaalde hij zijn aandrang van tevoren.
„Och kom," zei Jan. Zijn afwijzing was niet zo pertinent als eerst. Een kantoor, dat aan de zaak cachet verleende, waardeerde hij zeer zeker.

Op een middag stapten Jan en Maartje binnen in het notarishuis. Zij zagen de marmeren gang, hoog en breed met een gestucadoord plafond van witte wingerdranken en druiventrossen; het rijke trappenhuis; de kamers, groot als zalen, betimmerd in Empire-stijl. De notaris leidde hen in het salon. Hun voeten zonken weg in het mollige tapijt. Mevrouw Montijn ontving hen hoofs. In hooggerugde stoelen, welker leuningen en zittingen met gouddraad doorweven waren, zaten zij tegenover de dame met het witte haar, die een japon van zwarte zijde droeg. Grote schilderijen hingen aan de wanden; fraai porselein stond achter glazen deuren uitgestald. Maartje durfde nauwelijks ademhalen van bewondering. Ze vond het alles prachtig, maar te groot, te rijk voor hen. En waar moesten zij de meubels vandaan halen, om dit kasteel te vullen? Hiervoor wist de notaris raad. Het huis in Utrecht, waar hij en zijn vrouw hun oude dag hoopten te slijten, was veel

kleiner dan dit. Een deel van het omvangrijk meubilair wilde hij wel overdoen.
Zij gingen heen zonder te beslissen. Toen Jan thuis repte van de plannen, kreeg Mie van Tulle het op haar heupen. Zij zou zich op de dijk noch in de kerk vertonen durven, wanneer haar zoon zo werelds en verkwistend werd. Maartje vond bij haar moeder een gans ander gehoor. Wanneer haar dochter in het notarishuis kwam wonen, zou deze glorie op haar afstralen.
Twee weken later was er nog geen besluit gevallen. De notaris liet Jan weten dat hij nu haring of kuit verlangde. In zaken altijd resoluut en snel besloten, stond Jan ditmaal besluiteloos. Lazonder hakte de knoop tenslotte door. Voor rekening van de zaak werd het pand gekocht, en toen was de weg naar het huwelijk van Jan en Maartje meteen voorgeschreven. Zij gingen onder de geboden.
Mie van Tulle had zich de laatste jaren, al was het dikwijls tegenstrevend, reeds in te veel geschikt, dan dat ze thans de plannen van haar kinderen zou weerstreven. Diep in haar hart was ze toch eigenlijk trots op Jan. Haar jongen schopte het ver en hij was goed voor haar. Het ontbrak haar aan geen ding en ook na zijn trouwen zou hij ruimschoots voor haar blijven zorgen. Zij was echter bekommerd om zijn ziel. Steeds tobde ze over de tekst: Hoe bezwaarlijk zal een rijke ingaan in het Koninkrijk der hemelen. Op de trouwdag schoot ze schichtig het rijtuig in, zich schamend voor de mensen; tijdens de rit schoof ze het gordijntje voor het portier, opdat men haar maar niet zou zien.
Een nieuw zwaar brok was het voor Mie van Tulle dat Jan en Maartje op huwelijksreis zouden gaan. Dat was in Sliedrecht nooit vertoond. Zo van de bruiloft, de bloemen nog op de jurken en in het knoopsgat, bracht de familie het jonge paar naar het bootje van Fop Smit.
Onder het wachten op de steiger zuchtte moeder Baan over de wereldsgezindheid van haar kinderen, ofschoon ze zich verheugde in hun welvaart. Koen wenste hun op de reis bijzonder veel plezier, en hij deed die wens vergezeld gaan van een verstolen knipoogje, dat Maartje een beetje blozen deed. Toen het bootje met het jonge paar de Merwede afvoer, wuifde juffrouw Aandacht met haar zakdoek en wreef ze er ook mee in haar ogen, en zij veronderstelde dat vrouw Baan wel vatten zou, dat het voor een moeder een heel ding is haar dochter af te staan, al was dat dan ook aan een zo goede jongen als Jan. Vrouw Baan begreep dat best.
Het reisje met de boot naar Rotterdam had Maartje al menigmaal gemaakt, maar de treinreis was de eerste van haar leven. Kinderlijk genoot ze van de snelheid. Ze begreep niet hoe ze zo vlug in Delft, Den Haag en Leiden was. Ze keek haar ogen uit, toen ze na Leiden het land zag vlaggen met velden vol rode en gele tulpen en rose en witte hyacinten. Moe kwamen ze in het hotel.
De volgende dag deed Jan zijn jonge vrouw de weelde van een rijtoer aan. In een landauer reden ze door Bloemendaal naar Westerveld dwars door

de bossen. Bij een dorpsherberg lieten ze uitspannen en daarna dwaalde het jonge paar de duinen in. Maartje genoot van ongekende vreugden en moegezworven ging ze eindelijk onder sparretakken in Jan's armen liggen, slaperig van lentezon en dennengeur.
Jan keek naar haar, zoals ze naast hem lag. Haar boezem deinde, haar ogen waren dicht. Het trof hem hoe zuiver de boog van haar wenkbrauwen was en dat ze lange wimpers had. Hij kuste haar rode lippen. Toen kwam er een blijde glimlach om haar mond. Hij strekte zich ook uit op het mos, luisterend naar het ruisen van de wind in de toppen van de dennen en naar de branding op het strand, waar ze niet ver meer van verwijderd waren. Hij was gelukkig met zijn vrouw.
Opeens spitste Jan zijn oren. Hij hoorde nog wat anders dan de branding en de wind. Voorzichtig maakte hij zijn arm van Maartje los. Zij merkte het niet; ze sliep. Toen richtte hij zich op en luisterde opnieuw. Hij liep naar de bosrand. Ginds dreunde een machine. Hij keek achterom. Maartje sliep nog rustig en zou niet spoedig wakker worden in het stille bos. In elk geval kon hij wel even het naaste duin beklimmen. Vandaar zou hij de machine, die hij thans duidelijk hoorde draaien, stellig kunnen zien. Hij klom naar boven, maar van de top af zag hij alleen een volgende duinenrij. Een ogenblik stond hij in twijfel. Toen zette hij door, afdalend aan de buitenzijde van het duin. In de duinpan, uit de wind en zonder schaduw, was het warm en het zand was mul. De klim naar de volgende duintop was zwaar en de tocht duurde langer dan hij had gedacht. Het was toch eigenlijk niet goed, dat hij stilletjes bij Maartje weggelopen was. Doch het knerpen der machine was nu duidelijk te horen. En hij bekende aan zichzelf dat hij, misschien half onbewust, om die machine, die hij nu hoorde, besloten had zijn huwelijksreis te maken naar de buurt van Haarlem-Velzen, en dat hij om diezelfde reden vanmorgen de koetsier gezegd had hen naar Westerveld te rijden. Van de laatste duintop zag hij wat hij zocht. Hier eindigde het stil en rustig duinlandschap. Rechts krioelden als mieren in een zee van zand mannen met kruiwagens en schoppen. Links was de zee en vlak bij de kust lagen twee plompe schuiten, zwaar rokend en met luid geknerp van kamraderen. Dit was het werk van de Engelse maatschappij aan de monding van het Noordzeekanaal. Maar het waren wonderlijke baggermolens, die daar lagen. Ze hadden geen hoofdbok en geen emmerladder. Achter de vaartuigen hingen zware ijzeren buizen in zee en in de klepschuiten, die langszij lagen, stroomden dikke waterstralen. Pompten de machines wáter in die bakken? Ze deden nog veel vreemder. Het water stroomde de bakken even hard weer uit als het er in gepompt werd. Dit leek gekroonde dwaasheid. Water uit zee pompen in een schuit, die overliep. Moest Holland op z'n smalst zó worden doorgraven?
„Dat is Engeland op z'n malst, meneer," zei een schelpenvisser, die met zijn breed gewielde kar langs het strand reed.
Maar Jan lachte er niet om. Hij riep een garnalenvisser aan, die bezig was

zijn bootje in zee te brengen, en vroeg hem of hij hem naar de voorste schuit wou roeien. De man was bereidwillig en weldra stond hij op het wiebelend dek van het Engelse vaartuig. De voorman van die schuit liet aan de vreemdeling met trots zijn zuiger zien. Zijn pomp zoog water op, ja, maar mèt dat water zand, en terwijl het water over de klepschuit heenstroomde, bezonk het zand er in. In een uurtje was de praam vol. Er kwam een sleepboot om hem weg te halen, terwijl de zuiger reeds een tweede bak vol pompte. Dat deed een baggermolen niet zo gauw. In klei en veen, die blubber, waarmee Holland vol zat, daar moest je werken met een baggermolen en begon je met een zuiger niets. Dan zat je pomp elk ogenblik verstopt. Maar hier zat zand, en daarvan haalde je met een zuiger tweemaal zoveel op als met een baggermolen. Dat wisten de Hollandse kaaskoppen niet. Die hadden geen zuigers, alleen maar molens. Ze probeerden wel de Engelsen er uit te drukken, een firma, ze zat in „Sliedrekt" meende hij, was daar telkens op uit, het zou hun niet gelukken. Wie kon er tegen de Engelsen op? Of hij een sigaar opsteken wilde? Graag, meneer. Een beroerd land, dat Holland; de mensen leefden er onder water, net als vissen, maar hun sigaren waren best. Wilde meneer zien, hoe zo'n zuiger werkte? Met genoegen. Hier was de stoommachine, een kar van honderdvijftig paardekrachten, en dat was de zandpomp met een twee-armige waaier. En dit was de zuigbuis; die moest je met een klap laten zakken, omdat hij anders op harde bodem liggen bleef en enkel water zoog, maar als je door die korst heendrukte, vloeide het zand vanzelf toe. Zo'n vijfhonderd à zeshonderd meter per dag bracht zijn zuiger omhoog.
De Engelsman had aan Jan een royale gast. De ene sigaar had hij nog niet weggedampt of de andere werd hem alweer aangeboden. Niet alle Hollanders waren krenterige kniezers gaf hij toe.
Jan liet de Brit maar praten. Zijn steken op Holland en de Hollanders hoorde hij amper. Alleen toen hij het over de baggermaatschappij uit „Sliedrekt" had, moest hij zich even moeite geven zijn wezen in de plooi te houden. Met grote aandacht bekeek hij alles op de zuiger. Dit was hèt werktuig om in zand te graven. Zó'n pomp moest hij hebben, zulk een zuigbuis. Hij keek naar het water, dat gutste en bruiste in de bakken en wegstroomde over het boord en door veel spuigaten; naar het zand, dat snel de bakken vulde. En in gedachten zag hij nog veel meer.
Bij het van boord gaan liet Jan de Engelsman de zoveelste sigaar opsteken en aan wal stappend drukte hij zijn veerman een fooi van zilver in de hand. Bij de klim het duin op had hij nauwelijks erg in de steilte van de helling en de mulheid van het zand, en in de duinpan voelde hij de warmte niet eens, zo diep was hij verzonken in gepeins. Totdat hij, staande op het tweede duin, opschrok uit zijn gemijmer en weifelend rondkeek. Hij wist zijn richting niet, omdat hij had verzuimd er op te letten waar hij liep. Hij wist niet meer waar Maartje was, en hij kreeg een geduchte schrik, toen hij op zijn horloge keek. Langer dan twee uur had hij op de zuiger zoek gebracht. Hij

klom duin op, duin af; hij speurde in het bos. Hij riep, maar hij kreeg geen gehoor. Nu meende hij dat ze hier, dan dat ze daar gelegen hadden, maar telkens bleek dat hij zich had vergist. Totdat hij eindelijk de plaats herkende aan voetafdrukken in het zand. Maartje was evenwel verdwenen. In stijgende onrust zocht hij verder; het was vergeefs. Tenslotte ging hij naar de dorpsherberg terug, waar zij hun koetsier met paard en rijtuig hadden laten wachten.
Daar vond hij haar, geheel van streek. Heftig snikkend verweet ze hem dat hij haar verwaarloosde, nu zij getrouwd waren. Hij wilde haar vertellen hoe het kwam dat hij was weggegaan en wat hij had gezien, maar zij luisterde niet. Toen haar huilbui over was, bleef ze stuurs, hoezeer Jan probeerde het door vriendelijkheid weer goed te maken. Bij het instappen in het rijtuig, weerde ze zijn hulp af en onder het rijden schoof ze in een hoek, zover als het kon bij hem vandaan. Nerveus neep ze haar zakdoek tussen haar vingers en om haar mondje was een bittere trek. Jan zat verlegen naast haar, niet zonder schuldgevoel.
Bij Kraantje Lek hield het rijtuig stil. Het paard moest drinken en zij namen een kop thee. Er zaten veel mensen in de tuin en in het bijzijn van de anderen liet Maartje haar verstoordheid minder blijken. Jan hoopte dat 't voorbij zou zijn. Nadat ze weer waren ingestapt, was Maartje echter even ongenaakbaar als tevoren.
Zij reden door de Hout naar hun hotel terug. De ondergaande zon scheen door het bos. Er vielen licht- en schaduwvlekken in het rijtuig. Als het incident er niet geweest was, zou dit een fijne rit zijn. Nu was een prachtdag feitelijk verknoeid.
Jan waagde het nog eens van opzij naar haar te kijken. En zie, nu was de stroefheid weg. Haar wezen was alleen nog een beetje treurig, doch toen hij keek, glimlachte ze naar hem en er kwam wat schalksheid door de triestheid heen. Hij schoof wat dichter naar haar toe en zij naar hem. Hij vatte haar hand; zijn arm ging om haar rug; zij leunden tegen elkaar en in de blauwe kussens van de landauer. De bui was over.

De volgende morgen werd Maartje wakker in het hotelbed. Jan's plaats was leeg. Verschrikt sprong ze op, aangegrepen door een felle angst en heftig zelfverwijt over de scène, die ze gister had gemaakt. In haar kimono liep ze gejaagd de gang op.
„Zoekt u mijnheer, mevrouw? Hij is beneden in de leeszaal," zei een kamermeisje, dat daar bezig was.
Een klein spottend lachje ontdekte Maartje op het effen snoetje van het kind. Beschaamd ging ze terug naar haar kamer.
Nadat ze zich gekleed had, zocht ze Jan op. Hij zat alleen in de lege zaal, waarin de stoelen op elkaar gestapeld waren en een hotelknecht bezig was de vloer te vegen.
„Wat doe je hier zo vroeg?" vraagde zij.

Jan gaf amper antwoord; hij was verdiept in een berekening.
Dit krenkte haar. „Laat die papieren nu eens liggen, en bemoei je met mij. Waar zullen we vandaag heengaan, Jan?"
„Wat zeg je?" vroeg hij verstrooid en zonder op te zien.
„Waar we vandaag heen zullen gaan," herhaalde ze.
Hij schreef nog snel een aantal cijfers op. Toen hief hij langzaam het hoofd op en streek de hand langs z'n ogen. „Waarheen?" Het was of hij uit een andere wereld kwam en overschakelen moest.
„Ja, Aerdenhout of Zandvoort?"
„O ja.... ja...." Van stamelend werd hij plotseling resoluut. „Maartje, ik moet naar de Kinderdijk. Vandaag nog moet ik Zwart spreken. Die zuiger van die Engelsman heeft me op een idee gebracht."
„Maar wij zijn toch op onze huwelijksreis!" Er was iets schrils in de uitroep.
„Ja, ja natuurlijk, kindje. Maar.... dit kan niet wachten. De zaak...."
„Wat kan de zaak mij bommen!" viel ze uit.
Ontzet keek hij haar aan. „Maartje.... de *zaak*....!"
Hij kwam niet verder. Het was ook niet nodig. Zij was ontwapend. „Natuurlijk," gaf ze toe, „de zaak is alles." Maar het was of ze een steek in het hart gekregen had.
Hij bladerde in het spoorboekje en keek daarna op zijn horloge. „Over een goed uur gaat er een trein naar het Zuiden," zei hij. „Kun je tegen die tijd klaar zijn?"
Zij zuchtte. Een feest, waarop ze zich sinds maanden had verheugd, werd afgeknapt. Moet ik nu alles prijsgeven als hij het eist? vroeg ze zich af. Doch ze verdrong dit. „Als we dadelijk ontbijten en je me helpt bij het pakken, kan het," zei ze.
Onder het ontbijt leek haar het offer reeds niet eens zo groot meer. Ze gingen naar huis. Was het in hun mooie, eigen huis niet veel heerlijker dan in een hotel, waar kellners voortdurend om je heen dwarrelen? Terwijl hij zijn eitje uitlepelde en zij een boterham met kaas belegde, praatten ze er samen over hoe fijn ze het thuis zouden hebben.
Dwars door de bollenvelden reed de trein. De zon scheen warm uit een blauwe lucht. Rood, geel en oranje waren de tulpenbanen, blauw, wit en rose de hyacinten-dekens. „O Jan, kijk toch, hoe mooi!" riep Maartje uit.
Doch Jan zei amper „ja" en keek slechts even op met een afwezige blik. Hij was verdiept in notities en becijferingen. Voor de bollenvelden had hij even weinig oog als voor zijn vrouw.
Toen werden Maartje's lippen smal en haar wangen een tint bleker. Een kil gevoel van eenzaamheid maakte zich van haar meester. Nu was ze getrouwd en zat ze naast haar man. Ze hadden een coupé voor zich alleen. Maar het was of Jan zeer ver van haar verwijderd was. Wat ben ik nu voor hem? vroeg zij zich af. Zijn zaak en zijn machines nemen hem volledig in beslag en ik.... Ze stond op van de bank en leunde uit het raam. De

wind, die langs de trein zoog, rukte aan haar haren en woei koel langs haar gloeiende gelaat. Als een veelkleurig rad draaiden de bollenvelden om de trein. Het leek een wiel, waarvan zij zelf de as was. En daarachter schoven de blonde duinen langzaam voorbij. Maartje zag het alles door een waas, dat zich allengs verdikte....

„Wat is dat mooi, hè?"

Jan stond achter haar. Zijn papieren had hij opgeborgen. Genietend keek hij naar de bloemenvelden.

Haastig haalde zij haar zakdoek langs haar ogen.

Hij sloeg zijn arm om haar middel en boog zich met haar uit het raam. En toen woei haar ellende het raam uit. Diep ademde ze de geur van de hyacinten in. Kijk, nu scheen de zon plotseling eens zo helder en waren de kleuren van de bloemen eens zo mooi. Elk spoor van een waas was plotseling verdwenen. „Een prachtig landschap, hè," beaamde zij hetgeen hij straks had gezegd.

Zijn hand streelde haar schouders. „Maartje," zei hij. Toen hief zij haar gezichtje naar hem op. „Jij bent veel mooier dan al die bloemen bij elkaar," zei hij.

„Malle," lachte zij, maar haar ogen werden vochtig van een groot geluk.

Aan de Kinderdijk stapten ze samen van het bootje van Fop Smit. Zij wachtte in de herberg, terwijl hij naar de werf van Zwart ging. Ze moest lang wachten. Toen hij tenslotte verscheen en zij dacht nu naar huis te kunnen gaan, kwam hij haar halen om bij Zwart te eten, want zij waren met hun besprekingen nog lang niet klaar. Maartje moest de middag zoek brengen in het gezelschap van Zwart's vrouw, een zeurtje en zo doof, dat Maartje haar amper kon beschreeuwen.

Met het laatste bootje voeren ze eindelijk laat in de avond van de Kinderdijk naar Sliedrecht.

Er waren weinig passagiers. Zij zaten samen in de eerste klas kajuit. Maartje leunde achterover tegen de leuning van de bank, de ogen toe. Jan zag dat haar gezichtje bleek afstak tegen het rode trijp. En opeens besefte hij wat hij haar aangedaan had door de huwelijksreis zo bruusk te onderbreken en zich vandaag zo in zijn zaken te verdiepen.

„Maartje," begon hij zacht.

Slaperig opende zij de ogen.

„Ben je niet boos op mij?"

Haar ogen gingen wijder open. „Boos?.... Waarom?"

„Ik heb jou verwaarloosd, eerst gister en vandaag weer."

Nu was zij klaar wakker. „Heb je wroeging?" vroeg ze guitig.

„Ik.... weet je, als de zaken mij te pakken hebben...."

Ze zoende hem op zijn mond. „Hou op.... hou op met dat gebrabbel. Ik ben met Jan Baan getrouwd. Met een moddergeus. Bij een moddergeus gaan de zaken altijd vóór het meisje. Ik wist dat wel; ik had het gister eventjes vergeten. 's Daags na je bruiloft ook.... Neem me niet kwalijk,

Jan. Maar nou vergeet ik het nooit weer. En ik vind het niks erg ook. Jouw zaken zijn mijn zaken. Ben je bij Zwart goed opgeschoten?"

„Uitstekend," zei hij, „we hebben elkaar precies begrepen. Zwart bouwt een zuiger, beter dan die van de Engelsman. Als straks de Waterweg van Rotterdam aan de orde komt, dan laten we die kluif niet zomaar aan de Engelsen over. Dan schrijven wij ook in."

„En dan krijgen jullie dat werk ook!" riep Maartje uit.

„Tuu, tuu, dat zit nog."

Doch Maartje was volkomen zeker van haar man. „O jongen, jij kunt àlles."

En om dat te bevestigen gaf ze hem een warme zoen.

En toen vergat Jan Baan de zuigers en de Waterweg. Verrukt nam hij zijn vrouw in de armen.

Een stoot op de stoomfluit stoorde hun vrijage. Het bootje was in Sliedrecht. Gearmd liepen ze naar hun woning en trots sloot Jan de brede voordeur open.

„Oost West, thuis best," zei Maartje in de gang. „Jan, ik ben blij dat onze huwelijksreis niet langer heeft geduurd."

https://achterderug.nl

X

KOK OP DE ADAM I

Driehonderddertig jaar vóór Christus werd Pytheas van Massilia door Alexander de Grote uitgezonden om de zeeën en de landen van het Noorden te verkennen. Hij voer de Straat door en zeilde naar gebieden, waar de zon zwak was en de stormen hevig waren. Hij ontdekte kusten, waar geen rotsen doch hopen los zand weerstand moesten bieden aan het geweld van het water. Ze deden het slecht, want er waren vele gaten in de schoorwal, waardoor bij vloed de zee het land indringen kon, en waaruit bij eb zoet water bruiste van rivieren. Achter de gaten in de schoorwal vond de Marseillaan een wonderlijk gebied, dat zee noch land was. Er zwommen en er vlogen meeuwen, eenden en wilde zwanen. Een enkele barbaar ontdekte Pytheas, pagaaiend in een holle boomstam; een troepje kinderen, zwemmend in een kreek; een vrouw, wegvluchtend in het moeras bij de nadering der schepen. Pytheas is teruggezeild naar de beschaafde wereld rondom de Middellandse Zee en heeft zijn heer bericht wat hij ontdekt had: ruwe zeeën en woeste landen, en een gebied, noch zee noch land, waar wilden leefden: half te water, half in het bos.

Zulk land kon Alexander niet bekoren. Hij trok naar Perzië en richtte zich naar het rijke Indië. De monden van Rijn, Maas en Schelde bleven het domein van vogels en barbaren.

Doch de Romeinen zijn gekomen over land en over zee, en al drongen ook zij niet door in het voor Zuiderlingen afschrikwekkende gebied, dat land noch water was, zij bouwden toch hun vestingen en steden aan de rand van dat gebied en zij gebruikten de rivieren voor hun handel. En de Germanen hebben niet alleen gestréden tegen deze vreemdelingen, zij hebben ook van hen geleerd.

De Romeinen zijn verdreven uit de lage landen, de handel bleef. Er zeilden koggen Rijn en Maas op. Dorestad werd knooppunt van de handel tussen het stroomgebied van de Rijn en de kustlanden van het Westen en het Noorden. En nadat Dorestad verwoest was, werd Dordrecht groot. En in een latere eeuw kwam Rotterdam op.

Van een woest land, schaars bewoond door wilden, werden de landen van Maas en Rijn de dichtstbevolkte en hoogst ontwikkelde ter wereld, en de rivieren voedden er het leven. Langs Maas en Rijn ontving West-Europa uit vreemde landen voedsel; langs de rivieren werd afgevoerd wat millioenen handen in nijverheid vervaardigd hadden.

Doch in een tijd toen de industrie van het Rijngebied een nieuwe, grootse ontwikkeling tegemoet ging, dreigde een calamiteit: het verzanden van de monding der rivier.

Reeds in een grijs verleden was de Oude Rijn in het zand bij Katwijk doodgelopen. De kleine Maas had toen haar grote broer geholpen. Door de oude Maasmond stroomden zij gezamenlijk naar zee. Maar ook verenigd konden zij geen ruim baan houden in het gebied van veen en zand. In 1421 braken de rivieren zich met groot geweld een weg, toen zij in de Sint Elisabethsvloed de Grote Waard verzwolgen met al zijn dorpen en zijn vee en vele mensen. De Biesbosch slibde evenwel weer langzaam dicht. Het Brielse Gat verzandde. Door Hollandsch Diep en Haringvliet vond het water wel een uitweg, maar de schepen strandden op de Ribben of de Slijkplaat, of raakten onklaar in het Vuile Gat. Drie- en viermasters, die van Rotterdam uit zee wilden kiezen, sukkelden soms weken vóór ze het ruime sop bereikten. Men spotte dat de Hinder halfweg Nederland - Oost-Indië lag. Rotterdam kreeg het benauwd. Om zijn haven lucht te geven werd het Voornsche kanaal gegraven. Doch dit kanaal was smal en de schepen werden alle jaren groter. En de industrie van het Roergebied schreeuwde om snel vervoer. Rotterdam kon op geen stukken na voldoen aan de eisen, die de handel stelde. Aan aderverstopping zou de stad te gronde gaan, als er geen ruime uitweg kwam naar zee.

Toen zette Caland zijn potlood op de kaart en trok twee fijne lijntjes dwars door de Hoek van Holland. Dat wordt de nieuwe Maasmond, zei hij, een brede, diepe waterweg, zonder sluizen, van het Scheur af recht naar zee. Daar kunnen alle schepen door van nu en van de toekomst. Laat het Roergebied de fabriek der hele wereld worden, laat zich ontwikkelen aan de Maas wat wil, de mond van Maas en Rijn raakt nooit verstopt, als deze waterweg gegraven wordt.

Caland werd een trotse dwaas genoemd. De oude Rijnmond was verstopt; het Brielse gat verzand; het Hollandsch Diep en het Haringvliet door de Noordzee vol zandbanken gestrooid. Waar haalde deze jonge ingenieur de moed vandaan om te beweren dat *zijn* Rijnmond niet verzanden zou?

Daarop verklaarde Caland stout: Mijn waterweg zal niet slechts nooit verzanden, maar zichzelf vervolmaken. Wanneer het gat door de Hoek van Holland eenmaal is gegraven, zal de stroom die waterweg op diepte brengen en op diepte houden.

Daarom werd schaterend gelachen, niet enkel door de menigte, die niet geloofde in de tovenaars van Waterstaat, maar ook door Caland's eigen vrienden. Dat het mogelijk was een kanaal te graven door de duinen en

moerassen van de Beer, namen zij aan, maar dat Maas en Rijn, tezamen met de Noordzee, de nieuwe mond, die Caland voor hen had bestemd, zelf zou onderhouden en verbeteren, dat was te zot. Het plan van Caland werd begraven in het archief.
Intussen groeide de bedrijvigheid in het Roergebied. De stroom van goederen, die langs de Rijn hetzij naar zee, hetzij naar het midden van Europa werd vervoerd, zwol zonder onderbreken aan. Steeds groter schepen voeren naar Rotterdam. Bij drie-, vier-, zesmast-schoeners voegden zich stoomboten van immer klimmende tonnage. In de sluisjes van het Voornsche kanaal stopte zich de scheepvaart op. Door Bokkegat en Slijkgat wrongen de schepen zich met moeite heen. De ader was bijna verstopt. De Rijn was ernstig ziek.
Toen liet dokter Caland zich weer horen. Laat mij mijn operatie uitvoeren en de patiënt is aanstonds kerngezond.
Er werd niet meer gespot met Caland. De tovenaars van Waterstaat hadden in de laatste tijd zoveel tot stand gebracht, wat ongelofelijk scheen, misschien dat dit niet eens onmogelijk was.
Thans zat het echter vast op het geld. De Nederlanders, die dood vielen op een stuiver, schrokken terug voor een millioenenplan. Er gingen jaren heen en er gebeurde niets, alleen werden de opstoppingen tussen Rotterdam en Hellevoetsluis veelvuldiger en erger, en klaagde het Roergebied steeds ongeduldiger over de slechte monding van zijn prachtige rivier.
Den Haag suste de klagers. Het plan van Caland was in overweging. Doch Holland hield de handen in de schoot.
Totdat Antwerpen het hoofd opstak. Hier is een goede haven en de Schelde is diep en breed genoeg voor de allergrootste schepen. Wij graven een kanaal naar Maas en Rijn en worden dan de mond der drie rivieren van de lage landen.
Toen schrok Holland op. Als Antwerpen de grote haven werd, behalve van de Schelde ook van Maas en Rijn, zou Amsterdam het levensbloed worden afgetapt en voor Rotterdam zou het de doodsteek zijn. Antwerpen, drie eeuwen lang gekneveld door het Noorden, zou dan op het eind toch overwinnaar zijn.
Over het geld werd amper meer gesproken. Antwerpen dreigde de Nederlandse havens te verdringen. Waren er tonnen gouds nodig om die ramp af te wenden? Daar waren ze. Waren er millioenen nodig? Daar lag het geld. Caland ontving fiat op zijn fantastisch plan.
En toen de aanbesteding werd gehouden, was er één Nederlandse firma gereed om met de allermodernste machines en overvloed van materieel het werk aan te vangen. Baan & Lazonder kregen opdracht de nieuwe mond voor Maas en Rijn te graven.

Hun vloot stoomde op van Sliedrecht voorbij Rotterdam. Ze voer het Scheur in naar de Hoek van Holland, dat brok moeras en zand, waar Holland was gebleven, zoals Pytheas het voor meer dan twintig eeuwen had gezien: een woest en eenzaam oord, waar blauwe zeedistels en wilde waterplanten groeiden, waar de zilvermeeuwen broedden en waar de mens zó vreemd was, dat, als er zich een zwerver waagde, de meeuwen bij tienduizenden opwiekten van hun nesten, de lucht met hels gekrijs vervulden en met wilde snavelstoten de verstoorder van hun rust uit hun domein verdreven.

In dat land van zilte zeewind en hoge, wijde luchten stootte de vloot van Baan & Lazonder vette rook uit vele pijpen; daar knerpten talloze kamraderen, kropen piepend en hortend reeksen emmers bij de emmerladders op, bonkten de emmers over het vijfkant van de hoofdbok en plonsde de bagger hoog opspattend in de bakken. Daar snorden ook pompen en plaste vuilgrijs water schuimend over boord. De plompe schuit, waarheen Jan Baan op zijn huwelijksreis door een garnalenvisser was gebracht, lag hier, nu in zijn dienst. Maar daarnaast lag wat hij toen duidelijk en reëel gezien had in zijn geest, en wat hem zó vervuld had, dat hij zijn jonge vrouw er om vergat. Zijn idee was gestold tot staal en ijzer: een kloek zeeschip was het geworden met mast en brug en schoorsteen, van aanzien en vermogen veel beter dan de bom uit Engeland. Dat schip knorde en snorde en stootte vette rook uit zijn schoorsteen en zoog zand uit wat straks de Nieuwe Waterweg zou zijn, dat zand stortend in een bak, langszij gemeerd. Je zag geen zand, je zag alleen vuil water, dat in de bak stroomde en er overheen, en het scheen of die boot, die net een vrachtboot leek, maar een beun had en een dikke buis, die door die beun verdween in het water, en een sterke pomp, – het scheen of die zandzuiger stom monnikenwerk verrichtte. Doch hij zoog zand en de andere zuigers zogen zand. Zij dronken, zoals de baggermolens aten. Deze monsters, knorrend en grommend, steunend en zuchtend, kuchend en spuwend, log, vuil, bedekt met modder en gehuld in vette rook, vraten en zopen maar voort, dwars door de moerassen, de pannen en de duinen van de Beer, door de Hoek van Holland heen! Zij vraten voor de Rijn een weg naar zee.
Kuchende, hoestende, spuwende en grommende draken? Jan Baan zag ze anders. De symphonie van de arbeid, die hij eenmaal had gehoord in Zeeland, was schraal en dun geweest in vergelijking met het lied van het koor, dat hij thans dirigeerde. Hier speelde een sterk orkest van contra-bassen, cello's en violen; hier pijpten fluit en hobo; hier roffelden de trommen en schetterden de klarinetten. Dit was een symphonie van strijd. Thans klonk de ouverture, waarin het pianissimo nog overheerste. Straks zouden de partijen botsen in schrille dissonanten. En terwijl Jan Baan zijn zwarte orkest voortstuwde naar telkens machtiger akkoorden, hoorde hij in zijn verbeelding reeds de jubelende fanfares van het slot, als heel dit koor zou juichen, wijl aan de Rijn, die ongetelde eeuwen door Holland had gedwaald en altijd in moerassen was verdoold, thans eindelijk de rechte weg naar zee gewezen was.

„Hé, zak, waar moet jij met dat kind naar toe?"
Wouter Wolf riep het naar een plunjezak, die over de loopplank van de Adam schoof en waaronder zich twee beentjes voortbewogen.
„Een jongenshoofd keek onder de zak vandaan. „Dit is toch de Adam?" vroeg een kinderstem.
„Dat staat er op, ja. Zandzuiger Adam. Als jij naar de bewaarschool moet, dan ben je hier verkeerd."
„Ik moet hier zijn als kok."
Wouter's mond trok in een brede grijns. „Jij kok? Kun je je broek opbinden?"
Het ventje had zijn plunjezak in het gangboord neergezet. Het keek hulpzoekend rond. „Is de schipper niet aan boord?" vroeg hij.
„O ja, dan moet je dáár zijn." Wouter wees naar een koekoek aan bakboord met een schuifluik en twee deurtjes.
Het ventje nam zijn plunjezak weer op.
„Kloppen moet je."
De jongen klopte, maar kreeg geen gehoor.
„Harder kloppen," raadde Wouter.
Er kwam nog niets.
„Krijg je geen gehoor, doe dan maar open."
Het kereltje trok de deurtjes open en staarde in een vuil privaat, waaruit de stank hem tegensloeg. Wouter Wolf dook schaterend weg in de machinekamer.
Toen Dirk Punt die morgen in de vroegte zijn moeder had gegroet, was zij overstuur geweest. „Ik ben bang, Dirk, dat je het hard te verantwoorden krijgt."
Dirk had een hoge borst gezet. „O, ik red me best; heb maar geen zorg om mij." En dapper was hij weggestapt, de zware plunjezak op de smalle schouders. Met het bootje van Fop Smit was hij gereisd naar Rotterdam en daar had hij de Adam moeten zoeken. De weg was lang geweest en de plunjezak heel zwaar. Hij had verscheiden keren moeten rusten en zich het zweet afwissen en de zak van de ene schouder op de andere overnemen. Maar toen hij de Adam zag, was hij zijn vracht vergeten. Daar lag het schip, waarop hij varen ging, de zuiger, die de Waterweg moest graven. Hij ging straks met die zuiger naar de Beer. En later, wie weet waar hij dan komen zou met een zuiger of een baggermolen. Hij ging de wereld in. Dat was beter dan op school te zitten, of de grienden of hoepmakerijen in te gaan. Toen moeder daarvan praatte, had hij gezegd: „Neen, ik wil naar de waterwerken; op een zandzuiger of een baggermolen wil ik zien te komen." En z'n moeder had hem niet tegengehouden, want ze wist dat het in de grienden en in de hoepmakerijen armoe lijden was en er op de baggermolens goed verdiend werd. Maar ze had wel zorg om hem gehad, want hij was zo piepjong en de wereld hard en wreed. Dirk vond dat vrouwenpraat. Hard en wreed? *Fijn* was het om heel de dag op het water

te verkeren. En zou hij het als kok niet klaren? Moeder had hem leren koken. Aardappelen en groenten dat ging best, pap ook. In vlees braden had hij zich maar weinig kunnen oefenen, omdat er bij een weduwe zelden vlees op tafel kwam. Maar op een Zaterdagmiddag had hij het toch onder moeders wakend oog gedaan en het was best gelukt. „Als je aan boord net zo kookt als thuis, zal de schipper over je tevreden zijn, want die mannen prutsen meestal maar wat aan boord." Met zo'n rapport van moeder durfde hij aan boord verschijnen. Moedig was hij de loopplank van de Adam opgestapt.
En nu werd hij uitgelachen, naar een stinkend privaat gestuurd inplaats van naar de schipper en aan zijn lot overgelaten op een scheepsdek waar het koud was, want de wind blies guur over de Maas. In de machinekamer floot Wouter Wolf een deuntje, en trok er zich geen steek van aan dat op het dek een kind te wachten stond.
„Hé, zeun, wat sta jij daar te kleumen in de kou?" zei een luide stem achter Dirk en toen hij opkeek, stond Koos Pruim voor hem.
„Ah, Dirk, ben jij dat?" ging de schipper door, zodra hij hem herkende. „Kom mee omlaag, m'n jongen, bij de kachel."
Dirk sprong op. Dit hartelijk welkom van de schipper deed hem zijn verdriet vergeten. Hij volgde Pruim, die hem voorging naar net zo'n koekoek, als waarheen de stoker hem gestuurd had, maar nu aan stuurboord van het schip.
Bij het opengaan van schuif en deurtjes kwam hem hier geen vieze pisstank tegemoet, maar een behaaglijke warmte, en toen hij het steile trapje afgeklommen was, bevond hij zich in een ruim volkslogies, waar enkele mannen zaten rondom een lustig brandend fornuis, waarop een grote kan met koffie pruttelde.
„Hier hebben we ons nieuwe kokkie, jongens," stelde de schipper hem voor, „klein van stuk, net als z'n moeder. Wel, grote kuikens zijn niet te verwachten van Griet Krielkip. Maar als je net zo wakker als je moeder bent," zei hij tot Dirk, „dan zullen wij het best samen rooien. Wou je een bakje koffie?"
„Alsjeblieft, schipper," zei Dirk.
„Schenk eens in, Gijs," gebood Pruim aan een jongen van een jaar of zestien, „en maak hem straks wegwijs in je werk."
„Ja, schipper," zei de jongen. Hij schonk een kom vol koffie en deed er een schep suiker in, zo groot als Dirk thuis nooit gehad had. Hij dronk het hete vocht met kleine teugjes en warmde zijn verkleumde handen aan de kom. Een uur later was de Adam onder stoom en Dirk z'n werk aan boord begonnen. „Eerst de boel opruimen en dan eten klaar maken," had Gijs tegen hem gezegd. Hij wies de koffiekommen, veegde de vloer en stofte alles af: de thee- en koffiebussen, de wandteksten, het wekkerklokje. Toen hij de koperen randen van een patrijspoort wreef, keek hij naar buiten. Ze waren midden op de Maas. De grijze golven hadden witte kuifjes. De wal gleed

hun voorbij: hoge huizen, torens, havens vol met raas en masten. Dat was Rotterdam. En ginds, die lagere huizen, dat was zeker Vlaardingen. En wat voor toren kwam daar in het zicht, die peperbus? Was dat Maassluis? Een raderboot haalde hen in; het brede schuimspoor loste snel weer op. Een bark schoof hun voorbij, getrokken door een sleepboot. Nu werd het stiller op het water: ze naderden bepaald de Beer. Toen hij aan boord kwam en door Wouter in de maling werd genomen, had hij moeten erkennen: moeder had gelijk, toen ze me waarschuwde: het zal je tegenvallen, Dirk. Nu zei hij dat niet meer. Een beste schipper was Koos Pruim, Gijs een geschikte vent, en dit varen tienmaal beter dan zwoegen in een donkere schuur of ploeteren in de grienden.
Dirk schrok van het schuiven van het koekoeksluik. Een paar vettige broekspijpen daalden het steile trapje af. Haastig hervatte hij zijn werk.
„Hé, Oltjie Kloot, nog niet begonnen aan de kokerij?" vroeg Wouter achter hem.
„Neen," zei Dirk.
„Kerel! over een goed uur is het schaften."
Met schrik keek Dirk op het wekkertje. Hij had zijn tijd lelijk verknoeid.
„Een handje helpen?" bood Wouter aan.
Dirk was wantrouwend, doch Wouter scheen het goed te menen. „Ik kan wel even van de stookplaat weg. Geef mij de aardappels maar aan."
Dirk vulde een mandje uit een volle zak.
„Zo'n beetje?" vroeg Wouter.
„Is 't niet genoeg? Ik dacht. . . ."
„Wij zijn geen jongens van de Krielkip, zoals jij. Nog eens zoveel."
Dirk zette een grote kop op het mandje en Wouter ging aan het schillen.
„Maak jij intussen maar de groente klaar," zei hij.
Dirk haalde koolrapen voor de dag, ontdeed ze van de dikke schil en zette het mes er in om plakken te snijden en er daarna reepjes van te maken.
„Wat ga je nou doen, Oltjie Kloot?" vroeg Wouter hem.
„Ze snijden."
Wouter's lippen krulden. „Dat is walmanier. Aan boord gaat het anders."
„Hoe dan?" vroeg Dirk.
„Zo in de pan die rapen."
„Loop heen, dan worden ze niet gaar."
„Oh, best," beweerde Wouter. „Ruim water in de pan, zodat ze er goed onder zitten, en dan flink laten koken."
„Je houdt me voor de gek!"
„Voor de gek? Wat denk jij wel van mij? Het gaat hier altijd zo. Vraag maar aan Gijs."
Dirk lachte ongelovig. Maar Wouter keek zeer trouwhartig en hij herhaalde: „Als je me niet gelooft, vraag maar aan Gijs."
Dirk ging het trapje op, keek rond op het dek. Hij zag Gijs niet. Het

regende nu hard. Hij had geen lust en ook geen tijd om Gijs te zoeken. Hij ging terug. „Kan het heus zo?" vroeg hij Wouter.
„Welzeker. Aan dat gepiel van de vrouwen doen wij niet aan boord. Je hebt er trouwens ook geen tijd voor, makker."
Dirk keek weer op de klok. De tijd werd krap.
„Ik moet weer naar de stookplaat," zei Wouter, opstaande. Ver was hij niet gekomen met aardappelschillen. „Opschieten, Dirk. Als je de rapen dadelijk opzet en flink stookt, krijg je ze nog wel gaar."
Dirk liet de knollen in zijn grootste pan glijden. „Zo goed?" vroeg hij aan Wouter, die al op het trapje stond.
„Een beetje water er nog bij. . . . Ja, zo is het in orde."
Dirk zette de koolrapen te vuur en nam de mand met aardappels op zijn knieën. Onder het schillen keek hij telkens naar de pan met rapen. Stoofde Wouter hem geen kool? Moeder sneed de rapen altijd aan dobbelsteentjes. Het water borrelde uit de pan. Hij lichtte het deksel; de wasem sloeg hem in het gezicht. Toen hij door de walm heen kon zien, lagen de rapen er als straks. Zou hij ze toch nog maar gaan snijden? Maar hij had geen tijd. Een grote mand met aardappels moest hij nog schillen. Straks, als hij de aardappels te vuur had, zou hij Gijs vragen. Hij schilde ijverig en keek telkens op de wekker. Veel te driftig tikte die; veel te snel verschoof de grote wijzer. Hij had zijn tijd verknoeid met kijken, terwijl hij werken moest. Maar hij had nooit gedacht dat hij zoveel aardappels moest schillen. Dat baggervolk at toch geweldig.
Het koekoeksluik schoof nog eens open. Ditmaal kwam Gijs omlaag.
„Hoe kook je koolrapen, Gijs?" vroeg Dirk.
„Dat moet jij weten, kok."
„Wouter zei: de rapen zo maar in de pan."
Gijs knikte. „Dat is de gewoonte aan boord."
„Mijn moeder snijdt ze altijd aan reepjes."
„Walmanieren, man. Aan boord doen we het zo."
„Maar je kunt ze toch niet heel opeten."
„Natuurlijk niet. Elk snijdt zijn deel op het bord in stukjes. Dat doe je met vlees immers ook."
Gijs klom weer het trapje op, nadat hij zijn tabaksdoos had gevuld met BZK.
Al had Dirk de koolrapen tot dobbelsteentjes willen snijden, hij had geen tijd gehad. Met de aardappels was hij nog lang niet klaar. Het was geweldig zoveel hij schillen moest. Hij kwam er nooit doorheen. Zenuwachtig dreef hij het mesje langs de knollen en hij vergat te pitten.
Wouter keek door de koekoek. „Hoe ver ben je, Oltjie Kloot?"
In wanhoop tilde Dirk zijn volle mandje op.
„Ik help je nog wel even." Hij dook in het logies en wipte handig de aardappels uit hun bruine jasjes. Tezamen waren ze er spoedig door. „Ziezo; een handvol zout er over; nòg een beetje. Goed! Zet maar te vuur. Hoe

staat het met je rapen?" Hij lichtte het deksel en prikte met de vork. „'t Gaat best," zei hij. „Tegelijk met de aardappels zijn ze gaar." Hij keek op de klok. „Je komt nog net op tijd."
„Dank voor je hulp," zei Dirk, die een andere kijk op Wouter had gekregen.
„O, niks te danken." Rap klom hij het trapje op.
Dirk zette de vetpan er nog bij op het vuur en stookte het fornuis ferm op. Zo'n pan met aardappelen moest vlam hebben om aan de kook te komen. En nu het komaliewant op tafel!
Toen de wijzers van de wekker als één man recht naar boven wezen, kwam de bemanning eten. De schipper en de dekknechts, kleumerig en koud na een hele morgen werken in de regen, vonden het lekker bij het heet gestookt fornuis. Het vlees was goed gebraden; de aardappels kwamen droog en blommig uit de pan. De schipper prees zijn kleine kok. Alleen, hoeveel dacht hij dat zij hier aten? Met zoveel aardappelen konden zij haast toe tot aan de nieuwe beurt.
Dirk keek naar Wouter, maar die had geen oog voor hem.
„En nu de rapen, Dirk," zei schipper Pruim. „Geef hier de pan, dan schep ik op."
Dirk gaf de pan aan, vol vertrouwen. Hij had met de vork geprikt en die was er gemakkelijk in gegaan. De rapen waren gaar.
De schipper lichtte het deksel op.... keek in de pan.... Drie Edammer kaasjes lagen daar te glimmen. Zijn goed gezicht werd eerst verbaasd en daarna kwaad. „Wel, rekel, wat zet jij ons voor?"
Het logies daverde. Gijs sloeg dubbel van het lachen. Wouter rolden de tranen langs de wangen en hij moest zijn buik vasthouden. Dirk kreeg een hoofd als vuur. „Hij.... hij heeft...." hakkelde hij, op Wouter wijzend.
„Hij?.... jij!" bulderde de schipper. „Jij geeft ons varkensvoer!" Zijn harde hand gaf Dirk een klets om de oren.
Toen kroop Dirk bibberend in een hoek; tussen zijn benen werd het vochtig warm. „Moeder, moeder!" snikte hij.

Die middag lag de zuiger bij de baggerput en werkte de machine op de pomp inplaats van op de schroef. Dirk zag van het werk niets dan af en toe door de patrijspoort de achtersteven van een klepschuit met in een glimp een man aan het roer. Hij gunde zich geen tijd om op of om te zien, laat staan naar het dek te gaan. Na de slechte beurt, die hij gemaakt had, moest nu alles in de puntjes zijn. Hij wies het komaliewant, dweilde de vloer en schuurde de tafel met puimsteen, totdat hij blank was en de bruine kwasten zich scherp aftekenden in het witte hout. Toen het logies blonk, leegde hij zijn plunjezak. Zijn dekens spreidde hij in de kooi, die hem was aangewezen. Zijn kleren pakte hij in zijn kastje. En daarna maalde hij koffie voor het avondeten.
Eindelijk was hij klaar. Hij wipte het trapje op en keek de koekoek uit. De

regen had opgehouden; de lucht was opgeklaard. De schipper stond aan een lier en liet bij wijlen een kabel vieren. Dirk keek een beetje schichtig naar hem. Na de uitbrander durfde hij niet recht aan dek komen. Maar Pruim was volstrekt niet boos. Hij vroeg: „Is de boel beneden voor mekaar?" en op Dirk z'n „ja" liet hij blijken dat kokkie nu kon gaan en staan waar hij maar wilde.
Vuilgrijs water sproeide uit een dikke buis in een bak, die aan stuurboordzijde van de hopper was gemeerd. De bak liep over; het water stroomde er even hard uit als het er in gepompt werd, maar weldra kwam in de bak, die schijnbaar enkel water had geladen, het zand omhoog.
Zoals de Adam werkten nog een aantal zuigers en in de verte kropen op baggermolens emmers vol zwarte specie staag langs de Jacobsladders naar omhoog. Rook balde uit vele schoorstenen en hing in vette slierten boven ieder werkschip. De hakkepoffers zwierden tussen de logge schepen door. Ze lieten lege bakken schieten en maakten vast aan volle. Bij het optrekken stonden de kabels strak en woelde het schuim achter de schroeven.
Boven de Beer wiekten duizendtallen meeuwen. Hele zwermen doken telkens krijsend naar de schepen, alsof zij een aanval ondernamen op de belagers van hun rust en de veroveraars van hun domein. De mannen op de molens keken amper naar de vogels om. Reeds maanden hadden zij gewerkt met krijsende en fladderende meeuwen om zich heen. Dirk zag bewonderend naar hun zwenken en buitelen op rappe wieken en naar het wit en zilver van hun lijfjes. Soms evenwel dook hij verschrikt weg, wanneer een grote mantelaar krijsend op hem afvloog.
Voor het avondeten maakten de mannen minder omslag dan voor het middagmaal. De een na de ander liet zich even zakken langs het steile trapje om een hap brood met een kom koffie weg te spoelen; een makker bediende in die tijd hun lier er bij. Want het werk ging door, ook nog nadat de zon achter de duinen was verdwenen. Pas toen volslagen duisternis tot stoppen dwong, werd de machine stil gezet.
Na gedane arbeid was het goed rusten in het ruim logies. De mannen stopten hun pijpen. Koos Pruim schreef met dik potlood in een schrift. Een stel ging klaverjassen. Dirk keek verbaasd en schichtig toen hij de kaarten zag, en Wouter, die dat merkte, grijnsde: „Daar zit de duvel in, hè, Oltjie Kloot? Zie je zijn bokspoten nog niet?" Dirk keek naar Pruim; hij zei niets van dat kaarten. Naar de machinist die 's Zondags in de kerk in het hekje zat. Hij schudde zelf de kaarten en deelde ze uit. En Dirk zag niet, zoals zijn moeder hem verteld had dat bij het kaartspel steeds gebeurde, een satertje op de tafel dansen. Aan boord scheen alles anders dan in het dorp.

Een paar dagen later wies Dirk de sla, zoals zijn moeder hem geleerd had. Drie-, viermaal spoelde hij de groente in een grote tobbe. Geen korrel zand zou er in overblijven. En daarna bakte hij aardappelen in twee platte pannen tegelijk. De gele schijfjes knisterden in het vet. Met een broodmes

https://achterderug.nl

maakte hij ze van de bodem los, wanneer ze dreigden er aan vast te zetten, en keerde hij ze om. Er kwamen bruine korstjes aan. Dirk neuriede tevreden. Hij zou vandaag een maal bereiden, zoals hij het van zijn moeder had geleerd. En Gijs noch Wouter zouden hem er tussen nemen.
Gijs kwam de trap af. Zijn zwarte pet stond als een koksmuts zo hoog op zijn hoofd. Voorzichtig, het hoofd diep buigend, nam hij de pet af en haalde er zeven eieren uit, die hij op de tafel legde. „Ik heb een nest gevonden, toen ik een anker uit moest brengen. Hebben we geen sla vanmiddag? Daar smaakt een eitje goed bij."
„Ik zal ze koken," beloofde Dirk.
„Koken? Braden, man! Dat smaakt bij sla."
„Gebraden eieren?" Daar had Dirk van zijn leven nimmer van gehoord.
„Dat doe je zo," zei Gijs, en trok uit de oven van het fornuis een plaat naar buiten, waarin ronde gaten zaten. „Dat is een eierbraadrooster. Ze passen er precies in, kijk maar." Inderdaad, de eieren pasten in de gaten van de rooster als was het een eierrekje.
„Hoe lang moeten ze daar in staan?"
„Een minuut of acht, als je flink stookt."
„Dank je," zei Dirk. „Jij krijgt gebraden eieren."
Gijs keek hem even vorsend aan. Had dat kereltje hem door en voerde hij wat in zijn schild? Maar Dirk keek doodonschuldig, terwijl hij doorging aardappels te bakken.
Bij het middagmaal kwamen gebakken aardappelen met sla op tafel. De schipper zei dat kokkie het best had geflikt en de machinist beaamde dat. „Wij hebben het met de jongens wel eens minder goed getroffen. Met jou bijvoorbeeld was het knudde," zei hij tegen Gijs.
Die deed of hij niets hoorde. „We krijgen nog wat," zei hij. „Kok, waar zijn de eitjes?"
„Ik was wat aan de late kant," antwoordde Dirk. „Ze staan nog op. Och, jij zit daar zo mooi bij het fornuis. Haal ze even uit de oven, Gijs."
„Uit de oven?" riep Gijs, alsof hij stom-verbaasd was. „Eieren uit de oven?!"
De schipper snoof. „Wat is dat voor een branderige lucht hier?"
De anderen roken ook een scherpe brandlucht. De machinist keek Dirk afkeurend aan. Gijs had binnenpret.
Dirk werd beschaamd noch angstig. Er glommen lichtjes in zijn ogen. „Jô, pak je eieren toch!" riep hij naar Gijs.
Gijs opende de ovendeur. Een stinkende blauwe walm sloeg naar buiten. Struif schroeide aan de ovenwanden. Een paar gescheurde, lege doppen hingen in de rooster.
Dirk schrok volstrekt niet, noch van de stank, noch van de rommel in de oven en evenmin van het wenkbrauwfronsen van de schipper. Hij lachte, toen Gijs schreeuwde dat hij een grote prutser was.
„Zó wou jij je eitje hebben, Gijs, en ik denk van Wouter ook. Voor jullie heb ik ze gebraden, precies zoals je het hebt gezegd.... Maar voor de

anderen heb ik ze maar liever klaar gemaakt op de manier, zoals ik van mijn moeder heb geleerd." En uit een pannetje, dat hij naast zich had neergezet, viste hij vijf zacht gekookte eitjes.
Toen lachte de schipper daverend. „Daar zit je tussen, Gijs Pikkendrol! En jij, Dirk van Griet Krielkip, jij bent een kwieke vent."
„Dirk Kwiek," lachte de machinist. „Dirk Kwiek, zo moet ie heten."

https://achterderug.nl

XI

DE GARE EN DIRK KWIEK

Het was een winderige dag, toen er een sleepboot zonder sleep, stampend en slingerend op de Adam kwam afvaren. Een man stond achterop: een bouffante om de hals, een garibaldihoedje op, daartussen een jong, fris gezicht.

„Kerel.... dat is de Gare!" riep Wouter uit, die in de luwte achter de brug stond met zijn handen in zijn zakken. Hij maakte dat hij op de vuurplaat kwam.

Dirk ving de lijn op, die de sleepboot toewierp, en maakte vast. Met een lenige sprong was Jan Baan over op de hopper.

Dirk dook in het logies en deed een extra schep koffie in de kan. Als de baas beneden komen mocht, zou hij hem een kop sterke koffie kunnen schenken. Toen stofte hij de vloer, ofschoon hij reeds gestoft had; wreef het fornuis, ofschoon het glom; haalde gans overbodig een vaatdoek over het blanke tafelblad.

Het koekoeksluik schoof roffelend open. Er kwamen een paar hoge laarzen naar omlaag, gevolgd door een manchester broek. Daar was de baas. Hij monsterde het logies. Zijn scherpe blik bleef rusten op de jonge kok. „Een nieuweling aan boord?"

Dirk knikte: „Ja, meneer."

„Dirk Punt.... van Griet Krielkip," liet hij er op volgen, toen hij merkte dat de baas hem als Dirk Punt niet kende.

Nu wist Jan Baan het. „Ah, van Griet Krielkip. Wel, kerel, je lijkt sprekend op je moeder. Als je net zo bij de hand bent...."

„Dirk Kwiek noemen we hem," zei schipper Pruim, die achter de baas omlaag gekomen was.

„Dat zegt alles," lachte Baan. „Heb je een bakje koffie voor me, Kwiek?"

Dirk had de enige kop en schotel, die er bij het komaliewant was, al klaar gezet. Hij haastte zich in te schenken, en toen de baas likkebaarde, zo lekker smaakte hem de koffie, haalde Dirk een schotel goudgele oliebollen voor de dag, die hij gebakken had als toespijs bij het middagmaal. „Lust u er een paar?" vroeg hij en glunder keek hij toe hoe de grote baas in zijn oliebollen smulde.

Terwijl Jan Baan koffie dronk en oliebollen at, dreunden er harde stoten door het schip. De storm deed de klepschuit wild tegen het boord van de hopper rijden.

„Dit wordt te bar, Pruim," vond Jan Baan. „Je moet ophouden, anders gaat de boel aan barrelen."

Pruim gaf het grommend toe. Hij had nog maar drie bakken kunnen draaien. De vierde bak, die nu langszij lag, wilde hij althans nog weg hebben. Over een half uur zou hij vol zijn.

„Hoe is je waker?" informeerde Baan.

„Kloris Suf," zei Pruim verachtelijk.

Baan lachte. „Een sufferd draai jij wel een loer, Koos Pruim."

Pruim gnuifde bij het compliment. Hij stond op. „Ik zal zien dat ik die dwarskijker naar beneden loods. Dirk, lijm jij 'm met koffie en een paar oliebollen. Als u er een sigaar voor over hebt, meneer. Wanneer u hem een kwartier beneden houdt, werk ik die schuit wel weg."

„Als jij hem beneden krijgt, houden wij hem samen vast, hè, Kwiek?"

Dirk glunderde dat hij met baas en schipper samenspannen mocht tegen de opzichter van Waterstaat.

De schipper ging naar het dek. Tussen het felle fluiten van de wind in het tuig, het schavielen van de klepschuit tegen het boord en het kletteren van de regen op het ijzeren dek hoorden de baas en Dirk verwaaide klanken van bevelen, die Pruim schreeuwde.

De waker kwam omlaag. Hij schudde zijn natte kop en stak z'n ijskoude handen uit naar het fornuis.

„Warm je, man," zei Baan hartelijk, een stoel toeschuivend. „Een bakje koffie?"

„Asjeblieft," zei Kloris Suf. „Hè, hè, 't is hier beter dan op dek." Hij slurpte aan de gloeiend hete koffie, die Dirk had ingeschonken.

„Een oliebol er bij?" Verlokkend hield Dirk hem de volle schotel voor.

„Ei!" Kloris staarde naar het bruine baksel. Doch hij had plichtsgevoel. „Straks, ik moet nu naar boven."

„Dan zijn ze op," beweerde Dirk. Hij deed er een stuk of zes op een bordje, strooide er dik suiker over en zette ze bij de waker neer.

De man van Waterstaat bezweek voor de verleiding. Hij smulde in de oliebollen en lekte daarna de suiker van zijn vingers. „Nu moet ik naar mijn post."

Baan hield hem zijn sigarenkoker voor. „Opsteken?"

„Ik moet...." streed Kloris tegen de verleiding.

„'t Zijn goeie," overreedde Baan.

Hij nam een sigaar en Dirk stond al klaar met vuur. „'t Is zonde, zo'n sigaar aan dek te roken," zei Kloris, terwijl hij de blauwe rook insnoof.

„Dan blijf je nog een ogenblikje zitten, man."

„Ja maar...."

Dirk had zijn kommetje alweer met hete koffie vol geschonken. De waker dronk en rookte en Baan hield hem aan de praat, totdat Kloris schichtig werd. „Nou moet ik dadelijk naar het dek, hoor."

„Elk moet zijn plicht doen," beaamde Jan Baan grif en hij deed hoegenaamd geen moeite om hem langer vast te houden.

Hij wist dat Kloris nu op dek geen kwaad meer kon, want het schavielen en stoten van de bak had opgehouden.

Pruim kwam omlaag. Zijn hele wezen lachte. „Hoor je hem aangaan, baas? Hoor je hem aangaan? Razend is hij dat de bak weg is. Ik zei: „Man,

kan ik het helpen dat jij je tijd verleutert bij de kachel? Als je wilt meten of hij vol is, zwem hem dan achterna." En nou koekeloert hij naar de sleep of hij niet geklapt wordt vóór het stort. Ha, ha.... Er is net een fikse bui, geen mijl zicht. Jaap de Kikker zal niet lang naar het baken zoeken. Daar ken ik dat sleepbootkapiteintje voor. Hij smijt de bak wel leeg, zodra hij uit het zicht is."

„Jullie kennen de kunstjes, Pruim," lachte Baan tevreden. „Een sigaar? Neem 'r nòg een voor vanavond. En jij, Kwiek...." – hij hield hem de sigarenkoker voor. „Zo, rook je niet? Hier dan!" Hij groef in zijn pijjekker en haalde er een appel uit. „Die heb je dubbel en dwars verdiend. Met je koffie en je oliebollen heb je die dwarskijker mooi vast gehouden.... Hoeveel had je in die laatste bak, Pruim?"

„Hij was vòl, baas," zei Pruim met een olijk knipoogje. „Hij was vòl, zoals dat hoort."

Baan lachte vrolijk.

Maar Pruim had, na de pret omdat hij Waterstaat er tussen had genomen, zijn zorgen weer. „Dat wij hier nou vandaag verwaaid liggen, affijn.... Bij zo'n harde wind als nu is het overal onwerkbaar weer. Maar straks, baas, als we buiten moeten draaien. Alleen bij blakte en als het windje uit den Oosten komt is het daar werkbaar weer. Dat wordt voor u duur, baas, en voor mij is het ook niks. Koos Pruim heeft de rittel in het gat, zei meester Aandacht vroeger. En het is nog zo."

„We moeten er wat op vinden, Pruim. Jouw zuiger zal straks het eerst buiten zijn. Zoek jij nou maar eens uit, hoe je daar werken kunt."

Pruim krabde onder zijn pet. „Daar vraag je me wat, baas. Op zee zijn golven en op die golven gaat een schip slingeren en gaan twee schepen tegen elkaar schavielen. Onze lieve Heer, die kan de zee stil maken, ik niet."

Baan lachte vrolijk. „Ik zeg niet dat jij een storm op zee moet stillen, Pruim. We moeten alleen een middel vinden, dat een bak, die langszij ligt, niet zo tegen de zuiger rijdt."

„Kurkzakken er tussen!"

„Dat helpt voor even, Pruim. Als je dag aan dag te rijden ligt is het prutswerk. Je moet een beter middel aan de hand doen."

Pruim krabde op zijn hoofd als had hij luizen. „Nu vraag je heus te veel van me, baas Baan. Ik sta voor je klaar van de morgen tot de avond en in de nacht er bij, ziedaar. Nooit is het Koos Pruim teveel geweest. En ik ben een dief in je nering. Maar dit...."

„Je mag er heus wel eens over slapen, Pruim. Als je, wanneer je een uitweg vindt, die maar niet voor je houdt."

„Voor me houden? Ik zou je achterna gaan, waar je maar zat, als ik het gevonden had. Maar ik vind het nooit!"

„Kom, kom. Adjuu!"

„Mijnheer, lust u nog een oliebol?" vroeg Dirk. En hij hield Jan Baan opnieuw de schaal voor.

„Vooruit, nog eentje. Prakkezeer jij er ook maar eens over, kleine gladakker." En met een oliebol in zijn mond klom Baan het trapje op.

Dirk keek hem na door de patrijspoort, zoals hij stond op het achterdek van de kleine, dansende sleepboot, wijdbeens, de bouffante om, het garibaldihoedje stijf op het hoofd gedrukt, vanwege de storm. Dat was nu de baas, met een paar anderen de eigenaar van deze hele vloot. Hij was een jongen geweest als hij, Dirk Punt, ook een jongen van de dijk, ook de zoon van een weduwvrouw, een grienduil in zijn jongensjaren. Hij was groot en rijk geworden, doordat hij altijd nieuwe dingen vond. En nu had hij gezegd: prakkezeer jij ook maar eens. Dirk prakkezeerde al. Als hij dit vond en als hij méér vond straks, wie weet wat hij dan werd. Maar de baas had het onmogelijke gevraagd. Twee schepen, die aan elkaar vast zitten, *moeten* schuren en schavielen op de deining. Dirk peinsde zijn kop suf. Hij lag die avond uren wakker in zijn kooi. Met hoofdpijn stond hij de volgende morgen op. Een oplossing had hij niet gevonden. Hier wàs geen uitweg voor.

Dirk loerde er op de schipper alleen te spreken. Vanmorgen was het niet gelukt. Pruim was vóór de anderen naar boven. Bij het koffiedrinken was het net zo gegaan en bij het eten weer. De eerste aan het werk en de laatste aan tafel en naar bed, zo was het doorgaans met de schipper, die op het werk zat als een bok op de haverkist en zijn zuiger altijd meer bakken wilde laten draaien dan een andere.

En Dirk kon niet naar boven gaan om daar de schipper aan te klampen. Er was daar altijd zo'n geraas van lieren, pompen en van het zand en water, dat stroomde in de bak, dat je moest schreeuwen om elkander te verstaan. En wat hij aan de schipper zeggen moest, kon je niet schreeuwen.

Nu was het theetijd. Dan kwamen de mannen nooit tegelijk. Wie even naar omlaag kon wippen, deed dat en dronk zijn kom leeg. Nu kwam de kans misschien.

De tweede zuigbaas kwam omlaag, Wouter, Gijs, de machinist.... Ze dronken hun thee en gingen weer naar boven. Goed zo. Nu zou de schipper straks alleen komen. Maar toen Pruim het trapje afdaalde, volgde onmiddellijk achter hem de waker. Verdraaid, de gelegenheid om te spuien wat hem op het hart brandde, was alweer verkeken. Want toen de schipper aanstalten maakte weer naar het dek te gaan, zat Kloris nog in al zijn breedte bij het vuur.

„Nog een bakje, schipper?" trachtte Dirk hem vast te houden.

Het lukte. „Goed, tap nog maar es in; je thee is lekker, Kwiek."

„Erg lekker!" roemde Kloris en hij schoof zijn kom toe. Maar Dirk deed of hij die niet zag. De schipper kreeg een volle kom en de thee was gloeiend heet. Slechts langzaam en met kleine teugjes kon Pruim drinken. Het hielp niets. Inplaats van naar het dek te gaan schoof Kloris, met een scheef oog kijkend naar zijn kom, nog dichter naar het vuur.

„Als ik goed hoor, maken ze de bak los," zei Dirk tegen de waker. „Moet je er niet bij zijn?"
„Ja.... ja zeker." Hij klom haastig het trapje op.
De schipper keek verstoord naar Dirk. „Jij hoeft hèm niet te helpen, hoor," bestrafte hij.
„Maar schipper, wat denkt u wel van mij?" vroeg Dirk verongelijkt. „Kijk...." – hij wees door de patrijspoort – „daar gaat de bak. Ik heb natuurlijk niets gezegd vóór het te laat was."
Toen lachte schipper Pruim.
En nu sloeg Dirk zijn slag. „Schipper, moesten wij niet zoeken naar een manier om te werken op wat ruwer water?"
„Wij.... wij?" zei de schipper op een toon van: Meen jij, kleine wijsneus, dat je al bijna schipper bent?
Dirk werd er doodverlegen onder. „De baas heeft gezegd.... ik dacht.... ziet u.... misschien.... och, het is vast wel een gek idee.... Misschien kan het helemaal niet."
„Nee, zoals jij het nu zegt kan het vast niet," spotte de schipper.
„Als.... als wij het zand eens bij ons aan boord zogen, dan kwamen er geen bakken langszij, dan kon je niet schavielen."
„Aan boord?" De schipper lachte luid. „Als deklast soms? Of moeten wij het zand hier in het logies pompen?"
„Ik dacht.... als er een ruim gemaakt werd," hakkelde Dirk met een rood hoofd.
„Waar moet dat ruim zitten, en hoe wou je dan lossen?" vroeg de schipper.
Dirk wist geen antwoord.
En Pruim stond op. „Kom, ik zal eens kijken, waar Kloris Suf uithangt. Je had hem zo pas weer aardig in het ootje, Kwiek, ha, ha.... 't Was goed. Maar dat andere van je, nee, da's niks."
Toen ging hij het trapje op en Dirk bleef diep beschaamd alleen in het logies. Hij had het eerst aan de schipper willen zeggen en daarna aan de baas, en hij had wakend gedroomd dat de baas hem prijzen zou: Kwiek, jij bent een klein kereltje, maar er zit een kop op jou. Zo als jij ben ik ook begonnen. Ach, zijn lustkastelen lagen bij de eerste stoot in scherven.

Daar kwam de kleine sleepboot weer aan, met op het achterdek de baas met de bouffante om en het harde garibaldihoedje op. Eergister zou Drik's hart hoog hebben geklopt, als hij de baas zag komen. Misschien was hij dan met zijn vinding bij hem voor de dag gekomen, inplaats van eerst met schipper Pruim te praten. Nu schrok hij. Jan Baan mocht nimmer horen wat voor apekool hij als een uitvinding had opgedist.
Aan dek gaf schipper Pruim zijn baas een stille knipoog achter de rug van Kloris Suf, die met een peilstok door het gangboord van een bak liep.
Baan begreep de wenk. Al te secuur mocht Kloris deze bak niet peilen. Wel, dat was hem toevertrouwd. Met 'n „goeie morgen" liep hij op de waker toe.

Kloris groette terug, een beetje schutterig. Hij voelde zich nooit op zijn gemak bij Baan. Hij plantte de peilstok in de bak.
„Je doet dit werk zeker al jaren, hè?"
„Hoezo?" vroeg Kloris wat wantrouwend.
„Omdat het je zo handig afgaat."
Dit streelde Kloris. „Het is een slag, meneer."
Baan stak een sigaar op en deed of hij daarna zijn koker in zijn zak zou bergen, doch toen hij Kloris begerig-steels zag kijken, hield hij hem de koker voor. „Neem me niet kwalijk. Ik zou het haast vergeten."
„O, helemaal niet," grinnikte de waker vergenoegd. „Dank u wel, mijnheer."
„Vuur?"
„Ik dacht hem te bewaren voor vanavond," zei de ander.
„Daarvoor krijg je er aanstonds nog een. Steek op!" Baan hield een vlammetje in de holte van zijn handen.
De waker legde zijn peilstok neer, beet de punt van de sigaar af, boog naar het vlammetje en zoog.
Op dat moment woei de lucifer uit.
„Het is een beetje winderig, hè," zei Baan en streek een tweede aan.
Terwijl Kloris zich opnieuw naar het kokertje van zijn handen boog, keek Baan met een vlugge blik naar de sleepboot, die de bak verhalen moest. De kapitein had als de weerga vast gemaakt. Het was niet nodig Kloris nog langer aan de lijn te houden en dus hoefde er niet opnieuw een kiertje in het goed gesloten handen-kokertje gemaakt te worden, waardoor de lucifer werd uitgeblazen. Kloris kreeg zijn sigaar in brand.
Toen hij dampend opkeek, gleed de bak weg.
„Hé, da's te gauw," riep de onthutste waker.
„Och, was je nog niet klaar met peilen?" vroeg Baan onnozel. „Zal ik de schuit terugroepen?"
De waker weifelde. Als hij niet pas deze sigaar gekregen had en er nog een voor vanavond in het uitzicht had, zou hij stellig ja zeggen. Hij *moest* dat feitelijk zeggen.
Baan haalde alweer zijn sigarenkoker voor de dag. „Nu?" vroeg hij nog eens. „Het is een kleine moeite, hoor."
„Laat maar. Het zal wel in orde zijn."
„Vanzelf," zei Baan, „hoe zou het niet in orde wezen?" Hij stak hem voor de tweede keer zijn koker toe: „Hier, voor vanavond. Neem er twee."
„Dank u beleefd, meneer." Aan de bak dacht Kloris Suf niet meer.
Met schipper Pruim ging Baan omlaag. Zij hadden binnenpret omdat zij de waker er weer eens tussen genomen hadden. „Daar drinken we een neutje op, Koos." Inplaats van koffie schonk Dirk zijn baas en schipper elk een oude klare in.
„Heb je er nu al eens wat op gevonden om te zuigen bij een beetje deining?" vroeg Baan zijn schipper.

Die draaide op zijn stoel. „Nee baas, uitvinden is geen werk voor mij."
„Het wordt toch tijd, Pruim. Zo heel lang zal het niet meer duren, of we hebben die duinwal klein en dan zitten we op de deining. Daar komt van zuigen niets als het op deze manier moet."
Pruim sloeg een borrel om. Hij praatte liever over wat anders. Doch toen de vierde borrel door zijn keel gegleden was, was hij zijn tegenzin te boven. „Er was hier aan boord een wijsneus, die meende dat hij het wist," zei hij en hij sloeg op z'n knie van pret.
Dirk, die bij het aanrecht bezig was, schrok hevig.
„Die wijsneus wilde dat wij onszelf vol zouden zuigen," lachte Pruim.
Baan schaterde. „Ha, ha, jullie zouden dus zandhappers worden? En hoe moest je je lading dan weer kwijt, Pruim? Van boven of van onderen?"
Pruim hield zijn dikke buik vast, zo schudde hij van het lachen. Dirk wist niet waar hij kruipen moest van schaamte.
„Neen, maar, die is goed!" riep Pruim uit, toen hij weer kon praten. „Die is goed. Die wijsneus bedoelde natuurlijk: laden in het schip; maar zó is het nog mooier. Ha, ha!"
Baan lachte opeens niet meer. „Wat zeg je daar? Laden in het schip? Verdraaid. . . ."
De schipper zwom nog steeds in vrolijkheid. „Ik heb gezegd: Waar wou je het hebben: in de stuurkast, in het logies of in je kooi soms. Maar in je buik, dat is nog mooier, ha, ha!"
Dirk boog zich diep over het aanrecht. Hij stond in zijn hemd in het bijzijn van zijn baas.
„Zuigen in het schip," zei Baan nadenkend, zonder op de grapjes van de schipper in te gaan. „Dat is nog niet zo'n gek idee, Koos Pruim!"
De jongen bij het aanrecht schokte op.
„Het kan immers nooit," zei schipper Pruim. „Waar zouden we de bagger moeten bergen."
„Wel, in een ruim, dat is te maken. Dan wordt het schip wat langer."
„En hoe zouden wij weer moeten lossen?"
„Klappen natuurlijk. Een boot kan net zo goed een onderlosser wezen als een bak."
Dirk draaide zich om. Zijn wangen gloeiden. Op alle tegenwerpingen van de schipper, die hem uit het veld geslagen hadden, wist de baas bescheid.
„Zou het zo gaan, dacht u?" vroeg schipper Pruim. „Zouden we zo kunnen zuigen buitengaats?"
„Nou, vast," verklaarde Baan. „Dat is een goed idee van jou geweest."
„Van mij niet!" riep de schipper uit. „Ik heb er om gelachen. Hier, onze Kwiek, die is er mee gekomen." Hij wees op Dirk, die met een rood hoofd bij het aanrecht stond.
„Ah, zo, was jij die wijsneus?" Baan nam hem prijzend op. „Jij bent die jongen van Griet Krielkip, niet? Dat heb je best bedacht. Ik ga vandaag nog naar de Kinderdijk om met de werf te praten. En, Kwiek, wanneer je

weer eens zo'n ideetje hebt, niet voor je houden, hoor. Op die manier brengen we ons vak vooruit."
„Ja, meneer," zei Dirk, trots en bedremmeld tegelijk.
Baan en de schipper gingen weg en Dirk moest koffiemalen. Hij had de molen tussen de knieën geklemd en zat met de voeten op de spaken van zijn stoel. Knerpend sprongen de koffiebonen stuk. Het was Dirk of de worm een liedje zong. Zijn vondst was goed, er kwam een zuiger, die zichzelf zou laden. En de baas had hem gevraagd hem meer ideeën aan de hand te doen. Wel, het zou er niet aan mankeren. Hij floot een deuntje bij het knarsen van de koffiemolen; hij floot nog, toen hij wortels schraapte voor het middagmaal en de schipper weer beneden kwam.
„Dirk," zei die, „ken jij ook een jongen, die voor kok zou kunnen varen, hier aan boord?"
Ontsteld keek Dirk de schipper aan. „Moet ik dan weg?" vroeg hij.
„Ja," zei Pruim. „Als kòk moet jij hier weg, Kwiek. Voor mân wil ik je laten varen. Jij bent te pienter om nog langer bij het fornuis te blijven. Je weet, als dekknecht krijg je het dubbele loon."
Dirk glunderde. „Schipper, de eerste keer dat ik met de beurt ga, breng ik een ander kokkie mee," beloofde hij.

De Adam II lag al pompend kalm te wiegen op de luie deining der Noordzee. Geen bak langszij, geen schuren en schavielen van twee schepen. De zuiger zoog zijn eigen buik vol en hij deed het goed. Het water bruiste over boord, het zand bleef in het ruim. Met een volle vracht voer de hopper zee in en bij het baken – of ook wel vóór het baken als de waker sliep of droomde – liet Pruim, die schipper op de nieuwe zuiger was geworden, de keggen uit de leuters slaan, zodat de kleppen in de bodem openzakten.
Dan leek het eerst of er niets gebeurde met de lading. Maar hier viel toch een holte in het zand, ginds scheurde een grijze wal in tweeën, ergens schoof een brok omlaag en tenslotte gleed de hele vracht door de open bodem weg in zee. Intussen had de hopper reeds zijn draai gemaakt en nu voer hij leeg naar de ingang van de Waterweg om een nieuwe lading in zijn buik te zuigen.
Dirk was geweldig in zijn sas, nu zijn uitvinding het zo goed deed. Als de oude zuigers er reeds lang uit lagen, omdat er te veel zee stond, draaiden zij nog lustig buitengaats.
Maar op een dag, toen bij een bries uit het Zuidwesten de zee wat aanschoot, was het muizen. Het schip ging slingeren; de zuigbuis zat vast in het zand; de beun waardoor de buis omlaag ging, was maar nauw. De buis raakte in de knel en toen een fikse golf het schip wegzette en daarna met zijn volle gewicht op de zuigbuis ploffen liet, brak hij stuk als een kalken pijp.
Koos Pruim mopperde en gromde. Hij kon slecht hebben dat het werk stagneerde. Het was zijn trots dat zijn zuiger de meeste grond verzette.

Ook kwam het aan zijn eer, wanneer hij averij opliep. „Leer dit van mij," had hij meermalen tegen Dirk gezegd, „als hopperschipper moet je je spullen zo goed voor mekaar hebben dat je nooit averij oploopt. Wees duur in het onderhoud, maar maak nooit brokken."
En nu had hij brokken. Een nieuwe zuigbuis moest hij hebben. Hij raakte achterop bij de anderen, omdat hij verscheiden dagen op het herstel moest wachten.
En – of het spul sprak – op de derde dag dat zij weer draaiden was hun zuigbuis voor de tweede maal kapot.
Toen wist Pruim hoever hij gaan kon. Twee voet deining kon zijn nieuwe schip verduren tegen het oude anderhalf. Er was winst, maar in de ruwe herfst- en wintermaanden lagen ze veel voor de wal. Ze sukkelden de winter door.
Toen het zomer werd met mooi weer en weinig wind, werd de schade ingehaald. De Adam II verwerkte thans wel vijf, zes vrachten op een dag. In het langst van de dagen werden het er zeven en soms acht bij een dag van twintig uren. De machinist, die niet van Sliedrecht kwam, mopperde toen dat er nooit een eind aan het werken kwam. Het andere volk begreep dat mopperen niet. Vond de meester het erg dat het schip van licht tot donker werkte? Was hij soms moe van het koekeloeren naar zijn kar in de machinekamer? Dat kwam dan omdat hij nooit werken had geleerd. Zij, die jaren in de Biesbosch hadden doorgebracht als rietscheerders, biezensnijders of wilgenhakkers, of gebaggerd hadden met de beugel, zij wisten wat werken was. Daar in de grienden zwoegde je door, ook als je slapen klopten en je lichaam beefde van vermoeidheid; je strompelde in donker naar je keet en viel daar neer in het stro tussen ratten en muizen, te uitgeput om te eten. En bij het baggeren met de beugel kwam het al evenzeer op je botten aan.
Hier leefde je voor je plezier! De machine deed het werk en zelf stond je er maar een beetje bij te kijken, en stak zo nu en dan een hand uit om de machine hard of zacht, vóór- of achteruit te laten lopen, een lier aan of af te zetten, een bak vast te maken of los te gooien en een enkele maal een anker uit te brengen. Je kon onder de bedrijven best een kop koffie drinken of een boterham naar binnen werken. Wat werd je er zo minder van als je lange dagen maakte? Als schipper Pruim zei: „Jongens, het is lichte maan, we draaien nog een vrachtje," dan deden ze dat bij het bleke maanlicht. En als de Adam I op zekere dag duizend meter had gedraaid en zij maar negenhonderd, dan lieten de jongens dat niet op zich zitten, en wilden de volgende dag er niet uitscheiden, voordat ze hun zusterschip de loef weer hadden afgestoken.
De hele zomer konden ze geregeld werken. Een enkele storm mocht hen eens naar binnen jagen, ze lagen zelden langer dan een dag verwaaid, en zulke dagen konden ze best gebruiken voor het kalefateren van dingen, die je tijdens het draaien niet kon repareren.

September was een prachtmaand, zo rustig als de zomer er niet een gebracht had. Maar in October werd het muizen. Voortdurend harde wind uit het Westen. Wanneer de wind al eens wat afflauwde, dan was de zee nog zo rumoerig, dat de hopper toch niet werken kon. De zuigbuis was die zomer met djatihout stevig versterkt, in de hoop dat dit harde hout de buis beschermen zou, en eerst scheen het dat 't hielp. Het baatte evenwel geen zier. Tegen de opstoppers, die het schip de buis toebracht, wanneer het met zijn volle gewicht er op geslingerd werd, was niets bestand. Zodra de golven hoger waren dan twee voet, moest het zuigen worden opgegeven.
„Nog niets er op gevonden?" vroeg Jan Baan, toen hij weer eens aan boord kwam.
„Daarvoor moet u bij mij niet wezen, baas," zei Pruim afwerend.
„Jij ook niet, Kwiek?" vroeg Baan aan Dirk.
„Nee, baas," moest Dirk erkennen. Hij kreeg een kleur van schaamte, omdat hij Baan moest teleurstellen.
Baan staarde in gedachten naar de beun en naar de zuigbuis. Hij stond er lang, zonder iets te zeggen. Toen sprak hij langzaam voor zich heen: „Waarom moet eigenlijk die zuigbuis door de bodem van het schip? Dat neemt maar ruimte in, waarin lading kon geborgen worden. Zo'n open beun maakt het schip ook slap. De zuigbuis buiten boord; langszij van het schip. Dan win je ruimte. En dan – er flitste iets door Jan Baan's brein – dan hebben we meteen de remedie tegen het breken van de buizen! Buitenboord heeft de buis ruimte. Daar raakt hij niet gauw klem bij het slingeren van het schip.
Vier weken liet Jan Baan het plan bij zich bezinken. Toen was het rijp. Bij zijn vriend aan de Kinderdijk bestelde hij een hele serie nieuwe hoppers, alle met de zuigbuis opzij. En binnen het jaar was de vloot, die werkte aan de Waterweg, verdubbeld.

De zuigers en de baggermolens werkten bij de Hoek van Holland, jaar in jaar uit en zelfs in barre herfst- en wintermaanden werd het werk maar nauwelijks onderbroken. Het water bruiste uit de sproeibuizen van de zuigers in de bakken en in de ruimen van de hoppers, en bergen zand rezen onder dat water op tot aan de boorden. De kamraderen op de baggermolens knerpten, de emmers klommen schokkend langs de ladders en wipten kreunend over het vijfkant; klingelende schellen gaven seinen aan de mannen aan de lieren. Des morgens vóór de zon opkwam, was de zwarte mierenhoop aan de voet der duinen aan het werk en na zonsondergang ging het nog door. In maanverlichte nachten werd nauwelijks geslapen.
Doch waren het wel mensen, die werkten bij de Beer en bij de Hoek? Op schemerige avonden en bij het matte licht der maan kreeg de baggervloot een geheimzinnig aanzien. Het was of grommende monsters met een vurig hart en zwarte adem met lange slurven in de aarde wroetten. Het waren draken, opgedoken uit de grotten der Ardennen en uit de beboste bergen

https://achterderug.nl

van het land der Nibelungen, door Rijn en Maas gezonden naar de lage landen om voor hen baan te breken naar de zee. Ze waren uit de schoot van de rivieren voortgekomen en werden straks gevolgd door de rivieren. De ijzeren draken boorden het gat, dat Maas en Rijn aanstonds verdiepen en verbreden zouden met al de tomeloze krachten van hun stroom. En van de andere kant zou de Noordzee haar vloeden stuwen, nog honderdmaal zo sterk als die van de rivieren.

De doorbraak kwam tot stand. Het eerste water vloeide door de Waterweg. De ingenieurs van Waterstaat waren verheugd en trots over dit resultaat, en zij haalden er de heren uit Den Haag bij, die de laatste tijd met een lang gezicht en trage vingers het geld voor de werken hadden uitbetaald, zure opmerkingen plaatsend over de hoge kosten.

„Zie hier de uitkomst!" zeiden de ingenieurs.

De Haagse heren kwamen echter niet onder de indruk van de Waterweg, toen zij op een sleepbootje door het onnozele kanaaltje voeren. „Menen de heren ingenieurs dat dit grootscheeps vaarwater is?" vroegen zij sarcastisch.

„Nòg niet," antwoordden die, „maar volgend jaar, dan zult ge eens wat zien!"

„Hm....," zeiden toen de Hagenaars. „Hoeveel jaar heeft het geduurd eer dit kanaaltje er was? En zou het grote kanaal er nu in één jaar zijn? Hoeveel machines komen er nog bij en hoeveel moet dat kosten?"

„Er komen geen machines bij. De rivieren gaan ons helpen. Die schuren straks de Waterweg op breedte en op diepte."

„Ja, ja, dat zien we." De man, die het schamper zei, wees op een plankje, dat in het water dreef. Er was bijna geen stroom.

„Op het ogenblik volgen Rijn en Maas nog hun oude weg door het Hollandsch Diep en door het Haringvliet. Maar straks, als het gat zo breed en diep is dat de vloed er vat op krijgt en het de stroom van de rivieren kan aantrekken, doen de Noordzee en Rijn en Maas het werk en hoeven de zuigers en de baggermolens de kantjes slechts wat bij te vijlen."

„Voldoende diep en voldoende breed, is dat nu weer uw nieuwe theorie?" zei een hoge Hagenaar met droge stem en spleetoogjes. „Eerst was het: als het gat er eenmaal is, dan zijn we klaar. Het heeft de schijn dat u ons aan het lijntje houdt, mijne heren."

De ingenieurs sloegen weinig acht op het sarcasme van de Haagse heren. Zij verlustigden zich in de voortgang van het werk. Ze wisten stellig dat straks de krachten der natuur hen ruimschoots zouden helpen. De droom van Caland ging schitterend in vervulling. De Maasmond werd de beste waterweg ter wereld en Rotterdam de eerste haven van het continent!

XII

MIST EN ZON

Het was in de late herfst. De hoppers hadden onder een grauwe lucht en op een ruwe zee de hele dag moeizaam gezogen. Het regende bij buien en de avond viel heel vroeg. Om toch nog wat te draaien had de Adam II gewerkt tot het donker was. Het was volslagen nacht toen de hopper naar het stort voer om de laatste lading weg te brengen.

Kloris Suf stond naast Dirk op de brug. Ze tuurden beiden naar het baken.

„Daar heb je het!" zei Dirk.

„Waar?" vroeg de waker.

„Twee streken over stuurboordsboeg. Zie je het niet? Een rode vlag op een wit baken. Ik ga er nu recht op aan." Hij gaf een beetje stuurboord.

„Ik kan het niet vinden," zei Kloris.

„Dan krijg je slechte ogen. Dáár, nu is het recht voor de boeg." Hij wees naar voren. „Man, zie je het nu nog niet? Je wordt kippig."

„Niks hoor," zei Kloris, die zich altijd op zijn scherpe ogen liet voorstaan. „Ik zie nog best."

„Dan.... kijk, we tollen er om heen. Nu over de bakboordslier. Daar!"

„Ja.... ja.... nu geloof ik dat ik het zie."

„Lossen dan maar, hè!"

„Ja.... ja," zei de waker weifelend.

Dirk weifelde geen ogenblik. „Lekko!" riep hij naar het dek en dadelijk daarop klonken forse slagen, ijzer op ijzer, van een voorhamer die de keggen uit de leuters sloeg.

„Nu zie ik het baken toch helemaal niet meer. Zijn we wel ver genoeg?" vroeg de waker.

„Je zag het toch? Of ben je nu heus kippig?"

„Nee, nee, 't was goed."

„Dat dacht ik ook," zei Dirk en hij legde het roer aan stuurboord, zodat het schip een volle cirkel maakte.

„Hoe heb je dat zo gauw geflikt?" vroeg de schipper aan Dirk, toen hij op de brug kwam, nadat de waker naar omlaag gegaan was.

„Hij beweert dat hij het baken heeft gezien," lachte Dirk.

De schipper grinnikte, en samen speurden ze naar de kleine lichtjes, die aan de ingang van wat eens de Waterweg zou worden, ontstoken waren ten behoeve van de baggervloot.

Een half uur later lagen ze aan de steiger bij de andere hoppers, sleepboten en bakken, die daar ook voor de nacht gemeerd lagen. Het regende en er woei een gure wind. De dekken van de schepen waren leeg. Uit een enkele patrijspoort scheen geel licht. In de volksverblijven zaten de bemanningen bijeen. Op de Adam II speelde Dirk harmonica; Kees Pruim

schreef met stijve vingers in kromme letters een brief aan zijn vrouw; de machinist zat vergenoegd met de kousevoeten op de spaken van zijn stoel een pijp te roken; Wouter en Gijs en een paar anderen kaartten en mopperden tevens op het rotweer, het rotwerk en het rotgat, waar zij 's avonds en 's Zondags lagen. Er was geen kroeg en er waren niet eens vrouwen.
Gestommel op het dek; gemorrel aan de koekoek. Een stroom koude lucht trok door het logies en deed de vlam in de olielamp optrekken en weer krimpen. „Ben jullie d'r in?" vroeg een stem uit het duister.
„D'r in of d'r uit, Kees Polletiek, maar dat luik dicht!" schreeuwde Gijs.
Op de laarzen, die het trapje afdaalden, volgde een begrafenisgezicht.
„Hebben jullie het al gehoord?" vroeg Kees met een grafstem.
Wat zouden zij gehoord hebben? Op zee hoor je niks en aan de steiger aan de Hoek ook niet.
„Harten troef, Gijs!" riep Wouter, die geen belangstelling had voor de praatjes van Kees Polletiek.
„Wij krijgen aanstonds allemaal de zak."
Dirk Punt brak midden in een melodietje af. Het kalken pijpje van de machinist lag op de vloer in stukken; de kaarten van de spelers lagen door elkaar.
„Geeft Baan ons gedaan?" vroeg schipper Pruim.
„De begroting van Waterstaat is afgestemd," verkondigde Kees Polletiek.
De verslagenheid was aanstonds weg. „Dat sjakt ons lauw!" riep Wouter. „Maak jij de volgende keer je poes aan het schrikken, maar ons niet."
„Wat betekent dat eigenlijk?" vroeg Pruim, „dat de begroting.... hoe noemde je dat ook weer, Kees?"
„Dat ze er mee ophouden. Ze zien er in Den Haag geen gat meer in. Het kost een hoop geld en het wordt niks. En ik geloof waarachtig dat ze gelijk hebben. Hoe lang werken wij hier al niet met ik weet niet hoeveel schepen en wat is het nog?"
Dirk staarde Kees verbluft aan. „Komt de Waterweg er niet? Krijgt Rotterdam zijn grote haven niet? Maar.... als de stroom er door komt, dan komt de Waterweg er toch vanzelf."
„Kerel, waar maken jullie ruzie over?" schold Gijs. „Wat kan het ons bommen of die Waterweg er komt of niet?"
Kees Polletiek trok zijn neus minachtend op. „O, makkertje, dacht jij dat je nog werk zoudt hebben als de boel hier stil komt te liggen? Dan zit de baas met zijn schepen en wij krijgen allemaal de zak."
„Dan kun jij van dit rotwerk af en uit dit rotgat weg, Gijs," plaagde Dirk hem, doch het ging hem niet goed af en niemand reageerde op het grapje. Zij wisten allemaal te goed welk voorland ze zouden hebben, als er geen werk was op de baggervloot.
„Grienduil kunnen we weer worden," zei er een.
Zwaar als lood woog dat op allen. Grienduil: zij waren dat geweest. Eens wisten ze niet beter dan dat dit hun lot zou zijn: wilgen hakken, biezen

scheren, met de beugel baggeren. Voor beestachtig zwoegen in de Biesbosch waren zij geschapen. Doch Jan Baan had hen uit de Biesbosch weggehaald en op zijn werkschepen gezet. Hun loon was goed, zij woonden in een net logies en aten goede kost; machines deden hier voor hen het zware werk. Zouden zij nu straks weer moeten zwoegen in de grienden, moeten huizen in een keet, nog vuiler dan een varkenshok en 's Zaterdags thuiskomen met zo weinig geld dat vrouw en kinderen bittere armoe leden?
Gijs zocht de kaarten bij elkaar; Dirk borg zijn mondorgel in zijn buis; de schipper schoof de brief weg, die hij aan zijn vrouw schreef: dit ellendige kon hij haar niet berichten. De machinist raapte de brokken van zijn pijpje van de vloer. Toen Kees Polletiek al lang weg was, om op de andere schepen zijn Jobsbericht te brengen, was het nog benauwd stil in het logies van de Adam II.
„Kom," zei toen schipper Pruim, „we moesten maar naar kooi gaan. Morgen kunnen we in elk geval nog werken."
Toen kleedden ze zich uit en kropen in hun kooien zonder dat ze spraken. Dirk vond dat deze avond was als een begrafenis en erger. Want toen zijn vader werd begraven was het, zolang de kist nog over huis stond, wel erg stil geweest en na de terugkeer van het kerkhof ook, zolang de dominee er was. Maar daarna had de familie druk gepraat, er waren grappen verkocht, en ze hadden het er met het eten van genomen. En deze avond waren de gebakken grutjes, waar de kok mee voor de dag kwam, niet eens aangeroerd.

Uit grijze regensluiers kwam de kleine sleepboot over woelig water aangehobbeld. De baas stond wijdbeens achterop. Hij had zijn garibaldihoedje op, bouffante om, zijn jekker en zijn hoge laarzen aan. Om de regen bekommerde hij zich even weinig als om het overspattend schuim.
Zodra Dirk het sleepbootje uit de regen zag opdoemen, knelde een schroef om zijn hart. Het was een week geleden sinds Kees Polletiek zijn ongeluksbericht gebracht had en anderen hadden het bevestigd. Uit en te na was er over gepraat onder het baggervolk, dat 's avonds, als de schepen binnen lagen, meer dan anders bij elkaar kwam buurten. Er waren er die naar hun oude griendboer een brief geschreven hadden: heb je een stee voor me als het hier afgelopen is? Maar de baas had niets van zich laten horen en het werk was doorgegaan op de gewone wijs, en toen had bij velen de mening postgevat, dat zij niets te maken hadden met wat er in Den Haag gebeurde. De Jobsbode kreeg te horen: „Waar blijf je nou met je gemieuwmauw, Kees Polletiek; wij werken immers door?" Doch diens tronie bleef zo uitgestreken als van een doodbidder. „Wacht maar.... je zult er wel van horen."
En daar kwam de baas dan aan. Nu zouden ze er dus van horen. Dirk trachtte op het gelaat van Baan te lezen, welke boodschap hij kwam brengen, maar voorlopig las hij niets. Baan keek scherp naar de reling van de

Adam II; klaar om over te springen. Vóór Dirk het lijntje vastgemaakt had, dat de dekknecht van de sleepboot opgooide, had Baan de reling al gegrepen, en op het ogenblik dat een golf het bootje omhoog wipte, sprong hij lenig over.
Hij groette het volk opgewekt en met een kwinkslag. Aan schipper Pruim bracht hij de groeten over van zijn vrouw, die pas weer uit de kraam was. „Aal ziet er uit als melk en bloed, en die kleine: een wolk van een meid!"
„Het is een jongen, baas," verbeterde de schipper.
Het dekvolk stak de hoofden bij elkaar, toen Baan zo met de schipper praatte. „Er is niks aan de hand," was hun conclusie. „Kees Polletiek heeft weer eens geleuterd. We zullen het hem inpeperen." Ze gingen opgelucht weer aan hun werk.
Toen de bel luidde voor de middagschaft, schoof Jan Baan mee aan tafel. Hij hield van erwtensoep; hij hield er ook van met het volk te schaften, althans als er een goede kok aan boord was. Monter en vrolijk was hij onder het eten. De mannen lachten om zijn grappen en de laatste zweem van onrust gleed uit hen weg.
Toen zij gegeten hadden en het dekvolk weer naar boven wilde gaan, zei Baan: „Wacht even."
De schipper wees naar het wekkertje aan de wand: het was tijd om te beginnen, maar de baas verklaarde dat hij wat te zeggen had.
Het was opeens stil in het vooronder. De beklemming, die Kees Polletiek had gewekt, viel plotseling weer op hen. Het spookbeeld van de Biesbosch rees weer op. Maar het gelaat van de baas stond allerminst op onweer. Rustig, opgewekt zag hij er uit.
Hij maakte echter duidelijk dat als gevolg van de verwerping der begroting de werken aan de Waterweg geen voortgang konden hebben.
„Trek jullie je dat nu niet te erg aan," vervolgde hij, toen hij de gezichten om zich heen verstrakken zag. „Jullie staat morgen niet op straat. Tot hiertoe heb ik geëist dat er hard en lang gewerkt zou worden. Nu zeg ik: kalmpjes aan. Dan rekken we het karwei, dat onderhanden is, wel zolang de winter duurt. Door de kwaaiste tijd ben je dan heen geholpen."
De mannen zuchtten van verlichting. Een paar veegden met de mouw langs de ogen. Het spookbeeld van een bleke uitgeteerde vrouw en spichtige, ondervoede kinderen, dat met de Biesbosch samenhing, was verdwenen.
„En hoe moet het dan volgend voorjaar?" vroeg schipper Pruim, die verder zag.
„Dan zullen we hopen dat die kerels in Den Haag hun verstand teruggekregen hebben."
„En als dat nu eens niet zo is?" vroeg de hopperschipper, die altijd zeker wilde gaan.
„Het is wèl zo," zei Jan Baan met stelligheid. „Hollanders doen wel eens gek, maar ze *blijven* niet krankzinnig."
Dirk Punt glimlachte een beetje zenuwachtig. De baas geloofde dus dat

het werk zou slagen. Dat de Nieuwe Waterweg er komen zou, ondanks de strubbelingen.
Doch Pruim had niet de zekerheid, die hij begeerde. „Ik denk dat ik dan tegen het voorjaar toch maar eens naar wat anders zal uitzien."
Baan klopte hem bemoedigend op zijn schouder. „Door deze winter hoop ik jullie heen te kunnen helpen. Doe het nu maar piano an. Volgend voorjaar wordt het weer hard werken."
„Als dan de boel tenminste doorgaat," twijfelde de schipper.
„Die gáát door," verzekerde de optimistische Jan Baan. „En mocht het niet zo zijn, mochten ze hier te lamlendig wezen om door te tasten.... dan hebben we nog andere pijlen op de boog."
„Andere pijlen? Is er dan ander werk in 't zicht, waar zuigers aan te pas komen?" De schipper keek hem verbaasd en onderzoekend aan.
„De wereld is groter dan Nederland," was alles wat Baan zeide.
En daarna ging hij zoals hij was gekomen. Met een kwinkslag nam hij afscheid. Met een lichte sprong over de reling belandde hij weer op de sleepboot. Op het achterdek stond hij, wijdbeens, het garibaldihoedje een beetje scheef achterop het hoofd. Nijdige regenbuien en hoge buizers deerden hem niet, zomin als een besluit, dat zijn levenswerk bedreigde, hem kon deren. Over wilde wateren en door dichte buien ging hij onverstoord zijn weg.
In de machinekamer van de Adam II floot Wouter een deun en Dirk neuriede bij het bedienen van de lier. Het spookbeeld van de Biesbosch was verdwenen. Zij bleven op de hopper! Plezierig deden zij hun werk. Hun opgewektheid gaf vaart aan de arbeid. Vlugger dan anders nog hadden zij een vracht gezogen en gestort. Toen schipper Pruim op zijn horloge keek, zag hij dat het te vlug gegaan was, en wat nog nooit gebeurd was deed hij thans: hij remde zichzelf en zeide tot zijn mannen: „Kalmpjes an." Kloris hoefde deze winter niet te twijfelen dat het ruim werd volgezogen, noch te vrezen dat de lading geklapt werd vóór het baken was bereikt. Men had de tijd met zuigen en met varen. De regel op de baggervloot was vierkant omgekeerd.

Wouter en Gijs hadden nog nooit zo'n leventje gehad als deze winter. Ze kwamen pas uit hun kooi als het licht werd en vóór zonsondergang lag de hopper alweer voor de wal. Dat was in het kortste van de dagen een werktijd van zo'n uur of zes. Nooit dreef de schipper hen om op te schieten. Wanneer er wat gerepareerd moest worden, ging dat op z'n elfendertigst. Aan het Kerstverlof werden van voren en van achteren een paar dagen vastgeknoopt. Met de beurt gingen ze om de veertien dagen, inplaats van eens in de zes weken en met de terugkeer werd geen haast gemaakt. „Een leven als een luis op een zeer hoofd," zei Gijs.
Dirk had zijn draai niet. Was het omdat hij thuis als oudste van zes kinderen altijd pootaan had moeten doen? Was het omdat de drift van het werk

hem had gegrepen? De slome gang aan boord deed hem denken aan psalmzingen op lange noten en met veel gedraai. Hij hield meer van „Hopsa Janneke....” En de veertiendaagse beurt, waarmee hij eerst blij geweest was, omdat zes weken van huis hem dikwijls lang gevallen waren, viel niet eens mee. O ja, de Zaterdag en Zondag thuis waren fijn. Maar als ze de Maandag er nog bij namen, hetgeen dikwijls gebeurde omdat ze de tijd uitsmeren moesten, kwam er een vreemde onrust over hem; ongedurig werd hij, kribbig ook. Met zijn lege tijd wist hij geen raad. „'k Wou dat je maar weer ging,” zei z'n moeder soms.

„Ben ik hier over en te veel?” vroeg Dirk dan mokkend, en pas als hij weer op de hopper was, voelde hij zich lekker. Maar aan boord was het, nu er niet stevig gewerkt werd, ook het rechte niet. Dirk vond de winter saai.

Hoe er ook werd getreuzeld en de lijn getrokken, het aangenomen werk liep toch op een eind. En het besluit der Kamer was nog niet herroepen. 't Zou weldra alles stilstaan aan de Waterweg.

Baan had zich in de laatste maanden zelden laten zien. Het oog van de meester was niet nodig, nu er geen schot in het werk mocht zijn. Op een dag, toen de Adam II traag lag te zuigen, verscheen de baas op dezelfde manier als vroeger. Met garibaldihoed en bouffante, op hoge laarzen wijdbeens staande op het achterdek van het sleepbootje.

„Nou zul je het hebben,” verkondigde de schipper, toen hij hem zag komen. „We krijgen de zak.”

En inderdaad; Jan Baan gaf opdracht: „Opstomen naar de Kinderdijk; de hopper op de werf; jullie naar huis.”

Pruim boog het hoofd. Hij had de slag al heel lang zien aankomen. „Het is dus afgelopen, baas?” vroeg hij dof.

„Hier wel voorlopig,” antwoordde Baan.

Pruim boog het hoofd nog dieper. Maar Dirk, die in de buurt stond en een kwast verf over het ijzer van de reling streek, keek achterom. Hij had iets olijks in de stem van Baan gehoord, en hij zag nu iets guitigs in zijn ogen. Dit was geen baas, die zijn volk de zak gaf.

„Ik ben dus schipper af,” constateerde Pruim gelaten.

„Ja....” zei Baan, „tot volgende week. Dan gaat de hopper over zee.”

„Heeft het kantoor het schip verkocht?” vroeg Pruim.

„Neen, we gaan baggeren in Frankrijk.”

„In Frankrijk....?” Het scheen niet recht tot de schipper door te dringen. Maar Dirk Punt kon zich niet langer bij zijn verfpot houden. Hij kwam dichterbij.

„Nu hier geen werk meer is, moeten we in het buitenland werk zien te krijgen,” zei Baan.

„Zo is het, baas,” antwoordde Pruim gelaten. Hij scheen uitzending naar Frankrijk ongeveer even erg te vinden als de zak.

Dirk popelde om zijn mond er in te slaan. Maar Baan ging met de schipper naar beneden.

Op een middag midden in de week stapte Dirk met zijn plunjezak op de schouder het straatje in. Zijn moeder schrok. Zij kon niet anders denken dan dat nu gebeurd was wat zo lang gedreigd had: Dirk had de zak gekregen. Zijn blij gezicht en stralende ogen zeiden het echter anders. En hij viel met de deur in huis: „Ik ga naar Frankrijk, moeder!”

Dat bracht haar in verwarring. „Naar Frankrijk, jij?” Eerst trof het haar alsof ze een zoon verloor; toen had ze het druk met prakkezeren wat Dirk aan kleren mee moest hebben; en daarna pakte ze zijn plunjezak uit, stopte de vuile plunje in het zeepsop en ging aan het wassen, strijken en verstellen.

Een koopvaardijkapitein had het bevel over de Adam II tijdens de overvaart naar Duinkerken. Dirk stond als roerganger op de brug. Hij zag de kust van Holland achter het schip vervagen. Verdraaid, kreeg hij het nu opnieuw te pakken, net als vanmorgen bij het afscheid van moeder? Hij beet zich op de lippen; hij wou niet kinderachtig zijn. Hij keek vooruit naar de boei, waar hij op af moest koersen. Vooruit zien moest hij en niet achterom. Maar een ogenblik later keek hij toch weer naar de duinen en naar de monding van de Waterweg: een smalle en ondiepe kreek, van geen waarde voor de scheepvaart, driekwart voltooid, maar onvoltooid. En de mannen en de schepen, die van Rotterdam de grootste haven van Europa maken konden, trokken naar het buitenland, omdat het vaderland hun werk versmaadde.

„Roerganger, koers Zuidwest ten Zuiden.”

„Zuidwest ten Zuiden,” herhaalde Dirk en met de blik op het kompas gaf hij bakboord. „Koers, kapitein,” zei hij daarop.

Zo voeren ze om de Vlaamse banken heen en liepen daarna binnen in Duinkerken.

Ze werkten op de baar van Duinkerken, maar op een andere manier dan de laatste maanden aan de Waterweg. Jan Baan had vóór het vertrek gezegd: Het gaat er om wie het beter kan, jullie of een Fransman, die daar bezig is. Ah, zo, dat zouden ze dan wel eens laten zien. Het was eerst even verkennen en peilen, maar toen ze hun zuigbuis eenmaal neer hadden, ging het hurry up. Koos Pruim verstond de kunst om *zand* te zuigen en niet meer water dan nodig was om het te mengen. Dirk keek scherp toe dat het ruim van voor tot achter gelijkmatig vol geladen werd, zodat geen zand overboord spoelde, terwijl de lading verderop nog onvoldoende was. Zodra de zuigbuis òp ging, was de schroef al in beweging om naar het stort te varen. Geen minuut ging er verloren, ook niet voor het eten. Haastig at de ene helft van het volk een hap, terwijl de anderen het werk deden voortgaan. En allen werkten met plezier, ook zij die het destijds wel best gevonden hadden dat het op de Waterweg een poos piano an ging. Van dat gelijntrek hadden ze op den duur de buik toch vol gekregen. De vaart, die nu in het werk zat, beviel beter.

's Avonds negen uur praatte de schipper over naar binnen gaan. Maar Wouter, Gijs en Dirk wilden bij het licht der maan, die bijna vol was, nog een lading draaien, en zelfs de machinist, die anders op zijn rust gesteld was, had daar nu niets op tegen. Hij wou ook wel eens aan die Fransozen laten zien wat kaaskoppen konden. En toen ze eindelijk binnen waren en hun gebakken grutjes aten vóór het naar bed gaan, waren ze moe, maar tevens monter.

„Als we die dwarskijker, die we aan boord hebben, nu ook nog een beetje verlakken met de maat en bij het stort, wordt het helemaal goed," zei Dirk.

„Foei, Kwiek," zei schipper Pruim daarop. „Wat ben jij een bedrieger."

Dirk keek hem met grote ogen aan. „Bedrieger?" Was het spelletje dat ze op de Waterweg met Kloris Suf gespeeld hadden, en dat hij nu met de Franse waker wou herhalen, slecht?

De schipper lachte. Geen moddergeus, die niet probeerde te krappe maat te geven, wanneer hij leveren moest, gemeten in het middel van vervoer, niet een die er niet op uit was te klappen vóór de plaats van het stort. Elk trachtte altijd zijn opdrachtgever iets door de neus te boren en niemand dacht er aan dat dit niet in de haak was. Evenals zij had ook Waterstaat er maar op toe te zien dat hij aan zijn trek kwam. Waarvoor had die anders zijn opzichters? Maar deze keer moesten ze geen kunstjes uithalen, vond de schipper. Dit was proefwerk. Ze hoefden de dwarskijker, die door de Fransen bij hen aan boord geplaatst was, niet schichtig te maken. Ze hoefden de rekening van de baas thans niet gunstiger te maken. Straks, als de aanbesteding was geweest, dan konden ze wel zien wat er extra in de wacht te slepen viel.

Na een week kwam Baan aan boord. „Hoe is de grond?" vroeg hij aan Pruim.

„Knap grondje," antwoordde die, „scheelt niet veel bij de Waterweg."

Baan bekeek het staatje van hetgeen die week gedaan was. Toen wist hij voor welk bedrag hij moest inschrijven.

Hij deed het en hij kreeg het werk.

„Drie jaar zitten jullie hier," berichtte hij aan de bemanning, nadat de gunning was geschied.

Pruim zei gelaten: „Waar het kantoor me stuurt, daar zal ik werken." De anderen knikten enkel, toen de baas de boodschap bracht.

„Jullie blijft hier niet alleen," ging Baan voort, die scheen te merken dat zijn mannen wat te verwerken hadden. „Er komen nog twee hopperzuigers bij; dan hebben jullie aanspraak."

„Ja, dat is mooi," zei schipper Pruim.

„Krijgen we de Adam III en V hier?" vroeg Dirk.

„Nee!" zei Baan opgewekt. „Die moeten ginder draaien. Ze hebben in Den Haag hun verstand teruggekregen. De Waterweg wordt afgemaakt."

„Dan hadden we dus hier niet heen gehoefd," liet de machinist zich spijtig horen.

„Gehoefd.... gehoefd?" Baan's felle ogen flikkerden. „Kun jij niet bij moeders pappot weg? Zoek dan een andere stee.... Ik moet er achteraf die Haagse stommerds nog erkentelijk voor wezen dat ze de boel een half jaar hebben laten zitten. Anders had ik er misschien niet aan gedacht naar het buitenland te gaan. Nu hebben we dit karwei te pakken. En er komt méér, jongens! Als Zwart maar gauw genoeg meer zuigers maken kan; aan werk ervoor is geen gebrek."

XIII

MET DE BEURT

Dat dertien weken zo lang konden vallen en dat je zó verlangen kon naar je moeder en je broers en je zusters, naar je dorp en.... ja, ook naar je vaderland.

Toen ze werkten aan de Waterweg, was Dirk toch ook dikwijls zes weken van huis geweest. Dit was het dubbele. Het leek of het tienmaal langer was. En het leek ook of je honderdmaal verder weg was, ofschoon de afstand niet eens zo verschrikkelijk groot was en je van de Waterweg af Sliedrecht al evenmin kon zien als hier vandaan. Ginds had hij zich nooit verveeld, behalve in de laatste winter, toen het werk zo sloom z'n gang ging, maar daar stond toen weer tegenover een veertiendaagse beurt.

Och, onder het werk ging het nog wel. Of je nu in Duinkerken lag of aan de Waterweg, dat was aan boord vrijwel gelijk. Het schip was hetzelfde, het werk was hetzelfde, je had dezelfde makkers. En aan de zee en aan de kust zag je haast geen verschil. Dikwijls vergat hij door het drukke werk zijn heimwee. Maar plotseling kon hem een koud gevoel besluipen. Dan verlangde hij er hartstochtelijk naar zijn moeder een zoen te kunnen geven en de kleine Klaas, die aardige hummel van vijf jaar, een ogenblik te zien. Op de avond van zo'n dag speelde hij op zijn mondorgeltje een weemoedig wijsje.

En de anderen hadden het blijkbaar ook niet gemakkelijk. Want als Dirk het liedje speelde van de jonge zeeman, wiens moeder tevergeefs op zijn terugkeer wachtte – want op een verre zee was hij gebleven –, dan veegde Wouter soms met zijn mouw langs de ogen, en Gijs werd nijdig: „Hou op met dat gekerm, Kwiek, ik word er beroerd van."

Maar na zo'n avond sliep Dirk toch lekker in zijn kooi en de volgende morgen stond hij weer fris en monter op het dek om de kabels los te gooien, het schip de haven uit te werken, en de zuigbuis te laten vieren in het zand. De zeewind joeg alle spinrag weg en de vaart van het werk kreeg hem te pakken.

De Zondagen, die waren taai. In Sliedrecht ging hij toch waarlijk niet zo graag ter kerk. Hij ging, omdat zijn moeder het wilde, omdat iedereen het deed, omdat je een heiden was als je niet tweemaal 's Zondags opging. Maar onder de preek begon hij altijd te draaien in zijn bank en na de tussenzang zat hij te wachten op het amen. Op Rozenburg, waar de schepen van de Waterweg des Zondags lagen, was geen kerk, althans niet een, die de Sliedrechters beviel. Daar kwamen de mannen, die het goede zochten, des Zondags in een keet bijeen. Ze praatten over afval en verachtering in de genade, over oordeel en verdoemenis en over de zware en lange reis naar de nimmer eindigende eeuwigheid. Ze voeren allen in de mist op deze

reis, behalve een heel enkele, die door diepe wegen tot de ruimte was gekomen, zoals Maarten Bijbel. Maar de meesten twijfelden of zij wel ooit hun anker in een veilige haven zouden laten vallen.... Ze zuchtten over hun staat en schudden hun verweerde koppen over het lichte volk, dat meende dat het zómaar ging.... Dirk had het soms benauwd gekregen onder die gesprekken en er was wel eens een sterke tegenzin bij hem gerezen tegen dit sombere Christendom, doch deze afkeer van de Waarheid had hem later des te meer benauwd. Thans zou hij willen dat hier, al was er dan geen kerk, maar zo'n gezelschap was. Doch het was er niet. De baggermannen die aan de Waterweg gezelschap hielden, dachten er hier niet aan. Zij hadden naar het scheen hun geloof in het vaderland gelaten. En wat was nu de Zondag in Duinkerken? Eerst sliep je een gat in de dag en dan liep je met je ziel onder de arm in een vreemde stad. Eens had hij het gewaagd zijn hoofd te steken om het hoekje van een kerkdeur. De wierookgeur en de beelden hadden hem doen schrikken. Dat waren de afgodsbeelden, die hier werden aangebeden. Hij liep hard weg, terwijl er een huivering langs zijn rug voer. En als er een priester aankwam of een monnik, met een geknoopt touw om zijn pij, week hij ver voor hem uit. Van kindsbeen af was hem de schrik voor het Pausdom bijgebracht. Hij ging naar boord terug, maar in het volksverblijf, waar hij het door de week toch niet ongezellig vond, was het op Zondag kaal en kil. Dirk verlangde naar de Zondag thuis, waar het theelichtje brandde en moeder koffie schonk op een suikerklont, en er Dordtse koek bijgaf. Hij verlangde ook naar de kerk en zelfs naar samenkomsten met de ingeleiden in de keet op Rozenburg, want in de huivering voor het eeuwige gericht, die hem in kerk en keet bevangen had, zat, naar hij nu pas merkte, toch wat zoets.

Het verlangen naar huis werd gedurig sterker. Hij telde eerst de weken en toen de dagen. Hij spelde een briefje in zijn kooi, waarop hij al de dagen voorafgaand aan de beurt geschreven had en streepte iedere dag die om was af. Hij dacht zich in, hoe het wezen zou als hij straks in het dorp terugkwam. De broertjes en de zussen zouden bij de boot zijn. Roepen en zwaaien zouden ze naar hem, en in optocht zouden ze naar huis gaan. En de buren zouden over het horretje kijken en de deur uitkomen. „Hei, Dirk, ben jij daar weer? Wat ben je toch ver weg geweest!" En moeder zou op de stoep staan en hij zou in haar armen vallen en haar zoenen en hij zou er niks om geven dat iedereen het zag. En 's Zondags zou hij naar de kerk gaan, waar alle mensen naar hem zouden kijken: Daar had je Dirk weer, die jongen was in het buitenland geweest. En misschien zou de dominee in het grote gebed wel danken voor zijn behouden thuiskomst. Dat was nog eens gebeurd, toen er een van een buitenlandse reis was thuisgekomen. Als Dirk zich op een saaie Zondag zo zijn thuiskomst indacht, vergat hij dat hij in het kale volksverblijf zat. Maar als de droom weer uit was, merkte hij het des te scherper. De schipper zat, met zijn dikke vingers de regels bijwijzend, te lezen in een oude schrijver. De machinist knikkebolde. Dirk zat

met zijn ziel onder de arm. Waarom deed hij eigenlijk niet wat Gijs en Wouter deden? Die zochten hun vertier aan wal. Zij vonden het in Duinkerken plezieriger dan op Rozenburg, waar slechts weinig meisjes waren en dan nog boerendochters, die van een moddergeus niets weten wilden. Duinkerken zat vol vrouwvolk en deze meisjes waren willig. Gijs en Wouter sloegen er dikwijls eentje aan de haak. Dirk had dat ook kunnen doen. Weken achtereen wandelde er telkens een meisje langs de kade, een aardig ding, klein, zwart haar, donkere ogen en een brede mond, die witte tanden zien liet als ze lachte. Ze had eens gelachen tegen Dirk, toen die over de reling hing en hij had haar gegroet. Ze hadden een praatje gemaakt, van boord naar wal. Hij had met haar wat op en neer gelopen op de kade. Hij had toen wacht en kon dus niet ver meegaan. Maar hij had gezegd: „Vanavond zie ik je wel weer," en hij was warm geworden van binnen, toen zij hem groette met een kushand. De schipper was juist op dat afscheid afgekomen. „Wou jij met dat meisje op stap?" had hij aan Dirk gevraagd. „Gijs en Wouter lopen ook met meisjes," had Dirk daarop gezegd. „Dat moest *jij* niet doen, m'n jongen," zei de schipper. „Waarom ik niet?" „Om je moeder niet," antwoordde Pruim en Dirk had gebloosd. Die avond had Dirk op de kade tegen het meisje gezegd dat er van uitgaan niets kon komen en toen was ze van lief opeens heel kwaad geworden en had gescholden, zo fel en schel, dat Dirk zich verschrikt aan boord verborgen had. En na die tijd waren de Zondagen weer omgekropen.

Doch eindelijk had Dirk de laatste datum afgestreept. Ze gingen met de beurt.

Vrijdagsmiddags was de schuit al binnen. Er werd schoon schip gemaakt; de plunjezakken werden vol gestopt en daar ging nog wat anders in dan vuile was. Wijn was in Frankrijk spotgoedkoop. Voor ieder van de broers en zussen had Dirk een snuisterijtje en voor zijn moeder een lap zijde. Het ging uit een ruime beurs, nadat er dertien weken hard en lang gewerkt was. Die Zaterdagmorgen waren ze vroeg uit de veren en met de eerste trein vertrokken zij. Ze reisden door golvend land. Op glooiende weiden graasde vee. Heuvelhellingen waren wit en rose van bloeiende boomgaarden. Ze zagen dorpen van kleine huizen, geschaard om een machtige kerk. Ze spoorden langs industriesteden, die zwart waren van de rook uit honderden fabrieksschoorstenen, en oude steden met grachten en wallen en hoge torens. Hier was Rijssel en daar Gent en eindelijk kwamen ze in Antwerpen. Bij de Nederlandse grens moesten de plunjezakken open. In de eerste vond de kommies niets bijzonders, in de tweede ook niet. Hij wilde al zeggen: Ga maar door. Maar een andere kommies doorzocht de zak van Gijs en vond er flessen wijn in. En toen waren ze allen zuur. De beurzen moesten open om invoerrechten te betalen. Gijs kreeg van alle kanten op zijn kop, omdat hij zijn wijn niet beter opgeborgen had, en zo hen allemaal er in geluisd. De arme vent kreeg pas weer rust, toen de trein over de lange brug van het Hollandsch Diep

rommelde, en allen uit het raampje hingen om te kijken naar de groene wereld van de Biesbosch. Nu naderden ze Sliedrecht. Dordt kwam in het zicht. Ze stonden op, stijf van het zitten en zochten hun plunjezakken bij elkaar. De trein rende door een wissel, toen ze al klaar stonden om uit te stappen met hun zakken op de schouder. Door de schok viel Pruim tegen Dirk aan en die rolde op de bank, begraven onder een paar volle plunjezakken en de zware schipper. Intussen stond de trein al stil. Wouter morrelde zenuwachtig aan de portierkruk, die hij niet los kon krijgen. „We moeten er uit!" riep hij naar buiten, bang dat de trein hen verder mee zou nemen. „Niet zo haastig, makker!" zei de conducteur. Hij sloot de deur gemakkelijk open. Toen rolden ze met hun zakken uit de coupé als bonken keileem uit een onderlosser. Het bootje van Fop Smit ging pas twee uur later. Ze wachtten in een koffiehuis bij een glas bier. In Rotterdam had hij vaak uren op de boot gewacht, maar Dirk was nooit zo ongedurig geweest als deze keer. Als hij geen zware zak te dragen had gehad, was hij gaan lopen. Het bootje kwam ook nog een uur te laat en het bleef lang aan de steiger liggen lossen. Dirk mopperde op het volk, dat niet opschoot met de vracht. Toen ze echter op de Merwede voeren en Sliedrecht in het zicht kwam, vergat hij zijn gemopper. Hij zag de toren, beschenen door de avondzon; het haantje fonkelde als goud. Dat was het stralend welkom van het dorp. En straks zouden de mensen hem welkom heten: zijn broers en zusters, die op de steiger wachtten en hem in optocht naar huis geleiden zouden; de wandelaars op de dijk; het buurtend volk op het pleintje bij de kerk; de buren in het slopje; moeder! . . . .

De boot floot; de bel in de machinekamer rinkelde; ze zwenkte naar de steiger. Dirk stond bij de verschansing en tuurde naar de mensen op de wal, maar tevergeefs zocht hij zijn broers en zusters. Er was niemand om hem af te halen. Alleen liep hij naar huis met op de schouder de zware plunjezak, die zo groot was dat hij niet voor zich uit kon zien. De mensen zagen hem ook niet. Een enkele zei „Hui!", op de manier waarop men op het dorp elkander altijd groette. Een man met een plunjezak, dat was op Zaterdagavond heel gewoon in Sliedrecht. Er ' wamen zovelen met de beurt. De weg was lang en de zak woog zwaar. Dirk moest soms even rusten. Dan zette hij de zak naast zich neer en wiste zich het zweet van het voorhoofd. Daarna hees hij zijn vracht weer op de schouder en sukkelde voort. Dit was een andere thuiskomst dan hij had verwacht. Het leek er op dat hij niet welkom was. Het kon zijn moeder en zijn broers en zusters zeker niets schelen of hij thuiskwam, ja of neen. Dirk was verdrietig, en de zak woog zwaar als lood.

„Hé, Dirk, ben jij dat?" riep een jongensstem.

Het was zijn broer. Als Dirk hem op de steiger had ontmoet, zou alles goed geweest zijn. Dan hadden de broers elkander blij gegroet. Nu was het mis. „Zo, kom je nog es?" gromde hij. „Je laat me een rot sjouwen."

„Wist ik dat die boot nu net zou komen?" zei Teun verongelijkt. „We heb-

ben langer dan een uur op je gewacht. Zal ik je helpen dragen?"
„Nou heb ik je niet meer nodig," snauwde Dirk hem af. „Dit eindje kan ik die zak ook nog wel dragen."
Ze liepen naast elkander zonder verder een woord te spreken.
Bij de trap was het al donker. Met z'n voeten tastend naar de treden liep Dirk omlaag. Over een kapotte tree struikelde hij. Toen steunde Teun de zak en Dirk zei: „Dank je," ofschoon grommend.
Teun rende vooruit. „Moeder, daar is ons Dirk!" schreeuwde hij aan het raam. En daarop rolde alles tegelijk naar buiten.
Dirk was zijn kwaje bui vergeten. Hij liet de plunjezak van zijn schouder glijden en gaf z'n moeder een zoen, zomaar op straat, terwijl een buurvrouw het zag. Dat had hij nooit gedaan, zelfs niet als kind. En ondertussen sleepten de broertjes met elkaar de plunjezak in huis.
Hoe goed was het die avond thuis! Het Zondagse kleedje lag op tafel ter eer van hem. Zij dronken koffie uit het Zondagse servies en die koffie geurde, zoals ze enkel thuis kon geuren. Hij zat in de stoel, waarin vader vroeger altijd zat, voordat hij kwam te liggen. De kinderen speelden met de legkaarten, de poppen en het fornuisje, door hem meegebracht en op moeders schoot lag de lap zwarte zij, waarover haar hand strelend ging; die zijde was zo glad, maar voor haar veel te deftig.
„Vertel nu es," zei moeder, en Dirk deed het. Teun luisterde al dadelijk mee; later de anderen ook. Alleen de hummel van vijf bleef met zijn paardje spelen. De anderen vergaten hun nieuwe speelgoed om te luisteren naar wat hun broer vertelde over het vreemde land. En moeder dacht niet eens aan brei- of stopwerk. Ze zat met de handen in de schoot, zoals anders alleen op Zondag.
Toen Dirk bij het naar bed gaan haar een nachtzoen gaf, hield zij zijn handen vast. „M'n jongen," zei ze, „wat ben ik rijk met jou."
Dirk keerde zich haastig om; bij het beklimmen van de leer floot hij een deuntje, doch eer hij boven was, brak het af en toen wreef hij ruw met zijn mouw in de ogen.
De Zondag was, zoals hij die zich had gedroomd. Op weg naar de kerk begon het al: „Hé Dirk, jij ook weer eens op de dijk?" Toen hij door het middenpad naar voren liep, was er beweging. De dominee noemde hem wel niet persoonlijk, maar dankte toch in zijn gebed voor de behouden terugkeer van „de broeders, die in den vreemde zijn geweest". Toen Dirk dat staande en met gesloten ogen aanhoorde, was het hem of alle mensen naar hem gluurden. Na de kerk was hij het middelpunt van een groep vrienden, die met hem meewandelden de dijk op en neer en met ontzag naar zijn verhalen luisterden. Er liepen meisjes op de dijk, zoals dat altijd was op Zondag. Arm in arm liepen ze, met tweeën, vieren, zessen. Zij en de jongens groetten elkaar met „Dáág!" en soms een knipoogje daarbij. Dirk zei ook „Dag!" maar achteloos en zonder knipoog; hij was te vol van zijn verhaal. De meisjes keken achterom en dan weer voor zich en daarna nog

eens achterom naar Dirk. „Kerel, jij kunt er aan elke vinger twee krijgen!" zei Leen Bult, voor wie de druiven zuur waren, omdat hij een bochel en een hazelip had. Dirk lachte flauwtjes, maar nu lette hij toch meer op de meisjes en groette opmerkzamer terug. En toen Liesje de Jong, een stevig, kittig ding, met blond haar en bolle rode wangen, tussen vier vriendinnen langs kwam en zij aandachtig naar hem keek, wierp hij een kushandje, zoals hij dat in Frankrijk wel gezien had. Maar hier had dat een andere uitwerking dan ginds. Lies schrok, haar vriendinnen gichelden zich krom en Dirk's vrienden lachten schaterend. Toen werd Lies rood tot in haar hals, liep stijf door en keek niet eenmaal om; blijkbaar was ze boos. Dirk keek haar min of meer beteuterd na. Het was waarlijk zijn bedoeling niet geweest om haar in het zonnetje te zetten of op stang te jagen.
Die avond zocht hij Liesje in de kerk. Van zijn bank uit kon hij haar van opzij zien. Zij keek niet eenmaal in zijn richting. Het scheen wel dat ze nog beledigd was. Bij het uitgaan van de kerk wachtte hij op het pleintje, maar zij liep langs hem heen, alsof ze hem niet zag. Hij had geen kans haar aan te klampen. In wandelen met zijn makkers had Dirk geen lust. Hij ging naar huis en was daar zo eenzelvig dat zijn moeder zei: „Zie je er tegen op dat je weer weg moet?" „O nee," zei hij toen onverschillig, „het is hier ook zo lekker niet." Zij zette grote ogen op. „Je praat nu anders dan gisteravond en vanmorgen." „Het is niet om u," suste hij. Maar waar het wel om was liet hij niet blijken.
Er kwam familie: ooms en tantes, nieuwsgierig naar hun neef, die in het buitenland geweest was. De wijnfles kwam op tafel. Franse wijn, dat was iets zeer bijzonders voor hen. Na het vierde glaasje was Dirk vrolijk en dacht niet meer aan Liesje. Er werd daverend gezongen: Lang zal ie leven in de gloria! En ze werden allemaal hoe langer hoe opgewekter. Tjonge, wat werd dàt een avondje.
's Maandagsmorgens werd Dirk wakker met een vieze smaak in zijn mond. Hij keerde zich nog eens om en sliep tot tien uur. Toen stond hij met hoofdpijn op en liep z'n moeder in de weg, terwijl zij aan de kamer bezig was. Zij mopperde en hij liep kwaad de deur uit. Op de dijk was het leeg. Ieder was aan het werk. Hij had geen aanspraak en hij voelde zich een dagdief, nu hij daar rondliep, terwijl ieder werkte, ofschoon hij eerlijk recht had op verlof. Ver voor etenstijd was hij weer thuis. Nu was moeder aan de was en had hij de kamer voor zich alleen. Hij staarde op de geraniums, die voor het venster stonden en keek door het raam heen schuins omhoog. Er trippelden kindervoeten en zwierden vrouwenrokken op de dijk, waarvan hij juist het wegdek zien kon; soms gingen er paardenpoten langs, gevolgd door wielen, wier spaken door de snelheid tot een waaier werden. Na het eten kwam moeder bij hem in de kamer. Zij stopte sokken. Hij zat weer in zijn hoekje te koekeloeren naar de geraniums en naar de benen op de dijk. Was hij nu hiervoor thuisgekomen; had hij hiernaar zo sterk verlangd? Op het werk verveelde hij zich nooit. Daar was je altijd bezig en moest je immer op je

https://achterderug.nl

tellen passen; daar woei de frisse zeewind om je heen. En in dit kamertje was het benauwd.
De kinderen kwamen thuis uit school. Teun zei dat hij de stoel moest hebben, waar Dirk in zat, en toen die niet onmiddellijk voor hem opstond, speelde hij op. Hij moest sommen maken en had alleen op die plaats ruimte aan tafel. Dirk snauwde hem af en hield de stoel. „Moet dat nu zo?" vroeg moeder aan hen beiden. Toen stond Dirk op, maar amper zat hij weer, wat achteraf, of Betje stoorde hem, omdat zij naaiwerk hebben moest uit de kast, waar hij vlak voor zat. „Ik ben hier zeker over en te veel," gromde hij. Na de avondboterham ging hij de dijk op. Daar was tenminste ruimte. Met vrienden zou hij kunnen wandelen als hij dat wilde, maar hij ontliep ze. Aan de andere kant van de kerk liep hij lang heen en weer. Daar woonde Liesje, maar zij kwam niet buiten, hoe lang hij ook op haar wachtte. Toen hij thuiskwam, waren de kinderen naar bed, maar moeder was nog druk aan het strijken. Ze zag er moe uit; de hele dag had ze hard gewerkt om zijn plunjezak weer vol te krijgen met schoon goed. Nu had ze kringen onder de ogen en felle blosjes op de wangen. Hij streek de pieken van haar haar opzij en streelde haar verhitte wangen. „Een best moedertje bent u voor mij," zei hij. Toen pinkte ze een traan weg en kwam er een glimlach op haar moe gelaat.
Het afscheid was de volgende morgen moeilijk. Zijn moeder hield zich goed, maar haar lippen trilden. En Dirk was week. Hij keek nog vele malen achterom, nadat ze hem tot boven aan de trap gebracht had. Twee broertjes hielpen hem met het dragen van zijn plunjezak. Toen hij van de steiger op het bootje stapte, moest hij slikken. Maar varend midden op de Merwede met Dordrecht's dikke toren in het zicht, had hij een gevoel van opluchting en bevrijding, alsof het goed was dat dit er weer op zat.

XIV

SPAANSE WIJN

De maanden rijden zich aaneen. Een vol jaar, twee jaar zoog de Adam II zand op de baar van Duinkerken. Twee zusterschepen waren er inmiddels bijgekomen; het werd een kleine Hollandse gemeenschap in het Franse havenstadje.
De meeste baggermensen werkten zonder tegenzin en zonder geestdrift in het buitenland. Het maakte hun weinig uit, waar zij hun brood verdienden. Zij gingen waar het kantoor hen stuurde. Daarvoor was je nu eenmaal moddergeus.
Met de Fransen bemoeiden zij zich weinig, met het zeevolk op de schepen in de haven evenmin als met de burgerij van Duinkerken. Een streng gesloten gemeenschap vormden zij, die in Frankrijk hetzelfde leven leidden als op een karwei ergens in het vaderland. Het was overal zuigen, varen en klappen, om het even of men werkte aan het Noordzeekanaal, aan de Waterweg of op de baar van Duinkerken. Zij voeren op hetzelfde schip, aten aan dezelfde tafel, sliepen in dezelfde kooi, en daar ze niet anders deden dan werken, eten en slapen, verschilde hun leven op werkdagen althans niets met dat in het vaderland. En ook op heiligendagen, als ze in de haven lagen, omdat het aanstoot geven zou wanneer ze werkten, of als ze verwaaid lagen, hadden ze nog geen contact met land en volk. Meest zaten ze beneden in het volksverblijf; als het heel warm was, spanden ze een zonnetent aan dek en zaten met elkaar daaronder. Ze rookten een pijp, schreven brieven naar huis, legden een kaartje. Op z'n hoogst wandelden ze eens de kade op en neer om de benen te rekken of dronken een glas bier in een havenkroegje. Op Zondag kwamen die het goede zochten nu toch bij elkaar. Maarten Bijbel was op de Adam VI in Duinkerken gekomen en hij had aanstonds het gezelschap weer hervat en dat gesticht met een preek van een der oud-vaders of met een toespraak van zijn eigen vinding. Er kwamen echter bij die oefeningen aanzienlijk minder mensen dan in de keet op Rozenburg, hoewel er daar al velen weggebleven waren, die op het dorp de kerkdienst of het gezelschap nooit verzuimen zouden. Het scheen wel of de behoefte om als Gods volk bijeen te zijn minder werd, naarmate men verder van het dorp verwijderd was.
Onder het jonge volk waren er, die de afzondering niet zo streng handhaafden. Gijs en Wouter vonden navolgers op de andere schepen. Daar waren er ook, die graag eens met een Franse jonge meid op stap gingen. En Dirk had in de jonge stuurman van de Adam VI een makker gevonden, die met hem op een andere manier het isolement doorbrak. Zij hielden er van om vrije dagen uit te buiten voor zwerftochten door het vreemde land. Duinkerken en omgeving kenden zij al spoedig op hun duimpje, ze maakten reisjes naar Rijssel, Atrecht en Amiens, en eens toen een heiligendag vlak

https://achterderug.nl

voor een Zondag viel, reisden zij naar Parijs. Bij hun terugkeer aan boord op Zondagavond stond Maarten Bijbel bij de loopplank, zijn grijze hoofd schuddend en waarschuwend zijn kromme vinger in de hoogte stekend: „Jongens, jongens, kan dat voor 's Heren aangezicht bestaan?" Dirk's hart sloeg toen onrustig. Maar de volgende dag was die onrust weer verdwenen en glansde de herinnering aan Parijs, stad van licht en schoonheid, van fraaie parken en statige paleizen, van drukke boulevards en elegante vrouwen.

Bij wijlen kwam Jan Baan op het Duinkerkse karwei en eens maakte hij bij zo'n gelegenheid een praatje met Dirk. „Wel Kwiek, hoe bevalt het je zo buitenaf?" vroeg hij.
„Oh, best," zei Dirk, „alleen drie jaar op één plek is erg lang."
„Wat zou jij dan willen?"
„Verder weg; ik wil graag wat van de wereld zien."
„Hmmm," deed Jan Baan, terwijl hij Dirk scherp opnam.
Meer zei hij niet. Hij klampte Koos Pruim aan en had een lang gesprek met hem. Daarna verdween de baas. Het werk ging door met vaste regelmaat.
Na enkele weken kreeg de schipper een telegram van het kantoor. „Gij en Dirk Punt aanstonds naar Sliedrecht komen. Een schipper en een dekknecht zijn ter vervanging onderweg".
Hij liet Dirk het telegram lezen. „Snap jij waarom dit is?" vroeg hij onthutst.
„Dacht u dat er wat aan de knikker was?" schrok Dirk.
„Waarvoor zouden we anders naar huis gestuurd worden?"
„U de zak, dàt kan niet," meende Dirk. „Ik.... da's wat anders. Ik heb wel eens een grote mond gegeven, ofschoon.... ik meende...."
„De baas heeft met jou op."
„Met u ook."
Zij tastten beiden in het duister, waarom ze teruggeroepen werden. En zij konden nog niet gissen wat de reden was, toen ze na de lange reis uit Frankrijk van de steiger van de boot rechtstreeks naar het kantoor liepen, de hoge stoep beklommen van wat eenmaal het notarishuis geweest was, en aan de bel trokken, die in de marmeren gang een zwaar geklingel horen liet.

„Wij hebben een karwei in Spanje aangenomen. Daar moeten mensen heen, met buitenwerk bekend," zei Jan Baan, toen hij Pruim en Dirk op zijn kantoor ontving. „Een nieuwe zuiger is gereed. Jij wordt de schipper, Pruim."
„Jawel, baas," knikte Pruim onderdanig.
„En jij, Dirk, jij wordt stuurman op die schuit."
Het kantoor met de koperen kaarsenkroon, het gebeeldhouwde bureau, het Perzische tapijt en het grote schilderij van de mond van de Nieuwe Water-

weg, dat aan de wand hing, alles begon voor Dirk te draaien. Hij zag Baan slechts als in een schemer. „Ik.... stuurman.... Spanje.... ik?" stamelde hij.
„Heb jij op deze stuurman tegen, Pruim?"
„Volstrekt niet," zei de schipper.
„Neem jij de betrekking aan, Dirk?"
„Eh.... ja meneer.... ja.... graag.... maar...."
„Dan hebben jullie een week om je schip vaarklaar te maken. Maandag over een week is de afvaart van de Triton. Opsteken?" Hij opende een mahoniehouten kist en zij namen ieder een sigaar.
Een meisje in zwart en wit leidde hen door de marmeren gang, waar ze op een dikke loper liepen, en liet hen uit.
„Naar Spanje, Pruim, dàt wordt een reis!" zei Dirk opgetogen, zodra ze buiten waren.
„Ja, ja," zei Pruim en trok aan zijn sigaar. „Een hele reis. 't Is dat je gaat, waarheen het kantoor je stuurt, maar anders...." Hij zuchtte diep.
Thuis viel Dirk met de deur in huis. „Moeder, ik ga naar Spanje, als stuurman op de Triton, die...."
„Kind, is me dat schrikken?!" Ontsteld kwam ze overeind van haar knieën, waarop ze had gelegen om het zeil te wrijven. Ze had Dirk in Frankrijk gewaand; pas over vier weken zou hij weer met de beurt komen. En nu stond hij voor haar. „Wat zei je?" vroeg ze.
„Ik ga naar Spanje, moeder, als stuurman. Baan vroeg me of ik stuurman wilde worden en Pruim zei...."
„Och heden, ga je zó ver weg?" Zij was er voller van dat hij naar Spanje ging dan dat hij stuurman werd. „Dat Spanje is een raar land, hè? Daar vechten ze met stieren en er worden brandstapels gestookt."
„Die brandstapels, dat is lang geleden, moeder."
„Pas jij maar op," zei zij bekommerd. „En ga je volgende week al weg? Dat had Baan wel eens wat eerder mogen zeggen. Wat moet ik allemaal niet voor je klaarmaken? Borstrokken, onderbroeken, baaien hemden...."

Op de gestelde Maandag in de vroegte voer de Triton af, uitgeleid door zijn reders en de familie der bemanning.
Het was lang wuiven wederzijds, totdat de steiger met de heren van het kantoor, de moeders, broers en zusters uit het oog verdwenen was. Doch toen was Dirk met het afscheid nog niet klaar. Hij tuurde naar de dijk, waarlangs de boot op de eb snel naar beneden liep, en waar het nog stil was in de vroege morgen. Daar waar de bebouwing minder dicht werd, zag hij op een open plek degene die hij had verwacht: een meisje, zwaaiend met haar halsdoek. Hij wuifde van de brug terug, uitbundiger nog dan hij straks naar zijn moeder had gewuifd, en in een opwelling trok hij aan de draad van de stoomfluit. Een zware groet baste over het water naar de wal. Die luide groet was echter oorzaak dat Dirk opeens het mikpunt van zijn

makkers was en dat er tien paar armen wild zwaaiden naar Lies de Jong, zodat het kind er verlegen onder werd.
„Zo," zei Koos Pruim, toen zij uit het zicht was, „heb je er eindelijk een te pakken en heb je het meteen zó te pakken? Daar heb je geen erg geschikte tijd voor uitgezocht, Dirk, vlak voor je er een jaar vandoor gaat."
Dirk lachte een beetje zuurzoet. Hetzelfde hadden Lies en hij gisteravond tegen elkaar gezegd, toen ze achter een wilgenbosje zaten. Nu was het, nadat het zeer lang niet had willen boteren en zij elkaar in de luttele dagen als hij uit Frankrijk thuis was met de beurt, dikwijls niet eens gesproken hadden, in deze week best voor elkaar gekomen, en nu moesten ze scheiden voor een jaar. Ze hadden Spanje zwaar verwenst.
Ze voeren door de Waterweg. Drie jaar geleden was dit een nauwe en ondiepe kreek, verzandend nog vóór een schip er door gevaren was. De tweede torenbouw van Babel scheen mislukt. En nu wàs de Waterweg er: een brede en diepe toegang tot de zee voor Rotterdam, een goede Rijn- en Maasmond, reeds druk bevaren door de grootste schepen van de wereld. Caland had het toch bij het rechte eind gehad. Toen het gat eenmaal voldoende breed en diep was, hadden de zee en de rivieren het verder uitgeschuurd. Doch zonder de brijbroeken van Sliedrecht was het nooit zover gekomen. Zijn trots deed Dirk de narigheid van het afscheid glad vergeten. Die kwam pas weer terug, toen de golf van Biscaye al zijn kwade luimen op de Triton botvierde. Dirk lag zwaar zeeziek in de kooi, het buitenafwerk en alle hopperzuigers naar de maan wensend.
Maar aan deze ellende kwam radicaal een einde bij het aanlopen van de Spaanse kust. Spanje was, in veel sterker mate dan Duinkerken en zijn omgeving, een nieuwe wereld. Een land van bergen, San Sebastian een stad van vreemde bouwtrant, met een haven vol wonderlijk getuigde vissersschepen; mensen met een donkere huid en felle zwarte ogen; vrouwen die met grote gratie lange kleurige gewaden droegen.
Ze lagen nauwelijks voor de wal of er kwam douane aan boord.
„Maak jij het maar met hen af," droeg Pruim zijn stuurman op. „Ik houd er niet van te parlevinken met dat vreemde volk."
Jan Baan had Dirk wegwijs gemaakt, hoe hij met Spanjaarden moest omgaan. Hij toonde de ambtenaren een lijst van in te voeren goederen en liet hen tegelijk een Hollandse sigaar opsteken. Dat bracht hen aanstonds in een goed humeur, dat stralend werd, toen Dirk een oorlam schonk. In het victalieruim, waar hij hen bracht, keken ze slechts vluchtig rond, en toen ze daar ieder een doos sigaren kregen, die ze in hun wijde blouses snel verdwijnen lieten, hoefde er geen kist of kast meer open.
Maar daarmee was het niet afgelopen. De Spaanse staat vertrouwt zijn ambtenaren niet op hun goed gezicht; hij controleert ze. Een dag nadat de kommiezen op de Triton waren geweest, verschenen er twee heren, goed gekleed, met grote tassen onder de arm, om na te gaan of de kommiezen hun plicht hadden gedaan. „Zie jij het maar klaar te spelen met die piassen,"

zei Pruim tot Dirk, nog minder dan de vorige dag er op gesteld dit karweitje op te knappen. Dirk wist dat tegenover deze heren wat dieper in de zak getast moest worden. In elk der grote tassen, die zij droegen, verdween, behalve een kistje sigaren ook een volle fles Schiedam. Toen vonden de heren niets wat aan de aandacht van hun voorgangers ontsnapt was en door de posten op de inventarislijst haalden zij een aantal dikke strepen.
En nog had de Spaanse fiscus zijn plichten niet vervuld. In een groot gebouw op het voornaamste plein van San Sebastian zetelde in een koele kamer, die uitzag op een lommerrijke tuin, de ontvanger van de invoerrechten. Bij hem moesten de Hollanders de rechten betalen, door de ambtenaren vastgesteld. Dirk ging er heen met een beurs en met een koffertje. Toen de ontvanger het koffertje zag, stuurde hij een secretaris, die bij hem in de kamer zat, om een boodschap en deed hij achter diens rug de deur op slot. Daarna verdiepte hij zich in de inventarislijst en hij scheen er volstrekt geen acht op te slaan dat Dirk het koffertje opensloot en twee kistjes sigaren, rijk versierd met kleurige etiketten, zomede twee kruiken jenever op de tafel plaatste. Toen Dirk vroeg of hij een kleine attentie mocht aanbieden, een welkomstgeschenk van de Hollanders, die de eer genoten dat zij in Spanje mochten werken, scheen hij niet van plan het te aanvaarden. De diensten, die hij zijn Nederlandse vrienden kon bewijzen, waren zo gering dat hij daarvoor niets wenste te hebben. Maar even later zei hij dat er niets ging boven een Hollandse sigaar en dat hij aan Hollandse oude klare ver de voorkeur gaf boven Spaanse wijn. Hij liet de kistjes en de kruiken in zijn groot bureau verdwijnen en schoof achteloos een bankbiljet, door Dirk op tafel neergelegd, in een la. Daarna nam hij nog eens de inventarislijst ter hand, en streepte met een dik blauw potlood de laatste posten door. De Spaanse schatkist kreeg geen duit.
De schipper en de stuurman van de Triton maakten zich die avond vrolijk over Spaanse ambtenaren. Ging dat hier zo? Zij zouden het onthouden; list kwam nog wel een keer te pas.
Evenals in Duinkerken waren in San Sebastian de Nederlandse baggeraars te hulp geroepen, omdat de eigen dienst niet opschoot. Er lag een scheepje in de havenmond te draaien. Het was één bonk roest. Een aantal zwarte kereltjes sprong op het dek rond; zij maakten veel geschreeuw, maar sponnen weinig wol. De Franse baggeraars in Duinkerken waren nog meesters in hun vak bij deze hekkenspringers vergeleken.
De Triton pakte aanstonds stevig aan. Baan had een kaartje meegegeven, waarop de plaatsen van put en stort precies stonden aangeduid. Ze kenden ook de diepte en de grondsoort zeer nauwkeurig. De buis werd neergelaten, de pomp aangezet. De Triton zoog. In een goed kwartier had hij zijn lading en voer naar buiten om haar te klappen. Bij zwakke wind en kalme zee liep alles als gesmeerd. Die eerste dag maakten zij tien reizen. Het Spaanse scheepje was van de dageraad af over één reis aan het martelen geweest.

Ze hadden ongeveer een week gewerkt, toen op een morgen, terwijl de Triton in de havenmond te zuigen lag, er beweging kwam in de nogal stille haven van San Sebastian. Een marinesloep met veertien matrozen aan de riemen, en voorin officieren, die schitterden van goudgalon op steken en op epauletten, kwam naar buiten. Dirk keek naar zee of er misschien een oorlogsschip ter rede was gekomen, maar er was niets. Dan voeren de officieren stellig uit voor een roeitochtje op zee. Wel, daar was het weer voor: stil en zonnig.

De sloep kwam op de Triton af. Dat was niet vreemd. Dikwijls draaiden bootjes uit San Sebastian om de Hollandse zandzuiger heen. Hoog en laag in de Spaanse havenstad was zeer nieuwsgierig.

Deze keer scheen de belangstelling nogal warm te zijn. De roeiriemen werden gestreken, een matroos stond klaar om een lijntje op te gooien.

„Goeie hemel!" schrok Koos Pruim. „Die kanariepieten komen bij ons aan boord. Kwiek, kom es hier!" De schipper was er doodverlegen mee.

Het water bruiste uit de ruimen van de Triton. Alleen op het achterschip kon je droogvoets lopen. Daar schoot de Spaanse sloep langszij. Dirk en een knecht hielpen de goudvinken een voor een aan dek, en Dirk probeerde in het beetje Frans, dat hij in Duinkerken geleerd had, met hen te spreken. Deze heren waren minder vriendelijk dan de Spanjaarden, die hij tot dusver had ontmoet. Argwanend keken ze om zich heen en streng beduidden ze aan de Spaanse waker dat hij nauwkeurig peilen moest.

Die deed dat zeer gedwee. Vooraan was het ruim al vol. De sproeibuis werd thans zo gesteld dat het middenschip de volle vracht kreeg en weldra kwam ook in het achterschip het zand omhoog. Ze waren vol.

Pruim, die op een afstand van de bezoekers aan het werk gebleven was, liet de zuigbuis hijsen en de schroef aanzetten. De Triton voer naar het stort.

Een Spanjaard met veel goud behangen scheen nog niet tevreden. Hij commandeerde een officier, die van de kantonnier de peilstok overnam en het ruim aftastte van voor tot achter. Toen hij terugkwam, droeg hij de sporen van zijn werk. Zijn goudgerande steek, zijn lichtblauwe tuniek, zijn glimmende laklaarzen, alles zat vol spatten. Zelfs zijn rinkelende ridderorden waren met klei besmeurd. Tegen de allerprachtigst uitgedoste goudvink verklaarde hij dat het ruim geheel gevuld was.

Doch het scheen nog niet genoeg te zijn. Een van de officieren stond met zijn horloge in de hand en keek er telkens op.

Pruim zag het. Hij had al lang begrepen dat dit geen bezoek was uit belangstelling. Hij werd hier nagereden, zoals hij nog nooit nagereden was. Die Spanjaards dachten dat hun een loer gedraaid werd. Hun argwaan maakte hem kwaad.

Straks had hij reeds de machinist een wenk gegeven: Haal uit je kar wat je er uit kunt halen. Het zwarte koor zwoegde op de vuurplaat. De pomp had op haar hoogste toerental gedraaid. Nu voer de boot naar het stort met een

vaart als zij nog niet gelopen had. Dirk had de dwarskijkers aan hun lot overgelaten en stuurde naar het baken, best begrijpend, dat hij deze keer niet moest proberen te vroeg te klappen. Met een royale boog voer hij om het vlaggetje heen, terwijl de keggen uit de leuters vlogen. Ze hadden het geluk dat het zand gemakkelijk losliet. In een oogwenk was het ruim schoon leeg. Binnen een uur, nadat ze in zee gestoken waren, lag de Triton weer op zijn put te zuigen.

Toen borg de goudvink zijn horloge op en knikten de heren tegen elkaar. Met een: „Het is in orde, schipper", wilden zij van boord gaan.

Maar Pruim was in zijn eer gekrenkt. Zijn drift deed hem zijn verlegenheid vergeten. Hij praatte nu zelf met hen. Dirk moest alleen zijn tolk zijn.

„En nou zou ik wel eens van de heren willen weten, waaraan ik het verdiend heb dat ik hier als een dief word nagereden."

De Spanjaards praatten sussend. Het was immers alles in orde. Zij waren zeer tevreden.

Maar Pruim hield vol. Hij wilde de reden weten, waarom hij politie aan boord kreeg.

En toen vertelden ze. De kranten hadden geschreven dat die Hollanders maar wat heen en weer jakkerden van de put naar het stort, maar geen zand zogen. Want het bestond niet dat zij in twee uur konden waar een Spaans schip een etmaal over deed.

„Hmmm," zei Pruim. Zijn boosheid zakte, z'n trots kwam op.

En daarom was nu de minister zelf gekomen om zich te overtuigen.

„De minister?" schrok Pruim.

„Dit is Zijne Excellentie," stelde de adjudant voor.

De schipper nam onderdanig zijn met klei besmeurde pet af. Of de Excellentie hem niet kwalijk nemen wilde dat hij zo astrant gesproken had. Hij was maar een brijbroek, die niet wist hoe het hoorde in de hoge wereld. En.... misschien was dit ook wel weer mis, maar kon hij de heren misschien dienen met een Hollands neutje? Dat was niet om het goed te maken, maar....

De goudvinken lachten allemaal, Zijne Excellentie ook, en ze gingen omlaag en dronken een borrel en rookten een sigaar uit het kistje, dat Baan de schipper meegegeven had voor een zeer speciale gelegenheid. Ze rookten tot in het volksverblijf een blauwe mist hing en ze dronken tot ze uiterst vrolijk waren. Een beetje topzwaar kwamen ze aan dek.

„Moet ik stoppen?" vroeg Dirk, toen de schipper met zijn gasten boven kwam.

„Om de drommel niet," zei Pruim. „Zij wilden niet geloven dat wij werkten. Nu moeten ze maar ondervinden hoe wij werken."

Het grijs-grauwe water spoelde uit de ruimen en bruiste door het gangboord. Wanneer de spuigaten het niet zo snel verwerken konden, golfde het ook over het achterschip.

Pruim stond op zijn hoge laarzen midden in het water. „Komt u maar hier, heren."
De adjudant van de minister, jong en lenig, sprong over de bruisende stroom in het gangboord heen en kwam in de sloep. Twee officieren volgden. Toen was de beurt aan Zijne Excellentie. Hij zette zich schrap voor de sprong.
Op dat ogenblik gulpte over de achterwand van het volle ruim een tweede dikke straal. Het water stroomde over de rood-gebiesde pantalon van de minister. Hij nam de sprong, doch, onzeker na het overmatig borrelen, gleed hij uit en viel in het gangboord. Het grijs-grauwe, van zand verzadigde water stroomde over zijn korenblauwe jas, zijn epauletten en zijn gouden kraag; zijn fraaie steek spoelde over boord.
Dirk hielp hem op en Pruim tilde het kleine kereltje over de reling heen, om hem te laten zakken in de handen van een stevige matroos. Daarna nam de schipper zijn slijk-besmeurde petje af voor een beleefde groet.
Maar toen de sloep met de goudvinken achter het hek van de Triton was verdwenen, brulde schipper Pruim met al zijn mannen mee van het lachen. „Die kanariepiet daar in dat slootje.... o.... o.... Hij leek op een verzopen kat, toen ik hem aan zijn nekvel in zijn schuitje zakken liet."

Ze troffen in San Sebastian een goede passaat. Het was dag aan dag mooi weer en kalme zee en ze buitten deze gelegenheid uit om tegen de klippen op te draaien. Zestien uren achtereen waren ze dagelijks in touw en toen het volle maan was, werkten ze nog langer. Ze kwamen nauwelijks aan wal. Wanneer de hopper eindelijk voor de nacht de haven binnenliep, waren de mannen te moe om te gaan passagieren. En 's morgens waren ze er voor dag en dauw al weer op uit.
Op die manier zag Dirk slechts tegen Spanje aan. Uit zee, op de terugweg van het stort, keek hij vaak naar het land. De straten klommen bij de berg omhoog. Daarachter en daarboven waren bossen. Weerszijds de stad veel boomgaarden en kleurige velden, blijkbaar vol bloemen. Langs de wegen reden wagens, met ossen bespannen, en liepen zwaar bepakte ezels. Wanneer ze in de havenmond te zuigen lagen, zag Dirk kinderen spelen bij het water en vrouwen wandelen op de pier. Mooie vrouwen waren dat, olijfkleurig van huid, met koolzwart haar en donkere ogen, gracieuze verschijningen, die echter niet haar neus optrokken voor de mannen op de hopper, ploeterend in zand en water en tot in hun gelaat besmeurd met slik. Wanneer Dirk of zijn makkers een hand opstaken, negen de vrouwen vriendelijk en lachten zij naar hen met een nodigend gebaar. Een geheimzinnig land was Spanje en een raadselachtig volk woonde er. Dirk verlangde er naar door San Sebastian te dwalen, de bergen, die hij dagelijks uit de verte zag, eens te beklimmen, te zwerven door de donkere bossen en zonnige velden.
Het werk ging echter voor. Geen uur waarin gedraaid kon worden mocht

verloren gaan. Als er geen heiligendagen waren geweest, zo hoog in ere, dat zelfs van ketters niet gedoogd werd dat zij werkten, wie weet of de Sliedrechters niet uit Spanje naar hun land waren teruggekeerd, zonder dat zij iets anders hadden gezien dan de pier en de kaai van San Sebastian. Doch deze heiligendagen waren er, en een der eerste was de feestdag van de heilige Sebastiaan, de schutspatroon der stad. Die dag was groot in San Sebastian.
Toen in de vroegte de klokken van alle torens beierden om de bevolking naar de mis te roepen, draaiden de Hollanders, ingenomen met een vrije dag, zich nog eens lekker in hun kooien om, doch na de kerkdiensten kuierden zij, wijdbeens en wiegend, met de schommelgang die passagierend zeevolk eigen is, door de straten, vol van feestgedruis. Er gingen optochten door de stad, kinderen met kransen, meisjes met bloemen in het haar, mannen met vlaggen en banieren. Voorop ging de muziek en onmiddellijk daarachter liep een hele stoet van monniken en priesters in wijde pijen, met geseltouwen om de heupen. Die baggermannen, die voor het eerst in het buitenland waren, keken met schuwheid en beklemming naar die bruine en zwarte pijen en naar de kale cirkels op de schedels. Met verbazing ook, want deze priesters schepten evenveel vreugde in het feest als hun parochianen. En hun verbazing steeg ten top, toen op het kerkplein, waar spelen waren, een monnik vaardig in een hoge mast klom, om met de vissers van Sebastian te dingen naar de prijzen, die in een krans in het topje van de mast gehangen waren. Een pastoor in zijn wijde soutane balanceerde op een boegspriet en tuimelde er af. De mannen lachten zich krom om heeroom, en wie het hardst lachte was de priester zelf. Die priesters waren toch van ander slag, dan men in Sliedrecht meende, waar ze altijd vereenzelvigd werden met de Inquisitie. Dit ganse feest sloeg de stijve Sliedrechters met verwondering. Hoe zorgeloos vrolijk, hoe opgetogen en geestdriftig was dit volk. Ze zongen, jubelden en juichten, ze dansten en ze sprongen.
Des middags werd het feest nog groter. Boeren met baskenmutsen, boerenvrouwen met blinkende voorhoofdsiersels en rinkelende armbanden kwamen op ossenwagens en op ezels naar de stad, en stortten zich in de vreugde. Op de pleinen stond fruit uitgestald: appelsienen en citroenen, druiven, dadels, noten. Het was een feest apart dat blozend, kleurig fruit te zien en men kon er voor enkele koperstukjes van kopen wat men wilde. De Hollanders wandelden de stad door naar de parken, tegen de helling van de berg gelegen, waar de ene uitspanning naast de andere lag, al de terrassen dicht bezet met Spanjaards, die het goede genoten van het leven. Zij gingen ergens zitten en dronken landwijn, die rood glansde in het glas en een zoete prikkeling van binnen gaf. Van het terras keken zij uit over de stad met haar witte huizen, over de boomgaarden vol bloesems, de kleurige bloemenvelden en de blauwe zee. Er kwam een violist, die de diepst weemoedige en de juichendst jubelende melodieën op elkaar liet

volgen, en voor beide van de Spanjaards hetzelfde klaterend applaus ontving. Zijn vrouwtje, jong en gracieus, ging rond om geld te vragen voor de muzikant, en toen Dirk haar een muntje gaf, dankte ze buigend en zo lief lachend met haar donkere ogen, dat het hem verwarde.
Des avonds steeg de feestvreugde ten top. De mannen van de Triton, die deze dag niet op hun schip te houden waren, stonden weer op het plein, dat nu verlicht was door dozijnen fakkels. Er werd gedanst. Alles danste, rijk met arm, oud met jong. Hier ging de deftige ontvanger van de invoerrechten arm en arm met een meisje, dat dikwijls op de Triton kwam om vis te venten; daar danste de Spaanse waker, gisteren een simpel mannetje dat als een knipmes boog voor een kommies, met een dame, die op zijn minst de burgemeestersvrouw moest zijn; en ginds sprong het frêle muzikantenvrouwtje van vanmiddag met heeroom in het rond. Het was een blij gedwarrel en gezang, waar elk aan mee deed. Behalve de Hollanders. Die stonden stoer en stijf terzijde; zich bijna schamend dat zij dit bal aanschouwden. Dansen was zonde, hadden zij geleerd, ofschoon bij een enkele de vraag opkwam, waarin dat zondige bij deze dans toch school.
Daar kwam een troepje uitgelaten meisjes op de blonde reuzen af. „Dansen, signores?" vroegen zij; ze bogen lachend en hun handen nodigden ten dans. De baggermannen waren er beduusd van. Dirk keek zijn makkers aan. „Doen?" vroeg hij. Hij wilde wel.
Doch Koos Pruim schudde zijn gebaarde kop. Hij zou zich er niet aan bezondigen en zijn jongens moesten dat ook niet doen.
De meisjes kregen hulp. Het ranke vrouwtje van de muzikant liep toe, en heeroom in zijn wijde wapperende soutane ook. Heeroom pakte schipper Pruim pardoes om het middel; het frêle muzikantenvrouwtje greep de arm van Dirk; en toen grepen de jonge meisjes, die het spel begonnen waren, ieder een moddergeus. En al de Spanjaards vormden een grote, golvende kring om de Hollanders, die dansten met de bruid. Het ging zeer plomp en houterig, ze klosten maar een beetje, maar wat zij te kort kwamen in de danskunst, dat hadden hun partners over, en de violist vuurde hen wel aan. Als een veertje wiegde het muzikantenvrouwtje in Dirk's armen. Heeroom voerde schipper Pruim naar het midden van de kring. De Spaanse meisjes lachten vlak bij de lippen van de baggermannen, die in de diepte van haar donkere ogen haast verdronken.
Het was middernacht geweest, toen de mannen van de Triton moe, warm, maar met een wonderlijk licht gevoel aan boord terugkeerden.
„Hoe is het feest bevallen, schipper?" vroeg Dirk lachend.
Pruim grommelde een onverstaanbaar antwoord. Hij had gedanst en een pastoor had hem nog wel verleid. Dat zat hem dwars.
„Wat zei u, schipper?"
„Ik krijg jullie morgen nooit op tijd aan 't werk," zei Pruim, alsof dat een antwoord was op Dirk's vraag.
„Dan slapen we maar eens op z'n Spaans uit, schipper."

„Nee, om de drommel niet," kwam Pruim daartegen op, terwijl hij de wekker opwond. „Het leven is geen lolletje."
„Vandaag toch wel, schipper."
„Hmmm," gromde Pruim. Maar er dwaalde een glimlach door zijn baard.

De volgende morgen had schipper Pruim er moeite mee zijn volk te wekken, maar toen de zon over de bergen kwam kijken, had de Triton toch reeds de eerste lading in zijn buik. De vaart van het werk kreeg de mannen weer te pakken. Zij draaiden zestien uren op die dag en de volgende dag opnieuw en daarna weer. Het was weer werken, slapen, werken in een gespannen tempo, zes dagen in de week en de Zondag werd bestemd voor reparaties. De feestdag van de heilige Sebastiaan werd als een vreemde droom.
Voor Dirk was het een blijde droom. Hij schreef er over naar Lies, zoals hij haar sinds zijn vertrek haast dagelijks geschreven had over alles wat hij in het vreemde land beleefde. Maar de brief over het feest was zeer uitvoerig. Jij had hier moeten zijn, schreef hij. Met jou had ik moeten dansen; dan was het feest nog tienmaal mooier geweest dan nu, nu ik omsprong met dat magere vrouwtje van die muzikant.
De brief, die hij terugkreeg, was wat stroef. De aanhef was heel kort en bij de ondertekening stond niet het lieve woordje, dat anders aan haar naam voorafging. En ze schreef: „Dat jij aan zo'n werelds feest meedoet en dat je dansen gaat en nog wel met zo'n vreemde vrouw, dat had ik niet van je verwacht."
Dirk staarde wat beteuterd op de brief. Het was zo'n vrolijk feest geweest; hij had zo argeloos genoten. Hij had zichzelf scherp afgevraagd of er wat kwaads gestoken had in deze blijde vreugde en hij had geantwoord: neen. En nu schreef Liesje zo. En toen bedacht hij dat zij in Sliedrecht was en hij in Spanje. Spanje, dat was het land van felle zon en helle kleuren, waar alles overdadig groeide en bloeide en het heerlijkst fruit voor het grijpen was, waar een kinderlijk en zorgeloos volk de dagen plukte en aan zijn vrolijkheid blij uiting gaf in zang en dans. En Sliedrecht was een kale dijk, slikkerige waarden, een rivier, veelal in mist gehuld, grijs, grauw; een volk, altijd in het zwart, zuchtend en klagend over zijn ellende, dat zelden lachte en enkel vrolijk was in dronkenschap, maar dan was het een rare vrolijkheid. Voor het eerst was Sliedrecht niet meer het ideaal voor Dirk en tegelijkertijd kroop er een twijfel in zijn ziel of Liesje wel het rechte meisje voor hem was. De brief, die hij haar stuurde in die week, was kort en koel.

XV

DE GROENE HEL

Achter een wilgenbosje zaten ze samen aan de glooiing van de dijk, Dirk en Lies. Vóór hen was de rivier, blinkend als zilver, met kolkjes bij de koppen van de kribben. Een raderboot voer langs, schuim slaande uit haar flanken, een paviljoentjalk dreef langzaam voor de wind weg met breed uitstaand zeil; een sleepboot trok, zwaar rokend, twee diepgeladen aken stroomopwaarts. Aan de oever stond het water stil, blank als een spiegel. Een leeuwerik hing te zingen in de lucht en trok zichzelf na ieder orgelend melodietje aan een onzichtbaar draadje hoger naar de hemel.

Dirk was terug uit San Sebastian. Wat de Spanjaards in jaren niet klaar hadden kunnen spelen, en waar Jan Baan een vol jaar voor gerekend had, was door de brijbroeken geleverd in acht maanden. Toen de zomer heet werd in Spanje en het land dor, stoffig en aemechtig, was Dirk teruggereisd naar het frisse waterland, vol mals gras en vette koeien, waar de zon blonk in de plassen en witte wolken zeilden langs een blauwe lucht, en naar een blond kind met rode wangen en een welig lijf. Bij het opvaren van de Merwede was Dirk verontrust geweest; hij dacht aan een koele brief en vreesde voor een strak gelaat. Maar op de steiger vielen ze in elkanders armen en kusten elkaar gulzig. En thans hadden ze een volle week dag aan dag vrolijk en zorgeloos genoten van elkanders bijzijn.

Maar deze middag was Dirk nogal stil, vond Liesje, en ze vroeg hem: „Zit er wat?"

„Och nee," zei Dirk en plukte pluisjes uit een uitgebloeide paardenbloem.

„Helemaal niets?" vorste zij.

„Nu ja.... nu ja," en toen vertelde hij, wat hem van het ogenblik af dat hij haar van huis gehaald had op het hart gewogen had. „Ik moet weer aan het werk."

Zij lachte om zijn benepenheid. „Natuurlijk moet je weer aan het werk. Dat is wel goed voor je, want zoals het nu gaat vrij je veel te hard."

Haar lippen tuitten na die woorden, als vroeg ze om een zoen, maar hij keek niet eens naar haar lokkend mondje en staarde met een flauwe glimlach voor zich uit. „De baas sprak vanmorgen over een nieuw karwei."

„Waar?" vroeg zij met enige onrust, door zijn toon gewekt.

Hij blies de laatste pluisjes van de paardenbloem. Waarom vertelde hij nu niet geestdriftig aan haar wat hem vanmorgen trots en blij gemaakt had, dat hij een nieuwe, vreemde wereld zien zou, veel vreemder en veel wonderlijker nog dan Spanje, en dat hij daar een prachtig werk ging doen, grootser nog dan de Waterweg en het kanaal van Suez? Thuis had hij immers ook met geestdrift over het nieuwe werk gesproken en op weg om haar te halen voor deze wandeling, was hij nog vol geweest van alles wat

hem nu te wachten stond. Maar toen hij haar ontmoette, was zijn opgetogenheid gezakt en hij had er tegen opgezien het haar te zeggen.

„Waar moet je heen?" vroeg zij opnieuw en de onrust in haar stem was sterker.

„Naar Panama," zei hij zonder haar aan te zien.

„Ligt dat in Spanje?" vroeg ze strak.

„Nee, in Amerika."

„Nòg verder weg!" riep ze uit. „En doe je 't?"

„Waar het kantoor ons stuurt moeten wij gaan," praatte hij Pruim na.

„Hoe lang blijf je nu weg?"

Dirk haalde de schouders op. „Dat weet ik niet."

„Een jaar?"

Hij durfde niet te zeggen dat het waarschijnlijk drie jaar en wellicht langer duren zou. Een grasspriet trok hij van zijn stengel en wreef de zaadjes weg.

„We zijn nog jong," probeerde hij te troosten. „Je kunt beter nú buitenaf gaan werken dan na je trouwen. En we kunnen elkaar toch schrijven."

„Een lekkere vrijerij per brief." Wrang kwam het er uit.

„Maar Lies, ik *moet*. Een buitenafwerker kan niet nee zeggen." Hij zweeg een poos en ging toen moeilijk voort. „Als je mij niet hebben wilt, dan...."

„Dirk!" riep zij, ontzet en zeer geschrokken. „Laat jij mij in de steek?"

„Nooit," zei hij, „nooit! Er gaat mij niemand boven jou; maar als jij...."

Met haar hand sloot ze zijn mond. „Praat niet zo, Dirk. Ik kan niet zonder jou."

„En ik kan jou niet missen, Lies," zei hij benauwd.

Toen lachte zij opgelucht en hij lachte ook, maar bij beiden was er weemoed in hun vrolijkheid.

„Die tijd dat je in Spanje was, heeft zo verschrikkelijk lang geduurd," zei zij. „Wanneer ga je weer weg?"

„Over twee maanden; de schepen moeten nog klaargemaakt."

„O!" Dat viel mee. „Dan heb ik je nog tot de herfst."

„En vanavond heb ik jou!" Hij trok haar naar zich toe en kuste haar mond en haar hals en streelde haar boezem. En hij voelde hoe onder die liefkozingen een rilling van geluk door haar heen voer. Twee maanden hadden zij elkander. Wat daarna komen zou, daar dachten ze niet aan.

Doch twee maanden zijn snel voorbij. De dag kwam dat een grote vloot uit Sliedrecht wegvoer voor de oversteek van de oceaan. Daar gingen de baggermolens Colon en Panama met afgetuigde emmerladders, met sterke zeesleepboten er voor. Daar voer de hopperzuiger Costa Rica op eigen kracht, Koos Pruim als schipper op de brug; Dirk Punt als stuurman op het voorschip. Heel Sliedrecht was verzameld aan de kade bij de afvaart van de vloot. Lies vocht tegen haar tranen. Dirk liep naar het hek, toen de kabels opgeschoten waren, en hij stond gek te doen totdat de buitenkant van

Sliedrecht groen geworden was en alleen de toren nog vaarwel zei met de vlag.
Toen had de kok het eten klaar. Pruim at met smaak. Dirk had geen trek.
„Ik weet niet wat me scheelt," zei hij en legde zijn vork neer.
De schipper wist het wel. „Jij hebt 't te pakken, man, en lelijk ook."
„Niks hoor," zei Dirk en hij vermande zich.

Het was een lange en trage reis met het logge baggermaterieel van de Nieuwe Waterweg naar Panama. Ze bunkerden op de Azoren en op Cuba en de oversteek over de Atlantische oceaan werd door kalm weer begunstigd, maar in de Caraïbische Zee kregen ze een wervelstorm af te rijden, die de onbevaren Sliedrechters de stuipen op het lijf joeg en hen dood zeeziek in hun kooien deed belanden, de hemel dankbaar dat er niet alleen zeekapiteins, maar ook matrozen van de koopvaardij gemonsterd waren voor het overbrengen van de schepen. Alles kwam heelhuids door de storm heen en eindelijk doken de bergen van Panama op voor de boeg.
Op dat ogenblik was Dirk zowel de narigheden van het afscheid als de bezwaren van de reis vergeten. Hij keek begerig naar het naderende land. Daar was Amerika, de nieuwe wereld, rijk en groot, met reuzensteden vol wolkenkrabbers aan lange, rechte straten. En hier zouden zij het grootste werk op het gebied der waterbouwkunde, dat ooit volvoerd was, mee verrichten. Een continent zou in het midden worden doorgesneden en twee oceanen met elkaar verbonden.
Ze liepen op Colon aan. Dirk zocht de stad, maar hij zag enkel bos en bergen. Toen viel de avond. Een vuurtoren sloeg zijn wieken over zee. Rode en groene lichten geleidden hen naar binnen. Bij het meren zocht Dirk weer naar de stad, doch de duisternis was diep, en het was te laat om te gaan passagieren. Hij zou tot morgen moeten wachten.
De volgende morgen aanschouwde hij Colon. Een ellendige verzameling van gegolfd plaatijzeren loodsen en negerhutten van bladeren en riet, neergesmeten in een modderpoel. Vóór die hutten zaten negerinnen elkaar de luizen van het hoofd te zoeken en speelden naakte negerkindertjes in de prut. Er hing een vieze stank van urine, cocosvet en uien, waarvan Dirk walgde, maar waarin de negers goed schenen te gedijen. De kinderen waren levendig, de vrouwen welgedaan; een troep mannen, wier naakte ruggen glommen van vet, zat in een kring te dobbelen.
De blanke wereld van Colon was streng gescheiden van de zwarte. De meeste huizen waren kroegen, vol kerels met breedgerande, zwarte hoeden, rode of gele, maar altijd vuile hemden, en de gordel vol dolken en pistolen. Ze zaten achter grote bellen rum en jenever, en als ze geen grote dolk voor zich in de tafel plantten, dan hadden zij een opgedirkte en gichelende Creoolse op de knie, die met haar cow-boy uit dezelfde roemer dronk.
Ontnuchterd en onthutst kwam Dirk aan boord terug.

„We hebben met dat gore volk niet veel te maken," troostte Pruim. „Ons werk ligt een dag varen verder."
Maar ze kregen er toch zoveel mee te maken, dat er volk uit Colon aan boord kwam. Op de Costa Rica waren na het vertrek der zeelui nog slechts drie man over: schipper, machinist en stuurman, en op de baggermolens was het navenant. De Franse maatschappij, die de landengte van Panama doorgraven zou, had geaccordeerd dat uit Holland alleen het leidend personeel zou komen. Voor stokers en voor het verdere dekvolk zou zij zorgen.
Des middags kwam dat volk, begeleid door een Frans agent: vier negers, forse kerels, met handen als kolenschoppen, troetlippen en grijnzende koppen, waarin het oogwit sterk uitkwam tegen de zwarte huid, als ze hun appels lieten rollen. De drie voor stoker aangenomen zouden het wel klaren op de vuurplaat. De vierde was kok. Hij stonk naar cocosvet, droeg een rapperige broek en overhemd en veegde met zijn mouw een snotbriebel weg, toen de schipper hem wat vroeg. Dirk kon niet zeggen dat het een appetijtelijke kok was. Voorts bracht de agent drie Mexicanen, magere kerels met felle ogen; ieder twee pistolen in de gordel en een dolk op zijn heup.
„Ik moet dekknechts hebben, geen struikrovers," zei Pruim tot de Fransman, toen hij de Mexicanen zag, „en ook geen moordenaars."
„Ze doen u niets," verzekerde de agent.
„Die wapens weg en anders niet aan boord."
„Verg dat nooit van ze. Je moet een kind zijn speelgoed laten houden. Jullie moet je net zo wapenen als zij; dan zul je nooit last hebben."
De Hollanders keken elkaar aan. Moesten zij zich net zo moordlustig optuigen als die Mexicanen? Dirk, jong en avontuurlijk, wilde wel met wapens pronken. Pruim krabde achter de oren, en gaf toe. Ze gingen die middag nog de stad in en kochten pistolen en dolken. Met die wapens in zijn gordel, een strooien zonnehoed op en een rode halsdoek om, deed Dirk niet onder voor een Mexicaan.
De volgende dag gingen ze onder stoom naar de put en het zwarte koor (thans dubbel zwart) weerde zich goed. Met niets dan een schaamlap om stonden de negers in een hitte, die een blanke deed bezwijken, vrolijk te stoken, terwijl de vierde kokkerde in de kombuis. Tegen etenstijd bracht de neger-kok een pan voor de dag, waaruit de stokers gulzig aten en de Mexicanen ook hun portie namen, maar die de Hollanders met afgrijzen vervulde. Aan dat ratjetoe van gebakken uien, zwarte bonen, knoflook en olijfolie zetten zij geen mond. En Dirk ging naar de kombuis om zelf een maal eten te bereiden. Hij was ontzet toen hij het hokje binnenstapte. Tijdens de oversteek had hij het kokswerk gedaan, en was het er pront en rein geweest. De neger had er in een paar uur tijds een zwijnenstal van gemaakt. Nadat Dirk voor de Hollanders gekookt had en zij gegeten hadden, liet hij de kok de kombuis opruimen; de man deed het gedwee. Dirk zei hem vervolgens, hoe hij wenste dat er werd gekookt en de neger knikte:

Ja, massa. Doch het hielp geen zier. Het volgende maal was precies gelijk aan het vorige en in de kombuis was de rommel nog veel groter.
En toen had Dirk geen tijd om het zelf te doen, want ze lagen op de put te zuigen en de schipper en hij hadden de handen vol, behalve met hun eigen werk, om de Mexicanen wegwijs te maken in het bedienen van de lieren, het uitslaan van de keggen bij het klappen, het sluiten van de kleppen, het ankeren en anker hieuwen telkens als de hopper zijn ruim weer volgezogen had. Omdat zij rammelden van honger, schepten zij zich op uit de pan met smurrie, die de neger ditmaal had gekookt, maar ze kokhalsden reeds bij de eerste hap en aten nog geen half bord leeg. 's Avonds, hun werktijd was door de maat van de tropendag beperkt van zes tot zes, kookte Dirk voortaan een eigen potje.
Behalve over de kok waren de Hollanders over hun personeel niet slecht te spreken. De Mexicanen hadden weliswaar soms plotseling een heftige onderlinge ruzie en de eerste keer dacht Dirk dat dit op moord en doodslag zou uitlopen, maar het was veel geschreeuw en weinig wol, en als zij goed nagereden werden, hetgeen geschiedde, deden zij hun werk behoorlijk. De Costa Rica haalde zes tot acht ladingen op een dag en bracht die drie kilometer weg. Dat was een zeer behoorlijke prestatie in een dag van twaalf uur.
En 's avonds rustte men. Dat was ook nodig. Het werken in de hitte van de tropen was vermoeiender dan in Europa. Als bij zonsondergang Pruim de bel liet luiden ten teken dat het werk gedaan was, waren allen aan het eind van hun Latijn, en weldra had Dirk geen fut meer om dan nog eens aan het kokkeren te gaan. Hij, Pruim en Willem Brand, de machinist, probeerden weer de smurrie, die de neger had gebrouwen. Het ging met lange tanden, maar hun bord kwam leeg en voortaan aten ze zijn kooksel.
Bij maan- of sterrenlicht zat men op het dek. Er liep een gouden weg over het water naar de maan. Achter hen lagen de baggermolens, zwarte kolossen op het glinsterende water. En in de verte was het moeras, hetwelk zij dagelijks dichter naderden en waar zij straks een waterweg doorheen zouden moeten boren naar het hoge, vaste land daarachter, waar thans de vuren flakkerden in het kamp der mannen, die in het droge werkten aan het kanaal. De negers zongen melancholieke liederen, soms met elkaar, somtijds in zang en tegenzang met hun makkers op de baggermolens. De Mexicanen zongen cowboy-liedjes. „Nu moesten wij ook zingen gaan," zei Dirk. Maar daar kwamen ze niet toe. Wat zouden zij zingen? In de Biesbosch zong men Vrijdagsavonds psalmen, maar hier deed je dat niet. Ze rookten een pijp en ze dronken een glas en Dirk schreef brieven naar twee adressen in Sliedrecht, maar Liesje kreeg de langste. En ze gingen vroeg naar bed.
Staag werkten ze door. De baggermolens voorop in het veen; de hopper daarachter om een diepere sleuf te graven in het zand dat door de baggermolens blootgelegd was. Zo draaiden ze van Maandag tot Zaterdag. Dan

bracht een sleepboot het inlands personeel naar Colon. De eerste Zondag waren de Hollanders ook meegegaan. Na zes dagen lucht en water met op de achtergrond een groen moeras gezien te hebben, verlangden die ook naar wat variatie. Maar het passagieren in Colon beviel hun slecht. Behalve een paar wapen- en victaliewinkels, waren er enkel kroegen en bordelen, en op Sliedrecht mochten sommigen al zeggen, dat de buitenafwerkers onverschillige knapen geworden waren, die zich bekommerden om God noch Zijn gebod, dit leven trok hen niet. Ze gingen spoedig naar de sleepboot terug en zaten daar in de schaduw onder een zonnetent. En ze waren blij toen ze 's Maandagsmorgens weer op hun schepen waren.
De volgende Zondag bleven zij aan boord, terwijl al het vreemde volk met de sleepboot naar Colon was. Nu waren ze als Hollanders onder elkaar. Pruim, Brand en Dirk begonnen hun hut een grote beurt te geven. Het kooigoed ging naar dek en ze namen alles uit met zeep. Toen kookten ze een Hollands maal en aten dat in het brandschone verblijf. En daarna voeren ze met de jol naar de Panama, waar ook de Hollanders van de Colon kwamen en de mensen van de sleepboten. Ze dronken er koffie en rookten een pijp en de praat kwam over thuis, over vrouw en kinderen en over de meisjes van de dijk. De sterren stonden al heel lang aan de hemel, toen de drie van de Costa Rica weer in de jol naar hun eigen schip roeiden.
„Dit was een goeie Zondag," zei Dirk toen, „net zo goed als thuis."
„Nou," dong Pruim af, „als thuis? Daar gaan we tweemaal naar de kerk. Hier houden we de sabbat slecht."
„O, de Lieve Heer vergeeft veel aan zulke zwervers over Zijn aardbodem als wij," lachte Dirk.
„Als jij vergeving hebben wilt, zul je toch op je knieën moeten, jonkje," zei Willem Brand, die voor het eerst in het buitenland was.
„Op m'n knieën? Daar heb ik de hele morgen op gelegen bij het dweilen van de vloer. Ze doen nòg zeer."
„Niet spotten, Dirk!" zei Pruim daarop.
Het was lang mooi weer: droog en zonnig met altijd een licht briesje uit zee, dat de hitte, die uit een koperen hemel stortte, zodat benedendeks alleen de negers het harden konden, aan dek steeds draaglijk maakte. En Dirk was bijna dag en nacht aan dek. De negerkok bracht iedere avond zijn bultzak op de brug en hij sliep onder de sterren. Zo vast was het weer, dat Dirk eens aan een van de Mexicanen vroeg, of het nooit regende in Panama. „Wacht maar," zei die, „tot over veertien dagen."
Het kwam prompt uit. Na veertien dagen werd de lucht bewolkt en later grauw. De zon verdween en de thermometer vertoonde neiging om te zakken, maar voor het gevoel was het heter dan het ooit geweest was. Het briesje uit zee was weg. Een klamme warmte kwam aangewaaid uit het moeras. En daarna kwam de regen. Het spoelde, stortte, stroomde. Je kon niet slechts rondom het schip, maar ook aan dek ternauwernood iets onderscheiden, zo wit was alles van de regen. Het was of zee en wolken één

geworden waren. De pompen moesten stoppen, want men kon aan dek niet werken, men kon zelfs amper ademhalen van de regen. De mannen zaten bij elkaar in het volksverblijf, waar het donker was op het midden van de dag, en zeer benauwd, omdat de hitte van de laatste dagen er nog hing en de natte kleren van de mannen stoomden.
Na enkele uren was de regen over; de wolken braken; een helle zon stak fel. De afkoeling, die de regen had gebracht, was in een ogenblik weer weg. Het moeras, tot waar de werkschepen thans dicht genaderd waren, stoomde als een immense ketel en met die stoom stegen ook groene wolken op, die naar de schepen zweefden en daarop neerdaalden. Het waren muggen, milliarden muggen, die alles overdekten: de boorden en de dekken, de brug, de mast, en die door alles heen naar binnen kropen, in stuurkast en kombuis, in volksverblijf en hutten, over alles een groene laag uitspreidend, die een kleverige, vieze brij werd, als men ze trachtte te verwijderen.
Dit was de voorbode van ergere verschrikkingen. De volgende morgen regende het even lang en zwaar, en daarop volgden weer broeihitte, zonneschijn, en groene wolken uit het stomende moeras. Het ging zo dag aan dag, en nevens de muggen verschenen rupsen, pissebedden, duizendpoten. Ze kwamen in alle hoeken en gaten van het schip bij duizenden, doch het overvloedigst in de kombuis, waar het vlees bedekt was met een groene laag van muggen, de rijst doorkropen werd van ongedierte en de uien opgevreten werden door de rupsen. Wat kostje de negerkok uit deze rommel brouwde, wist niemand, doch de honger dwong tot eten, hoe ieder ook van het voedsel gruwde.
Ook 's nachts vond men geen rust, ondanks de klamboe en ofschoon vóór het te kooi gaan er ijverig vliegenjacht gehouden werd. Altijd bleven er nog muggen over, of vonden ze een gaatje in het net, en er steeg ook een vieze geur op uit het schimmelende beddegoed.
Op de Zaterdag van deze regenweek gingen de Hollanders met de inheemsen mee naar Colon, omdat zij het niet langer konden harden in de groene hel. Doch het stadje leed al evenzeer onder de regentijd. Iedere straat was een modderbeek geworden en het water klokte vele huizen binnen. De kroegen zaten nog meer stikvol dan tevoren en ook de Hollanders waren gedwongen in een kroeg onderdak te zoeken tegen de plasregens, waardoor ze overvallen werden. De drie van de Costa Rica vonden ergens een plaatsje in een hoek bij een open raam, waar het wel nat was, omdat de gutsende regen naar binnen spatte, maar waar althans wat frisse lucht naar binnen kwam, want binnen was het tot stikkens toe benauwd van drank- en zweetlucht, uitgewasemd door dronken Mexicanen.
Plotseling waren zij betrokken in een ruzie om een meid, die volgens het beneveld oordeel van de dronkenlappen bij het bedienen door de Hollanders te vriendelijk was behandeld. De messen gingen uit de schee en het scheen of het drietal aanstonds het onderspit moest delven. Doch in hun verregaande staat van dronkenschap gingen de Mexicanen elkaar te lijf. Er was

gebrul, gegil, gerochel. Er klonk een schot, onmiddellijk gevolgd door wild geknetter van pistolen. De hel was losgebarsten in de kroeg.
„Kom mee," zei Pruim tot de beide anderen. Ze sprongen het raam uit, niet malend om de plasregen noch om de bandjirs in de straten. En de dronken Mexicanen zagen niet eens dat hun vijanden verdwenen waren. Zij waadden naar de haven en kropen in het vooronder van de sleepboot, waar de mannen van de Panama reeds zaten, en even later die van de Colon hun heil ook zochten. Zij zaten als haringen in een ton; hun natte kleren dampten; het werd tot stikkens toe benauwd in het voorondertje, maar het was er toch altijd beter dan in een kroeg vol dronken volk, dat zijn pistolen leegschoot. Ieder beklaagde het ogenblik dat hij zijn schip verlaten had, want zelfs de eenzaamheid bij het moeras vol muggen was te verkiezen boven dit.
De regentijd hield aan. Het was dag aan dag werken in natte kleren en in een neerdrukkende atmosfeer, zonder dat men goed eten en voldoende rust kreeg. Want alles in het schip beschimmelde en verrotte; het voedsel was bedorven; de kooien leefden van het ongedierte. Koos Pruim kreeg lelijk last van rheumatiek en kreunde soms van pijn in de gewrichten, Willem Brand leed aan de derdedaagse koorts, Dirk had vaak kramp in het lijf door darmstoornissen. Dan had hij grote moeite met zijn werk en kroop zodra het af was in zijn kooi, maar slapen kon hij niet vanwege het zoemen en steken der muskieten, en door het gekriebel en de beten van de vlooien.

De regentijd ging eindelijk voorbij. De zon scheen niet meer vals, maar helder; de frisse zeewind kwam terug; de muggenplaag verdween. Na een geduchte schoonmaakbeurt was men het ongedierte kwijt. Pruim had geen jicht meer, Brand geen koortsen en Dirk geen kramp meer in zijn buik. Het werk, dat niet was opgeschoten tijdens het slechte weer, kreeg nu weer vaart. Er mocht dan geen vertier zijn aan de wal, er was vertier in het werk. Ze schoten prachtig op. De baggermolens drongen diep in het moeras; de hopper zat hun dicht op de hielen. Een brede en diepe geul groeven zij in deze groene wereld, die aan de Biesbosch denken deed, maar vele malen groter was en eenzamer.
Op een avond, toen hij alleen aan dek van de hopper was, beklemde Dirk de eenzaamheid. Zelfs het gefluister van het riet was in de verstilde nacht verstomd, en alleen een in zijn slaap gestoorde vogel liet af en toe een schrille roep horen. In de verte zag hij tegen een hemel, violet in het licht der maan, de toppen en het geweldige massief der bergen. Hoe nietig waren in vergelijking tot het Culebra-gebergte zij en hun schepen. Niet meer dan vliegjes bij een olifant. En wat hadden zij zich onderwonden te ondernemen. Een baan te breken door die bergen van oceaan tot oceaan.
Zij deden dit niet alleen. Duizenden mannen werkten aan de wal. Bij helder weer kon je hun tenten zien en de rook, die opsteeg van hun vuren;

bij avond hoorde je soms het gerommel der ontploffingen, die zij teweegbrachten voor het splijten van de rotsen. Maar in dat wijde land waren die arbeiders niet meer dan een troep mieren, zoals hun baggerschepen kleine mollen waren in het eindeloos moeras. Zij waren een wanhopig werk begonnen. Mensen vergrepen zich aan de natuur, en straks zou de natuur zich wreken.... Zie, welk een vreemde figuur was thans die bergtop in het licht der maan. Een mensenhoofd, opzij gezien. Een strakke kop. Bij het verder schrijden van de maan vertrok dat gelaat tot een grijns, een trotse spotlach. En wat was er in het moeras? Wat kwam daar aangegleden over het groene riet in een lang grijs kleed?....

Dirk's adem stokte; zijn bloed trok weg tot uit zijn lippen; zijn handen klemden zich krampachtig om het ijzer van de reling. Huiverend staarde hij naar de verschijning.

Een witte nevel loste zich op in het niet. Het zuchtje wind, dat het riet deed ritselen, was weg. De bergpiek was, doordat de stand der maan een weinig was gewijzigd, weer een gewone steenklomp. Dirk lachte om zijn angst en schudde alle troebele gedachten van zich af. Een grienduil was niet bang voor riet en biezen; een man uit Sliedrecht zag zelfs niet tegen bergen op. Van de Nieuwe Waterweg was ook door iedereen gezegd: onmogelijk, en hij was toch tot stand gekomen. Zo zou ook het Panamakanaal er komen. Zijn brieven aan Lies, gedurende de regenweken tegen heug en meug in een krampachtig opgewekte toon geschreven, werden thans vrolijk en vol goede moed.

Doch weldra waren de regens er weer en de groene wolken van muskieten en myriaden van pissebedden, kakkerlakken, rupsen, slakken. En ook de ziekten kwamen weer terug. Koos Pruim kon zijn kooi niet uitkomen vanwege de rheumatiek, Willem Brand lag met hoge koortsen, Dirk was zo slap als een vaatdoek tengevolge van dysenterie. Een paar weken werd nog doorgewerkt, zo goed en kwaad als het ging met het wrakke volk en tussen de plensbuien door. Doch na een Zondagse beurt kwamen de Mexicanen niet terug. De sleepbootkapitein wist niet of ze ziek in Colon gebleven waren dan wel gedrost. Toen moest de zuiger worden stilgelegd. De negerstokers kregen opdracht het schip te onderhouden, maar de Hollanders konden niet nagaan of dat wel gebeurde. Niet een van drieën kwam de kooi meer uit. De negerkok moest hen verzorgen. De man was viezer dan ooit, maar hij wist wat zieken toekwam. Aan Dirk, die in zijn kooi te krimpen lag van buikkramp, gaf hij rijstwater, al was het dan in een allersmerigst kommetje, en Willem Brand liet hij kinine slikken. Alleen voor de rheumatiek van schipper Pruim wist Jim geen medicijn.

Toen Dirk weer een veertje weg kon blazen, klom hij zijn kooi uit en naar het dek. Hij schrok er van zoals het schip er uitzag. In iedere hoek lag vuil, vaak etensresten, waar de wormen uitkropen. En het hele schip was overdekt met roest. De stokers lagen op de plecht te luieren. Zij hadden al de tijd, waarin de blanken ziek te kooi gelegen hadden, geen

slag gedaan en de tropenregens hadden het schip hard aangetast. Hij schold de kerels uit en zette hen aan het werk, doch dit putte hem zo uit dat hij op z'n benen stond te trillen en haastig moest maken weer te kooi te komen. Toen hij lag, hijgde hij en sloeg zijn hart, het duurde lang eer hij in staat was zich op te heffen.

De Panama en de Colon lagen evenzeer stil als de Costa Rica. Ook daar waren de Nederlanders ziek en was het grootste deel van het inlands personeel verdwenen. En van de wal kwam niemand; de sleepboten bleven weg. De hopper en de baggermolens lagen verlaten in het onafzienbare moeras, als waren het verlamde monsters, die de strijd tegen de natuur verloren hadden. Wanneer de regen niet ruiste, heerste er een diepe stilte om de hopper, een stilte als van de dood, die nog beklemmender werd, wanneer een vogel krijste in het moeras. Dirk dacht soms: wij konden hier begraven zijn.

Die klamme stilte werd verbroken op een nacht, nadat het een gehele dag verschrikkelijk geregend had. Er klonk gerommel, eerst zwak, weldra zwaarder en daarna oorverdovend. Het was of een heftig onweer niet in de lucht doch op de aarde woedde, alsof er op de vaste wal aan de andere zijde van het moeras een veldslag aan de gang was met duizenden kanonnen.

Willem Brand schrok wakker uit een koortsige slaap en keek met helglanzende, verwilderde ogen om zich heen. De schipper wilde opvliegen, maar viel kreunend van pijn in zijn kooi terug. Dirk vroeg angstig wat het toch kon zijn, maar niemand wist het. De negerkok kwam in doodsangst bij de blanken: „Massa's, de wereld vergaat."

Het lawaai werd al ontzettender. Er kwam beroering in het water. Het schip rukte aan zijn ankers. Dirk hees zich op om door de patrijspoort te zien, of hij iets kon ontdekken, doch het was zwarte duisternis. Uitgeput en klappertandend liet hij zich weer vallen in zijn kooi. Hij geloofde dat de negerkok gelijk had: dit was het grote oordeel.

Willem Brand bad overluid: „O God, ik sta doemschuldig voor Uw rechterstoel; vergeef mij al mijn zonden alleen om Jezus' wil...." En Dirk bad mee met stijf gevouwen handen en prevelende lippen: „O God, bewijs genade als Gij mij roept voor Uw gericht...."

Het rumoer verminderde. Het water kwam tot rust. Daar werd een grote stilte. En achter het glas van de patrijspoort ontdekte Dirk een ster. Het was dus niet de Oordeelsdag!

Toen het eerste licht achter de patrijspoorten grauwde, kwam Jim in het logies, kuchelend en hoestend, met de hand aan de keel. „Mist, massa's, dikke mist! Kan niet zien, niet ademhalen. Ogen pijn en keel pijn, o, o.... uche.... uche.... Jim dood.... allen dood...."

Het raadsel werd groter. Willem Brand lag te klappertanden in zijn kooi van koorts en angst tegelijk. Koos Pruim probeerde Jim te doen bedaren.

Dirk zat rechtop in zijn kooi en keek in ontzetting naar de neger. Gister had hij nog een zwarte kroeskop, nu was hij grijs. En wat was er met zijn voeten? Die lieten lichte afdrukken achter op de vloer. „Jim, wat heb je aan je voeten?"

De neger keek omlaag. Hij zag de vlekken op de vloer. Zijn benen, handen, armen waren grijs getint. Al erger werd zijn angst. „Geesten mij aangeraakt. Geesten van de berg. Geesten van moeras. Jim dood.... o.... o.... allen dood.... uche, uche."

Dirk rilde. Hij was niet bijgelovig. Aan de geesten en spoken van de Biesbosch, waarover oude hakkers vaak geheimzinnige verhalen vertelden, had hij nooit geloofd. Maar hier, het wild en wonderlijk rumoer in het holst van de nacht; die mist, die Jim de keel bijna had toegesnoerd; dat grijze haar, die vreemde voetafdruk. Was het onmogelijk dat de geesten van het moeras en van de berg aanvielen op de vermetelen, die hen trotseren wilden? Dirk wilde het bed uit en naar boven, om met eigen ogen te zien. De neger, nog kuchelend, hield hem terug: „Massa ziek.... massa dood gaat in dikke mist.... uche, uche...." Dirk stoorde er zich niet aan. Hij stak zijn benen uit de kooi. Toen verbood Pruim hem kortweg op te staan en daarop bleef hij liggen.

De zon bleef die voormiddag onzichtbaar, ofschoon het niet regende. Tegen de middag scheen zwak en vaal door een dicht mistgordijn een oranje-gele schijf, als was het een planeet die bij een andere wereld hoorde. Toen hield Dirk het in zijn kooi niet langer uit. Hij wilde weten wat dit vreemde was. Hij klom, hoe zwak hij was, het trapje op.

Het hele schip zat onder een laag poeder. En niet alleen de Costa Rica, ook de baggermolens, die verderop lagen, waren grijs, ook het moeras. Gister was dat een groene zee van wuivend riet. Nu was alles als versteend. Geen vogel wiekte er over. Geen wolken van insecten zweefden er meer boven.

Dirk haalde moeilijk adem; zijn keel was dik. Greep hem de angst zo aan, of deed dit de vreemde mist, die nog altijd niet geheel verdwenen was? Was dit dezelfde wereld nog van gisteren? Die fletse, oranje-rode schijf, was dat de zon? En dit versteend moeras, was dat de Limonbaai? Het was een graf van grijze zandsteen. En wat zweefde er boven dit graf?

In de lichte mist zag Dirk een gedaante in een zwarte, rafelige mantel, een schonkig hoofd met holle, zwarte ogen; knokige klauwen, die een zeis vasthielden. Hij werd duizelig en kon niet langer staan. Om niet te vallen moest hij de reling grijpen. Hij wilde roepen, maar zijn keel werd toegenepen. Het spook naderde. Het klamme zweet brak hem aan alle kanten uit. Vluchten moest hij, maar hij kon niet. Hij deed enkele wankelende schreden in de richting van de trap, maar viel. Vaag voelde hij dat hij gegrepen werd, gedragen en te kooi gelegd.

De volgende dag straalde de zon aan een helder-blauwe lucht. Schipper Pruim ontdekte dat hij, zij het met moeite, zich bewegen kon. Dirk voelde zich ook beter dan gisteren. Zij kwamen uit de kooi en klommen naar het

dek, en nu zagen zij dat het grijs, waarmee hun schip was overdekt, een poeder was, dat zich gemakkelijk liet wegvegen, steenstof dacht Pruim. De mist was weg. Er was scherp zicht naar alle kanten. Zij zagen het vaste land, de bergen. Uit die richting was gisternacht het vreemd rumoer gehoord. Thans lag het land er als tevoren. De bergen staken hun toppen even fier omhoog.

Had Dirk gedacht aan de Oordeelsdag, aan dood en graf en aan demonen, die het op hen muntten? Het water glansde en schitterde in het heldere zonlicht en het berglandschap voor zijn ogen ademde een serene rust. Een nachtmerrie had hem geplaagd. Zijn angst was weg. De regentijd was blijkbaar over. Zij konden weer aan het werk. De aanval op de landengte van Panama kon worden voortgezet.

Pruim wilde ook aan het werk. Het brandde hem in dat de pomp zo lang had stilgestaan. De machinist lag echter met koorts te kooi; hijzelf kon nog niet uit de weg vanwege zijn rheumatiek. Er waren slechts twee negers, die wel stoken konden, maar met het dekwerk waren zij onbekend. Dirk was nog dodelijk zwak. Inplaats van werken moest hij rusten. Jim bracht zijn bultzak op de plecht, opdat hij in de frisse lucht kon liggen. Die dag kwam er van werken niets.

De volgende dag draaiden ze een paar uur. Het was een lust de machine weer te horen stampen en het water te zien bruisen over het gangboord. Dit was het begin van de nieuwe aanval op de landengte van Panama.

Des middags stonden de machines stil, omdat de zwakke bemanning aan het einde van haar krachten was. Dirk rustte weer op zijn bultzak op de plecht. Hij staarde naar het land, dat duidelijk zichtbaar was in de heldere zonneschijn. En toen werd hij getroffen door wat vreemds. Het was aan wal zo stil. Van menselijk leven was geen spoor te ontdekken. Geen zandtrein reed de helling af; er stampte nergens een machine; geen rookpluim steeg omhoog, hoewel die vroeger talrijk waren. Hij maakte er Pruim attent op. Die dacht dat het dezelfde oorzaak hebben zou, als waarom de hopper vandaag voor het eerst en dan nog slechts een paar uur had gewerkt: ziek volk. Het zou wel spoedig beter worden, nu de regentijd voorbij was. En toen sprak Dirk niet uit, wat hij van binnen dacht, maar staarde opnieuw naar het stille, lege land, zich afvragend of hij zich verbeeldde dat dit er anders uitzag dan tevoren.

Die middag liet de molenbaas van de Colon zich door een neger naar de Costa Rica roeien. Als een geest zag hij er uit en hij klappertandde van de koorts. „Je bent weer begonnen, hè," zei hij tot Pruim. „Ik doe het niet. Wij moeten hier vandaan."

„Wou je het opgeven?" vroeg Pruim met iets grimmigs in zijn stem.

„Ik vecht niet tegen Satan."

Pruim lachte schamper. „Hebben de negers jou het hoofd op hol gebracht?" Maar op de vraag, hoe hij kon werken met ziek volk, wist Pruim geen antwoord. Zijn pompen van vanmorgen had ook weinig uitgehaald. Het ruim

had hij volgekregen, maar hij had niet eens geklapt, omdat zijn ziek volk niet meer kon. Hij ging in op een voorstel van de molenbaas om met de schepen naar Colon te gaan en daar te vragen wat zij moesten.
De volgende morgen zat Willem Brand met een kussen in de rug op een stoel in de machinekamer een neger te commanderen, die telkens een verkeerde handle greep. Toen er eindelijk stoom was, leidde Dirk het hieuwen van de ankers. De roest wolkte als een rode rook uit het kluisgat en het duurde lang, eer de diep weggezonken ankers boven water waren. Het was middag, eer de hopper voer.
Dirk zat aan het roer, omdat hij niet kon staan. Hij keek achterom. Daar lagen de bergen van Panama. Een zeerte kwam er in zijn keel. Hij kuchte en kon moeilijk slikken; hij huiverde. Ze voeren door het vergrijsd, versteend moeras; zij kropen uit hun graf. Daar moest hij blij om zijn. Och, het was geen graf, er waren geen demonen en er was geen oordeelsdag geweest. Dat nachtelijk lawaai was veroorzaakt door een aardverschuiving, die in bergland veel voorkwamen, en er was steenstof op het moeras gewaaid en op de schepen. De Costa Rica was schoongeveegd en in het moeras kwam het groene riet reeds door de stoflaag heen. Zij hoefden hier niet weg. Dat ze gingen was omdat de andere schippers bang geworden waren, bang voor de bergen....
Een wesp zoemde Dirk om de oren; hij sloeg hem weg.... Zoals hij die wesp wegsloeg, hadden de Panamese bergen de mensen van zich afgeschud, die de bergen bestormden om ze te overwinnen. En zij, lafaards, hadden zich laten verjagen....
Dirk stond van zijn stoel op en stuurde bij. Weg met die mijmeringen. Die sproten voort uit zijn verbeelding, verhit door ziekte, en verward door zwakte en door de eenzaamheid van het moeras in trieste regenweken. Dit was geen vlucht, zomin als het moeras een graf was. Zij voeren naar Colon om het schip te repareren, zelf te herstellen en fris volk te halen. En daarna gingen zij weer met volle kracht aan het werk.

Colon was één brok ellende. De kroegbazen schreeuwden bij de Franse agent om geld, dat zij te vorderen hadden van Mexicanen, die zij nooit meer zouden zien. Creoolsen jammerden, omdat zij zonder mannen moesten slapen. De negerinnen klaagden en huilden voor haar hutten, omdat zij weduwen geworden waren. De aardverschuiving, die de mannen op de schepen had verschrikt, en steenstof had doen dalen over het moeras, had het arbeiderskamp aan de baai van Limon weggevaagd. Uitgezonden reddingsploegen hadden geen spoor gevonden, noch van het kamp, noch van de mannen, die het bewoonden. Van het werk door vele honderden in lange maanden aan de doorgraving van Panama verricht, was ook niets meer ontdekt. Het was of een geweldige hand een rimpel, door mensen in de bergwand aangebracht, had gladgestreken, en in datzelfde achteloze gebaar de wriemelende mieren, die zich verbeeldden, dat zij bergen konden overwinnen, had gedood.

Een volle week lag al het Nederlandse baggermaterieel in de haven van Colon. De Hollanders, snel weer hersteld nadat de regentijd geweken was, schraapten, bikten, zwabberden en teerden. De Franse agent zocht naar nieuw dekpersoneel, maar hij had er moeite mee, want de Mexicanen waren bang geworden voor de berg en ook voor het moeras. Zij zeiden dat de bergduivels en moerasgeesten de doorbraak van Panama niet wilden. De Fransman lachte om dat bijgeloof en ging negers werven, van wie er een verse scheepslading was aangekomen. Of het Hollands personeel bereid was naar het moeras terug te keren, kwam niet ter sprake. Dat was een uitgemaakte zaak: Een Sliedrechter ging, waarheen het kantoor hem stuurde.
De negers werden gemonsterd; de ketels opgestookt; de schepen zouden uitgaan om te baggeren en te zuigen daar waar zij er mee waren opgehouden. Toen verscheen, als uit de lucht gevallen, een zoon van Koen Baan in Colon, die aan de Hollanders de boodschap bracht: „Naar huis met al het materieel."
Koos Pruim tikte aan zijn petje: „Waar het kantoor me stuurt, daar zal ik me heen begeven." De anderen hoorden de order zwijgend aan. Dirk Punt alleen vroeg: „Is de baas nou ook al bang geworden?"
„Jan Baan bang?" lachte de uitvoerder. „Voor spoken soms? Dat moest jij beter weten, Kwiek. Nee, er is wat aan de knikker met die Franse maatschappij. Ze moet op springen staan, en je begrijpt, ons kantoor stapt er liever uit, voordat het misschien mee zou springen."
„O, dat verandert," zei Dirk Punt. En de anderen knikten. Aan een failliete boedel vast te zitten, dat was niets gedaan.

Inplaats van naar het moeras voeren zij naar het vaderland. Dirk keek, toen het schip de steven naar het Oosten richtte, achterom. De bergen van Panama staken hun spitse toppen naar de blauwe lucht. Die ene piek, leek dat niet het gelaat, vertrokken tot een grijns, dat hij eens had gezien? Spotte de berg nog met de belagers, die hij van zich afgeslingerd had? Hoonde hij hen om hun vlucht? Dirk schudde zijn schouders. Wat voor muizenissen spookten door zijn hoofd. Negers en Mexicanen waren bijgelovig. Hij niet! Hij was een zoon van het koele Noorden, een kind van nuchter Nederland. Het moeras was riet en water, een oord van vogels en insecten, anders niet. De berg was een dood ding. Zij gingen terug omdat die Franse maatschappij geen geld had om een tegenslag te overwinnen, niet ergens anders om.
Koos Pruim kwam bij Dirk staan. „Naar huis," zei hij en hij wreef vergenoegd zijn handen. „Mijn oudje zal opzien en mijn kinderen ook. Een paar jaar eerder thuis dan de rekening. Dat is toch mooi, Dirk."

https://achterderug.nl

Dirk knikte zwijgend en nadenkend.
„'t Is dat het kantoor je stuurt," ging Pruim voort, „je gaat, wanneer je baas het zegt. Maar anders, ik nooit weer naar het buitenland. Altijd van huis, dat is een hondenleven."
Zo had de schipper vaak gesproken, ook toen ze in Spanje waren. Dirk had dat nooit beaamd. Hij was het toen volstrekt niet met zijn schipper eens geweest. Spanje, een land van lichte wijn, van bloemen, sinaasappels en citroenen, een land vol blijde, kinderlijke mensen, zingend en dansend, waar heeroom schipper Pruim zelfs met de benen van de grond gekregen had, het was een vreugde om in zo'n land te zijn.
Maar Panama.... nu Dirk weer op een schoon schip stond, waar hij goed toebereid eten at uit helder vaatwerk, walgde hij bij de herinnering aan de smurrie van Jim en aan het vuil en de stank, waarin hij ziek gelegen had. Vol afgrijzen dacht hij terug aan de groene hel vol kakkerlakken, rupsen en muskieten; aan de nacht vol van het schrikaanjagende rumoer; aan de morgen van de mist, die in de keel beet; en aan de dood, die hij had zien zweven boven een versteend moeras. Hij keek nog eens achterom. Nu was de bergtop kennelijk een mensenhoofd, een schaterende kop. 't Was Dirk of hij de hoonlach hoorde, boven het stampen der machines en het ruisen van de boeggolf uit.
„Je hebt gelijk, schipper," gaf hij een laat antwoord aan Pruim. „Het is niks gedaan in het buitenland."
In zijn verbeelding maakte hij de sprong van de Limonbaai naar de kade van het haventje in Sliedrecht. Daar had Lies gestaan, toen zij vertrokken. Dapper was ze geweest; ze wilde hem de herinnering laten van een blij gezicht. Maar hij had gemerkt hoe haar oogleden knipperden en haar mond krampachtig trok. Straks, als hij thuisvoer, zou ze daar weer staan, niet vechtend tegen haar verdriet, maar volmaakt gelukkig. Hij zou haar in de armen vliegen en haar kussen op haar frisse wangen en haar rode mond. En hij zou blijven bij zijn meisje, bij zijn vrouw.
„Jan Baan kan mij nog meer vertellen," zei hij hardop tot zichzelf. „Ik blijf voortaan in Holland."

XVI

THUIS BEST?

Lies was ontdaan, toen zij van Dirk het verhaal vernam van de groene hel van Panama. „Ik laat je nooit weer gaan," zei zij.
„Dat hoeft ook niet," antwoordde Dirk daarop en hij herhaalde wat hij op de thuisreis had gezegd: „Jan Baan kan me nog meer vertellen; ik blijf voortaan in Holland." Dat maakte haar gelukkig.
Een paar weken daarna, hij deed wat reparatiesjouwtjes op de Costa Rica, kwam Jan Baan op hem toe: „Dirk Kwiek, ik had gedacht, jij moest na Zondag maar naar Kopenhagen gaan." Hij wachtte niet eens antwoord af en begon over wat anders te praten.
Doch Dirk zei: „Baas, neemt u daar alstublieft een ander voor; ik heb mijn portie van het buitenaf-werk wel gehad, zou ik zeggen."
Er kwam een lichte frons in het voorhoofd van Jan Baan. Naderhand wist Dirk niet recht wat die frons betekend had. Of het verwondering was dat een knecht zich niet onmiddellijk voegde naar zijn opdracht, of dat hij zich verbaasde dat Dirk Kwiek bezwaar had buitenaf te gaan.
Baan zei niets. Een ander ging naar Kopenhagen.
In het begin was Dirk bang dat zijn weigering om naar het buitenland te gaan hem duur te staan zou komen, doch dit viel mee. Hij werd op een hopper op de Waterweg gezet, waar altijd werk was. Want weliswaar had de voorspelling van Caland, dat Rijn, Maas en Noordzee de Waterweg zeer goed op diepte zouden houden, zich prompt bewaarheid, maar in een paar dode hoeken moesten de Sliedrechters de stroom toch steeds een handje helpen. Naderhand maakte Baan hem van tweede zuigbaas schipper op de Maasmond VI en toen hij zou gaan trouwen en graag een eigen huisje wou betrekken, verschafte de baas hem een royale hypotheek.
In het eerste jaar van hun trouwen schonk Lies hem een zoon en in het derde jaar een dochter.
Een mooi leven, vond Lies dat zij hadden. Achteraf was ze dankbaar dat Dirk bekaaid teruggekomen was uit Panama, nu de ellende daar hem had genezen van zijn zwerfzucht. Hij kwam thans elke vierde Zondag met de beurt. Haar zuster, met een melkboer getrouwd en in de stad van Dordrecht wonend, beklaagde haar wel eens, omdat ze haar man slechts eens per maand thuis had, maar dat was malligheid. Zoals die zuster het had, zou Lies het niet eens willen. Het was nu feest bij iedere thuiskomst, maar alle dagen kon het geen feest zijn en elke week niet eens. Het was zó mooi.
Voor Dirk was het komen met de beurt geen kleiner feest dan voor zijn vrouw. Aalderik reed paardje op zijn rug en op zijn knie en Geertje tilde hij hoog boven zijn hoofd, zodat de kleine kraaide van plezier. Hij stoeide, totdat Lies zei dat het uit moest wezen, omdat de kinderen anders hele-

maal van streek zouden raken. En als de kleintjes naar bed waren, hadden zij het samen goed. Op zomeravonden zaten ze in hun tuintje tussen goudsbloemen, of wandelden gearmd op de dijk. In de winter schaarden zij zich om de kachel, die bloosde in haar zwarte hekje. Bij iedere beurt was het, vond Dirk, of je weer pas getrouwd was. Nadat hij vier weken achtereen slechts roestig ijzer en vettig staaldraad in zijn knuisten had gehad, was het heerlijk Lies' fris en mollig lichaam in zijn armen te sluiten. En grif gaf hij haar tijdens een omhelzing toe, dat dit leven verre te verkiezen was boven het zwerven en zwalken, dat hij vóór zijn trouwen had gedaan.

Aan boord was er ook menig gunstig onderscheid met Panama. Inplaats van Jim was hier een kok, die goede scheepskost schafte en het logies en de schippershut uitstekend schoon hield. Inplaats van de Mexicaanse schuinsmarcheerders en luie negers had hij hier Sliedrecht's volk, ijverig en zijn vak zeer wel verstaande, ofschoon de ouderen, die hem van kindsbeen af gekend hadden, zich niet altijd gemakkelijk voegden onder de leiding van hun jonge schipper, die er immers eentje van de Krielkip was. Ze draaiden dagelijks van licht tot donker. Met reparaties, waaraan ze zich in het buitenland bij nacht en ontij en op Zondag het bloed uit de nagels hadden moeten werken, hadden ze hier niets van doen. Daar zorgde de werkplaats aan de wal voor. Zij waren 's Zondags en 's avonds vrij om te doen en laten wat ze wilden en iedere vierde Zaterdag bracht het bootje van Fop Smit hen naar de dijk. Als Dirk op al die dingen lette was hij met zijn bestaan tevreden.

Doch als hij op een wandeling langs de dijk een makker sprak, die hetzij met de beurt, hetzij tussen twee karweien thuis was uit het buitenland, was hij niet zo voldaan. Zijn vrienden praatten over werk in Duitsland, Zweden, Portugal of Spanje alsof het niets was. En in Engeland zaten de jongens van de gouden ploeg ook al. De rollen waren vierkant omgekeerd sinds Engelsen het Noordzeekanaal gegraven hadden. Hollanders baggerden nu Engelse havens en dokken.

Onder zo'n gesprek had Dirk wat te verstouwen. Zijn makkers: Koos Pruim en Willem Brand en nog dozijnen meer, reisden de wereld rond. Zij zaten vandaag in Barcelona en morgen op de Tyne, en kort daarop te Marseille of in Christiania. En hij verkniesde zich als een dooie diender aan de Waterweg.... omdat Lies dat wilde, omdat hij onder de pantoffel van zijn vrouw zat. Thuiskomend van zo'n wandeling was hij soms stil en tegen Lies wel eens onheus of grof. Maar als zij hem met haar grote blauwe ogen dan verwonderd aankeek en vroeg of hij wat had, dan zei hij: „Nee," en hij zoende haar op haar frisse wangen en op haar zachte rode lippen, en in stilte schold hij op zichzelf, omdat hij zijn heerlijk vrouwtje niet genoeg waardeerde. En bij het weggaan 's Maandagsmorgens omhelsde hij haar zo stijf, dat ze geen adem halen kon en fluisterde hij in haar oor: „Over vier weken ben ik fijn weer bij je."

Doch als hij 's avonds na gedaan werk in zijn hut zat te lezen, kwam de

herinnering aan het gesprek met zo'n buitenafwerker weer bij hem boven. Dan liepen zijn ogen nog wel langs de regels van zijn boek, maar hij vatte de zin niet meer. Hij dacht aan een verhaal over een karwei in Engeland, waar ze werkten op water, met een verschil van zes meter tussen eb en vloed, en meer stenen dan zand ophaalden; aan wat hem was verteld over de streken, uitgehaald bij een karwei in Genua, waar de ene opzichter voor een paar borrels en de andere voor een doos sigaren de ogen dicht deed, zodat je veilig je lading kon klappen, zonder dat je ooit een baken had gezien; aan een havenwerk in Petersburg, waar de brijbroeken door Russen, die stomverwonderd stonden over hun prestaties, waren onthaald op wodka met kaviaar. In zulk werk zat muziek. En hier op de Waterweg was het nu feitelijk een dooie boel geworden. Je lag als het stil weer was buiten de pieren te zuigen en als er wat meer zee stond binnen de pieren. Je klapte op zoveel kilometer buitengaats. Je voer terug en liet je zuigbuis zakken. En 's avonds zette je een stipje op je kaart om aan te geven, waar je die dag gezogen had. Dat ging zo week in week uit, jaar in jaar uit. Het was net zo saai als alle dagen bruine bonen. Dan had hij, toen hij als een der eersten van het volk van Baan & Lazonder naar Duinkerken voer en later naar Spanje, zich het leven toch anders voorgesteld. Zoals hij had gezworven in Noord-Frankrijk en in de buurt van San Sebastian, zo had hij gehoopt dat hij door heel veel landen eens zou zwerven. Aan hem zou het beter zijn besteed dan aan Koos Pruim en Willem Brand en de meeste leden van de gouden ploeg. Die werkten, sliepen, aten op hun schepen. Als er een uurtje overschoot op het lange en drukke werken, hokten ze bij elkaar in het volkslogies, meest zwijgend, een enkele maal een kort woord sprekend over het werk of over thuis of over het eeuwig oordeel. Met oogkleppen liepen ze door al die vreemde landen. Daar had je Pruim. Dirk sprak hem, toen hij thuis was na een karwei op de Tiber. Hoe vind je Rome? had Dirk hem gevraagd, maar hij kon er niets op zeggen, want hij was nooit in de stad geweest, ofschoon hij twee jaar onder haar rook had gewerkt. Ah, als hij in Italië was! Hij zou Rome zien en Napels en Florence, en Capri en Sicilië. Nu las hij van die steden en eilanden in boeken....

Waarom eigenlijk? Waarom nam hij genoegen met zo'n dood boek en liet hij zich begraven tussen de blauw bazalten pieren van de Waterweg, terwijl de wereld voor hem open lag? Hij hoefde slechts een kik te geven en hij kon reizen, waarheen hij maar wilde. Als hij tegen Jan Baan zei: „Kan ik niet eens buitenaf?" dan zou die zeggen: „Welzeker, Kwiek!" Maar dan brak hij zijn woord aan Lies. Als Baan hem nu een opdracht gaf! Dan was het niet zijn schuld. Hij hoopte er heimelijk op.

Doch Dirk kreeg geen bevel om naar het buitenland te gaan. Alle andere hopperschippers wel. Dit verbaasde Dirk; het ergerde hem soms een beetje. Dacht Jan Baan misschien dat hij niets anders kon dan dit stomme werk aan de Waterweg?

Eens zei Baan: „Ik had dat niet van jou gedacht, Kwiek, dat jij zo gesteld

zou zijn op een mak steetje aan de Waterweg. Ik had gerekend dat jij wel bij de gouden ploeg zou blijven."
Toen had Dirk op zijn lippen om te zeggen: „Stuur mij maar weg, al is het ook naar het andere eindje van de wereld."
Maar hij zei het niet en Jan Baan maakte een grapje over de verandering, die een man kan ondergaan, wanneer hij een vrouw trouwt, en sprak vervolgens over weer wat anders.
Maar die avond dacht Dirk na over dit gesprek. Was hij veranderd? Over de mislukking in Panama was hij al lang weer heen. Zijn verlangen om de wereld door te zwerven was even groot als vroeger. Dat hij het niet deed lag aan Lies. Zij was de oorzaak dat hij begraven zat hier aan de Waterweg. Een zweem van wrok werd bij hem wakker.
Hij onderdrukte dat gevoel. Hij schaamde er zich over. En toen hij tien dagen later, met de beurt thuiskomend, te Sliedrecht van het bootje stapte, was de wrok schoon weg. Daar was zijn straatje, daar stond zijn huisje, fris in de verf, goudsbloemen in het tuintje en geraniums tussen heldere vitrages achter het raam. Lies stond in de deuropening met Geertje op de arm en Aalderik dribbelde hem tegemoet. Hij zette zijn plunjezak op straat om zijn kleine kerel op te tillen. Hij zoende zijn vrouw en zijn kleine meid tegelijk. En in zijn hart schold hij zichzelf voor een grote dwaas omdat hij had verlangd naar het buitenland te gaan, en daarvoor zó'n vrouw en zùlke kinderen in de steek te laten.
In het vierde jaar na zijn trouwen kwam Jan Baan eens aan boord van de Maasmond VI, zoals dat tamelijk vaak gebeurde; de baas hield er van alles geregeld na te gaan. Hij keek de boel na – op dit schip vluchtig, want hij wist dat bij Dirk Kwiek alles altijd prima in orde was – en begon toen te praten over een karwei in Kiel. „Daar moet een schipper heen. Ik weet, Dirk, je gaat niet graag naar het buitenland, maar ik heb op 't ogenblik geen ander, die geschikt is voor dat werk. Het moet een man zijn, die met een Duitser kan omspringen."
„Ik ken geen Duits," zei Dirk.
„Kun je Harko Bergema verstaan?"
„Onze machinist? Natuurlijk wel."
„Nou, die Duitsers, die jij in Kiel aan boord krijgt, zijn Oostfriezen; ze praten net als Groningers; dat is dus geen bezwaar."
Nu gebeurde, waar Dirk al lang op had gehoopt. Hij kon de wereld in. Hij hoefde er niet om te vragen; hij werd gestuurd, precies zoals hij had gewild. Doch hij pakte het niet met beide handen aan. „Ik.... mijn vrouw....," begon hij stamelend.
Baan luisterde niet naar de hakkelende tegenwerping. „Je tweede zuigbaas is nogal bij de hand, hè? Die moet het dan morgen hier maar redden. Jij kunt naar huis gaan. Maandagmorgen ga je op reis naar Kiel." Hij zei het op de gemoedelijke toon, waarop hij altijd sprak, die echter elke tegenspraak volkomen uitsloot.

Dirk zei: „Jawel, baas," met hetzelfde tikje aan zijn pet en met de eendere gedweeheid, waarmee iedere molenbaas of machinist, dekknecht of stoker, elke opdracht uitvoerde, die Jan Baan gaf, al stuurde hij hem ook naar het andere einde van de wereld.
Lies zette grote ogen op bij Dirk z'n thuiskomst veertien dagen voor zijn beurt. Toen hij vertelde waar hij heen moest, trok haar mond strak. „Dat is geen afspraak," zei ze.
„De baas heeft mij gestuurd," verdedigde hij zich.
Zij sloeg geen acht op dat verweer. Haar wezen bleef gesloten.
„Kiel is zo ver niet," paaide Dirk. „Elk verrel jaar kom ik met de beurt."
„Vier keer in het jaar, dat is genoeg voor mij en voor de kinderen, hè?" viel zij bitter uit. En toen hij daarop zweeg, barstte zij los. „Ik weet allang hoe dit met je gaat. Vandaag naar Duitsland, straks naar Spanje of naar Italië; dan zie ik je één keer in het jaar. En daarop ga je weer naar zo'n ellendig oord, als waar je toen gezeten hebt, en je komt misschien nooit meer terug. Je geeft niks meer om mij en om je kinderen. Je laat je vrouw en kinderen in de steek om dat verrotte werk, waar jij zo gek op bent."
Met een harde slag sloeg ze de kamerdeur dicht en had het in de keuken opeens verschrikkelijk druk.
Dirk bleef verlegen achter. De kinderen keken hem schuw aan. Hij wilde Aalderik aanhalen, maar de jongen trok zich terug; hij hield het blijkbaar met zijn moeder. Het kleintje begon te schreeuwen en hij kon het niet weer stil krijgen, hoe hij ook trachtte het te sussen. Hulpeloos stond hij bij de wieg en op dat ogenblik verwenste hij Kiel en Jan Baan en alle hoppers en baggermolens van de wereld.
„Ga eens wat opzij," zei Lies bits achter hem.
Hij ging opzij en zij nam het kind op. Het was aanstonds stil. Dirk stond er bij of hij er niet bijhoorde.
Nadat de kinderen ter ruste waren, zaten ze stom tegenover elkaar. Geen zeven woorden vielen er die avond, en daarna lagen ze elk in een hoek van het bed met de ruggen naar elkaar.
Toen echter draaide Lies zich om en fluisterde in zijn oor of hij haar wel vergeven wilde, dat zij zo lelijk had gedaan.
Hij draaide zich ook om. „Ben je niet boos op mij?" vroeg hij.
„Och, jongen," zei ze snikkend, en drong dicht tegen hem aan. „Geef me een zoen!"
Hij gaf die; hij kuste haar, waar hij haar kussen kon en zij vroeg om nog meer. En daarna was het tussen hen volkomen goed.
's Maandagsmorgens stapte Dirk de deur uit met een volle plunjezak. Aalderik riep hem met zijn schelle stemmetje na: „Dag, pa!" Geertje, dansend op haar moeders arm, kraaide: „Ta, ta!" Lies wuifde en vroeg: „Schrijf je me gauw?" En hij beloofde: „Elke dag een brief!"
Op de straathoek bleef hij staan voor een laatste groet aan vrouw en

kinderen. Op dat ogenblik had hij spijt dat hij het bevel van Jan Baan zo gedwee gevolgd had en kon hij zich volstrekt niet indenken dat hij ooit verlangd had buitenaf te werken. Drie maanden vrouw en kinderen niet zien was hard.

Op de steiger van Fop Smit, tussen meer dan honderd baggermannen, die allen met de beurt waren geweest, ontmoette Dirk Willem Brand, die als machinist op hetzelfde schip, met hem naar Kiel zou gaan en onder het praten met hem over het werk, dat Brand al kende, keek Dirk reeds anders tegen de reis aan dan bij het afscheid van zijn vrouw. Te Rotterdam vond hij het prettig dat hij niet het afgetreden paadje van zes jaren hoefde te lopen, maar nieuwe wegen op mocht. Tijdens de reis door streken, die hij nooit had gezien, leunde hij genietend uit het raam, en vond dat hij zich thuis nogal had aangesteld.
In Kiel werden zij opgevangen door een hotelknecht, die hun plunjezakken op een kar laadde en hen naar een hotel bracht, waar een goudgegalonneerd portier en zwartgerokte kellners voor hen bogen. De Duitse officieren, met wie het hotel vol zat, keken daarentegen door hun monocles uit de hoogte neer op de twee mannetjes in blauwe truien, die bij het eten alleen een vork gebruikten en alle andere delen van het bestek stil naast hun borden lieten liggen. Onder die laatdunkendheid der militairen voelde Dirk zich ongemakkelijk, doch Willem Brand, als lid der gouden ploeg gewend geraakt aan het leven in hotels, trok zich er niets van aan. En toen kreeg Dirk er ook schik in de arrogante officieren wat te prikkelen. Hij kloof lekker op de beentjes van de varkenscarbonade en lekte daarna zijn vette vingers af.
De volgende morgen gingen zij per rijtuig naar hun schuit. Het was een lange rit langs vele excercitievelden, waar de bevelen knetterden en matrozen als ledepoppen in de houding sprongen. Dirk en Willem wisselden een knipoog om die Duitse poppenkast, en keken, aan het kanaal gekomen, uit naar hun schuit. Toen ze eindelijk aan boord stapten, kon Dirk zijn gezicht amper in de plooi houden, want de bemanning sprong voor hem even hakkenklappend en stram in de houding als de matrozen op de excercitievelden voor hun officieren.
Deze discipline had echter ook haar voordeel. De mannen vlogen op Dirk's wenken. Met deze Duitsers was het tienmaal beter werken dan met de negers en Mexicanen in de Limonbaai. In zeker opzicht vlotte het zelfs beter dan met Sliedrecht's personeel, dat altijd moeite had om zich te voegen onder een schipper uit hun midden voortgekomen.
Het werk vlotte best. Goede grond en willig volk en een uitstekend schip. Anders dan bij de onderhoudswerken aan de Waterweg zàg je hier wat je verzette. Het kanaal schoot op. En Dirk kon de dwarskijkende kantonnier best een keer verschalken. Hij was even gevoelig voor Hollandse sigaren

als voor Schnaps en als hij rookte of dronk, mat hij de lading niet secuur en keek niet al te scherp of er wel achter het baken, dat buitengaats lag, werd geklapt. En als hij nòg wat minder zien moest dan hij zag, dan hoefde Dirk slechts een beetje af te geven op het Duitse leger of op de Duitse vloot. Daarop vatte de kantonnier, die als Feldwebel de keizer had gediend, steeds vlam en verdedigde met zoveel vuur de weermacht en het vaderland, dat hij zijn werk vergat en Dirk intussen kon smokkelen wat hij wilde. Een Hollander, die zichzelf een beetje van de domme wist te houden en de Duitsers zo af en toe hun stokpaardje liet rijden, kon met hen lezen en schrijven.
En Dirk zag meer dan alleen zijn schip en het kanaal. Het vette land van Sleeswijk-Holstein mocht dan al niet veel ander schoons bezitten dan Nederland ook had, op vrije dagen reisde hij naar Hamburg, Rostock, Lübeck, en wandelde bewonderend rond in deze oude Hanzesteden, waarvan hij veel gelezen had.
Maar vrouw en kinderen trokken ook. Hij schreef geregeld lange brieven en was blij met iedere brief, die hij van Lies ontving. Toen er een maand verstreken was, miste hij pijnlijk de vierweekse beurt en met het vorderen van de tijd zag hij met stijgend verlangen uit naar het verlof. Toen hij eindelijk na drie maanden met de beurt ging, was de thuiskomst een nog groter feest dan vroeger het vierweekse wederzien van vrouw en kinderen. Aalderik was in de wolken met de loden soldaatjes, die vader voor hem meegebracht had; Geertje kraaide van vreugde om haar pop; Lies hield een zilveren armband in haar handen, die ze prachtig vond, maar waarmee zij zich nooit op de dijk zou durven te vertonen. Het afscheid na drie dagen was voor Dirk even moeilijk als voor Lies.
Na dit verlof werd het er niet beter op. Het werk in Kiel verloor de bekoring van het nieuwe. Met de Duitsers kon Dirk het op den duur minder goed vinden dan in het begin. Hun kadaver-discipline beviel hem niet en hun gedweep met het militaire was niet naar zijn hart. Maar vooral, al sterker trokken hem zijn vrouw en kinderen; al harder verlangde hij telkens naar de driemaandse beurt en al moeilijker viel het afscheid na 't verlof. Hij was toch niet de rechte buitenaf-werker, vond hij. Er waren lui, wie het haast onverschillig liet of zij hun vrouw en kinderen in zoveel maanden of zelfs in zoveel jaar niet zagen, gelijk het hun ook niet kon schelen op welk plekje van de aarde zij verkeerden, in mooie of in kale streken. Zij hadden alleen oog voor hun spaarbankboekje en voor hun werk. Al het andere gleed aan hen voorbij. En van hun gezinnen schenen zij vervreemd. Als ze negen maanden na de laatste beurt een briefkaart van huis ontvingen, geschreven door een van de buren „alsdat je een gezonde zoon gekregen hebt", zeiden ze: „Zo, da's weer een er bij," en gingen voort met het werk. En bij een doodsbericht moesten ze zich soms inspannen om zich te herinneren hoe dat kind er uitgezien had. Zo weinig kenden zij hun kinderen en zo vervreemd waren zij van hun gezinnen.

Bij Dirk was het niet zo. Hij was rijk met zijn Lies en dol op zijn kinderen. De wereld zien, ja, ja, maar dat was toch meer iets voor ongetrouwde kerels. Hij verkoos bij vrouw en kinderen te zijn.
Toen het werk in Kiel na een jaar voltooid was en hij zijn zware plunjezak in het portaaltje van zijn woning van de schouder zakken liet, zei hij: „Oost West, thuis best! Ik zal aan Jan Baan zeggen, dat ik voortaan in Holland blijf."
En Lies gaf hem een warme kus bij dat besluit.

Een paar dagen na zijn thuiskomst ging Dirk naar het kantoor om aan de baas te zeggen wat hij had besloten.
Jan Baan ontving hem hartelijk. „Hoe heb je het daar in Kiel gehad?" begon hij.
Dirk vertelde en de baas knikte af en toe goedkeurend. Hij had een staatje met lasten en baten voor zich liggen. Het was geen slecht karwei geweest.
Baan had de tijd en praatlust. Hij vertelde over allerhande werken zo openhartig als hij nog nooit met Dirk gesproken had. Er was een karwei onder handen in Venetië en een in Cartagena. In Hull was werk op komst. Dat zou nu gauw beginnen. En er moest een uitvoerder naar Duisburg om bij de aanwijzing te zijn voor het graven van een binnenhaven; misschien zat daar ook nog wat in.
Hij wees op de foto's aan de wand van het kantoor. Daar zag je de Essex in Aberdeen, de Garibaldi in de haven van Genua en de Esparanza in Barcelona. Je moet die buitenlanders altijd een beetje stroop om de mond smeren, onthulde Baan een koopmansgeheim. Je moet hun schepen sturen met namen in hun eigen taal. Gaan de schepen van het ene land naar het andere, dan wissel je de namen maar. In sommige gevallen luistert het nauw. Naar Frankrijk moet je bijvoorbeeld nooit een schip sturen met een Duitse naam, noch omgekeerd, anders zou je er zo uit liggen. En verder: goed materieel, goed personeel, nooit karig zijn op onderhoud en als het even kan telkens een nieuwe uitvinding, waarmee je je concurrenten de loef afsteekt.
Jan Baan raakte in vuur. Het was te merken dat hij leefde voor en met zijn bedrijf, dat feitelijk zijn schepping was, al waren dan Lazonder en zijn beide broers zijn mede-directeuren en was er reeds een jongere generatie van zoons en neven opgenomen in de zaak.
„En van dat alles is het personeel het voornaamste," ging Baan voort. „Ik zeg niet dat het allemaal eigen volk moet wezen. Dat heb je in Kiel ondervonden; met die Oostfriezen ging het ook goed. Maar Sliedrechters moeten het heft in handen hebben. Anders zit er geen vaart in het werk en wordt het materieel verwaarloosd, en dan komt er geen spaan van terecht. Je weet, Kwiek, dat wij jaren geleden een paar schepen naar Spanje verkocht hebben. Die lui daar meenden, dat zij het voordeliger zelf konden doen

dan dat wij voor hen werkten. Onze winst konden zij best in hun eigen zakken steken, dachten zij. Je moest die Spanjolen met zo'n schuit zien omspringen. Een drukte van waar ben je me, maar opschieten, ho maar. Ze verzetten nog geen kwart van wat onze jongens doen. In het begin niet eens, toen het nog goeie schepen waren. Ik heb onlangs die schepen weergezien. Het was om te huilen, Kwiek. Eén bonk roest, dit stuk en dàt kapot of kinderachtig opgelapt. En in Zuid-Amerika hebben ze nog veel erger huisgehouden met de profielzuigers en sleepboten, die we daarheen verkocht hebben. Elk schip is een complete zwijnenstal geworden. Neen, dan onze jongens, Dirk, die passen op hun schip nog beter dan op hun vrouw, en daarin zit je winner.... Eh.... dat karweitje in Hull, een baggermolen gaat er heen. Ik schat dat het een jaar, anderhalf zal duren; dat had ik aan jou toegedacht."
Dirk verschoot van kleur. „Ik.... ik wilde.... mijn vrouw.... ziet u.... ik ben hier heen gekomen om...."
Baan lette niet op zijn gestamel. „Het staat nog niet precies vast, wanneer wij beginnen," ging hij rustig voort. „Het kan volgende week zijn. Het kan ook over veertien dagen wezen. Je hoort dat wel, Kwiek. Intussen neem je het er maar eens van. Met vrouw en kinderen er eens op uit."
Jan Baan commandeerde volstrekt niet. Zijn toon was amicaal. Doch hij scheen geen enkele bedenking te verwachten, geen enkele tegenspraak te horen.
En Dirk deed wat nog ieder in Baan's dienst in zijn geval gedaan had. „Ja, baas," zei hij en hij ging heen.
Maar de weg naar huis liep hij op loden schoenen en thuis was hij zo stil, dat Lies vroeg: „Scheelt er wat aan?"
„De baas stuurt mij naar Hull," bracht hij er toen met moeite uit en meteen boog hij het hoofd om de bui over zich heen te laten komen.
Doch op dat ogenblik beleefde Dirk het grootste wonder van zijn leven.
„Dat had ik wel gedacht," zei Lies berustend. „Tegen wanneer moet ik je goed klaar hebben?"

Dirk werd molenbaas op een grote baggermolen, die aan de mond van de Humber werkte. Het was, zoals doorgaans in Engeland, slechte baggergrond: hard en vol stenen. Het kostte grote moeite een bak vol te draaien en het was voortdurend opletten en stoppen, wanneer een emmer klem liep. Daarbij kwam een zeer groot tijverschil, dat noopte ieder ogenblik de baggerdiepte te verstellen, bij eb omlaag, bij vloed omhoog. Het was ingespannen werk, waarbij geen moment de aandacht mocht verslappen. Dit zinde Dirk echter. Hij verkoos werk, waar hij zijn kop steeds bij moest hebben boven dom gedraai. Dan had hij minder tijd om over vrouw en kinderen te prakkezeren en om zichzelf te verwijten dat hij stomweg gedaan had wat Jan Baan van hem vergde, terwijl hij het krek andersom in zijn kop had gehad.

De averij, die ze ondanks alle oplettendheid opliepen, was hem niet helemaal onwelgevallig. Al was hij dan tegen wil en dank weer in het buitenland verzeild, nu hij er eenmaal zat, zou hij het zien ook. Wanneer de molen in reparatie lag, ging hij er op uit, meestal alleen, omdat de anderen in het vooronder bleven koekeloeren en geen ambitie hadden om meer van Engeland te zien dan de oevers van de Humber en een havenkroeg in Hull. Dirk evenwel doorkruiste het beboste heuvelland van Yorkshire en dwaalde door de kleine oude stadjes van dit graafschap, stadjes met nauwe steile straatjes tussen hoge huizen, waar je bij de mensen op de tafel keek, omdat ze half onder de grond woonden. Er waren veel kroegjes en winkels in die stadjes met zwaaiende ijzeren uithangborden, en vooruitspringende bovenverdiepingen met houten vakwerk in de gepleisterde muren. Ze waren vuil, die stadjes en nogal armelijk, maar er waren prachtige kerken en mooie parken, waar Dirk ging zitten als hij moe was en zich oefende in het Engels door een gesprek te beginnen met de oude heertjes en de moeders, die daar zaten. En daarna trok hij weer naar het rokerige station om terug te reizen naar Hull en naar zijn molen.

In Engeland beviel het hem beter dan in Kiel. Maar vrouw en kinderen miste hij nog sterker dan tevoren. Want dit was de kwaje kant aan het nieuwe karwei, dat de scheiding nog langer duurde. Wie in Engeland werkte ging om het half jaar met de beurt.

Dirk trachtte Lies te troosten in zijn brieven door haar te schrijven dat het weerzien des te feestelijker zou zijn, maar hij vond het zelf een schrale troost.

Eindelijk kwam dan toch de tijd dat hij naar huis kon gaan. Hij trof het. Vóór Kerstmis mocht hij naar huis reizen en Nieuwjaar overblijven. Dat zou een Kerstfeest worden deze keer!

In Engeland stond half December reeds alles in het teken van het komend feest. De winkels waren rood verlicht; hulst hing aan alle lampen; in de etalages stond overal de Kerstman in de sneeuw. En tussen rijen van geslachte ganzen en kalkoenen blonken sterren.

Dirk had lang gezocht naar een cadeautje voor de kinderen. Dat moest wat moois zijn deze keer. Het kostte hem veel moeite om zijn keus te maken. Doch thans wist hij wat het worden moest. Een grote Kerstman en een ster van perkament, beplakt met goudpapier, waarin je een kaars kon laten branden. Hij kocht ze beide.

Met een vrachtboot reisde hij van Hull naar Rotterdam. De reis ging vlugger dan hij aan Lies had geschreven. In verband met het tij waren ze vroeg vertrokken en een stevige Noordwester gaf de boot meer vaart. Onderweg dacht Dirk zich in hoe feestelijk de thuiskomst straks zou zijn. In zijn verbeelding zag hij Lies: pront en helder, het blonde haar strak naar achteren gekamd, met frisse rode wangen en blijde lichtjes in haar blauwe ogen. In zijn verbeelding zag hij ook de kinderen met schitterende oogjes kijken naar de rode kerstman in de witte sneeuw, en naar de twinkelende ster, die hij zou hangen aan een zolderbalk, dicht bij de schoorsteen. Het kwam straks uit, wat hij in zijn brieven geschreven had: hoe langer weg, hoe groter feest bij de terugkeer.

Dirk reisde met de trein naar het dorp. Dat kon nu. Er was een spoorlijn aangelegd van Dordt naar Sliedrecht. Het was goed vier uur in de middag toen hij aankwam. Lies verwachtte hem pas de volgende dag. Zijn thuiskomst zou dus een verrassing zijn. Het regende en woei hard op de lange open weg van het station naar het dorp, de plunjezak was zwaar; maar Dirk voelde het amper. Hij stapte stevig door de schemer en floot een vrolijk wijsje, dat hij telkens afbrak voor een groet, wanneer hij iemand tegenkwam, bekend of niet bekend.

Nu was hij in zijn straatje; daar was zijn huis!

Voorzichtig deed hij de voordeur open; in het donker tastte hij naar de kruk der kamerdeur....

Een kind zat op de vloer te spelen; bij het springen van het slot keek het op.

„Dag, Geertje!" groette Dirk zijn dochtertje.

Het kind keek hem schuw aan. Toen hij de kamer binnenkwam, gingen de lipjes trillen; het sloeg aan het huilen.

Dirk knielde bij haar neer. „Ik ben pappa," zei hij. „Ken je me niet meer?"

Het hielp geen zier en toen grote droppels water van zijn natte pet op haar gezicht drupten, begon zij nog erbarmelijker te huilen.

Gejaagd kwam Lies uit het keukentje de kamer binnen. „Wat hebben we hier?"

Dirk richtte zich van zijn knieën op. „Dag, vrouwtje," zei hij en hij maakte een beweging om haar een zoen te geven.

Maar zij had op dat ogenblik slechts aandacht voor het schreiend kind, dat ze opnam en met sussende woordjes tot bedaren bracht. „Hoe kon je dat wurm ook overstuur maken!" verweet ze hem spits.

„Dag, vrouw," herhaalde hij.

Inplaats van hem te omhelzen begon Lies nerveus te snikken.

En toen trof het Dirk hoe anders zij er uitzag dan hij zich had voorgesteld. H'r haar was piekerig; haar wangen grauw en ingevallen. Zij had dikke wallen onder de ogen.

„Ik was zo druk aan het werk," verontschuldigde zij zich, haar tranen wegpinkend. „Ik wou alles klaar hebben als je kwam."

„Ik ben dus te vroeg?" vraagde hij ietwat bezeerd.

„Nee, nee, ach nee.... maar.... in deze omstandigheden...." Zij snikte weer krampachtig.

Een gevoel van schaamte bekroop Dirk. Zij had het immers geschreven, en hij zag het nu ook aan haar postuur. Een vrouw in haar toestand was prikkelbaar en gauw van streek; ze moest wat toe hebben. Hij drukte een kus op haar voorhoofd. „Lief vrouwtje," zei hij.

Toen lachte zij zenuwachtig door haar tranen heen en sloeg haar handen

om zijn nek. „Wat ben ik blij dat je er bent. Ben je niet boos op mij?"
„Boos op jou? Da's onbestaanbaar!"
Het kleintje op de vloer keek met verbaasde ogen naar de grote mensen, die elkander zoenden. Totdat Lies snoof, een brandlucht rook en opvloog: „O, ik vergeet m'n vlees!"
Terwijl zij in de keuken was, keek hij de kamer rond. Er was een nieuw behangetje gekomen; er lag ook een nieuw kleedje op de tafel en er stond een andere kachel.
„Vind je het niet mooi?" vroeg zij, terugkomend in de kamer en merkend dat hij de nieuwe dingen opnam.
„Ja.... ja.... het is netjes," gaf hij aarzelend toe. Hij vond het vreemd. Het was of er iets eigens weg was. Het was of hij een vreemde in zijn eigen huis geworden was.
Er klonk gestommel in het portaaltje; daarna gemorrel aan de deur. Aalderik kwam thuis van spelen bij een vriendje. Een ogenblik keek hij verbaasd. Toen vloog hij met een blijde roep zijn vader om de hals. En dit maakte voor Dirk alles goed.
Bij het losknopen van de plunjezak stond Aalderik naast zijn vader en leunde Geertje op zijn knie. Ze volgden popelend elke knoop, die losgepeuterd werd, en hun ogen waren gespannen van verwachting, toen vaders hand in de zwarte diepte wegdook. Dirk gaf aan Aalderik een grote doos. Met trillende vingers maakte het kind het touwtje los. Er kwam een man uit in het rood met een grote witte baard. „Mooie pop! mooie pop!" kraaide Geertje, die al haar tranen glad vergeten was. Dirk zette het mannetje in de sneeuw, en stak de kaars aan in de ster, die Aalderik uit een andere doos te voorschijn had gehaald. „Dat is nu de kerstman en dat de kerstster!" zei hij. De kinderoogjes straalden.
Lies zei niets en toen Dirk van de kinderen naar haar keek om samen vreugde te hebben aan hun blijdschap, merkte hij dat zij met donkere ogen toezag. „Vind je het niet aardig?" vroeg hij haar.
„Vind jij dat zoiets op het Kerstfeest past?" was haar stroeve wedervraag.
Hij haalde de schouders op. „Och, kinderspeelgoed," mompelde hij. Maar hij begreep haar best. Met een Engelse kerstman, evengoed als met een Duitse kerstboom maakte je van Kerstmis een werelds feest, en dat strookte niet met de geest van Sliedrecht. Het was dom van hem dat hij daaraan niet had gedacht, toen hij die dingen kocht.
De kinderen gingen naar bed en Lies had nog veel te redderen in de keuken. Dirk zat alleen. Nu was hij thuis, maar hij was niet verheugd; hij was teleurgesteld. Het was zo anders dan hij in Engeland en op de boot gedroomd had. Hoe langer weg, hoe groter feest zou het zijn. Het was niet zo. Zijn eigen kind kende hem niet meer. Zijn huis was hem vreemd geworden met dat behang, dat kleedje en die nieuwe kachel. Zijn vrouw verweet hem dit en dat....
Och kom, Geertje was toen ze naar bed gebracht werd zo lief als wat tegen

hem geweest; de kamer was opgeknapt met de nieuwe dingen; aan Lies moest je in deze omstandigheden veel vergeven; hij had er aan moeten denken dat zulke uiterlijkheden in Sliedrecht op het Kerstfeest niet gewild waren. Dat sterretje moest maar opgeborgen worden; en die pop, wel, als ze tegen niemand zeiden dat het een kerstman was, zou geen mens daar weet van hebben.
Maar Dirk begreep dat hij er daarmee niet was. Hij was zèlf ook veranderd. Misschien was die verandering wel het grootst. Voorheen zou het in zijn hoofd niet opgekomen zijn z'n kinderen op het Kerstfeest opzichtige cadeaux te geven. Dat deed een Sliedrechts man eenvoudig niet. Hij was in Engeland veranderd, vervreemd van het dorp, vervreemd van vrouw en kinderen. Hij zuchtte.

De wolken, die Dirk's thuiskomst hadden omfloerst, dreven weg. Zij vierden het Kerstfeest op z'n dijks met veel kerkdiensten en veel bezoeken. Op Oudejaarsavond zat hun kamer vol familie. Ze aten oliebollen en dronken brandewijn. Op Nieuwjaarsdag ging Dirk uit de kerk naar Jan Baan, waar alle schippers en molenbazen, die gedurende de feestdagen op Sliedrecht waren, hun zegenwensen brachten en een borrel haalden. Na de middag trokken Lies en hij met de kinderen bij een hele rij van ooms en tantes langs om hun heil en zegen toe te wensen.
Na de eerste Zondag in het nieuwe jaar ging Dirk weer weg. „Vrouw, hou je taai als het zover is," zei hij bij het afscheid tegen Lies.
„Maak je om mij geen zorgen," was haar opgewekte antwoord.

In de nazomer was het werk in Engeland gereed. Dirk vond zijn vrouw blakend van gezondheid en het derde kindje in de wieg. Na veertien dagen werd hij uitgestuurd naar Noorwegen voor een karwei, dat drie jaar duurde: vier keren zagen zij elkander in die tijd. Toen het afgelopen was, lag Lies van het vijfde kindje in de kraam. Dirk kon bij het dopen zijn, maar moest daarna aanstonds weer weg, nu evenwel naar België, waar hij om de drie maanden met de beurt mocht, en als het met feestdagen zo uitkwam, ook nog wel eens eerder.
Dat was een goede tijd. De kinderen leerden weer hun vader kennen. Zelfs het kleintje in de tafelstoel kraaide als hij thuiskwam. De anderen kwamen met kleine zorgen, waar ze tevoren alleen met moeder over spraken, thans ook naar hem toe. Als er wat nieuws voor het huishouden moest komen, overlegden Lies en Dirk dat samen. Soms nam hij het mee uit Antwerpen, wanneer het in België goedkoper was. Op zijn vrije dagen vond Dirk de tijd knarsende sloten te smeren, een nieuwe plank te leggen in de gangvloer in de plaats van een vermolmde en een streek verf te geven aan de keuken. In het voorjaar spitte hij het tuintje om.

„Zo moest het altijd blijven," zei hij tot Lies en die beaamde dat gretig.
Toen na twee jaar het werk in België gereed was, ging Dirk naar het kantoor om te zeggen dat hij nu graag eens in het binnenland zou werken. Doch Baan liet hem niet eens aan het woord komen. „Je moet naar Napels, Dirk," zei hij, zodra hij binnenstapte. „Koos Pruim, die daar baas op een bakkenzuiger is, is ziek geworden en ik denk dat het wel even duren zal. Overmorgen kun je gaan."
„Best, baas," zei Dirk, niet eens gelaten, zoals Koos Pruim het altijd zei, omdat het hem onverschillig was naar welk plekje van de aardbol Baan hem stuurde. Dirk was hier blij mee. Als hij ergens graag heen wilde, dan naar het zonnige Italië en het wondermooie Napels, waarvan hij in zijn boeken opgetogen reisbeschrijvingen gelezen had. Hij vergat geheel dat hij van plan geweest was werk in het binnenland te vragen en toen hij thuis vertelde dat hij naar Italië ging, had hij moeite zijn blijdschap te onderdrukken. Doch Lies schrok en de kinderen vonden het spijtig dat hun vader nu in een jaar niet thuis zou komen. En toen schaamde Dirk zich over zijn vreugde.
De reis deed hem de scheiding glad vergeten. Hij spoorde door het Rijndal. Telkens glinsterde de rivier tussen hoge beboste oevers. In Zwitserland zag hij de gletschers, blinkend wit op de toppen van de bergen. De Po-vlakte lag te stoven in de zomerwarmte; ze leek op Holland; alleen was het licht er zeer veel heller. Het Italiaanse heuvelland had diepe en warme kleuren. Napels pronkte met witte huizen in bloeiende tuinen, en wijngaarden, waarin de blauwe druiventrossen donker afstaken tegen het groene loof.
Bij de haven van Napels moest een lange kade worden opgeperst. Een hopper lag ver buitengaats om zand te pompen voor de bakkenzuiger, waarop Dirk een aantal handles en een bellekoord bediende. Een dikke straal mengwater liet hij stromen in een zwaargeladen bak en achter die straal kroop, naar zijn wil, de zuigbuis, die gulzig het mengsel van zand en water opslurpte en snel een diep gat in de lading boorde. De zandmuur in de bak, aangevallen door de waterstraal, kalfde af, stortte in, verdween in de mond van de grote slokop. Telkens rinkelde de bel en op die seinen verhaalden de mannen aan de lieren de bak van voor naar achteren en van achteren naar voren. Wanneer de slurf tweemaal door de bak gekropen was, had hij tweehonderd ton zand en nog meer water opgeslorpt en was de bak schoon leeg. En in de verte, aan het einde van de persbuis, borrelde het zanderige water als een fontein omhoog en vloeide uit tussen de granieten wallen van de nieuwe kade.
De werkzaamheden grepen prachtig in elkaar. De hopper haalde evenveel zand boven water als de bakkenzuiger op de ka kon persen, en de sleepboten zorgden prompt dat er altijd bakken, vol of leeg, beschikbaar waren, zodat geen pomp ooit lens hoefde te zijn. Bij het breken van een schalm in deze lange ketting stond echter alles stil. Toen de hopper eens een paar ijzeren staven opzoog, die de leren koppeling tussen pomp en zuigbuis

scheuren deden en een paar schoepen van de pomp braken, lag niet alleen de hopper stil, maar kon geen enkel schip meer voort. De meeste mannen lagen toen de hele dag op het dek onder een zonnetent om uit te blazen van het lange en harde werken in de warmte. Dirk echter greep de gelegenheid aan om er op uit te gaan. Hij beklom de vruchtbare hellingen van de Vesuvius en dwaalde door wijngaarden en tuinen met sinaasappel- en citroenbomen. Dit land herinnerde aan San Sebastian en het Baskenland, maar Napels was veel mooier. Het speet Dirk in zijn hart dat de averij zo spoedig was hersteld. Hij had nog veel meer willen dwalen door dit schone land.
Een paar weken later haalde de hopper aan een wrak de huid open. Het was een lelijk gat, dat stellig enkele dagen kalefateren eisen zou. Dirk greep aanstonds zijn kans en maakte een reis naar Rome. Aan het einde van die week schreef hij een opgetogen brief naar huis over de pracht van de eeuwige stad.
Het volk op de zuiger haalde de schouders op over zijn liefhebberijen; een paar tikten zelfs veelbetekenend tegen het voorhoofd, als de zuigbaas de schoonheden van Italië uitmat. Toen hij een sleepbootkapitein vroeg eens met hem mee te gaan, zei die: „Ik zal wel wijzer wezen. Op een vrije dag neem ik er liever mijn gemak van."
Jochem West, de bejaarde machinist, nam hem een keer apart. „Staat het wel goed met jou, Dirk?" vroeg hij hem ernstig.
„Hoezo?" vroeg Dirk.
„De Schrift zegt: Vliedt de wereld en haar begeerlijkheden. En jij doet net het omgekeerde, Dirk."
Dirk nam het luchtig op en maakte zich er met een kwinkslag af.
Maar Jochem Dominee schudde bedroefd het hoofd. „Het gaat op een nimmer-eindigende eeuwigheid aan, m'n jongen. Het komt er maar op aan de opperste Rechter te ontmoeten, wanneer je doodsuur slaat. Dirk, Dirk, werk je zaligheid met bidden en smeken." En nadat Jochem zo zijn ziel bevrijd had, ging hij naar zijn hut om zich te verdiepen in de Schrift en de verleidingen te ontvluchten, die als sirenen vedelden en floten, wanneer het schip in Napels voor de wal lag.
Want op de kade waren de vrolijke Napolitanen, die dobbelden en dronken; die prachtig zongen en plotseling met messen vochten. Daar flaneerden de Napelse vrouwen, trippelend, heupwiegend en met de zwarte ogen lonkend, er steeds op uit om zeelui te vangen in haar garen.
Na een jaar ging Dirk met de beurt. Het was herfst. Napels was nu op z'n schoonst. Kobaltblauw was de Middellandse Zee; de bossen op de hellingen van de Vesuvius schenen louter goud. Een paradijs verliet hij.
Toen de trein Holland binnenstoomde, was alles in een grijze mist gewikkeld. Toen hij in Sliedrecht aankwam, lag het dorp in wind en regen. Grauw en kil was de rivier; nat en glibberig de dijk. Zijn straatje kwam hem smal en klein voor; zijn huisje – waar hij steeds zo trots op was ge-

weest – leek armelijk. Hun zesde kind lag in de wieg. Het schrok en schreeuwde toen de vreemde man zich over het bedje boog. Het vijfde speelde op de vloer. „Dat is je vader, geef een kusje," zei Lies. Het kind keek schichtig naar hem op en kroop achter moeders rokken. Toen de grotere kinderen uit school kwamen, waren alleen de oudsten echt blij; de anderen moesten een zekere schuwheid overwinnen voor de man, die hun vader was, maar die zij nauwelijks kenden.
Maar later was die schuwheid overwonnen en waren ze lief jegens hem en Lies was hartelijk. Hoe kwam het dan dat Dirk zo onvoldaan was? Door de triestheid van de kille regendag, die zo sterk afstak bij het zonnige en kleurrijke Italië? Maar hier brandde toch de lamp met warm gouden licht en stond de kachel te blozen in haar zwarte hekje! Of was hij te veel gewend geraakt aan het uitbundige en spontane van de Italianen, dat hij zelfs vrouw en kinderen koel en stijf vond?
's Avonds vertelde hij van Napels en van Rome. Twee kinderen zaten op zijn knieën, twee andere leunden op de tafel en stalen hem de woorden uit de mond. Lies zat te stoppen en keek telkens met een blijde glimlach op. Toen was het tòch goed thuis, véél beter dan in het vreemde land.
Bijna drie jaar werkten zij in Napels. Toen lag de pier er, hoog en stevig en met bazalt bekleed. Dit werk was weer geleverd.
Dirk kwam thuis en Baan zette hem na een week verlof aan onderhoudswerk op tijdelijk in Sliedrecht opgelegde schepen.
Voor het eerst sinds zijn schooljaren werkte Dirk in het eigen dorp. Voor het eerst in zijn trouwen sliep hij langer dan veertien nachten bij zijn vrouw. De kinderen haalden hem dagelijks in optocht van zijn werk. Eén droeg hij op zijn nek en twee dribbelden aan weerskanten van zijn benen al babbelend met hem mee. Behaaglijk strekte hij 's avonds zijn kousevoeten naar de kachel uit en blies blauwe rookkransjes naar de lamp. Lies zei dat ze nu voor het eerst wat aan hun huwelijk hadden.
Toen Lies dat zei, knorde Dirk van genoegen. Waarlijk, hij had nu alles wat hij wensen kon: een eigen huis, een lieve vrouw, een stel gezonde kinderen. Aalderik zat aan tafel, bezig met algebra. De jongen had een goed stel hersens en moest hoger op. Geertje naaide. Lies liet haar breipennen vrolijk tikkelen. De kachel snorde en de koffie pruttelde op het komfoortje. Naar een avond als deze had hij gehunkerd, wanneer hij in den vreemde was.
Thuis was het goed. Beter dan op de hopper, waarop hij die middag gebikt had en geschraapt. Een dood schip was dat. Er brandde geen vuur in en zijn hart stond stil. Vanmiddag had hij er naar verlangd op een levend schip te staan, waarin het vuur onder de ketels vlamde en het hart in de machinekamer sloeg; aan de lier van een hopper, waarover het water bruiste; of in het bedieningshuis van een bakkenzuiger, welks slurf, door hem bestuurd, de inhoud van een bak verslond; of op een baggermolen, welks emmers langs de Jacobsladder dokkerden en waar de bagger zoevend

door de vloeigoot gleed en in de bakken stortte. Hij had verlangd naar Napels en Christiania, naar Hull en Kiel, en zelfs naar Panama, wáár maar de brijbroeken hun pompen lieten draaien en hun molens malen. En terwijl hij dit bedacht, welde het verlangen opnieuw groot en krachtig in hem op. Hij moest er uit, aan het werk.... Het zweet brak hem uit. Wilde hij weg, het huis uit, dit eigen huis van hem? Wilde hij bij vrouw en kinderen vandaan? Die waren hem toch liever dan het leven?....
„Wat ben je stil, man en wat kijk je sip?" zei Lies.
Hij schrok op. „Verbeelding, vrouw. Hoe zou ik sip kunnen kijken als ik jou zie?" Hij schudde alle mijmeringen van zich af, stond op, aaide in het voorbijgaan langs haar wang; haalde uit de kast een kistje leerwerk en ging voort met een knutselsjouwtje, waaraan hij eergisteren begonnen was: een paardetuigje met leidsels en een hoofdstel voor de kleine Willem.
Lies schonk koffie en legde een stuk gemberkoek er bij. Zij zongen met elkaar een psalm. Buiten joelde de wind en tegen de ramen kletterde een harde regenbui. Thuis was het warm en goed en er was niets van waar dat Dirk iets anders zou begeren.
Doch sedert die dag had de ongeduriqheid Dirk weer te pakken. Hij was thuis niet op zijn gemak. Tegen de kinderen kon hij soms uitvallen op een manier, die hen verschrikt naar moeder vluchten deed. Onmiddellijk daarna had hij weer spijt en met des te groter vriendelijkheid probeerde hij het dan weer goed te maken. Maar een volgend maal was hij opnieuw geprikkeld. Ook tegen Lies viel hij wel eens onheus uit.
In het kortste van de dagen kwam hij 's middags reeds vroeg thuis, want ze werkten op de werf van licht tot donker. Hij had gedacht dat hij nu des te meer van zijn gezin genieten zou. De lange winteravonden bij vrouw en kinderen, dat was het heerlijkste wat hij zich had kunnen voorstellen als hij in den vreemde fantaseerde hoe het thuis eenmaal zijn zou. Nu verveelde hij zich echter. In lezen, waarop hij altijd dol geweest was, had hij geen lust. Hij zocht naar werk: timmerde een kippenhok en lapte schoenen. Hoe meer drukte om zich heen, hoe liever hij het had. Zolang de kinderen op waren, ging het wel. Als hij met Lies alleen zat, irriteerde hem de stilte.
„Zoek eens een kennis op," ried Lies hem aan.
Hij deed het niet; hij was zijn oude kennissen ontgroeid. Soms vreesde hij dat hij het dorp ontgroeid was. Hij vond het er benauwd, ofschoon de wind er guur genoeg door heen woei. Het trof hem dat zovelen sombere en uitgestreken wezens hadden. Des Zondags ging hij trouw tweemaal naar de kerk, zoals hij altijd had gedaan als hij op Sliedrecht was, maar hij luisterde anders naar de preek dan hij voorheen gedaan had. Critisch was hij geworden. Verkondigden deze ellenlange preken, voor de ene helft uit zware klachten, voor de andere helft uit bedreigingen van eeuwige verdoemenis bestaande, waarin het aanbod van genade en behoud met allerhande „jamaar's" en „och mocht ik's" was omwikkeld, wel het rechte Christendom? Aan Lies bekende hij zijn twijfel niet, omdat hij wist dat zij dan zeer be-

https://achterderug.nl

kommerd zijn zou over hem. Doch het dorp benauwde hem al meer en telkens sterker waakte in hem het verlangen op om weer een werkschip te regeren en ook om weer de wereld in te gaan.
„Kwiek, jij gaat met de Corona naar Cadiz," zei Baan op zekere dag.
„Goed, baas," antwoordde Dirk, en hij had zwaar werk om zijn vreugde over deze opdracht voor de zijnen te verbergen.

XVII

HOGE SPRONGEN

Dirk Punt stond op de hoge stoep van Jan Baan's woning en trok aan de bel, die als een klok luidde in de lange marmeren gang. Een meisje in zwart en wit deed open.
Dit is net als toen ik hier voor het eerst kwam, dacht Dirk toen hij haar volgde, en hoe lang is dat nu al geleden?
Het meisje leidde hem niet naar het kantoor. Een deur links deed ze open en liet hem binnen in een kamer, waar een dame met zilvergrijs haar in een crapaud zat.
„Ik ben niet meer zo vlug ter been," zei die. „Je neemt me niet kwalijk, schipper, dat ik blijf zitten?"
„Hoe zou ik, mevrouw!"
„Neem daar maar plaats, mijnheer zal zo wel komen," ging de oude dame voort. Ze wees een stoel aan.
In de gang klonk gekuchel en het tikken van een stok op marmer. Na wat stuntelig gemorrel aan de deur kwam Jan Baan strompelend en steunend op z'n stokje binnen. De hand, die hij aan Punt bood, beefde. „Ja, ja," zei hij, terwijl hij langzaam en met moeite zitten ging, „de ouderdom komt met gebreken, Dirk. Als je ook tachtig bent!"
„U is lang kras geweest, meneer."
„Het zal nu wel gauw afgelopen wezen, Dirk."
„Maar baas" – Dirk viel terug in de oude aanspraak – „u kunt nog jaren mee."
Baan schudde het hoofd en kuchelde. „Nee Dirk, het is met mij als met een aftandse baggermolen. De machine hapert ieder ogenblik; hij gaat aan kant. Het is niet erg, hoor," ging hij met een milde glimlach voort. „Ik heb veel genoten in mijn lange leven. En wat de toekomst aangaat: daarover hoeven wij ons gelukkig geen zorg te maken, nu Eén dat allemaal in orde heeft gemaakt."
Dirk knikte en plukte aan zijn pet. Hij geloofde het ook zo ongeveer als Baan het zeide, maar het ging hem nooit gemakkelijk af te spreken over deze dingen. En hij had het te druk om er veel aan te denken.

„Hoe lang ben je nu bij ons kantoor geweest, Dirk?"
„Dat wordt komende zomer vijftig jaar, baas."
„Zo, vijftig jaar," herhaalde Baan nadenkend. „Dan heb je heel wat meegemaakt, Dirk."
„We zaten toen aan de Waterweg."
„De Waterweg...." De oude man staarde door het raam naar buiten, maar hij zag andere dingen dan de populieren van zijn tuin. „Een prachtig werk was dat. Het heeft ons de weg geopend naar het buitenland. Toen zijn we in Duinkerken gaan werken, en waar hebben we na die tijd al niet gezeten."
Dirk liet zijn pet tussen zijn knieën draaien en schraapte zijn keel. Hij wist niet recht hoe hij beginnen zou aan wat hij nu wilde zeggen.
„Wat.... wat zegt de baas van de gang van zaken tegenwoordig?" vroeg hij tenslotte aarzelend.
Het vriendelijk oog van de oude man scheen te verduisteren. „Ik ben niet meer in de zaken, Dirk," zei hij ontwijkend.
„Neen.... maar.... Het gaat zo anders dan toen u er was," klaagde Dirk Punt. „U kwam op het werk met die bouffante om en dat garibaldihoedje op. U was niet bang voor een spatje...."
Jan Baan lachte bij de herinnering. „Daar weet jij nog van, hè, Maartje," richtte hij zich tot zijn vrouw.
„Of ik," beaamde de grijze dame. „Ik heb wat moeten borstelen om je weer toonbaar te maken, als je op de schepen was geweest."
„En ik heb van jou wat moeten horen als ik met een spatje op m'n kleren thuiskwam," lachte hij.
„Een spatje? Zeg maar dat je één bonk slik was van onderen tot boven. Maar je bent altijd mijn beste moddergeus geweest." En ze glimlachte naar hem. Hun huwelijk was goed geweest, al had zij, als hij gegrepen was door het werk, steeds op de tweede plaats gestaan.
„Het gaat nu zo anders," klaagde Dirk weer. „Er is zo'n afstand. We spreken de bazen haast niet meer. We zien hen alleen maar vliegen in een auto. We krijgen een briefje thuis: daar en daar moet je heen, soms naar het andere einde van de wereld. Het is allemaal zo koud."
De oude heer trommelde op de leuning van zijn stoel en kuchelde. „Andere tijden, andere zeden," vergoelijkte hij zijn opvolgers. „Wij worden oud, Dirk."
„Oud?" vroeg Dirk geraakt. „Amper zestig. Ik kan mijn mannetje nog staan, baas." Hij rekte zijn mager, pezig lichaam.
„Goed, goed...." glimlachte Baan. „Laat ons dan zeggen: *ik* word oud."
Dirk kwam terug op zijn chapiter. „Zoals die jonge bazen doen, zoals meneer De Groot met alles omspringt, vindt u dat goed, baas?"
Baan maakte een afwerende beweging, alsof het hem te veel was. „Ik kan dat allemaal niet meer zo goed bekijken," zei hij. „Zij zijn jong; zij zullen het wel beter weten."

„Wat zou het," gromde Dirk. „Wie zou het beter weten dan Jan Baan?"
Een poos zweeg hij, bekommerd voor zich starend. Toen ging hij voort: „Het gaat te wild als ik het zeggen mag. Bij u ging het stap voor stap vooruit. Nu doen ze dolle sprongen. Ik ben zo bang dat dit verkeerd gaat."
Baan zuchtte en zijn vrouw legde haar breiwerk in haar schoot. Het was in de kamer drukkend stil.
Dirk stond op. „Ik moet naar Brazilië," zei hij. „Het zal een paar jaar duren vóór ik terugkom. Daarom kwam ik u groeten."
„Je doet er goed aan, Dirk, dat je je oude baas voor het laatst vaarwel zegt."
„Voor het laatst? Maar baas, over een paar jaar hopen wij elkaar weer te zien."
Baan schudde het hoofd.
„Neen, Dirk, dan ben ik er niet meer. Het ga je goed, jongen. Ik dank je voor wat je voor het kantoor geweest bent."
Dirk's grijze snorretje vertrok nerveus. Zijn verweerde kop hield hij met moeite in de plooi. „U mij bedanken, baas? Ik u! Met groot genoegen heb ik altijd voor het kantoor gewerkt."
„Dat genoegen was wederzijds, Dirk. Goede reis, hoor. Ga met God." Zijn stem trilde; hij hield Dirk's hand lang vast.

In de rooksalon der eerste klasse van de Gelria zat tegenover Paul de Groot Dirk Punt.
Dirk was wel aan wat gewend geraakt in veertig jaren zwervend leven. Met alle middelen van vervoer had hij gereisd en in eerste klas hotels had hij soms gelogeerd. Maar in deze weelderige scheepssalon, betimmerd met mahonie- en palissanderhout, belegd met Perzische tapijten en vol exotische versieringen, voelde hij zich niet op zijn gemak. Of was het Paul de Groot, fors, modieus, met glinsterende edelstenen in zijn gouden vingerringen en zijn dasspeld, die hem uit het lood bracht?
De Groot knipte een gouden cigarettenkoker open. „Opsteken?"
Dirk's harde, dikke vingers, gewend om staaldraad te hanteren, plukten onhandig om de cigaret achter het strak gespannen elastiekje weg te trekken.
„Hofmeester, voor elk een cognac," riep De Groot.
Zodra het glaasje voor hem stond, sloeg hij het om. Dirk nam een teugje.
„Ik heb je laten komen, omdat ik een telegram uit Sliedrecht heb gekregen," begon Paul de Groot. „De oude baas is overleden."
Dirk schrok er van. Nu al? Geen maand geleden had hij hem gesproken.
„Ik condoleer u wel, meneer De Groot."
„Dank je," zei de schoonzoon luchtig.
„Dat zal een slag voor het kantoor zijn," zei Dirk, misschien meer tot zichzelf dan tot de ander.
Met een snelle oogopslag keek De Groot Dirk aan. „Zo, dacht je dat?"

Toen ging hij op een opgewekte toon voort: „De oude heer was in zijn goede jaren een unieke kracht. Van niets heeft hij Baan & Lazonder groot gemaakt. Weet je hoe, Punt? Doordat hij nieuwe wegen durfde in te slaan. Wij moeten ons aan hem spiegelen. Ik doe dat. Ik sla ook nieuwe wegen in. Concentratie is mijn wachtwoord. Alle Nederlandse maatschappijen in één hand."
„Willen de anderen dat?" vroeg Dirk.
„Als ze niet willen, zullen wij ze dwingen!" riep De Groot uit en hij sloeg zo energiek op de rooktafel, dat de glaasjes dansten. „Maar dat zal niet nodig zijn," ging hij kalmer voort. „Daar zijn onze collega's te verstandig voor. Als alle Nederlandse baggermaatschappijen in één hand zijn – in onze hand – hebben wij de macht in handen, niet alleen in het binnenland, maar ook in het buitenland. Geen enkele maatschappij ter wereld kan tegen de Hollandse combinatie op. En dan zul je eens zien wat wij tot stand brengen. Het gaat al die kant op. Ik heb kantoren geopend in landen, waar we nog nooit gewerkt hebben. In Sydney en Wellington; in Los Angeles, San Francisco en Vancouver aan de Westkust van Amerika; in Bombay en Saigon. En we krijgen ook werk in Rusland, al doen die bolsjewieken nog zo raar. Wladiwostok en Petersburg, of hoe heet dat gat nu ook al weer?, daar vestig ik kantoren. En je zult eens zien, Punt, wat we daar van maken! In Rusland is nog altijd goed verdiend. We gaan een vloot bouwen: molens en zuigers, hoppers en cutters, electrisch gedreven en driemaal zo groot als onze grootste nu. Beste prijzen zullen we kunnen maken, als wij het monopolie hebben. En jullie zult daar ook van profiteren. Zeg zelf, Punt, is het nu in orde dat ik hier in de eerste klasse reis en jullie daar in de piek zit?"
Dirk lachte een beetje spottend. „Ik weet niet of mijnheer van plan is zo'n kamertje als dit te laten bouwen op de baggermolens," zei hij, terwijl hij in de weelderige ruimte rondkeek.
De Groot sloeg zich luid lachend op zijn knie. „Ha, die is goed. Punt, die is goed. Daar nemen we er nog eentje op. Hofmeester, schenk ons nog eens in. Je hebt je glas nog niet eens leeg, Punt. Man, pik bij."
Dirk ledigde zijn glaasje en de hofmeester schonk het aanstonds weer vol. „Nu goed," ging Paul de Groot voort. „Zoals hier hoeft het niet op een modderschuit, maar in orde zal het wezen. Ik zal weten te waarderen wat jullie, Sliedrechtse baggerlui, gedaan hebt voor de firma en nog doet. Jullie zult niet slecht varen bij de combinatie straks. Ik stel me voor: de buitenlanders mogen in de machinekamers koekhakken, maar op het dek van alle schepen de leiding bij de Sliedrechters. Je wordt nu onderbaas op dit karwei, Punt. Hoeveel schepen heb je? Twee zuigers, drie sleepboten, zes bakken: elf schepen met elkaar. Je volgende karwei zal er een van dertig schepen worden. En dan noemen we je niet meer onderbaas; dan word je commandeur of admiraal. Hoe lijkt je dat?"
Dirk lachte flauwtjes om de fantasieën van De Groot.

Een vrouw kwam in het salon. Een zuidelijk type was het, met fel rode lippen en gelakte nagels. Een doordringend parfum wolkte om haar heen. Ze keek bevreemd en uit de hoogte naar het schippertje in zijn blauwe pakje. „Paul," zei ze met een vreemd accent en enige aandrang.
„Ja, lieve, ik kom.... Bonjour, Punt. Good luck op de Patos Lagune." Hij wendde zich van Dirk af en drukte een kus op de uitgestoken hand der Spaanse. De schipper scheen hij reeds vergeten.
„Mijnheer?" vroeg Dirk achter zijn rug. „Is het mogelijk van boord af een condoleantietelegram naar Sliedrecht te sturen van mij en van de andere lui vooruit? Dan had ik graag dat u het telegram voor ons verzond."
De Groot wendde zich om. „Een goed idee, Dirk.... Fernanda, een ogenblikje alsjeblieft." Met een losse hand wierp hij een aantal woorden op papier. „Hofmeester, wilt u voor verzending zorgen?.... Fernanda, hier ben ik."
Hij had de laatste eer aan Baan bewezen voor Dirk en zijn makkers en voor zichzelf. Nu kon hij zich vrij aan de Spaanse wijden.
Over de uitgestrekte dekken van het grote schip liep Dirk naar de derde klas terug. Daar bleef hij bij de reling staan, naar zee starend, maar amper acht slaand op de haaien, die in de boeggolf speelden. De oude baas was dood.... Het roer was van het schip. Paul de Groot had nu vrij spel. Spel, dat was het rechte woord. De dood van zijn schoonvader had hij met een paar telegrammetjes afgedaan: een aan het hoofdkantoor en een aan zijn vrouw. Diep onder de indruk.... had Dirk gelezen dat Paul schreef. Die indruk was zo diep, dat hij thans met een Spaanse flirtte. Hij speelde een spel met woorden en met vrouwen. En hoog spel ging hij straks in zaken spelen.
Met de twee sleepbootkapiteins, die samen met hem per Gelria naar Brazilië reisden, sprak Dirk wel over de dood van de oude baas, maar niet over zijn zorgen voor de toekomst van de onderneming. Die begroef hij in zijn hart.

Bij het binnenlopen in Rio de Janeiro wenste Paul de Groot zijn onderbaas en de beide sleepbootkapiteins het beste toe bij het karwei op de Lagune van Patos. „Een simpel werkje is het maar," zei hij. „Een geul dwars door een bank van lichte klei. Voor onze cutters is dat niets. Achttien maanden is de opleveringstermijn. Ik wed dat jullie vèr voor die tijd gereed bent."
„We zullen zien, mijnheer," zei Dirk en alle drie tikten aan het randje van hun pet.
Toen had De Groot het weer druk met zijn schone Spaanse, die met hem hier van boord zou gaan, en nadat de Gelria gemeerd was, zweefden zij samen in een limousine naar de stad.
Dirk Punt en zijn makkers belandden op een kleine Braziliaanse kustboot, die hen naar Rio Grande do Sul aan de ingang der Lagune brengen zou.
De tegenstelling met de weelderige Gelria was groot. Alles was vuil op

https://achterderug.nl

het kustbootje. De hutten stonken, het beddegoed was goor en bij het middagmaal dreven knoflook en uien in olijfolie. Dit was dezelfde negerkost, die Dirk veertig jaar geleden op de Costa Rica bij de landengte van Panama had moeten eten. Hij walgde er van en liet de schotel staan. Doch de volgende dag dreef de honger hem tot eten, al ging het kokhalzend.
Er waren niet veel passagiers op het kleine bootje; de drie Sliedrechters waren de enige Europeanen. Dirk sloot vriendschap met de kapitein, een Bremer, die al jaren in Brazilië woonde. Hij liet hem op de brug en noodde hem in zijn hut. Toen Dirk vertelde, wat hij en zijn vrienden op het meer van Patos gingen doen, werd het gelaat van de kapitein een beetje spottend. „Zo," zei hij geheimzinnig, „ga jullie daar je krachten op proberen."
„Kent u het meer?" vroeg Dirk.
„Of ik het ken. Twintig jaar heb ik er op gevaren."
„Dan kunt u spoedig profiteren van die geul," meende Dirk.
De kapitein meesmuilde. „Weet u dat een Engelse maatschappij daar heeft gewerkt en het na een jaar heeft opgegeven, en dat er toen een Franse maatschappij gekomen is, die ook het bijltje er bij neergelegd heeft?"
Dirk wist dat niet. Hij floot tussen zijn tanden. Zat er wat aan de knikker daar? Had Paul de Groot de boel niet onderzocht, voordat hij inschreef? Zou dit eerste werk na Jan Baan's dood mislukken? „Hoe kwam het dat zij niet geslaagd zijn?" vroeg hij.
„Ik ben er niet bij geweest," antwoordde de kapitein. „En wat die Brazilianen kletsen. . . . ."
„Wat kletsen zij?" vroeg Dirk nieuwsgierig.
„Och. . . . ze hebben het over geesten, groene duivels moeten het zijn, die huizen zouden in die hoek van het meer. Die geesten hebben die dam gelegd, vertellen de Brazilianen, omdat zij geen mens dulden in hun rijk. Zij hebben de Fransen en Engelsen verjaagd. Maar het zijn natuurlijk allemaal verzinsels van dat bijgelovig volk."
Dirk lachte, maar een beetje hol. Er liep een lichte rilling langs zijn rug. Het moeras bij de bergen van Panama stond hem opeens zeer helder voor de geest. Toen hadden de negers en Mexicanen ook telkens over duivels en geesten gepraat. Hij had er om gelachen, tot in die nacht vol vreemd gerommel. En zij waren toch maar uit Panama verdreven. Zou het hier ook zo gaan? Hij schudde zijn grijze kop. Omtrent een halve eeuw had hij waterwerk verricht in alle delen van de wereld. Hij liet zich niet de kop op hol brengen door verzinsels van negers en Brazilianen. Of golden in Amerika andere wetten dan in Europa? Scholen er in dit lege land, haast zonder mensen, maar met een overdadige rijkdom aan planten en insecten, andere krachten dan in de oude wereld? Welneen, wat in Europa kon, kon hier evengoed. En wat die Engelsen en Fransen er bij hadden laten zitten, zouden zij volbrengen. Het was waarlijk niet de eerste maal dat Hollandse baggerlui een karwei gingen opknappen, waar anderen in

waren blijven steken. „Volgend jaar vaart u door het kanaal, kapitein," verklaarde Dirk zelfbewust.

Bij de aankomst in Rio Grande do Sul zonk Dirk de moed echter haast in de schoenen. Er lagen schepen van Hollandse makelij, maar ze waren een jaar of tien door een Braziliaanse maatschappij gebruikt geweest, en in die tijd nimmer gedokt, gebikt, geverfd. Aangevreten door het brein-zoute water van de tropen, waren ze één bonk roest geworden. Een baggermolen was gelapt met houten nagels; een paar motorbootjes waren misschien goed voor een kanaaltje, maar deugden niet voor de vaart op een meer zo groot als Nederland, waarop het spoken kon. De bakken zaten vol butsen en gaten. De steiger, waaraan de schepen moesten meren, was gammel en verrot. Een aantal woonschepen, bestemd voor het personeel, was voor varkenshokken nog te vuil. Er zou een werkplaats zijn om het materieel te repareren; het hok was echter in elkaar gewaaid. Het werkvolk was van hetzelfde slag als Dirk vóór veertig jaar in Panama gehad had: een allegaartje van blonde blanken tot pikzwarte negers met alle huidtinten en iedere bloedmenging daartussen, maar alles van bedenkelijk allooi.
Hij zette een aantal kerels aan het bikken en schrapen; stuurde een ploeg met emmers en bezems in de woonschepen, een andere ploeg naar de werkplaats om die op te bouwen, en liet onder zijn persoonlijk toezicht een baggermolen optuigen. Het werkvolk viel niet tegen. Nadat Dirk hun geleerd had hoe hij het wilde hebben, werkten zij behoorlijk. Aan het einde van de eerste week was Dirk redelijk tevreden.
Maar nadat ze des Zaterdags hun loon hadden gebeurd, mankeerde de helft van de arbeiders des Maandags op het werk. De negers gingen luieren en zoetigheden snoepen, totdat hun geld verteerd was. De Brazilianen vermaakten zich met paardrijden, zwemmen en schieten. Alleen degenen, die de Zondag met meisjes van de vlakte hadden doorgebracht, waren 's Maandags weer present, omdat hun geld schoon op was en zij dus werken moesten. Dirk moest maar zien ander volk te krijgen voor de wegblijvers en dat weer wegwijs te maken.
En zo ging dat week op week. Een Braziliaan, die een cent op zak had, liet het vuile werk blauw-blauw en kwam pas weer wanneer de honger dwong. Het schoot niet op. Na enkele maanden was men er nog niet eens aan toe met baggeren te beginnen. Als Dirk dacht aan zijn grote woord tegen de Bremer kapitein, prikten zijn haarwortels.
Doch toen kwam er materieel uit Holland, degelijke, fonkelnieuwe schepen. En er kwamen Sliedrechters met die schepen mee: molenbazen, hopperschippers, machinisten. Die pakten stevig aan bij het repareren van de rommel, die in Rio Grande lag en nu waren ze spoedig klaar om te beginnen.
Ze voeren het meer op. Het was een vaart van vele uren, alvorens ze de bakens vonden, die de plaats aangaven waar de geul moest komen. Toen

de zuigbuizen omlaag zakten en de emmers gingen kruipen langs de ladders van de molens, was Dirk goed gehumeurd. De grond bestond uit zachte klei, die zich goed zuigen liet, nadat het cuttermes ze stukgewoeld had, en waar de baggermolens weinig werk mee hadden. Lief grondje, zeiden de baggeraars er van.

Doch na dit gunstige verloop van het proefdraaien, zat Dirk weer met de handen in het haar, toen hij voor ieder schip bestek uitzetten moest. Waar moest hij zijn bestek op maken? Hij had geen walmerk. Ze zaten midden op het meer. Geen berg, geen boom, geen oever was te ontwaren. Nog nooit had hij zo ver van enig land gewerkt. Hij wist wel dat op zee bestek gemaakt werd door met de sextant zon en sterren te schieten, maar noch hij, noch een der Sliedrechters aan boord had daar de kennis toe. Zij waren allemaal op hun tiende of twaalfde jaar van school gekomen en geen van hen had wiskunde geleerd. Een koopvaardij-officier was nodig, maar welke stuurman zou zich er voor laten vinden een paar jaar op dit meer te zitten op een baggerschuit? De woorden van de Bremer kapitein, gesproken nadat hij zo zelfverzekerd had verklaard, dat hij zou slagen, klonken Dirk weer spottend in de oren: „Je redt het niet, Hollander."

Van een baggermolen kwam die avond een motorsloepje naar het woonschip van de onderbaas. Een Sliedrechter stapte er uit, gevolgd door een arbeider. „Moesten we geen man hebben, die met een sextant kan werken?" vroeg Gijs Klap aan Dirk. „Hier heb ik er een."

Dirk monsterde de arbeider, een sjofel, ongeschoren man. „Kun jij bestek maken?" vroeg hij ongelovig.

„Ik ben stuurman bij de grote vaart geweest," was het antwoord.

„Stuurman? En nu bij de negers en mestiezen? Hoe kom je hier?"

„Ik geloof dat ik u daarvan geen rekenschap heb af te leggen," zei de vreemde koel en met iets duisters in zijn blik.

Twee dagen later bracht de sleepboot uit Rio Grande een sextant en elke middag, bij heldere lucht, schoot de stille man de zon, en iedere avond, als er sterren waren, maakte hij een sterbestek. Zijn plaatsbepaling was perfect. Het ging nu, zoals het op Nederlandse baggerwerken altijd was gegaan: Werken zolang het dag was en dikwijls 's nachts bij maanlicht bovendien. Het personeel van het ene schip werkte tegen dat van het andere op, omdat het niet kon zetten dat het bij zijn makkers achterbleef.

De Brazilianen en de negers werden door de werkdrift van de Nederlanders aangestoken. Het werk schoot prachtig op en van de groene duivels, waarover de Bremer kapitein gesproken had, en waarvoor het inheemse werkvolk ook een vreemde vrees gehad had in het begin, was niets te ontdekken. Dirk voer in een motorbootje dagelijks van schip naar schip om toezicht op het werk te houden en boekte iedere avond met kromme letters in vet potloodschrift hetgeen er was gedaan. Na enkele weken keek hij met tevreden ogen de dagelijkse vorderingen na; het tempo was geleidelijk opgevoerd. Als het zo doorging, kwamen ze op tijd gereed.

Op een morgen waarschuwde een neger de onderbaas: „Massa, boze geesten komen straks. Jack heeft ze gezien: groene ogen en groen haar. Ze dansen in gindse hoek van het meer vannacht."

Dirk lachte om zijn praatjes. „Je kletst, Jack, zeker slecht geslapen. Ga aan je werk."

Maar de neger hield vol, terwijl hij naar het Zuiden wees. „Boze geesten, massa, in harde wind, o, zo harde wind."

Dirk keek omhoog. De lucht was blauw. Alleen in het Zuiden dreven een paar wolkjes, onnozele schaapjes leken het. „Gekheid, Jack. Ga aan je werk."

Toen ging Jack, maar hij schudde misprijzend zijn zwarte kroeskop, en terwijl hij aan de ankerlieren werkte, keek hij voortdurend angstig naar de wolkjes in het Zuiden.

Dirk maakte zijn dagelijkse ronde langs de schepen. Op de eerste baggermolen hield een Braziliaan hem aan. Hij wees op dezelfde wolkjes, die de neger hadden verontrust. „Daar komt de pampera."

„Wat is dat?" vroeg Dirk.

„Een storm, die alles kort en klein kan slaan. Ik raad u aan dat we op de wind gaan liggen."

Dirk kon nog niet begrijpen, dat er zoveel onheil schuilen kon in de wolken, die wel groeiden, maar volstrekt onschuldig leken. Doch hij luisterde naar goede raad en liet de machines stoppen, de persleiding van de zandzuigers losmaken en alle schepen met de kop op de wind leggen.

Toen dat gereed was, zag hij wel dat er geen loos alarm was geslagen. De wolken hadden een vuilgele kleur gekregen en er hingen zwarte flarden aan; de lucht in het Zuiden zat vol wind.

Plotseling rende een schuimwolk over het meer recht op de schepen af. De negers waren doodsbang, toen zij hem zagen komen. „O, massa, de geesten!" schreeuwden zij, zich bergend achter bok en brug, en de Hollanders volgden het voorbeeld van de inheemsen.

Amper hadden allen zich geborgen, of een wolk van schuim en fijne druppels scheerde vlijmscherp over het dek. En daarna bulderde de orkaan. Hij was er plotseling in volle kracht en ongestuimheid, gierend en loeiend en rukkend aan de schepen. Een zonnetent vloog weg, zware ijzeren stangen bogen, alsof het spelden waren. De negers lagen te jammeren achter de brug, en de Hollanders waren stom verbaasd over de wonderlijke werking van de storm op het water. Er was geen golfslag tijdens deze storm! De spiegel van het meer stond vol met millioenen sidderende rimpels, doch deining was er niet.

Na een kwartier was de storm voorbij, even plotseling als hij gekomen was. En toen, ná de storm, werd de zee van vreemd stil wild. De golven bruisten, de schepen slingerden en rukten aan hun ankers. Een zware regen, wit van dichtheid, daalde uit een zwarte lucht, en gutste over de kleine vloot. Door de regen kon men van het ene schip het andere niet zien.

Toen de stortbui ook voorbij was, brak de lucht en stonden er alleen nog zwarte bergen op de einder in het Noorden. Nu kon men het onheil overzien, dat door de wervelstorm was aangericht. Een hopper had zijn zonnetent verloren; van een andere was de reling weggeslagen; een woonschip was op drift geraakt, ondanks zijn vele ankers; een grote watertank gekapseisd en gezonken. Het ergste was dat de persleiding – een samenstel van buizen op vlotten gemonteerd, waardoor de hoppers de opgezogen grond rechtstreeks naar het stort persten – uit elkaar geslagen was.
„Ziet u wel, massa?" zei Jack tot Dirk, „boze geesten, groene duivels zijn gekomen. Zij boos op ons en komen weer, hu, hu! Zij ons weg willen jagen. Jack bang, o, o."
Dirk had geen tijd om op zijn brabbeltaaltje in te gaan. Zijn persleiding moest weer in orde komen. Hij stapte in een motorboot, die als een jonge bok sprong op de wilde golven, om te zoeken naar de verstrooide pontons. De wervelstorm had ze met grote snelheid weggeblazen. Op vele mijlen afstands vond hij ze dobberen, soms met, soms zonder buizen, die van de drijvers af geslagen en gezonken waren. Aan het eind van een lange speurtocht ontbraken nog een tiental leden van de buis, en de leiding die er overbleef, was te kort om de afstand tussen schip en stort te overbruggen. De baggermolens konden aan het werk, de hoppers moesten wachten tot er nieuwe buizen waren aangekomen uit Rio de Janeiro, en dat ging zoals alles in Brazilië op z'n elfendertigst. En weer werd Dirk bezorgd dat de Bremer kapitein toch nog gelijk zou krijgen.
Maar eindelijk kwam het werk toch weer op gang. De messen van de cutters maalden de klei op de bodem van het meer los; de zuigpompen zogen die stukgemalen grond vermengd met water op; de perspompen stuwden het mengsel door de drijvende leiding en aan het einde daarvan, driehonderd meter ver, spoot een modderfontein ononderbroken op. Dirk kon elke avond goede cijfers in zijn opschrijfboekje plaatsen.
Toen werd een neger ziek, en 's daags daarop twee Brazilianen, en de derde dag weer een paar negers en een Hollander. Elke dag bleven er meer mannen met typheuze koortsen liggen.
Het was een laat gevolg van de pampera. Sinds bij die storm hun watertank verongelukt was, hadden zij met drinkwater gesukkeld. Wat thans per sleepboot aangevoerd werd, was ver van zuiver. De Hollanders kookten het, de negers en Brazilianen dronken raak. Vandaar dat onder de inheemsen de ziekte aanzienlijk feller woedde dan onder de Nederlanders. Om de epidemie te stuiten, liet Dirk een dokter uit Porto Alegre komen, om de mannen in te enten.
De Hollanders boden hun arm voor een prikje, doch de anderen vertikten het. Zij deden niet mee aan zulke duivelskunstenarij en zij geloofden er niets van dat de ziekte aan het slechte drinkwater te wijten was. De groene duivels van het meer hadden eerst de storm gezonden en toen de ziekte, een duidelijk teken dat zij de doorbraak van de dam niet duldden. Wie zij

niet doodden met de ziekte, die zouden ze wel anders vinden, wanneer dit werk werd doorgezet. Inplaats van zich te laten inenten, verdwenen de inheemsen. Zieken lieten zich zelfs op de sleepboot dragen, om dit vervloekte oord te ontvluchten. Tenslotte bleven de Hollanders alleen over met enkele doodzieken, die niet reizen konden. Het werk lag stil.
Dirk voer naar Porto Alegre om nieuw volk aan te nemen. Het krioelde op de markt van negers en blanken, die mieuwden van de honger en op elk ander werk als wespen zouden zijn afgevlogen. Maar zodra ze hoorden voor welk karwei de Hollander hen hebben wilde, was het mis. Voor het oord der groene geesten deinsden zij terug. Dirk bood ver boven het gewone loon, maar het hielp geen zier. De kerels stierven liever van gebrek dan de groene duivels te trotseren. Ontmoedigd voer hij weer terug. Het liep mis met het karwei. De Bremer kapitein kreeg gelijk. Ook de Hollanders konden de geul niet graven, net zo min als de Engelsen en Fransen.
Bij de kleine vloot teruggekeerd, werd Dirk getroffen door de stilte. Er blies geen koeltje; de oppervlakte van het meer was glad als olie. Er was ook geen geluid. Geen kamwiel knerpte, geen pomp snorde, geen machine stampte. En de dekken van de schepen waren leeg. Nadat het inheemse werkvolk voor het overgrote deel vertrokken was, heerste een doodse stilte op de schepen. Tot dusver had dit Dirk niet zo gekweld. Thans, na de drukte in de stad, vond hij de atmosfeer zeer drukkend. Ze deed hem aan een kerkhof denken. Mistroostig stapte hij uit het motorbootje op zijn woonschip over.
Die avond stond hij voor het venster van zijn woonschip en keek naar het Zuidwesten. Daar was het domein der geesten volgens het bijgeloof van negers en Brazilianen. Hij lachte grimmig en klemde de kaken op elkaar. Die waan van het domme volk verijdelde zijn werk.
Wat zag hij ginder? Zweefde daar iets boven het vlakke water? Een mistbank was het. Maar mist is grijs of wit. En wat daar zweefde had een groene kleur. En er was ook een wondere beweging in. Het leek op een ballet van danseressen in luchtige gewaden. En ginds, die wolken, langzaam drijvend naar de maan, zat daar ook niet een groene weerschijn aan, en waren dat geen vrouwen, op paarden rijdend?
Het is verbeelding, hield Dirk zichzelf voor. Je laat je meeslepen door de geheimzinnigheid en somberheid van je verlaten schepen op dit stille meer. Er zijn geen spoken en geen feeën. Ze waren in de Biesbosch niet; ze waren niet bij Panama....
Bij de herinnering aan Panama werd Dirk onzeker. Waren er waarlijk geen vreemde machten in dat moeras en in die bergen? En zouden ze hier niet zijn, in dit wijde land, in deze tropische natuur, waarin de mens nog nauwelijks ingedrongen was? Zouden de geheimzinnige krachten de indringers niet verdrijven, zoals toen in de Limonbaai gebeurd was? Waren die krachten niet reeds aan het werk hen weg te dringen, zoals ze vóór hen de Fransen en de Engelsen verdreven hadden? Die wonderlijke storm,

die typheuze koortsen, en nu dit vreemde ballet op het meer en die amazones in de wolken.
Over het maanoverplaste water kwam een schaduw nader. Een zwarte schaduw was het met een groene glans. In het onzekere licht leek het een zwaan, die van de danseressen roeide naar zijn vloot. Hij kwam recht op zijn woonschip aan.
Angst vloog Dirk aan. Zweet parelde op zijn voorhoofd. Zijn handen voelden klam. Kwam daar een groene duivel aan om hem te halen? Werd de vermetele, die zich niet verdrijven liet, thans naar het geestenrijk gebracht? Hij sidderde.
Toen zag Dirk dat het een jol was met een man er in.
De ban van eenzaamheid en stilte was verbroken. Daar kwam een mens aan. De groene geesten in hun gazen sluiers en de centauren in de wolken waren weg.
De man stapte op de woonschuit van de onderbaas. Het was Iwan, een van de werklui, in Porto Alegre aangeworven. Hij was hard ziek geweest, maar nu hersteld. De kerel gaat natuurlijk weg, dacht Dirk. Nog netjes dat hij afscheid neemt.
Doch Iwan kwam niet voor een afscheid. „U hebt gelijk gehad," zei hij. „Dat prikje van die dokter werkte goed. De Hollanders zijn allemaal gezond gebleven na die tijd. Als wij ons hadden laten inenten, waren wij ook niet ziek geworden; als wij niet meer vuil water drinken, kunnen wij hier best werken."
Dirk was verrast. Eindelijk een inheemse met een nuchter oordeel.
„Ik wou dat jouw makkers er ook zo over dachten," zuchtte Dirk. „Maar ze zijn er allemaal vandoor gegaan."
„Zal ik nieuw werkvolk halen?"
Dirk lachte triest om het aanbod. „Dat lukt je nooit, Iwan. Ik heb getracht nieuw volk te krijgen. Niet een wou komen."
„Ik ken ze en zij kennen mij; ik denk dat het mij wel lukken zal. Mag ik 't proberen?"
Dirk keek de man aan. Hij was een Rus van oorsprong, fors, met ruig blond haar; naar Russische wijs droeg hij het hemd uit de broek. Zijn ogen waren zacht. Hij leek een eerlijk man. Dirk dacht dat hij zich vergiste in zijn invloed op het werkvolk, maar als hij het proberen wilde.... „Ga je gang," zei hij.
„Dan moet ik drie sleepboten mee hebben."
„Drie sleepboten? Waarvoor?"
„Er zijn toch honderdtwintig man nodig!"
Dirk lachte smalend. „Als je er twaalf krijgt...."
Hij vertrok met de boten en die bleven weg, vier volle dagen. Op z'n mooist zijn onze jongens aan de rol gegaan, dacht Dirk, ofschoon hij zich dat van zijn Sliedrechts sleepbootpersoneel niet kon voorstellen. Misschien was

Iwan nog aan het werven. Natuurlijk tevergeefs. Hij had hem heus niet hoeven laten gaan.
Met de bazen en machinisten besprak Dirk de toestand. Niet een zag er meer een gat in. Zij kwamen tot de slotsom dat het 't beste was maar af te tuigen en straks, als de sleepboten terug waren, naar Rio Grande do Sul te varen. Dat zij niet zouden slagen, waar Engelsen en Fransen faalden, stond nu voldoende vast.
Aan de avond van de vierde dag doemde een rookpluim op uit de richting van Porto Alegre. Het waren de boten, vol met volk. En al de negers droegen witte lappen om hun zwarte armen. Sommigen wreven hun bovenarm pijnlijk; enkelen hadden koorts.
„Daar zijn ze, baas," zei Iwan triomfantelijk, „en allemaal ingeënt. Die dokter schoot niet op. Daarom zijn we zo laat. Maar morgen kunt u draaien."
Iwan's succes gaf Dirk zijn moed terug en stak al de Hollanders een hart onder de riem. Aan aftuigen en weggaan dacht niemand meer. Aanpakken was het parool. De kansen stonden ver van goed. Ze waren stukken achter bij het bestek en de geul was in de tijd van stilstand bedenkelijk dicht gaan slibben. Wanneer ze na deze tegenslag nog zouden slagen, moesten de tanden op elkaar. „Dan moet het ouderwets, jongens," zei Dirk.
„Best, baas," antwoordden de jonge Sliedrechters. Zij zouden laten zien dat ze voor de oude kerels van de gouden ploeg niet onderdeden.
De Hollanders werkten zo hard en lang dat het de inheemsen stom verbaasd deed staan. Zij hadden van blanken nooit anders beleefd dan dat zij hen tot werken dreven, vaak op een hardhandige manier, maar zelf hun vingers niet vuil maakten. Deze Europeanen konden werken! Eerst lachten de negers om zulke dwaze blanken, maar daarna kregen ze er schik in het tegen hen op te nemen. Er kwam vaart in het werk.
Ze kregen het weer mee. Het werd zomer op het zuidelijk halfrond. Geen stormen onderbraken meer de gang van het werk. Het was doorgaans helder, zodat dagelijks zon- en sterbestek gemaakt konden worden. Dank zij de zeeman met het gesloten wezen werd de geul midden in het Patos-meer recht als een kaars. Zij liepen in, maar de achterstand was wel heel groot. Er mocht geen dag, geen uur verloren gaan in het gunstige seizoen. Straks zouden er weer stormen komen. Fransen en Engelsen hadden het bijltje er bij neergelegd; het was een dubbeltje op zijn kant geweest of ook de Nederlanders hadden het verloren. En nog stonden de kansen wankel. Wanneer zij slaagden, dan zou het enkel zijn door zich tot het uiterste in te spannen.
Het Kerstfeest naderde.... Onder de Brazilianen kwam onrust en een deel ging huiswaarts. Zij weigerden om op het feest te werken. Toen was het voor de Hollanders dubbel hard aanpakken, want de molens moesten malen. Op de Kerstdag, toen de christenheid feest vierde ter ere van de geboren Koning, draaiden op het Patos-meer de pompen.

Oudejaarsdag werd het.... Een boot uit Porto Alegre kwam naar de uithoek van het meer, waar de baggermannen werkten. Een boot vol vrouwen was het en de onderbaas, die dacht dat dit de vrouwen van zijn mannen waren, begreep dat nu het werk moest wijken. Maar Iwan fluisterde hem iets in, en toen zag Dirk van welk allooi die vrouwen waren. Woedend joeg hij ze weg, zich niet bekommerend om de boosheid van een deel der Brazilianen. En ook op deze dag, waarop thuis de mensen in oliebollen smulden bij de huiselijke haard, draaiden de machines op het Braziliaanse meer.

Nieuwjaar werd het.... Thuis wensten de kinderen aan ooms en tantes heil en zegen. Hun vaders stonden aan de ratelende lieren, bij de grommende pompen, bij de Jacobsladders, waarlangs de emmers knerpend en piepend naar boven schokten en kreunend over het vijfkant wipten. Zij werkten in de daverende hitte van de zuidelijke zomer.

Pasen werd het.... In Holland was het lente. Hier, aan de andere zijde van de evenaar, naderde de herfst met kwaaie buien uit het Noordoosten.

De Paasdagen werd doorgewerkt. Maar vlak daarop belette een zware storm elke arbeid. Een bak werd losgeslagen en verdween in de moerassen, die het meer omzoomden, waar geen sleepboot hem kon volgen. Een koppeling van een zuigbuis scheurde; de persleiding sloeg aan barrelen; een emmerladder werd verzet. Wat gewonnen was door op de hoge feesten door te werken, ging dubbel en dwars verloren met deze averij.

Het liep naar Pinksteren.... In het tuintje te Sliedrecht bloeiden nu Japanse kers en gouden regen. De mannen werkten op het meer, waar het water grauw was en de regens gutsten; zij waren dagelijks bedekt met slik; ze aten negerkost: knoflook en uien en zwarte bonen, in olijfolie gedrenkt, uit vuile pannen; en ze strekten 's avonds laat hun moede leden uit op gore bedden.

De tijd verstreek. Het eerste jaar was reeds lang om. En nog zag het er niet naar uit, dat Nederlanders zouden slagen, waar Engelsen en Fransen faalden.

Maar de baggermolens maalden voort en de zandzuigers spuwden zwarte rook de lucht in en grijze slik op het stort. En de mannen, vuil en nat, verpekeld door het water en gelooid door de zon, werkten zonder dat zij zich een dag, een uur rust gunden.

Ergens op de Lagune van Patos, waar eeuwen achtereen de grijze golven van het meer hadden gespoeld en slechts een eenzame vogel had gezworven en een enkele vis de kop eens uit de spiegel had gestoken, omdat geen schip er varen kon vanwege de onderzeese zandbanken, – in die hoek van het meer, waar volgens het volksgeloof de groene duivels woonden en woeste nachtelijke feesten vierden, lag een vloot van oorlogsbodems, koopvaarders en vissersboten, klein en groot, allemaal bewimpeld en bevlagd.

De oorlogsschepen vormden een kiellinie en voorop voer een kruiser, het

dek vol officieren, stijf van het goud, wiens scherpe steven een vlaggelijn, die tussen twee bakens was gespannen, doorsneed. Daarop bulderden de kanonnen, basten op alle schepen van de vloot de stoomfluiten en loeiden de sirenes. Het kanaal Feitoria was geopend!

Op een roestige zandzuiger, die aan de kant lag, als schaamde hij zich voor al die mooi getuigde schepen, stond een oude man met een grijs snorretje in een blauw katoenen pak. Het was Dirk Punt, de onderbaas. Hij lachte stil en vergenoegd toen hij de grote vloot zag varen door de geul, die hij gegraven had. Hij hing nog over de verschansing, toen de schepen reeds ver weg waren, naar Porto Alegre, waar het feest ter ere van de opening van het kanaal grootscheeps gevierd zou worden. Na achttien maanden van hard werken mocht hij thans uitblazen. Hij stak een pijp aan, genietend van zijn eerste vrije dag.

Toen voer er nog een boot langs, een koopvaarder, het eerste schip, dat niet voor het feest, maar op een gewone reis door het kanaal voer.

Met zijn stoomfluit groette het schip de zandzuiger, als wilde het zeggen: bedankt dat jullie dit voor ons gedaan hebt.

Dirk Punt vond het een vriendelijk gebaar en trok aan de draad van zijn fluit voor een wedergroet.

De stoomboot liet het daar niet bij; ze minderde vaart en gaf een tweede stoot en daarna een derde.

En toen herkende Dirk de boot. Dat was de kustboot, waarmee hij anderhalf jaar geleden de reis van Rio de Janeiro had gemaakt. En op de brug stond de Bremer kapitein, die toen gezegd had: „De Engelsen konden het niet, de Fransen konden het niet, zouden jullie Hollanders het dan wèl kunnen?"

Hij stond daar en hij wuifde naar de kleine onderbaas, die hij ook had herkend. En hij deed meer dan wuiven. Hij liet zijn schip stoppen en de jol uitzetten, en in die jol voer hij naar het roestige zandzuigertje, klom daar aan dek, drukte Dirk de hand, klopte hem op zijn schouder en zei: „Kerel, kerel, dat je dàt gelukt is! Hoe heb je dit wel klaargespeeld?"

Dirk haalde de schouders op. Het was doodgewoon geweest. Maar zuigen en maar baggeren. Dan kwam de geul er vanzelf.

Er stond een man bij. Iwan, de Rus, die op een kritiek ogenblik nieuw werkvolk had gehaald en later voorman was geworden en goede vrienden met de onderbaas. Hij deed het anders uit de doekjes.

„De Engelsen," zei hij, „dachten dat zij het met kijken wel klaar konden spelen. Zij lieten het werk doen door de inheemsen en maakten het zichzelf gemakkelijk; *woon*schepen maakten zij van hun baggervloot. De Fransen maken overal en altijd pret; dat deden zij hier ook. Zij haalden hier de meisjes van de vlakte heen. Boten als er Oudejaarsdag hier *één* geweest is, kwamen toen geregeld, en destijds werden zij niet weggejaagd. De Fransen dansten met dat vrouwvolk en gingen er mee naar kooi, hun schepen waren scheepjes van *plezier*. De Hollanders hebben er *werk*schepen van gemaakt,

niet slechts voor ons, doch voor zichzelf in de eerste plaats. Zij staken het eerst de handen uit de mouwen en pakten het hardste aan. Geen dag vacantie hebben zij genomen in al die achttien maanden. En daardoor hebben zij de slag gewonnen."

Er kwam die middag een snelle motorboot uit Porto Alegre om de onderbaas, de hopperschippers en de molenbazen op te halen. Het was de wens van de regering van Brazilië dat zij aanwezig zouden zijn op het feest. Schutterig stapten de baggermannen in hun blauwe zeemanskleren de feestzaal binnen. De weelderige omgeving verwarde hen, nadat zij achttien maanden op kale en vuile arken hadden doorgebracht. Het gezelschap van ministers en hoge officieren maakte hen verlegen. Naar de naakte ruggen en boezems van de dames in groot toilet durfden deze puriteinen hun ogen niet opslaan. De tafel met bloemen, zilver en uitgezochte spijzen stond in te schril contrast met het pannetje uien, knoflook en zwarte bonen, dat Jack hun op de hopper dagelijks bracht. Zij wisten amper hoe ze hun gelooide koppen plooien moesten, toen ministers en generaals hen in de hoogte staken, nog veel meer dan Iwan en de Bremer kapitein het hadden gedaan.
Paul de Groot, overgekomen voor de viering van deze nieuwe overwinning van zijn maatschappij, glorieerde op het feest. Hij zat aan het hoofdeind van de tafel tussen de ministers en hield een tafelrede. Zijn Spaans was goed; zijn witte tanden blonken; met hoofd en schouders stak zijn forse figuur boven al de Brazilianen uit, een blonde reus uit het Noorden tussen de kleine Zuiderlingen. Hij strooide kwistig geestige complimenten, in het bijzonder naar de vrouwen, die in extase kwamen over hem.
Zoals De Groot hier sprak en zich bewoog, had Jan Baan het niet gekund, moest Dirk erkennen. Die was, bij al zijn kwaliteiten, tot op zijn oude dag een baggerman gebleven met al de plompheid, die bij bagger hoort. De Groot bewoog zich in de grote wereld met het uiterste gemak en hij was toch waarlijk niet een man, die zich alleen op feesten en bij vrouwen weren kon. In de tijd dat Dirk en zijn mannen hadden geploeterd op het Patosmeer, had Paul de Groot de maatschappij geleid met weergaloze energie en zegepraal op zegepraal behaald. Dirk had er af en toe iets van gehoord uit brieven van zijn vrouw. Op de werven van de Kinderdijk had hij een vloot doen bouwen, waarop een mogendheid jaloers zou kunnen zijn, en voor dit materieel had hij emplooi gevonden in alle werelddelen. In Argentinië en Australië, in China en Zuid-Afrika voerde hij grote havenwerken uit, om niet te spreken van talloze karweien in Europese landen. Hij mocht, ook nu, wat erg graag met zijn eigen veren pronken; hij mocht, ook nu, wat al te graag het hof aan vreemde vrouwen maken, hij was een man van durf en aanpak, die Baan & Lazonder vooruitstuwde op een wijze, welke Jan Baan, als hij nog leefde, vast met bewondering zou vervullen.
De Groot was met de complimenten aan de Braziliaanse dames nog niet

uitgesproken. Hij prees zijn personeel. „Ik zou niets kunnen," erkende hij royaal, „als ik mijn Sliedrechters niet had. Daarin zit het geheim van het slagen van mijn maatschappij in alle oorden van de wereld en ook bij het kanaal Feitoria. Ik stel een dronk in op de mannen, die dag en nacht gewerkt, gevochten hebben, in slik en vuil, in hitte, storm en regen, die ziekten en zelfs spoken overwonnen hebben, en wier volharding hen deed slagen, waar zonen van andere grote en dappere volken de vlag gestreken hebben. Zij leven hoog!"
Toen klaterde het applaus en juichten de Brazilianen en werden de champagneglazen, parelend en schuimend, geheven in de richting van de moddergeuzen. Dirk's tafeldame klonk met hem; hun glazen tinkten met een ijle klank, en uit een geblanket gelaat blikten gloeiend zwarte ogen zo diep in de zijne, dat zijn bloed bruiste, ondanks zijn vijf en zestig jaren.
Een lichte roes, gewekt door glorie en champagne, deed bij Dirk de verlegenheid geleidelijk wijken. Hij praatte met zijn diep gedecoletteerde, uiterst vriendelijke tafeldame en hij bekreunde zich er niet meer om dat zijn spraak wat grof en zijn Spaans wat krom was. Hij stond zelfs op om in dat kromme Spaans een tafelrede te beantwoorden en het applaus wolkte om hem heen als een aureool.
Toen de gasten van de eetzaal naar de dansvloer gingen, liep Paul de Groot op Dirk toe. „Wel, schipper, bevalt het je?"
„Wat een avondje," riep Dirk uit. „Wat een avondje, meneer! Je krijgt zo het gevoel dat je een wereldwonder bent."
De Groot lachte. „Je was toen bang, hè, dat het met de zaak niet goed zou gaan, nadat de oude heer was overleden."
Dirk kleurde. „Neemt u me niet kwalijk, meneer."
De Groot klopte hem joviaal op de schouder. „Wat zou ik kwalijk nemen, man? Ik moest toen nog bewijzen wat ik kon. Het is beter dat je me nu beoordeelt naar mijn daden dan toen naar mijn woorden. A propos, wanneer ben je hier klaar, denk je?"
„Ik acht dat ik nog een veertien dagen nodig heb om de boel af te werken; dan hoop ik naar huis te gaan."
„Je vaart natuurlijk via Rio de Janeiro. Kom daar dan bij mij aan in het Grand Hotel. Ik blijf er nog een maand."

De kustboot uit het Zuiden liep te Rio de Janeiro binnen. Dirk leunde op de reling. Daar was de kade, waar de limousine had gestaan, die Paul de Groot in het gezelschap van zijn schone Spaanse wegbracht. In een taxi reed hij thans dezelfde weg. Bij de herinnering aan Paul de Groot's flirtations en zijn reactie op het overlijden van Jan Baan, raakte Dirk weer in twijfel. Was de nieuwe baas solide? Maar op het feest te Porto was hij toch een imponerende figuur geweest: fors en vitaal, met een flonkerende

diamant op een gouden dasspeld en stralende overmoed in de blauwe ogen. Een bon vivant, maar tevens een groot zakenman en daarbij een man, die hart had voor zijn arbeiders. Hij leidde de zaken van Baan & Lazonder met flair en koene durf.
De taxi bracht Dirk naar een weelderig wit hotel, dat midden in een grote tuin vol palmen en platanen stond.
„Ik wenste mister Paul de Groot te spreken," zei hij tot de portier.
„De Hollander?" vroeg deze.
Dirk knikte bevestigend.
„Daar gaat hij." De portier wees door een zijraam van de hall.
Er reed een rouwkoets langs het hotel. Een zwarte kraai zat op de bok. Voorts was er niemand in de laan.
„Waar dan?" vroeg Dirk.
„In die rouwkoets; de Hollander heeft zich vannacht van kant gemaakt." De portier sprak koel. Een zelfmoord scheen hier een dagelijks voorval. Dirk stond sprakeloos.
„En u, mijnheer?" wendde de portier zich tot een volgende bezoeker.
Een tweede rouwkoets volgde op de eerste.
„Daar gaat zijn maintenée," zei de portier, klaar met zijn klant, op die koets wijzend.
„Een Spaanse?" vroeg Dirk toonloos.
De portier nam de hoorn van een rinkelend telefoontoestel. „Hallo...."
Dirk staarde de koetsen na. Hij kon dit niet bevatten.
„Ja, 't was een Spaanse," zei de portier, nadat hij de hoorn weer op het toestel had gelegd. „Ik hoorde vannacht twee schoten. Ze waren beiden dood toen ik in de kamer kwam. Wij dachten aan een liefdesdrama; zoiets komt vaker voor, hè! Maar er moet meer aan het handje zijn. Hij is bankroet geslagen."
„Wat zegt u?" vroeg Dirk ontsteld.
„Bankroet! Hij dreef zeer grote zaken. Als het daarmee misgaat...."
Dirk liet zich duizelig zakken in een van de crapauds, die in de hall stonden. Wanneer een bom in de hall ontploft was, had hij niet zwaarder kunnen zijn getroffen.

Lies en Geertje haalden Dirk in Amsterdam van de boot. Het weerzien was vol blijdschap. Hoe zou je niet verheugd zijn als je elkaar als man en vrouw na twee jaar weer terugziet. Ze waren natuurlijk vol van het bankroet van Baan & Lazonder, al praatte Dirk zichzelf en haar voor dat het hen niet trof. Hij had zijn loon ontvangen, een zeer goed loon, nadat hij zoveel overuren had gemaakt. Zij waren ook niet meegesleurd in de val der firma, zoals talloze grote en kleine spaarders, die hun geld hadden toevertrouwd aan Paul de Groot, de tovenaar, die millioenen had verdiend met grote werken en met wilde speculaties, en nu plotseling alles had verloren

doordat slagen, even hard en zwaar als eenmaal Job, hem plotseling getroffen hadden. Dirk had zijn spaargeld veilig belegd. Ze hadden hun schaapjes aardig op het droge. Wat lette hem om te gaan rentenieren, nu hij aanstonds vijf en zestig was? Het was goed rusten op de lauweren, waarmee hij op het feest van Porto Alegre was behangen. En vond Lies het niet prettig dat zij nu eindelijk, na zoveel jaren van herhaalde scheiding, van zwerven en gezwalk voor hem en eenzaamheid voor haar, een rustige oude dag tegemoet gingen?
Lies knikte daarop van ja, maar zij was niet onbevangen blij, evenmin als hij dat was. Het lot van het kantoor, waaraan hij vijftig jaar verbonden was geweest, ging beiden aan het hart. En sterk greep het Dirk aan, toen hij in Sliedrecht in de haven tussen al het baggermaterieel dat daar lag, nergens meer de letters B. L. las op boord of schoorsteen. Toen werd het hem recht duidelijk hoe het levenswerk van Jan Baan in gruizels lag twee jaren na zijn dood.
Op weg naar hun woning kwamen ze langs het herenhuis, waar Jan Baan had gewoond, zo lang hij getrouwd geweest was. Dirk zag een dame in het zwart met zilvergrijs haar achter het venster zitten. Hij keek niet in; hij durfde mevrouw Baan niet aanzien. Maar toen hij bij het passeren zijn pet afnam, sloeg hij toch een blik opzij en schrok. Twee jaar geleden was zij een frisse oude dame; nu stond de smart gekerfd in haar vervallen wezen.
Dirk beet zijn lippen bijna stuk en hij ging sneller lopen, totdat Lies klaagde dat ze hem niet bij kon houden. Toen hield hij de pas in.
Thuis werd het anders. De vlag was uitgestoken en de kamer was versierd. Op de spiegel stond met kaarsvet: „Welkom thuis" en op een grote roomtaart, die midden op de tafel stond, had bakker Van Herp in beverige letters, rose op wit, dezelfde welkomstgroet geschreven. Alle kinderen en kleinkinderen waren present en ze zongen met elkaar een welkomstlied. Dirk beet een beetje zenuwachtig op zijn snor en streek met de zakdoek langs z'n ogen. Dit was nog machtiger dan het feest in Porto Alegre, vond hij.
Na het zingen kwamen de kleinkinderen één voor één een hand geven. Ze zeiden een beetje moeilijk grootvader tegen de vreemde man, en hij moest vragen van wie deze en die kinderen waren. Geertje sneed de taart aan, een andere dochter schonk koffie, en hij deelde sigaren uit. De jongens vroegen hem om te vertellen van het werk op het Lagos-meer en bij stukjes en beetjes deed hij dat. De kinderen hadden schik toen hij vertelde van de verbazing van de Bremer kapitein en zij lachten allemaal bij het verhaal van het feest te Porto, waarop hij in zijn kromme Spaans had moeten spreken tegen een minister en keuvelen met dames uit de grote wereld van Brazilië.
Toen het even stil was, vroeg Aalderik of hij Paul de Groot nog wel eens had ontmoet en bij die vraag was het of er een baksteen stortte in een stille vijver. Dirk's vreugde was opeens gebroken. Zijn stem daalde, toen hij iets

https://achterderug.nl

vertelde. Hij deed het trouwens uiterst sober. Hij besloot, zoals hij ook tegen Lies gesproken had: „Het treft ons niet. Ik ben op een leeftijd om met werken uit te scheiden. Ik heb nu lang genoeg gezwalkt. Ik blijf thuis. Als je bij de vijf en zestig bent. . . ."
Al zijn kinderen gaven hem gelijk en Geertje zei: „Nou komt jouw goeie leven aan, moeder."
Toen lachte Lies, maar toch een beetje triest, en ook bij Dirk kon de rechte vreugde niet weer boven komen. Het abrupte einde van een grootse onderneming drukte hen.

XVIII

IQUIQUE

Dirk timmerde en verfde aan zijn huisje, spitte en plantte in zijn tuintje, bespijkerde in het schuurtje achter het huis de zolen der schoenen van zijn kleinkinderen, en zat verder bij de kachel of bij het raam in de kamer met zijn vrouw. Hij hield zich voor dat hij een leven als een prins had, nu hij bereikt had waarvoor hij altijd had geploeterd en gespaard. Rustig thuis bij moeder de vrouw in een eigen huisje, dat was immers het verlangen van elke baggerman, wanneer hij zwalkte en wroette in een uithoek van de wereld. Dat ideaal was nu vervuld.
Maar als hij in de kamer zat, tikte de oude hangklok zo lijzig en schoven de wijzers zo traag vooruit en kon het zo benauwend stil in huis zijn, ofschoon het water op de kachel zong en de poes er voor te spinnen lag. Dan stapte Dirk de deur uit voor een kuier langs de dijk. Hij groette velen en maakte met sommigen een praatje, maar vlotten deed dat zelden. Hij was steeds meer vervreemd van zijn oude dorpsgenoten. De mensen, die nooit van de dijk weg waren geweest, luisterden bevreemd en argwanend, als hij sprak. Zij vonden dat Dirk maar rare ideeën opgedaan had in de vreemde landen, waar hij had gezworven. En met de makkers, die evenals hij buitenaf hadden gewerkt, kon hij ook niet recht praten, behalve over het werk van vroeger. Zij vonden Dirk ook eigenlijk een halve ketter. In het buitenland hadden zij, net als hij, een ander leven geleefd, losser, ruwer en met andere normen wat zondagsheiliging, kerkgang en bijbellezen aangaat. Doch weer terug in het dorp wandelden zij weer in de oude paden en spraken zij opnieuw de taal van Kanaän. Zij waren uit de wereld weer teruggekeerd tot Sion en zij konden er in roemen dat ze wel *in* de wereld, maar niet van de wereld waren geweest. Waar ze ook waren, hadden zij hun eigen leven geleefd, haast nooit van boord, hoogst zelden aan de wal. Zo waren de vreemde invloeden langs hen heen gegleden als water langs een oliejas en hadden zij zich onbesmet bewaard. Die oude buitenafwerkers, niet minder dan het andere dorpsvolk, keken met een scheef en soms medelijdend oog naar Dirk, die zich in den vreemde te buiten was gegaan, wel niet aan vrouwen of aan drank, maar aan vermenging met de wereld, en nu niet recht was in de leer.
Zo kon Dirk het op straat niet vinden en eigenlijk in de kerk ook niet, ofschoon hij trouw met Lies opging. Maar als de dominee kwam of de ouderlingen, dan liet hij merken dat hij andere ideeën had gekregen en toen daar ruzie uit voortkwam, ontliep hij voortaan het huisbezoek, of praatte, als hem dat niet lukte, over alledaagse onderwerpen en hield zijn mond, wanneer de ambtsdragers zijn nieren wilden proeven.
Wanneer hij een karweitje had, hetzij voor zichzelf, hetzij voor zijn

vrouw, was hij best op dreef, maar als hij niets te doen had, drong zich een zeker heimwee aan hem op naar het knerpen van kamwielen; het gedokker van de baggeremmers op een Jacobsladder; het bruisen van het water over de boorden van een hopper, en trokken veel havens aan zijn geest voorbij: Stockholm, Malmö, Liverpool, Southampton, Bremen, Danzig, Kaapstad.... een lange rij van steden, waar hij had gewerkt.
Hij herinnerde zich dat hij nòg eens van plan geweest was om niet weer naar het buitenland te gaan, en dat hij er weer uitgebroken was omdat hij het op het dorp niet harden kon. Zijn zwerversleven was eigenlijk pas aangevangen op de tijd dat hij het vaarwel wou zeggen. Nu was het dorp hem ook te eng en de sfeer hem te benauwd. Maar thans was hij vijf en zestig jaar. Toen was hij jong, nu oud.
Wat oud?.... Zijn lichaam was nog sterk, zijn voeten vlug, zijn hoofd nog helder; warm en driftig klopte het bloed nog in zijn aderen, en zijn hart verlangde allengs sterker naar het werk. Wanneer Baan & Lazonder niet bankroet geslagen waren, zou hij wellicht allang weer in een vreemde haven aan het werk geweest zijn.
Moest hij thuisblijven? Het overgrote deel van het personeel van de failliete firma werkte bij andere maatschappijen. Ervaren baggeraars konden te kust en te keur werk vinden. Hij was een ervaren baggeraar. Het eerste het beste kantoor had hij maar binnen te stappen en hij kreeg een plaats.
Maar Dirk klopte nergens aan. Hij bleef bij zijn vrouw. Het zou zijn of hij niet van haar hield, wanneer hij weg wilde. En hij hield wèl van haar, nog veel meer dan de eerste avond, waarop ze samen vrijden.

Op een dag hield Evert Baan, een zoon van Jan Baan, Dirk op zijn wandeling staande. „Ik was naar jou op weg," zei hij.
„Naar mij?" vroeg Dirk.
„Ja, ik heb werk voor je. Ik ben in dienst gekomen van een Duitse maatschappij en zoek een hopperschipper, in staat zelfstandig leiding te geven aan zuig- en perswerk. Jou wilde ik daarvoor hebben. Je bent dan helemaal je eigen baas."
„Hmm," zei Dirk. Eigen baas zijn lokte hem sterk aan. „Waar is het karwei?"
„In Chili."
„Dat is mij veel te ver," zei Dirk en hij maakte aanstalten om door te gaan.
„Jij houdt van een goed schip, hè Dirk," zei Baan. „Ga eens kijken op de werf van Zwart. Daar ligt de hopper, die ik je toegedacht had."
„Ik doe het toch niet," hield Dirk vol.
„Daarover praten we niet meer. Ga eens kijken aan de Kinderdijk."
Dirk liet er een paar dagen over heen gaan. Het was goed dat hij Baan vierkant had gezegd dat hij het niet deed. Chili, dat was aan de andere kant van Zuid-Amerika. Op zijn vijf en zestigste jaar verder van huis dan

hij ooit was geweest, en dan op z'n dooie eentje, hij deed het niet.
Maar die schuit eens gaan bezien, dat was niet erg. Hij had de tijd. En hij had ook wel trek om nog eens op de werf van Zwart te kijken, waar hij vroeger zo dikwijls was geweest. Op een morgen stapte hij op het bootje van Fop Smit en voer naar de Kinderdijk.
Daar lag de hopper, waarover Baan gesproken had. Het schip was kant en klaar. Wat een scheepje! Die zeeg, die brug, die sloepen in hun davits! Hij stapte aan boord, bekeek de lieren; het kettingwerk der bodemkleppen, het ruim, 't was alles even goed. Hij daalde in de machinekamer af, bezag de compounds, de pompen, de dynamo voor het electrisch licht, de oliestookinrichting. Zo'n modern baggerschip als dit was had Dirk nog nooit gezien. Er was zowaar een badgelegenheid aan boord en de schippershut had een eiken betimmering en leerbeklede banken. De schipper van dit schip werd als een heer gehuisvest. Hij klom het trapje op naar de brug. De stuurkast was van teakhout; er waren een kompas, een telegraaf, een kaartenkast en verscheiden telefoons. Hij sloeg zijn handen aan het stuurrad. Het verging hem als een oud cavaleriepaard, dat het trompetgeschal weer hoort. Het bloed klopte in zijn aderen, zijn ogen tintelden, hij was nog kwiek en pezig. Moest hij de komende winter weer gaan suffen bij de kachel? Of moest hij schipper worden op deze hopper, een vorstelijk schip als je het vergeleek bij de Adam's en Maasmondjes, waarop hij vijftig jaar geleden begonnen was te varen?
Op de terugreis naar zijn dorp zat Dirk te vechten met zichzelf. Schipper op die hopper werd hij graag, maar naar Chili ging hij niet. Dat mocht hij Lies niet aandoen. Evert Baan moest maar een ander zoeken.
De week daarop streek Evert Baan hem weer aan. „Wel," vroeg hij, „wat zeg je van de schuit?"
„Een mooi schip, een goed schip...."
„Een schip om schipper op te zijn!" lachte Baan.
„Ik niet," zei Dirk. „Naar Chili mag je een ander sturen."
„Die Duitse maatschappij geeft goed geld; je kunt een prachtig loon verdienen."
„Zo," zei Dirk. Voor een goed loon was hij nooit onverschillig geweest. „Hoeveel is het?"
„Vraag eens geld."
Dirk weigerde. „Ik doe het immers toch niet."
„Vraag eens geld," drong Evert Baan opnieuw aan.
„Nou, voor de grap dan." Hij noemde het dubbele van het hoogste loon, dat hij ooit had verdiend.
„Top!" sloeg de ander aanstonds toe.
Dirk schrok. Dit had hij niet verwacht. „Ik wou toch eerst...." stribbelde hij tegen.
Doch Evert beschouwde de zaak als afgedaan. „Een man een man, een woord een woord," zei hij.

https://achterderug.nl

Met loden schoenen wandelde Dirk naar huis. Stamelend vertelde hij zijn vrouw wat hij gedaan had. Het sneed hem door de ziel, toen hij haar zag verbleken. Hij sprak over het hoge loon, dat hij bedongen had. Voor geld was Lies steeds even gevoelig geweest als hij. Maar ditmaal hielp het niets. „Je laat mij in de steek," zei zij.
Van Geertje, die een scherpe tong had, kreeg hij die avond harde woorden te horen. Het was gekkenwerk, dat een man van vijf en zestig naar een land als Chili ging, helemaal aan het andere eind van de wereld, en dan nog wel alleen. Geen Sliedrechter, geen Nederlander zou daar met hem werken. Het leek er op of hij een hekel had aan het dorp, aan zijn familie, aan zijn vrouw en kinderen.
Dirk had geen weerwoord dan dit ene, dat hij er aan vastzat. Hij hoorde zijn dochter aan als een kind, dat brokken heeft gemaakt en zich zijn schuld bewust is.

Begin November koos de hopper zee onder bevel van een oude zeekapitein, die het schip naar zijn bestemming brengen zou. Die zeebonk had het evenmin als Dirk bij de kachel kunnen harden en ging met vreugde weer het zeegat uit. Tijdens de overvaart voer Dirk als tweede stuurman.
De hopper werd vervolgd door storm. Eerst in het Kanaal en later in de golf van Biscaye. Het schip stampte zwaar en nam voortdurend water over. De kleden van de lieren gingen allemaal aan flarden; de ruiten van het stuurhuis werden door een stortzee ingeslagen; een golf sloeg de kombuisdeur stuk en rolde over het fornuis en in de pannen, die te vuur stonden. Inplaats van de warme hap werd er die dag scheepsbeschuit geschaft met haring, omdat de kok verstek moest laten gaan.
De bemanning, voor het grootste deel jong volk van nog geen dertig, kreeg het benauwd toen het schip die capriolen maakte, en Dirk sloeg ook de schrik om het hart, ofschoon hij van zijn leven al vele zware reizen had gemaakt. Het verhaal van Jona zat hem dwars. Die werd door storm overvallen, omdat hij de verkeerde kant uitging, en de storm bedaarde niet, voordat hij overboord geworpen was. Deze storm bedaarde ook niet. Was dat om hem, omdat hij een verkeerde kant opging? Tussen twee wachten lag hij te kooi en moest maar kon niet slapen. Kwam God hem tegen, omdat hij zijn vrouw en vaderland verlaten had? Toen het tijd werd voor de nieuwe wacht, lag hij nog slapeloos te woelen.
De storm was op die tijd zeer hevig. Met grote moeite klom hij naar de brug; hij zag er tegen op dat hij thans vier uur lang de leiding van de navigatie hebben zou.
Doch hij hoefde niet de verantwoordelijkheid te dragen. De kapitein was op de brug en bleef daar. Hij stond er zo rustig met de handen in de zakken als een man uit Sliedrecht op zijn dijk. Hij lachte in zijn grijze baard, wanneer hij de matrozen over het dek zag schutteren en overrompeld worden door een golf; hij lachte ook om Dirk z'n angst. Inplaats

dat hij bevreesd was had hij z'n draai, nu hij dit weer trof, nadat hij een jaar bij moeder thuis gezeten had. Bij zoveel rust en opgewektheid van de kapitein schaamde Dirk zich voor zijn angst en verdrong hij de gedachte aan Jona.
En eindelijk luwde de storm en slechtte de zee af. Het volk, dat dag en nacht in touw geweest was en slechts een enkele maal in natte kleer een hazenslaapje had kunnen pikken, kroop thans, volkomen uitgeput, te kooi, zodra zijn wacht er op zat, zonder zich te bekommeren om de vuile en kapotte boel, die het noodweer aangericht had. Pas na de Azoren waren de mannen genoeg op hun verhaal gekomen om aan het zwabberen en kalefateren te gaan en het schip weer pront te maken.
Ze kwamen in Colon. Naar de geul, die hij voor veertig jaren mee gegraven had, zocht Dirk tevergeefs; hij was weer overwoekerd door het moeras. Doch het Panama-kanaal was er. De Amerikanen hadden het gegraven. Zij hadden niet, zoals destijds de Fransen, zich laten verjagen door de geesten van bergen en moerassen, noch door typhus, malaria en gele koorts, ofschoon deze ziekten onder hun arbeiders niet minder hevig hadden gewoed dan destijds onder die der Fransen. Met machtige machines, veel geld en een verbeten wil hadden zij zich door rotsen en moerassen een weg gebaand van oceaan tot oceaan.
De Miflora-sluizen lieten de hopper op de Stille Zuidzee uit. Op de vaart Zuidwaarts langs de kust wemelde het water van haaien, zeeleeuwen en zwaardvissen, en was de lucht vol reigers, meeuwen, pelikanen en flamingo's. Het was een wereld van vissen en vogels, waarin het zilte van de zee soms vreemd doortrokken werd van een penetrante guano-geur, die van het land aanwoei. De kust was een woest bergland, deels bebost, maar voor het grootste deel bestaande uit kale rotsen met spitse pieken, een verlaten wereld. En de zee scheen nog verlatener, behalve dan door vissen. Gedurende een volle week ontdekten ze geen rookpluim op de kim en slechts een enkele keer passeerden ze een schoener of een bark met alle zeilen bij. Het was of de schimmen van de oude zeilvaart, die op de Atlantische Oceaan reeds uitgestorven was, op deze afgelegen wateren zwierven.
In Iquique werden de zeelui afgemonsterd.
Dirk moest werken onder een Duitse uitvoerder, met Chileense arbeiders en in samenwerking met een Engelsman, belast met de navigatie op de hopper, terwijl hijzelf de leiding van het zuig- en perswerk had. Nog nooit was hij als Nederlander zo alleen geweest, zo dikwijls hij met vreemd volk had gewerkt. Altijd waren er nog wel een paar Hollanders, hetzij als machinist, als molenbaas of sleepbootkapitein, en ook was er altijd nog de verbinding met het Hollandse kantoor. Nu was dat alles weg.
In zijn brieven naar huis schreef Dirk over het mooie weer, dat steeds in Chili heerste. De lucht was dag en nacht glashelder; de morgen begon steeds fris met een kleine koelte uit het Zuidoosten; overdag werd het knap heet; nimmer viel een druppel regen; geen mens was in Iquique ver-

kouden of had er last van rheumatiek. „Een land voor jou, vrouw," schreef hij aan Lies, die het de laatste jaren dikwijls op de borst gehad had en leed aan stijfheid der gewrichten.
Hij schreef niet dat dit altijd eendere weer gruwelijk verveelde, en dat hij hunkerde naar een bolle bries en naar een malse regenbui, ja zelfs naar sneeuw en mist. Hij schreef nog minder dat het werk niet meeviel en dat hij lange avonden alleen aan boord sleet met nooit een andere aanspraak dan zijn hond. Want als hij dat schreef, zou Lies denken dat hij spijt had van zijn weggaan en dat mocht zij niet denken.
Dirk had zich nog wel kunnen schikken, als de Engelse navigator niet een onhebbelijke kerel was geweest. Maar deze snauwde en schold op de matrozen, met het gevolg dat de ene na de andere wegliep, en tussen Dirk en hem wrong het steeds. Voor de weglopers kwamen wel weer anderen, want er heerste grote werkloosheid in Iquique, maar ook die hielden het niet lang uit onder de Engelsman. Zo was er een voortdurende wisseling van volk, waardoor niemand met zijn werk vertrouwd raakte.
Dat werk was overigens vrij eenvoudig. Er moest een kade worden opgeperst. Het was zuigen in zee, naar binnen varen en dan persen. Bij het zeer bestendige weer zou dat aan een ervaren en goed samenwerkende bemanning weinig last gegeven hebben, ondanks het feit dat er nogal wat stenen in de grond zaten en er zelfs bij het stilste weer een zware deining stond. Door de dwarse Engelsman en het onbevaren volk wrong het echter steeds. Er was haast alle dagen averij, nu aan de zuigbuis, dan aan de persleiding of aan kar en ketels. Dirk moest ogen hebben voor twee om nog meer ongelukken te voorkomen en hij werd moe van de herhaalde ruzies met de Engelsman. Aan de avond van zo'n dag had hij geen lust een voet aan wal te zetten. In zijn hut zat hij te suffen. Hij was nog nooit zo loom geweest als nu. Lag dat aan de warmte of begon de last der jaren hem te drukken? Hij kreeg spijt van zijn besluit om op zijn oude dag verder weg te zwerven dan hij ooit had gedaan. Hij verlangde naar zijn vrouw. Maar er stond tenminste een jaar voor dit karwei, en in het tempo waarin thans gewerkt werd, zou het nog aanzienlijk langer duren. Dirk zat vast.
Op een dag voer de hopper, nadat hij een lading zand gezogen had, op de perskaai toe. Dirk stond in de stuurkast, een Chileen had het roer; de Engelsman gaf af en toe een kort bevel. Er kwam een gemene deining achterin en er stond vrij veel stroom. De boot had neiging naar stuurboord af te vallen, maar de Engelsman hield daar geen rekening mee, ontdekte Dirk. „Zou je niet een beetje bakboord geven?" vroeg hij hem.
Williams gromde; hij gaf antwoord noch bevel.
Het schip viel meer af en de steiger van de persleiding was recht voor de boeg. „Williams!" waarschuwde Dirk voor de tweede maal.
„Wat drommel, waar bemoei jij je mee!" stoof de Engelsman op. Nog gaf hij geen bevel aan de roerganger.
Dirk beet zich op de lippen. Het was zijn werk niet. Williams was voor

de navigatie. Maar dit liep mis. Die persleiding ging aan barrelen.
En nog wilde de Engelsman het niet zien.
„Roer aan bakboord," commandeerde Dirk scherp.
De matroos gooide met kracht het roer om en het schip schoof rakelings langs de steiger.
Maar de Engelsman vloekte en tierde. Met gebalde vuisten, de knokkels wit vertrokken, en een rood hoofd stond hij voor Dirk. Die gaf hem van katoen terug. Het werd een fel bekvechten, waaraan Dirk eindelijk een einde maakte door naar zijn hut te gaan. Daar viel hij op de leren bank neer, doodmoe en met een vreemde pijn in de borst, die hij niet kende. Hij legde zijn hand op zijn linkerborst. De pijn was in de hartstreek. Wild sloeg zijn hart. Het maakte hem angstig, want hij wist van hartpatiënten, die plotseling dood gebleven waren. Zou hij ook sterven, hier, in den vreemde, eenzaam en alleen? Zou hij begraven worden in de steenharde aarde van Iquique? En zou het dan vrede zijn?
De hond lekte aan zijn handen, wreef met zijn kop tegen zijn knie. Dirk streelde het dier. Iets eigens had hij toch nog bij zich.
De pijn was de volgende morgen weer geweken, de moeheid ook. Williams sprak niet meer over het incident. Hij was minder onhebbelijk dan de laatste dagen en scheen in te zien dat hij onredelijk was geweest. Een luipaard verandert evenwel zijn vlekken niet. Na een week vloekte de Engelsman zijn volk weer stijf en was er dagelijks volop heibel. Dirk vrat zichzelf op van chagrijn, zowel onder het werk, wanneer de Engelsman de boel weer in het honderd joeg, als 's avonds, als hij eenzaam in zijn hut zat.
In deze lange avonden begon hij in zichzelf te graven. Wat heeft mij toch gedreven, vroeg hij zich af, om naar dit ellendig oord te gaan? Ik wist niet, dat het zo beroerd zou zijn, verdedigde hij zichzelf. Neen, dat een man als Williams hem het leven zuur zou maken, had hij niet kunnen voorzien. Maar dat Iquique in Chili een onherbergzaam oord was, had hij wel kunnen weten, en dat hij er alleen zou zitten ook. In zijn jonge jaren was het de zucht naar avontuur geweest, die hem de wereld indreef, en ook de vreugde in het werk. Het had hem goed gedaan als buitenlanders prijzend spraken over de Hollandse tovenaars met klei en zand. Maar al die dingen waren niet of nauwelijks in het geding, toen hij het besluit nam naar Iquique te gaan. Vreemde landen had hij in vijftig jaar van zwerven waarlijk genoeg gezien. Eer was niet te behalen aan dit werk, noch voor hemzelf, noch voor zijn land of Sliedrecht, want het geweldig havenwerk werd voor het grootste deel verricht door Duitsers. Was het dan om het geld? Misschien, misschien. Hij was er steeds wel zeer prat op gegaan dat hij behoorde bij de gouden ploeg en een goede spaarpot had. Maar er zat toch nog wat anders achter, moest Dirk erkennen, nu hij zich dwong open en eerlijk voor zichzelf te zijn. Het zwerven had een eeuwige onrust in zijn bloed gejaagd. Als hij weg was, had hij vaak hard naar huis verlangd, naar vrouw en kinderen. Maar was hij thuis, dan was hij onbevredigd. Dat hij als jong-

kerel er op uit gewild had: goed; dat hij, toen zijn gezin groeide en geld kostte, er ver op uittrok om brood met boter voor de zijnen te verdienen en een spaarpot te verzamelen voor de oude dag: het was redelijk. Maar waarom hield hij er niet mee op, nu de kinderen groot waren, de spaarpot goed gevuld was en hij op een leeftijd was gekomen, waarop het tijd werd meer aan zijn vrouw en aan zichzelf dan aan het werk te denken? Zou zijn onrustig hart nooit rust vinden? Hij kende de legende van Ahasveros, de Jood, die eeuwig zwerven moest. Was hij gedoemd tot het lot van Ahasveros? Waarom? Die Jood moest zwerven, omdat hij Christus had verworpen. En waarom moest hij eeuwig zwerven? Omdat hij ook.... Dirk werd benauwd. De pijn in de hartstreek begon hem weer te plagen. Een felle kramp deed hem krimpen van pijn en nog meer van vrees. Als dit het einde eens was? Hij hield het in zijn hut niet uit. Hij ging naar het dek, krom lopend met de hand op het hart. Daar ademde hij iets vrijer, terwijl de nachtwind verkoelend langs zijn gloeiend voorhoofd streek. Doch daarna huiverde hij in de kilte van een zeedamp, die uit het Westen kwam aandrijven. Hij ging omlaag en kroop te kooi, maar slapen kon hij niet: Ahasveros, de wandelende Jood....

Op een dag botste het weer heftig tussen Dirk en Williams, die door een onhandige manoeuvre de rubber zak, verbinding tussen pomp en zuigbuis, had vernield. Dirk maakte zich te kwaad. De pijn in de hartstreek keerde fel terug. Hij moest aanstonds te kooi en krampen kwelden hem de hele avond. De benauwdheid, veroorzaakt door de onregelmatige werking van het hart, werd nog vergroot door doodsangst. Er was een wachtsman op de hopper. Dirk hoorde zijn langzame schreden op het dek heen en weer gaan. Hij wilde hem roepen, maar er kwam geen geluid uit zijn dichtgenepen keel. Wat had het trouwens gebaat, wanneer die wachtsman was gekomen? Om Lies riep hij, om God. Er kwam geen antwoord. De stap van de wacht dreunde op het ijzer; de branding van de Grote Oceaan rolde op de kust; achter het open raam van de patrijspoort stond het vale schemerlicht der zuidelijke sterrennacht, die eindeloos duurde, totdat een schorre vogelschreeuw de komst berichtte van de nieuwe morgen, die daarna rossig rood verscheen.

De avond daarop miste Dirk een bijbel. Het was voor het eerst dat hij die miste en zich afvroeg, waarom hij nooit een bijbel op zijn reizen meegenomen had, waarom er bijna nooit een bijbel was op de schepen, die naar verre landen gingen. Op het dorp werd in elk huis de bijbel driemaal daags geopend; daar liep het volk de kerk haast plat en hadden velen 's Zondags aan twee preken van twee uur nog niet genoeg, weshalve zij de Zondagavond sleten op het gezelschap. En aan boord had men geen bijbel! Was dan de godsdienst wel voor het dorp en niet voor het schip? Had men thuis wel, maar in den vreemde niet met God te maken? Dirk vond geen antwoord op die vragen. In vijftig jaar had hij ze nooit gesteld. Nu hij eenzaam was en oud, nu hij dag aan dag gekweld werd door die Engelsman, en nacht op nacht niet slapen kon, omdat hartkrampen en doodsangsten hem benauwden, had hij voor het eerst behoefte aan een bijbel in den vreemde.

Hij trachtte in Iquique een bijbel te kopen, maar voorzover men er aan godsdienst deed, was men er katholiek; een bijbel was er niet te krijgen.

Hij vroeg de Duitse uitvoerder of die een bijbel had. „Neen," zei die bot, „ik heb „Mein Kampf"; daar heb je meer aan." Het laatste vroeg hij het aan Williams, die inplaats van dat hij antwoord gaf een serie vloeken knetteren liet. Hij kon geen bijbel krijgen.

Maar had hij een papieren bijbel nodig? Als kind op school, aan tafel thuis, bij iedere beurt des Zondags in de kerk, had hij de bijbel horen lezen. Hij kende hele hoofdstukken uit het hoofd. Voor zichzelf zei hij de gelijkenis op van de verloren zoon.

....Een zeker mens had twee zonen.... En de jongste zoon is weggereisd naar een vergelegen land, en heeft zijn goed daar doorgebracht, levende in overdaad....

Dat sloeg niet op hem. Hij had zijn goed niet doorgebracht. En nog minder had hij zich met hoeren afgegeven, zoals die jongste zoon. Sober en zedig had hij op zijn kale schip geleefd, zuinig instede van verkwistend. Maar weg van huis was hij wel gezworven en weg van Vader ook.

Hij vervolgde de geschiedenis van de verloren zoon:

....En tot zichzelve gekomen zijnde, zeide hij: Hoevele huurlingen mijns vaders hebben overvloed van brood en ik verga van honger....

Zo was het bij hem weer niet. Hij had geen honger. Tenminste niet naar brood. Wel naar zijn vrouw en kinderen, en misschien ook naar God. De Biesboschuilen hadden overvloed (vrouw en kinderen, familie en vrienden om zich heen) en hij, de hopperschipper met het dubbele loon, was even hongerig naar een hartelijk woord, even ellendig in zijn eenzaamheid als de zoon uit de gelijkenis, zittend bij de varkenstrog.

....Ik zal opstaan en tot mijn vader gaan....

Dat zou hij willen. Naar Sliedrecht, naar vrouw en kinderen wilde hij. Maar hij kòn niet; hij zat vast aan zijn contract. Hij was nog ongelukkiger dan de verloren zoon.

....en tot hem zeggen: Vader, ik heb gezondigd....

Hij had gezondigd. Hij had God verlaten, zo dikwijls hij zijn dorp verlaten had. En hij wist dat hij om tot God terug te keren niet naar Sliedrecht hoefde. Die zou hij hier ook kunnen vinden, hier in zijn hut.

Dirk bracht een lange nacht door zonder dat hij sliep. Hij had het zeer benauwd en telkens trokken scheuten door zijn borst. Soms dommelde hij even weg, doch dan werd hij gekweld door dromen. Hij zag de witte geesten uit het moeras van Panama weer zweven; hij hoorde opnieuw het eindeloos en zwaar gerommel, dat hem eens had verschrikt, en het joeg

https://achterderug.nl

hem thans weer angst aan. De groene duivels uit het meer van Patos zag hij dansen in een waanzinnig woeste dans, die begeleid werd door een wilde wervelstorm.
Maar na storm, onweer en aardbeving volgde het suizen van een zachte stilte, en na duivels en demonen zag hij andere figuren: vrouwen en kinderen. Ze stonden in de schemer, die gestalten, maar hij meende ze te herkennen. Dat moest zijn vrouw zijn, en dat zijn dochter Geertje, en waren dat zijn kleinkinderen niet, een hele rij? En daarachter, — wie was die lichtende gestalte in het wit daar op de achtergrond?
....Vader, ik heb gezondigd tegen de hemel en voor u....
Dirk vouwde de handen en boog het hoofd.
Scheen er een licht door de patrijspoort? Het licht kwam van de Man in het wit en het straalde af op de vrouwen en de kinderen. Hij herkende hen thans duidelijk. Het was Lies, zijn vrouw, grijs, maar pront en thans zonder een zweem van verwijt of verdriet; een blijde glimlach was er om haar zachte mond. En daar was Geertje, niet scherp of spits, maar vriendelijk en goed. Daar waren zijn kleinkinderen, lief en vredig in het licht, dat krachtig straalde van de Man in het wit. En zie, nu trad die Man naar voren en Hij hief Zijn handen zegenend op, eerst naar de vrouwen en kinderen en dan naar hem. Doorboorde handen waren het, die werden opgeheven over hem, Dirk Punt, de man die uit zijn land was weggetrokken naar den vreemde. En, luister!, de Man sprak:
....Deze mijn zoon was dood en is weder levend geworden. Hij was verloren en is gevonden!....
Toen boog Dirk zich in aanbidding neer.
Hij viel in slaap. Bij het ontwaken was hij zeer verfrist. De pijn was weg; hij kon ruim ademhalen. Zijn hond kwam kwispelend op hem toe; Dirk streelde de ruige kop. Nadat hij zich gekleed had, ging hij naar het dek en groette Williams: „Goeie morgen!" De Engelsman keek eerst verbaasd, want de laatste weken hadden zij nauwelijks tegen elkaar gesproken, en trok daarop een grijns. Hij was even grof en redeloos als steeds, doch Dirk trok er zich niets van aan. Onaanrandbaar was zijn blijde stemming.
Zijn brieven naar huis veranderden. Ze werden talrijker en langer, en ook opener. Hij verzweeg niets meer, zijn teleurstelling niet en zijn eenzaamheid niet, en ook niet dat hij benauwd geweest was en een vreemde pijn bij het hart gehad had. Dat hij zich ouder voelde worden en soms vreesde voor de dood. Hij gaf toe dat hij verkeerd gedaan had door zo ver weg te zwerven, naar zo'n volstrekte eenzaamheid, en hij vroeg zijn vrouw of die hem dat vergeven wilde. Hij vertelde ook van de wonderlijke nacht, toen de witte figuur met de zegenende en doorboorde handen hem verscheen. Sindsdien, schreef hij, is alles anders. Ik ben niet meer benauwd; ik heb maar zelden pijn meer. Het is net of Hij mij helpt en troost en of door Hem de eenzaamheid wordt weggenomen. Ik heb vertrouwen dat Hij mij eenmaal veilig thuis zal brengen....

Toen Dirk deze brief nalas, vroeg hij zich af wat hij bedoeld had met dat „thuis": de woning in Sliedrecht of iets anders? Het kwam er niet zozeer op aan, vond hij. Het was beide goed.

Het werk in Iquique vorderde ondanks tegenslagen, ergernissen en verdrietelijkheden. Het tweede jaar viel Dirk minder zwaar dan het eerste. Niet dat Williams minder kwelziek was of dat de omstandigheden zich verbeterd hadden. Ook in het laatste jaar had hij alleen zijn hond om mee te praten. Maar hij had kracht ontvangen om zijn kruis te dragen.
En thans was de kade klaar en reisde hij naar huis. Met een Panamees schip voer hij van Iquique naar het Panama-kanaal en met een Nederlandse lijnboot van Colon naar Rotterdam. Dit was de laatste thuisreis, wist hij. Hij dankte God, dat hij zijn aardse vaderland, zijn vrouw en kinderen en kleinkinderen nog weer mocht zien. En hij kon, zittend in een dekstoel, stil glimlachen als hij er aan dacht, wat hij straks voor Lies uitstallen zou.
In zijn hut stond zijn grote koffer en daarin was een kleine doos. Dikwijls overtuigde Dirk zich of die doos er nog wel was. Soms, als de deur der hut goed dicht was, maakte hij haar open, om te kijken naar de glinsterende inhoud. Dit was zijn loon, het hoge loon, dat hij bedongen had voor het werk in Chili. Hij had zijn geld in Iquique op de bank gedeponeerd. Vóór hij vertrok zou hij het halen. Toen de bediende het geld op het zwart marmeren betaalbord uittelde, had Dirk gevraagd: „En het andere?" „Dit is alles," had de man geantwoord. Het was nog niet de helft van hetgeen hem, naar hij meende, toekwam. Doch de bankbediende had hem verteld dat de Chileense munt in waarde was gedaald. Dirk kende geen valutakwesties. Baan & Lazonder hadden hem steeds in guldens uitbetaald. Hij had er nauwelijks op gelet dat het contract voor Iquique zijn loon bepaalde in Chileense munt. Elke maand had hij haast alles naar de bank gebracht, omdat hij weinig voor zichzelf behoefde en Lies het thuis best een paar jaar kon uitzingen. En zou hij nu de helft maar krijgen van wat overeengekomen was? Hij speelde op in het bankkantoor; dit was bedrog. Toen riep de directeur der bank hem binnen. Eerst legde hij hem uit dat hij voor het belegde geld niet meer Hollandse guldens kon betalen en daarna deed hij hem een ander middel aan de hand. Hij had ruwe diamant. Nergens beter dan in Nederland, waar de slijperijen waren, was die te verkopen. Wanneer Dirk diamant kocht, zou hij ruimschoots zijn loon ontvangen. Dirk wilde niet in een val lopen. Hij sprak er over met de Duitse uitvoerder. Die zat er net zo tussen als Dirk en hij redde zich er uit met diamant. Hij ried Dirk hetzelfde te doen. Toen had hij toegeslagen. En thans nam hij zijn loon in diamanten mee naar huis.
Toen de boot in Rotterdam de kade naderde, stond zijn familie op de wal. Lies tussen de kinderen in. Zij was ouder geworden kon Dirk van boord af zien, grijs en gebogen. Maar toen zij haar man ontdekte, richtte die gebogen gestalte zich op om hem te groeten. Zo'n vreugde had hij bij zijn vrouw

https://achterderug.nl

nog nooit gezien. Het maakte zijn hart warm. Dit was waarlijk de grote thuiskomst.
Bij het verlaten van het schip voor het passeren der douane, kon hij opnieuw de zijnen zien, achter het hek. „Wat zie je er goed uit!" riep Lies. Klaarblijkelijk had zij na de brieven een zeer verouderd man verwacht. Indien hij was verouderd, dan had hij op de thuisreis zijn kracht teruggekregen en had dit weerzien alle sporen weggewist.
„Tot aanstonds!" wuifde hij bij het binnengaan van de douaneloods.
Lies en de kinderen wachtten. Het duurde lang. Aalderik en Willem bromden op treuzelende ambtenaren. Lies keek in spanning telkens naar de deur, waardoor haar man moest komen.
„Daar is hij, moeder!" riep Aalderik uit.
Zij snelde haar man tegemoet. Haar slappe voeten hadden plotseling kracht gekregen. Zij wilde hem in de armen sluiten, nu hij voor altijd thuiskwam. Opeens stond zij, haast struikelend, stil. Haar opgeheven armen vielen slap omlaag. Haar lachende gelaat werd strak en bleek. Was dit Dirk, die straks zo sterk en ferm op de boot naar hen te wuiven stond, die zo vaardig de valreep afklom en zo vrolijk groette? Hij kwam krom gebogen en met een grauw gelaat uit de douaneloods gestrompeld.
Lies durfde hem niet te naderen. Iets duisters was er om hem heen, iets vreeslijks. Zij wankelde van schrik.
Geertje steunde haar. Aalderik schoot toe om de koffers van zijn vader aan te pakken. Hij vroeg hem wat hem deerde.
„Ik ben bedrogen en bestolen," wrong Dirk er uit. „Twee jaar in dat ellendig oord gewerkt voor niets. Ik dacht dat ik diamanten meegekregen had en het is waardeloze rommel."
De zoons schrokken. Geertje wou driftig vragen, hoe vader zich zo in de luren had laten leggen. Maar Lies vloog op hem toe, en sloeg haar oude armen om zijn hals. „Is het anders niet? Dan is het niets."
Dirk keek zijn vrouw verbijsterd aan. Lies was altijd op penning zestien. Het geld had veertig jaar haar eenzaamheid verzoet. Was zij er nu volkomen onverschillig voor geworden? „Ik kom met lege handen; ik ben berooid, versta dat wel."
„Ik heb jou weer terug en jij gaat nooit weer weg. Het andere komt er niets op aan," zei zij.
Toen zijn vrouw het zo opnam, viel het lood, dat op zijn hart geploft was, op het moment dat de douane het bedrog ontdekte, er weer af.
„Weet je wat ik je heb geschreven over de verloren zoon?" vroeg hij fluisterend aan Lies.
Zij knikte en hij vervolgde: „Nu ben ik helemaal als de verloren zoon. Net zo berooid kom ik thuis."
„En de ontvangst zal ook zo wezen," lachte zij. „Kom mee; het gemeste kalf is al geslacht."

XIX

THUIS

Voor het eerst in zijn leven voelde Dirk Punt zich thuis geheel op zijn gemak, niet enkel de eerste dagen, in de roes van het welkom, door kinderen en kleinkinderen bereid, maar ook in de dagen, weken, maanden, die daarna volgden. Niet dat hij altijd stil zat. Hij was timmerman en schilder, schoenmaker en tuinier, zoals hij immer was geweest, wanneer hij thuis was. Maar thans kon hij ook met groot genoegen rustig in de kamer zitten, een pijpje rokend en lezend of pratend, of alleen maar kijkend en stil genietend van alles wat rondom hem was en het meest van haar, die vijf en veertig jaar zijn trouwe, dappere en lieve vrouw geweest was. Ze was nu grijs, kraaienpootjes waren bij haar ogen en rimpels op haar wangen. Maar de kleur van dat rimpelige appeltje was nog altijd fris. Een kwiek en pront wijfje was ze, wie je het niet aanzag, dat ze negen kinderen had groot gebracht en dat bijna alleen. De jacht en onrust waren weg uit Dirk. Hij hield er nog van om bij de haven naar het baggermaterieel te kijken, om rond te lopen op een werf; hij stapte graag aan boord van een molen of een zuiger om een praatje te maken met het volk en als een schip vertrok, kwam de bekoring nog wel eens bij hem boven. Maar hij kon het overgeven. En als hij thuiskwam van de haven, dan was de laatste korrel hartzeer weg. Zijn oudje ging hem boven alles tegenwoordig.
De kleinkinderen kwamen veel aanlopen, vooral de jongens. Die zochten hem op in het kleine schuurtje achter het huis, waar hij een werkbank had. Daar groeide een baggermolen op die werkbank. Eerst de ponton met de beun; daarna de bokken en de schoorsteen. Thans was hij bezig aan de emmertjes en de ketting, die aanstonds langs de ladder lopen moest. Een complete baggermolen zou het worden met lieren en vloeigoten, ankers en kettingen. En terwijl hij vijlde en klonk, vertelde hij de jongens van zijn reizen. Daarover hoorden de knapen nooit genoeg. Ze waren nog lang niet uitgeluisterd, wanneer het donker werd in het schuurtje. Dan gingen ze met grootvader mee naar de kamer, waar grootmoeder een schemerlamp aanstak en koek sneed voor hen en daar vertelde grootvader maar voort. Zij lachten zich krom als hij het had over de Spaanse minister, die languit in het modderwater op de hopper was gevallen, of over de Spaanse pastoor, die danste met een stijve schipper. En er liepen rillingen van griezelige verrukking langs hun rug, wanneer hij vertelde over de berggeesten van Panama en over de groene duivels van het Patos-meer. Dan maande grootmoeder hem echter om op te houden. De kinderen zouden niet kunnen slapen na zulke spookverhalen. En het waren immers maar verzinsels van mensen, die niet in de Schrift geloofden.
De dominee kwam somtijds op bezoek en Dirk ontliep hem niet, zoals hij

wel gedaan had, wanneer hij vroeger met de beurt was. Ook deed hij niet, zoals voorheen, zijn best om het gesprek op alledaagse onderwerpen te houden en sloot hij de lippen, zodra de dominee begon over genade en oordeel. Wanneer hij thans de hoge hoed en de geklede jas in het straatje naderen zag, deed hij hem open en presenteerde een sigaar en ging er op zijn gemak bij zitten. Hij stak niet onder stoelen en banken, dat hij in zijn lange zwerversleven de dingen wel wat anders was gaan zien. Hij betwijfelde of een preek zo lang moest duren als dominee Velpert haar gewoonlijk hield. In Engeland had hij kerkdiensten meegemaakt van nauwelijks een uur en dan werd er de helft van de tijd gezongen, nog wel gezangen. Hij had die diensten goed gevonden en die gezangen mooi, en hij kon niet inzien, waarom hier in de kerk alleen maar psalmen gezongen mochten worden; hij snapte ook niet waarom de Zondag zo streng gehouden moest worden. Meer Joods dan christelijk vond hij dat.
Lies kreeg een kleurtje toen Dirk de eerste keer zo praatte, en keek een beetje bang de dominee van terzijde aan. Maar dominee Velpert werd niet boos en hij voer ook niet tegen Dirk uit met aanzegging van oordeel en verdoemenis voor een man, die op de brede weg verdwaald was. Hij ging niet eens zo scherp tegen hem in. Hij zei alleen dat voor een heilbegerig kind van God een preek niet zo gauw te lang duurde en dat het vieren van de Zondag naar het gebod een vreugde was en niet een straf. En hij ried Dirk aan zich maar eens te verdiepen in de rijkdom van de psalmen Davids. Dan zou hij wel zien dat die nieuwe versjes niet gauw beter waren.
En tegen zulk een redenering had Dirk niet veel in te brengen.
Op een keer begon Dirk tegen de dominee over hetgeen hem overkomen was in zijn eenzaamheid en moeite te Inquique. Lies trapte hem op zijn tenen onder de tafel door, toen zij merkte waar hij heen ging. Hij moest dat niet vertellen. Het was zo'n vreemd verhaal. Zij was wel blij geweest met de brieven, waarin Dirk het haar geschreven had, en als ze samen waren, praatten ze er nog wel eens over. Ze was dankbaar dat hij daardoor zo veranderd was. Maar zelfs tegen de kinderen had zij er nooit over gesproken. Verschijningen had Dirk gezien. Een Man in het wit met doorboorde handen. In de Schrift las je van verschijningen. Ze behoorden tot een afgesloten tijdperk. Het was al inbeelding en bedrog. En nu vertelde Dirk dat wonderlijke verhaal aan dominee Velpert, die heel scherp kon oordelen over alles wat niet was in overeenstemming met het Woord en de belijdenis der vaderen.
Maar ziet, de dominee luisterde gretig naar Dirk. Hij knikte soms instemmend en toen Dirk was uitverteld, zei hij: „Dat dit jou heeft mogen komen te gebeuren, dat het goddelijk Wezen zich aan jou heeft willen openbaren, man, daar mag je op je knieën God voor danken."
Van dat ogenblik af zag Lies haar man met andere ogen aan. Hij was dus niet verachterd in de genade. Hij had God ontmoet, op de manier als enkele diep ingeleiden in hun kring. Alle zorg en kommer, die ze in dit

opzicht over Dirk gehad had, waren nu verdwenen. Alle twijfel of zijn staat wel goed was, was nu weggenomen. Zij zou jaloers kunnen zijn, omdat hij haar vooruit was op de weg ten leven, indien zij niet meer van hem had gehouden dan van zichzelf. Nu roemde zij in de genade aan haar man bewezen. Onder het stoffen van de vloer, bij het roeren in de pap, onder aardappelschillen en kousenstoppen, zong ze voortaan haar psalmen, het meest en het liefst psalm 116: God heb ik lief; want die getrouwe Heer hoort mijne stem, mijn smekingen, mijn klagen.... En terwijl ze vroeger zelden verder kwam dan de klacht: „Och Heer, och wierd mijn ziel door U gered", omdat de angst der hel haar alle troost deed missen, juichte ze nu, ofschoon somtijds met beving, omdat ze het grote heil bijna niet durfde aanvaarden: „Wat zal ik, met Gods gunsten overlaân, die trouwe Heer voor zijn genâ vergelden...."

Van het dorp voelde Dirk zich thans minder vervreemd dan voorheen. Over de praat van het volk op de dijk had hij toch wel eens wat te hard geoordeeld, moest hij zich bekennen. Ze mochten dan soms wat bekrompen zijn en ieder nieuw idee voor ketterij verslijten, de vastheid van hun overtuiging bewaarde hen toch ook voor veel gedool. Was het zo erg dat zij hun opvattingen, aan zeven ankers in de Schrift verankerd, niet wilden ruilen voor wat een nieuwlichter vertelde? Zij mochten dan wel eens te lijdelijk berusten in hun lot en niet op gang te krijgen zijn om hun rechten als griendwerkers of hoepmakers en ook als baggermensen te verdedigen tegen griendboeren en aannemers — want een verdoemelijk zondaar had immers helemaal geen rechten — waren zij er ongelukkiger aan toe dan die nooit tevredenen, die altijd kankerden en altijd vochten? Hij praatte thans veel en graag met deze mensen en hij kwam tot de ontdekking dat als je maar geduld met hen had en niet raakte aan de Schrift, ze best voor rede vatbaar waren. Er waren er zelfs die Dirk durfden toestemmen dat een vakvereniging niet altijd uit den boze was.
Toen het voorjaar kwam, kreeg Dirk weer iets van de oude kriebel in het bloed. Staande aan de werkbank in zijn schuurtje en bezig met de emmertjes voor zijn baggermolen, keek hij naar de heldere voorjaarsluchten: jagende wolkenstoeten tegen een helderblauwe hemel; hij zag de struiken in zijn tuintje botten, narcissen bloeien, tulpen op openspringen staan. Hij gooide vijl en hamer neer en wierp de deur open om de zuivere voorjaarslucht diep in te ademen en de geur te ruiken van de aarde. Hij liep weg om de rivier te zien, wier uiterwaarden blank stonden en die met kracht haar vele water zeewaarts stuwde. Hij ging naar de haven voor het baggermaterieel, waar drukte heerste na de winterrust. Er voeren dagelijks schepen uit: hoppers, molens, bakkenzuigers. Dirk's makkers, die die winter thuisgebleven waren, gingen er op uit. En hij bleef achter.
Dit was zijn eigen keus. Hij wilde het zo. Hij bleef bij zijn vrouw, omdat hij genoeg had van het zwalken.

Was dat zo? Aan de ergernissen en eenzaamheid van Iquique dacht hij weinig meer. Hij dacht aan Frankrijk en Italië, aan Zweden en Noorwegen; aan het prachtige Brazilië. Hij dacht ook aan het plezier dat hij er steeds in gehad had een machine te beheersen, een schip te regeren; zijn vingers tintelden bij de herinnering aan het jachtend werken en aan de trots die hem vervuld had als een groot werk was voltooid. En toen greep het hem aan dat dit voor altijd voorbij was. Er stond een streep onder een groot en mooi deel van zijn leven. De vreugde van de arbeid zou hij niet meer smaken. De zegen van de arbeid moest hij missen. Hij was een oude man geworden, die niets meer had te doen dan op het eind te wachten. Dat eind verschrikte hem niet. De Man in het wit met de doorboorde handen wachtte hem op aan het einde van de weg. Maar hij had hier geen taak meer....

Toen hij thuiskwam van de wandeling door de lente, schaamde hij zich. Had hij geen taak? Daar zat zijn vrouw. Ze zouden straks hun gouden bruiloft vieren en hij was nog geen vijf jaar van de vijftig thuis geweest. Het was zijn taak haar leven te veraangenamen. En hij had zijn kinderen en kleinkinderen. Hij lapte hun schoenen en hij wiedde hun tuintjes, en voor zijn oudste kleinzoon, die een jongen met een kop was, schoof hij af, opdat de knaap kon leren. Zijn taak thuis was net zo mooi en zo belangrijk als het baggerwerk.

Op een dag stond Dirk met een groepje zuigbazen en schippers, meest ouder volk, te praten op het pleintje bij de kerk, zoals hij dikwijls deed. Daar voegde Evert Baan zich bij hen, die nu uitvoerder was bij een Nederlandse baggermaatschappij. „Ik moet twee zuigbazen hebben voor het werk aan de afsluitdijk," zei hij tegen de baggermannen. „Ben jij vrij, Klaas Bal?"

Klaas Bal was al verhuurd. Evert Baan vroeg toen aan Gerrit Dop, doch Dop was slechts met de beurt thuis. Aan Wouter Schuil vroeg Evert; die had geen kantoor en wilde wel. Zo had Baan één man. Voor de tweede man vroeg hij vergeefs aan deze en gene. Geen was beschikbaar. Alleen aan Dirk Punt vroeg hij niets.

Toen Baan weer wegging, was Dirk zeer gesloten. Hij zei geen woord, hij luisterde ook niet naar zijn makkers. Na enkele ogenblikken liep hij stil weg uit het kringetje. Hij had het met zichzelf te kwaad. Waarom heeft Baan mij niet gevraagd? vroeg hij zich af. Deug ik dan minder voor het werk dan al die anderen? Tot dusver was het altijd andersom geweest. Bij elk kantoor kon hij terecht. Menig aannemer had getracht hem bij Baan & Lazonder weg te kopen. Hij had het nooit gedaan, maar hij had wel telkens gezorgd dat Baan het hoorde, en menige loonsverhoging en promotie had hij daaraan te danken gehad. Voor Iquique had Evert Baan de grootste moeite gedaan om hem te winnen. En nu keek hij niet naar hem om. O, als hij hem gevraagd had, had hij natuurlijk gezegd: dank u, ik heb er genoeg van; ik blijf thuis. Maar dat had hij dan ook willen zeggen. Was hij dan in het oog van Baan zo'n oude man? Hij voelde zich zo vif als ooit. Hij was nog

pezig. Van de pijn in de hartstreek had hij geen ogenblik meer last gehad, sinds hij terugkwam uit Iquique. Hij wilde niet meer er op uit, maar hij kón nog best. Het stak hem dat Evert Baan hem blijkbaar niets meer waard vond. Hij was er nog over aan het piekeren, toen hij de volgende morgen aardappels schilde.

In de gang werd „Volk!" geroepen. Lies was aan de bedden bezig; Dirk liep daarom naar de deur. Hij dacht dat het de melkboer was. Doch daar stond Evert Baan. „Ik zoek een oude kennis op," zei die.

Dirk schrok, maar hij herstelde zich aanstonds. „Kom binnen," noodde hij en hij schoof de bak met aardappels opzij.

Ze praatten over het werk te Iquique, terwijl Lies, die de bedden in de steek gelaten had, zich haastte koffie te zetten. En Dirk verweet zich dat hij Baan onvriendelijk had beoordeeld, ofschoon het hem toch nog zeer deed dat hij gepasseerd was.

„Hoe oud ben je eigenlijk?" vroeg Baan op een gegeven ogenblik.

Dirk liet hem raden en hij zei: „Even zestig." Toen groeide Dirk, want hij was niet ver van de zeventig, maar des te meer bevreemdde het hem, dat Baan hem gisteren niet gevraagd had.

„Ik heb werk voor je."

Het verraste Dirk, maar tevens voelde hij zich geraakt. „Zo, wou het nergens lukken en ben ik nu goed?"

Even fronste Baan het voorhoofd; hij begreep die vraag niet.

„Je hebt ze gister allemaal gevraagd, behalve mij," zei Dirk.

Toen werd het Evert duidelijk. „Dacht je dat ik je niet hebben wou als zuigbaas? Neen, neen! Voor Dirk Punt is wat anders weggelegd. Onderbaas bij de Zuiderzeewerken zou ik je willen maken! Een twintig schepen krijg je onder je."

Dirk zette zich rechter op zijn stoel. Een glimlach vleugde langs zijn snor. Hij was niet uitgeteld. Hij werd nog voor vol aangezien. Bij de Zuiderzeewerken wilden ze hem hebben. Twintig schepen, van die grote schepen, die bij de afsluitdijk gebezigd werden, zou hij mogen leiden!

Zijn blik trof die van Lies. Hij las er spanning in. Ze scheen bang te wezen dat hij weg zou gaan. Ze hoefde niet te vrezen. Hij liet haar niet alleen. Dat hij gevraagd was, was hem reeds voldoende. „Ik vind het heel mooi dat u mij dit aanbiedt," zei hij tegen Baan, „maar ik vind dat het welletjes geweest is. Haast zestig jaar heb ik gezwalkt; het wordt nu tijd van rusten, zou ik zeggen."

„Een man, die nog zo flink is, moet die rusten?"

Het streelde Dirk, maar het bracht hem niet van zijn besluit.

„Je kunt een heel goed loon verdienen," pleitte Baan.

Zo'n argument had altijd zwaar gewogen, zowel voor Lies als voor Dirk. Maar ditmaal had het geen effect. „Wij hangen niet aan het aardse slijk," zei hij, en Lies knikte instemmend.

„Het is een prachtig werk," hield Baan aan. „Je hield altijd van grote

https://achterderug.nl

werken. Dit is het grootste waterwerk ter wereld. Net wat voor jou om er aan mee te doen."
Er ging iets tintelen in Dirk's ogen. Het was een prachtig werk, de afsluiting van de Zuiderzee. Een twintig jaar geleden leek het zelfs aan ervaren waterwerkers onmogelijk dat een dijk dwars door de zee gelegd kon worden. En nog waren er die een zwaar hoofd hadden in het bedwingen van de gaten.
„We komen nu aan het moeilijkste en mooiste toe, daarvoor hebben we een man als jij bent nodig," zei Baan om hem te meer te ambiëren.
Doch Dirk schudde het hoofd. „Neen," zei hij, „neen, hoe mooi het ook is, hoe graag ik daar zou willen werken, ik laat mijn vrouw niet meer alleen."
„Maar dat is niet nodig!" riep Evert Baan uit. „Zij kan mee! Een woonark is op Wieringen beschikbaar. Iedere avond ben je thuis."
Toen keek Dirk vragend naar zijn vrouw.
Lies draaide op haar stoel. Ze had een hoge kleur en keek strak op de bak met aardappelen, die zij op haar schoot genomen had, nadat Dirk hem had weggezet. Zenuwachtig speelde ze met het mesje. Dirk wist wel wat er schortte. Hij had de hele wereld rond gezworven, maar zij was nooit of bijna nooit uit het dorp vandaan geweest. De wereld buiten Sliedrecht was haar vreemd. Ze was gehecht aan haar dorp, haar straat, haar huisje. Ze zou zich niet thuis voelen op Wieringen. Haar kinderen en kleinkinderen zou ze er missen. Hij mocht niet van haar vergen dat zij met hem meetrok, begreep Dirk.
„Mijnheer Baan, ik dank u voor het vererend aanbod, maar ik kan het niet doen," zei hij.
„Is de fut er zo uit?"
„Neen, neen, wat dat aangaat...."
„Wat is de reden dan?"
Dirk zocht naar een antwoord, maar hij kon het niet vinden, omdat hij weigerde de ware reden te zeggen. Hij wiste zich het zweet van het voorhoofd, ofschoon het volstrekt niet warm was.
„Man, doe het!" zei Lies toen.
Verbaasd keek hij haar aan. „Maar jij...." begon hij.
„Ik mag immers met je mee. Hoe kan het mooier?"
„Ik dacht.... het dorp.... jij...." Hij hakkelde maar wat.
Baan lachte. „Je mag, Dirk Punt; het is in orde. Maar ik had niet gedacht dat jij zó'n pantoffelheld geworden was op je oude dag."
„Meneer...." wou Lies gaan protesteren.
„Daarmee wil ik niets tot uw nadeel zeggen," onderbrak Baan haar lachend. „Uw man...."
„Mijn man is een beste man, en tussen ons beiden is het helemaal in orde."
„Geen haar op mijn hoofd, dat daaraan twijfelt!" riep Baan uit.

XX

BLINDE GEUL EN MIDDELGRONDEN

Een vrachtauto reed Dirk met vrouw en huisraad van Sliedrecht naar Den Oever en daalde daar van het hoge land af in de diepte. Zijn woonark lag in een kanaal, gegraven in het nieuwe land, pas uit het water opgerezen.
De avond van zijn aankomst keek Dirk over de Wieringermeer. Woest en ledig was dit nieuwe land, zoals de aarde was toen God haar schiep. Doch grasscheutjes schoten reeds op, een groen waas gevend over de grijze vlakte. Er vlogen vogels boven het lege land en in de verte zag Dirk een haas over de vlakte rennen. Dit brok aarde, dat wat verlaat geschapen was, ontwikkelde zich met gras en kruid, met vogels en vee, in dezelfde orde als eenmaal de aarde in de scheppingsweek. Met dit verschil dat thans de mens niet het laatst, maar het eerst gekomen was, dat hier mensen scheiding hadden gebracht tussen de wateren en het droge, zoals eens God het deed. En deze mensen waren Sliedrechters.... Toen Dirk tot zover doordacht, legde hij zichzelf het zwijgen op. Een mens mag zichzelf niet Gode evengelijk maken.
Hij had trouwens geen tijd voor peinzen. Het werk riep. Elke morgen moest hij vroeg uit de veren en dan met een sleepboot de haven van Den Oever uit om bij de schepen langs te gaan.
Het scheen wel dat de ganse Nederlandse baggervloot geconcentreerd was bij de afsluitdijk, dat alle waterwerkers, eens uitgezwermd naar de uithoeken der wereld, hier waren samengestroomd. Vele zuigers zogen zand en stortten dat in bakken of persten het op de dijk; kolossale baggermolens scheurden keileem uit de bodem van de Zuiderzee. Sleepboten ploegden de golven en trokken zwaar geladen onderlossers en oplossers achter zich aan. Alle uitvindingen van Jan Baan, in menig opzicht nog verbeterd, waren hier bijeengebracht en in dienst gesteld van de onderneming, die voor het eerst in de geschiedenis der wereld een zee tot land ging maken.
Doch het leek wel of er inplaats van een groots nationaal werk dom monnikenwerk verricht werd. In zee werd gebaggerd en gezogen en in zee klapten de onderlossers, en na de onderlossers klapten de oplossers op dezelfde plaats, en na de oplossers de drijvende kranen, wier grote pijpers als monsterlijke muilen in volle bakken beten en tonnen kleileem tegelijk in zee spuwden.
Eindelijk echter vertoonde zich het resultaat van deze schijnbaar redeloze arbeid. Een smalle richel van grijs leem kwam uit het water op. En evenwijdig aan die richel, tweehonderd meter verder, waar andere kranen schijnbaar even redeloos met keileem hadden gemorst, kwam ook zo'n richel. Twee smalle keileemdijkjes rezen op uit zee, als waren het kaden

van een breed kanaal. En aan de buitenzijde van die kaden ankerden bakkenzuigers en over de kaden heen werden persleidingen gelegd. De zuigers lieten hun zuigbuis zakken in de langszij gemeerde bakken. Zij spoten water in die bakken en zogen zand en water er uit op. Het was of een leviathan vreten ging. In enkele minuten had hij een 200-tons bak leeggeschrokt. Het monster tastte met zijn slurf nog eens in de ijzeren schotel rond om de restjes in te slokken en zwaaide dan de slurf omhoog om haar te steken in de volgende volle bak en diens lading even gulzig te verslinden.
Het ging als bij het paard van Don Quichotte. Aan het einde van de persleiding verdween alles wat de leviathan ingeslokt had tussen de smalle keileemdijken. Modderige fonteinen bruisten daar. Het water vloeide weg. Doch het zand bleef liggen. Geen monnikenwerk, geen Don Quichotterie. Het lichaam van de afsluitdijk groeide tussen de beide keileemwanden.
Ruw en bonkig was die dijk van zand en leem en weerloos tegen sterke stormen. Maar heirlegers van polderjongens met lieslaarzen aan en schoppen in de vuist, krioelden weldra op de dijk en maakten vlak wat bonkig was. En achter de gravers kwamen de vlechters van de krammat, die het dijktalud een glad beloop bezorgden. En daarachter kwamen de steenzetters, die met blokken bazalt van centenaars-gewicht omsprongen als een knaap met knikkers. Midden in het bruisend water werd een dijk gelegd van hard bazalt.
Doch het waren nog slechts brokken dijk, gelegd in ondiep water op de platen van het Wad, waar weinig stroom liep. Omvangrijk was dat werk – de dijk was lang en zwaar – maar voor ervaren waterwerkers, beschikkend over zoveel en zulk uitstekend materieel als hier aanwezig, was het niet moeilijk. Elk dijkvak was opgeleverd op de tijd in het bestek bepaald. Het werk liep zo geregeld als een klok.
Thans was men aan de geulen toe. Daar was het diep en daar liep de stroom, krachtiger en feller naarmate de gaten nauwer werden. Vloed en eb wilden de Zuiderzee in en uit, zoals ze dat sinds eeuwen dagelijks tweemaal deden, maar inplaats van de volle ruimte tussen Friesland en Noord-Holland, hadden zij daarvoor thans slechts de allengs nauwer wordende gaten. Het was als bij een rivier, die eerst haar uiterwaarden heeft verloren en wier stroombed daarna al nauwer toegeknepen wordt. Door het smalle bed wringt zich de stroom dan met te groter kracht. Hier joeg het getij door de Blinde Geul, de Vlieter en de Middelgronden. En toen begonnen werd de Blinde Geul te knijpen, werd de zee wild en schuurde in de diepte weg, wat haar in de breedte werd ontnomen. Dieper en dieper werd de geul door het jagend water en woest rukte de stroom aan de dijkkoppen, die hem de doorgang stremmen wilden.

Het was bij dit werk dat Evert Baan Dirk Punt geplaatst had.
Hij had te zorgen dat er voldoende zand en keileem bij het sluitgat kwam

en moest toezien dat dit werd gebracht door onderlossers, oplossers of in gesloten bakken, die door de kranen en de zuigers werden leeggemaakt.
Met de baggermolens en profielzuigers had Dirk niet zoveel van doen. Die lagen op de keileembanken en zandplaten en draaiden toujours kalm hun toeren.
Bij het sluitgat was veel meer te stellen. Daar kwamen al de volle bakken op een hoop, daar zwaaiden de drijvende kranen hun lange armen heen en weer en smeten zij hun lading op de koppen van de dijken; daar werden telkens nieuwe zinkstukken tot zinken gebracht. En de zee werd daar steeds woester naarmate de geul nauwer werd.
Met het tot zinken brengen van de zinkstukken had Dirk niet te maken. Dat was het werk van de oude Werkendammer zinkbaas, de Bokking zogezeid, die feilloos zeker de seconde kende, waarop bij de kentering van tij de bovenstroom was uitgewerkt en de onderstroom nog net niet was begonnen, en die op dat moment het zware en grote vlot van rijshout, gevlochten door zijn Werkendammers, naar de bodem van het sluitgat stenigde. Maar als dat fundament er eenmaal lag, dan was het Dirk z'n taak bazalt te storten met zulk een snelheid en tot zo'n gewicht, dat de stroom het zinkstuk niet weer als een vloermat kon oprollen.
Op zijn sleepboot in het sluitgat kruisend, wees hij iedere bak bazalt de plaats aan waar de lading uitgeworpen worden moest, en had de rijsmat één tij stand gehouden, dan kon er keileem op. Dirk liet de onderlossers komen, dozijnen tegelijk en hij dirigeerde ze gelijk een admiraal zijn vloot. Hij peilde dagelijks hoeveel de onderzeese dam gerezen was. Dikwijls was het bitter weinig, soms niets. Tegen één bak, die hield, stonden dikwijls drie, vier ladingen, die werden weggespoeld. Tijdens springtij ging in één dag de vordering van een gehele week verloren. Bij doodtij schoot men daarentegen vaak verrassend op.
Terwijl de onderlossers de diepe geul opvulden in het midden van het gat, werkten de drijvende kranen aan de koppen van de dijken. Hun grote grijpers hapten in de volle bakken en spogen tonnen keileem in het schuimend water. De dam rees. Een brokkelige dijkkop kwam boven water uit. De stroom schuimde en kolkte er om heen. Op het felst van het tij rukte hij telkens brokken weg. Maar onverstoord werkten de grijpers voort, hapten de bekken, zwaaiden de lange armen, plofte het harde keileem op de dijkkop.
Dirk ging op in dit werk. Er zat muziek in, meer dan in enig karwei, dat hij tevoren had verricht. Het was inspannend. Het leverde veel tegenslagen op. Het gaf kopzorg aan de man, die al het materieel bij het sluitgat van de Blinde Geul moest leiden. Soms liep zijn hoofd hem om. Soms was hij dodelijk vermoeid en dat verbaasde hem, want het werk, dat hij thans deed, vergde niet veel lichamelijke inspanning, en vroeger was hij nooit vermoeid geweest. Als het er om spande het één op het ander te laten aansluiten, of als het niet liep zoals het lopen moest, tastte hij naar zijn hart. De pijn, die

hem in Chili had geplaagd, kwam af en toe terug, ofschoon niet in erge mate.
Doch als hij 's avonds van de sleepboot stapte en van het hoge land van Wieringen afdaalde om naar de woonark in het kanaal te gaan, dacht Dirk niet meer aan moeheid of aan pijn. Hij ging naar huis, naar Lies. Dit was voor het eerst in al de lange jaren van zijn werken buitenaf, dat hij des avonds naar zijn vrouw ging. Ze zag hem altijd komen. Soms lichtte ze het gordijntje van het raam, waarachter ze zat. Soms stond ze in de deur of op de loopplank hem op te wachten. Het gebeurde wel op mooie zomeravonden dat ze hem tegemoet liep tot Den Oever. De tafel was gedekt, wanneer hij thuiskwam; het maal stond klaar. Lies kookte een pot, waarbij de beste kok, die hij ooit op een schip gehad had, niet kon halen, om niet te spreken van de ratjetoe, die negerkoks in Zuid-Amerika hem hadden voorgezet. En hoe goed was het te rusten na gedane arbeid in je eigen leunstoel in het pronte en gezellige vertrek, dat Lies op de ark tot huiskamer had ingericht. Dan sloot hij soms z'n ogen, om de dag aan zijn geest voorbij te laten gaan. En als het dan een warreling werd van schepen en kranen en molens, van zwaaiende armen en grijpers met gesperde muilen, van knerpende kamraderen en dokkerende baggerremmers, van zwarte rook en witte stoom, dan opende hij zijn ogen weer en zag zijn eigen woning en zijn eigen vrouw, die koffie voor hem schonk of thee. Hier was de rust temidden van het ingespannen werken.
„Ben je wat moe?" vroeg zij wel eens.
„Een beetje," zei hij daarop. „Ik ben geen dertig meer."
Ze maakten er een gewoonte van om vroeg naar bed te gaan. En na een goede nachtrust was hij des morgens altijd fit. Dat hij soms pijn had in de hartstreek, verzweeg hij voor zijn vrouw.

De Blinde Geul was tot een nauwe sleuf verengd. Onderlossers en oplossers hadden hun werk gedaan. Voor de drijvende kranen was weggelegd het gat te sluiten.
Dirk Punt had tot dusver niet veel gewerkt met kranen. Op de werken, die hij had meegemaakt, waren ze maar zelden nodig. In het algemeen waren ze bij havenwerken en bij het graven van kanalen niet veel gebruikt geweest. Hier waren zij onmisbaar voor het sluiten van de gaten van een dijk, die in brokken was gemaakt en wiens vakken thans als een legkaart moesten worden aan elkaar gepast. En omdat ze nodig waren, waren de kranen er, sterk, groot, goed hanteerbaar. Zo was het altijd nog gegaan bij de waterwerken. De noodzaak had de werktuigen geschapen. De klepschouw was er toen er vele havens moesten worden uitgebaggerd; de baggermolen bij het kanaal in Zeeland; de hopperzuiger voor de Waterweg. En nu de afsluitdijk gelegd moest worden, waren er de kranen, al was Jan Baan dan dood. Het hing niet aan een man, dat uitgevonden werd wat

nodig was voor nieuwe werken, zomin als het aan een man hing, dat groot werk werd verricht. Lely had heel zijn leven voor de droogmaking van de Zuiderzee gevochten; al het andere wat hij deed, zelfs zijn herhaald ministerschap, moest daartoe dienen. Hij stierf voordat de dijk verrees. Het deerde niet, de dijk kwam toch tot stand.
Baan dood en Lely dood vóór het grootste waterwerk voltooid was. Aan Dirk drong zich allengs sterker de gedachte op, dat hij ook zou sterven, vóór de dijk er lag. Die gedachte bekommerde hem niet. Het had zelfs een zekere bekoring voor hem, in het zaál te sterven.

Vier kranen lagen aan de beide koppen van de dijken bij het sluitgat. Plompe schepen waren het, vierkanter dan een baggermolen. Met zware palen, die door ronde gaten dwars door het schip van boven naar beneden liepen, waren zij vastgenageld aan de bodem, waar ze boven dreven. Op elke ponton stond een ijzeren huis, dat draaien kon op de wijze van de ligtent van een teringlijder. Het huis had een forse schoorsteen ten behoeve van de ketel van de stoommachine, die er binnen stond; het had ook een lange ijzeren arm, die hoog in de lucht stak, aan welks uiteinden de grijper met zijn kolossale bek hing, en bij welks elleboog zich een duiventil bevond. Het was van deze duiventil uit dat de kraan werd geregeerd. De man in dat hokje trok aan een stok en de grijper tuimelde met open bek in een bak met keileem. Hij bewoog een andere stok en de grijper vrat zich, al scharend, vol met leem. Een derde handgreep hief de grijper vol klei omhoog. Dan draaide het huis op zijn as, de duiventil zwenkte dwars over de ponton en de arm met de grijper maakte een toer van zestig meter, aleer hij zijn vracht keileem op de dijkkop vallen liet. De man in het handlehuis, zoals de duiventil genoemd werd, speelde met zijn kraan, zoals een kind het met zijn blokken doet, maar hij speelde op het pijpen van Dirk Punt, die hetzij aan de reling van de ponton, hetzij van zijn sleepboot, en soms ook, staande op de brokkelige dijk van kleffe klei, in drukke, driftige gebaren aan de machinist in het handlehuis zijn orders gaf:
„Hier een mep. Daar een vracht. Ophogen die kop hier. Een klap achter dat walletje, anders gaat het er onder. Goed zo! Daar nog drie meppen bij!"
Het hoog opspattend water bij het ploffen van een lading klei in het kokend schuim doorweekte Dirk tot op de huid. Het spatten van keileem, dat op keileem stortte, maakte hem tot een kleipilaar. Hij merkte het ternauwernood.
Na zo'n dag van nimmer falende oplettendheid en stage spanning, waarbij hij als het ware met eigen vuisten vocht tegen de tuimelende stroom, was Dirk doodmoe. Hij strompelde naar de kajuit der sleepboot, en liet zich daar op een bank vallen. Bij het binnenlopen in Den Oever was hij zo stijf dat hij amper kon opstaan en op de steiger klimmen. Struikelend liep hij de steilte af, die van het eiland naar de polder voerde. Daar zag hij het gol-

vend koren in het nieuwe land, onafzienbare akkers van goudgeel graan en weiden vol met malse klaver. De rode daken van de landbouwschuren rezen uit een zee van vruchtbaarheid. Dit land was geschapen door de waterwerkers. En als de afsluitdijk gereed was, zou er nog tienmaal zoveel land geschapen worden. Wat telden moeheid en een beetje pijn, wat telde het leven van een oude man, wanneer dit grootse werd volbracht?
Lies moest hem helpen zijn kleren uit te trekken, stijf van het verdroogde slik. Hij at soms nauwelijks van vermoeidheid en dadelijk na de maaltijd kroop hij in bed. Het uurtje rustig samen zitten bij een kop thee of koffie en een pijp was afgeschaft.
Lies maakte zich steeds meer bezorgd. „Dit wordt te veel voor jou," zei zij. „Je bent te oud. Je moet dit werk aan jongere handen overlaten."
Hij wilde er niet van weten. „We zijn gauw klaar. De Blinde Geul is zo gesloten en dan gaan we op onze slofjes verder. De Middelgronden en de Vlieter komen volgend jaar aan bod."
En bij het ratelen van de wekker stapte hij 's morgens weer uit bed en ging welgemoed de deur uit.

Toen het sluitgat bij de Blinde Geul nog vijftig meter was, kwam er een sterke vloed, die een paar honderd meter dijk verzwolg, de palen van een der grote kranen knappen deed, het schip op drift bracht en ver de Zuiderzee in sleurde, en de onderzeese dam vernielde tot een gat van twaalf à vijftien meter diepte. Het was nog een geluk dat de zinkstukken bleven liggen, zodat de Bokking en zijn Werkendammers niet hoefden in de bres te springen. Maar de onderlossers en oplossers kwamen er weer aan te pas en Dirk had maar te zorgen dat het ingewikkeld werkplan sloot.
Dirk werd nu zeer vermoeid. Hij zag er mat en mager uit en Lies werd zeer bekommerd. Zij wilde dat hij thuis zou blijven. Maar Dirk verkoos niet op zijn bed te liggen of in een luie stoel te zitten, terwijl de slag om de Blinde Geul in het beslissend stadium verkeerde. De slotphase van dit spannende gevecht liet hij zich niet ontgaan.
Toen er nog vijf en twintig meter sluitgat over was, zwaaiden vier kranen hun lange armen door elkaar als waren het de wieken van een dol geworden molen.
Op de dag der sluiting stond Dirk op de dijk. Op lieslaarzen klauterde hij over de taaie en kleffe brokken keileem heen. Zo had hij het beste zicht op het gat. Zo kon hij alle vier de kranen dirigeren. Met een dikke doornstok wees hij de mannen in de duiventillen, waar zij de volgende meppen moesten geven.
De zee verweerde zich met kracht. Het schuimde midden in het gat; soms kantelde een brok keileem, zó uit de grijper neergeploft, in het wielend water weg; soms kalfde een dijkkop af. Maar de overwinning was feitelijk reeds bevochten. Door blinde dammen was de kracht van de stroom gebroken. Door brokken keileem, die zich midden in de stroom uit het water hieven, werd hij verdeeld in machteloze stroompjes.

Dirk waagde zich dicht bij het gat. De klodders keileem, die uit de grijpers vielen, troffen hem op hoofd en schouders. Hij leek een kleipilaar met zwaaiende armen. Zoals zijn armen zwaaiden, zwenkten thans vier kranen, zoals zijn stok wees, spogen vier leviathansbekken klei. Hier nog een mep, daar nog een mep. De kerels in de duiventillen hadden er plezier in. In een strijd van vele maanden met altijd wisselende kansen werden zij de winnaars. De kokende eb van de Blinde Geul hadden zij getemd tot een beekje, dat sijpelend zijn weg zocht tussen bonken klei.
Vier kranen wierpen de laatste meppen op elkaar. Dirk stak zijn stok omhoog. „Stoppen!" Maar de mannen in de duiventillen lieten zich deze ene keer niet commanderen, en legden er nog een schepje op. Elk een mep. Een keileemheuvel in de grijze dijk wees de plaats aan, waar de Blinde Geul gesloten was.
Dirk voelde nu geen moeheid. Met jongensachtig plezier klauterde hij over de pas neergesmeten brokken keileem. Hij stond op de kleine heuvel fier als een veldheer, die een slag gewonnen heeft. Aan boord van de sleepboot dronk hij met Evert Baan, de ingenieurs en ieder die aan boord was, grote bellen op de sluiting van het kwaaiste gat, en ofschoon het slik in korsten op zijn gezicht en op zijn kleren kleefde, stapte hij trots als een pauw door de straten van Den Oever naar zijn ark.
„Vrouw, het is gefikst!" riep hij Lies toe.
„Gelukkig!" zei zij opgelucht.
Een angst, die haar de laatste weken had bekropen, was beschaamd.

Nadat de Blinde Geul gesloten was, legde Dirk het kalm aan. Hij voer zijn schepen langs, attendeerde soms een schipper op een staaldraad, die wat sleets werd en vernieuwd moest worden, gaf eens een wenk aan een sleepbootkapitein, die zich niet aan zijn beurt hield, maar had, nu het werk in rustig tempo verder ging, niet meer te drijven en te stuwen. Waar eens de stroom gewoed had, werd nu de dijk kalm hoger opgetrokken en met bazalt bezet. In stroomloos water ging het werk zo makkelijk als wat. Er was geen spanning en geen drift meer. Vóór de winter kwam men hiermee in de ruimte klaar. Strijd zou er pas weer zijn als de Middelgronden aan de orde kwamen. Maar dat was volgend jaar.
Op een dag waarop Dirk rustig langs de vloot voer, kwam de witte motorboot van Evert Baan met hoge vaart op zijn sleepboot af. De uitvoerder stapte over. „Werk aan de winkel, Dirk," zei hij. „De Middelgronden moeten vóór de winter dicht."
Dirk schudde zijn grijze kop. „Dat kan niet, meneer Baan."
„De directie zegt dat het moet."
„De heren kunnen me nog meer vertellen," zei Dirk een beetje smalend.

„Het is met de beteugelingsdammen daar niet in orde. De paalworm zit in het rijs. Het ijzerdraad roest uit de wiepen weg."
Dirk schoof zijn petje op het achterhoofd en krabde zich de kruin. Baan hoefde hem niets meer te vertellen. Wanneer de zinkstukken zo werden aangevreten, was het geen gril van heren, die op hun kantoor goed praten hebben. Dan was de beteugelingsdam, die de ergste stromen afleidde van het sluitgat bij de Middelgronden, het volgend jaar wellicht verdwenen en joegen eb en vloed met alle felheid door de geul. Dan werd het werk jaren achteruit gezet. Het gat *moest* voor de winter dicht. Maar of het kòn? „Ik acht, er staat zes maanden voor dat werk, mijnheer.... als er geen tegenslagen komen."
„Vóór Kerstmis moet het gat gesloten zijn," zei Baan. „We kunnen zoveel schepen krijgen als we willen."
Dirk schudde weer het hoofd. „Als het nu zomer werd.... Maar de herfst staat voor de deur, de kwaaiste tijd van het jaar. Ze moesten dit niet aanhalen, mijnheer."
„'t Gaat door, Dirk. Er is toe besloten."
„Dan gaan we aan het werk, mijnheer," zei Dirk gelaten.
Alles wat aan baggermolens, zuigers, sleepboten en kranen in Nederland aanwezig was, werd saamgetrokken bij de Middelgronden. Nieuwe, grote schepen, haastig door de werven afgeleverd, werden er aan toegevoegd. Er kwamen zelfs schepen van over de Noordzee, gezonden door Nederlandse aannemers, die alles wat zij op enig buitenlands karwei maar missen konden, zonden voor het grote werk in het vaderland.
Het vlotte uitstekend. Tegenslagen als de Blinde Geul elk ogenblik had opgeleverd, deden zich niet voor. Ieder zinkstuk, dat de Werkendammers naar de diepte stenigden, bleef liggen. Het keileem kleefde op het bazalt. De koppen van de dijken weerszijds van het sluitgat van de Middelgronden kropen gestadig naar elkander toe.
„Wel, Dirk, wat zeg je er van?" vroeg Evert Baan zijn onderbaas, toen alles zo goed ging.
Dirk keek eens naar de lucht. Hij deed dat deze dagen dikwijls. „'t Is dat we zo'n mooi najaar hebben," zei hij. „Als het weer omslaat...."
Het was een wonderlijk mooi najaar met veel zon en weinig wind en bijna zomers zacht.

In de tweede helft van October sloeg het weer om. Kille regens striemden het volk dat onbeschut in volle zee op open dekken werkte. De wind volstond voorshands nog met een stijve bries. Er kwam meer vloed, waardoor het werken in de gaten zwaarder werd. Het tempo werd vertraagd, maar het vele goede materiaal kon deze tegenstand van de natuur wel overwinnen.
Totdat er een Noordwester storm opstak, gepaard met springtij, die de

koppen van de dijken aan beide zijden van het sluitgat wegsloegen en de onderzeese dam diep uitholden.
Toen de ingenieurs daags na de storm op de sleepboot van Dirk Punt om en door het sluitgat voeren om de schade op te nemen, waren zij niet opgewekt. In één nacht was het werk van vele weken radicaal verwoest. Hun werkplan klopte thans niet meer.
Dirk merkte hun verslagenheid en een smalend lachje plooide zijn stoppelige wangen. Het kwam precies uit wat hij had voorspeld. Een werk als dit moest je niet ondernemen in de herfst.
De ingenieurs praatten over nòg meer materieel, dat zij naar de Middelgronden wilden sturen. Dirk's smalend lachje werd breder, toen hij het hoorde. De heren dachten zeker dat zij met machines àlles konden doen. De sleepboten en bakken verdrongen elkaar reeds bij het sluitgat, kraanschepen waren er te veel. Hij bracht het hun onder het oog. „Mijne heren, aan nog meer schepen hebben wij hier niets."
Toen fronste hoofdingenieur Van Wattum het voorhoofd. „Wij hebben jou niet om advies gevraagd," zei hij uit de hoogte en draaide Dirk de rug toe.
Dirk stond in de luwte van de stuurkast en staarde naar het water, dat schuimend langs de flanken van de boot joeg, en naar de afgekalfde koppen van de dijken, waar telkens nieuwe brokken keileem door de witte wieling werden afgescheurd. Met leedvermaak keek hij naar die vernieling. Eigenwijze en hooghartige ingenieurs kregen de kous op de kop. Goed zo....
Van Wattum liep met Evert Baan al pratend het dek der sleepboot op en neer. Ze pasten telkens de afstand tussen plecht en stuurkast af. Flarden van het gesprek woeien bij wijlen over naar de kleine oude man, die in de luwte van de stuurkast stond.
....we zullen de boel moeten stopzetten....
Dirk schrok toen hij die woorden van Van Wattum hoorde. Zo pas had hij nog leedvermaak gehad in de tegenslag. Tevoren had hij gewaarschuwd tegen het aanpakken van een onmogelijk karwei. Nu sprong er plotseling iets bij hem los. Opgeven wat eenmaal was begonnen, streed tegen de tradities van de gouden ploeg. Dat mocht nooit! Wat eenmaal was aangevat, werd doorgezet, welke tegenslagen er ook kwamen. Een tegenslag was slechts een spoorslag om harder aan te pakken. En nu wilde Van Wattum het opgeven. „Knullen," mompelde Dirk, „knullen, die ingenieurs."
Weer woei een flard van het gesprek naar Dirk z'n oren.
....wat doe je ook met zoveel oude mensen op het werk....
Meer vernam Dirk niet. Baan's antwoord aan Van Wattum ging verloren in de wind.
Dirk was getroffen en getrapt. Hij had lust om Van Wattum in de weg te treden en te zeggen: Bedoel je mij, meneer? Vind je dat ik niet meer mee kan? En denk je soms dat het daaraan ligt dat de Middelgronden nog niet dicht zijn? Dan zal de ouwe man het je wel eens anders laten zien. Stop-

https://achterderug.nl

zetten wou jij de boel. Ik niet! Als ik ergens mee begin, geef ik het niet op. Dan zet ik door. Bij Jan Baan heb ik dat geleerd, en op het Patos-meer heb ik er naar gehandeld en in Iquique ook. En ik kan dat nòg, meneer. Ik wil je tonen wat ik kan.

Doch Dirk zei niet wat hij wilde zeggen. Hij wist waar hij staan moest. Toen ingenieur Van Wattum van boord stapte, stond hij met de hand aan de pet bij de loopplank. Maar hij wierp hem boze blikken na.

Die middag broeide Dirk door op zijn overleggingen. Hij zou te oud zijn en de anderen van de oude garde ook? De gouden ploeg van Jan Baan zou niet meer deugen? Dat zou hij anders laten zien!

Hij voer de volgende dag naar de bakkenzuiger Brabant, waar Kees de Kroot zuigbaas op was, een man van zijn jaren. Hij zocht hem op in het bedieningshuis, waar hij aan het werk was. „Die mispunten van ingenieurs zeggen dat wij niet meer deugen voor ons werk. Wij zijn te oud," riep hij boven het geraas van de machines uit.

De Kroot trok aan de bel, die de mensen aan de lieren zei, dat ze de bak langszij de zuiger van voren naar achteren moesten halen, opdat hij de zuigbuis nog eens door het ruim kon laten gaan.

„Dan geven ze ons de zak maar," zei hij droogjes, en trok, nadat hij het laatste zand had weggezogen, weer aan de bel, ten teken dat deze bak kon worden weggesleept en een volle in zijn plaats gelegd. De Kroot maakte zich niet sappel om zo'n wijsneus van de Waterstaat.

Klaas de Draak van de Merwede III bleef er ook koud onder, toen Dirk hem zeide wat er over hen gesproken werd. En bij een derde en een vierde, die hij aansprak, was het net zo.

De andere oudjes van de gouden ploeg liepen niet zo gauw aan als Dirk Punt, die heel zijn leven een poestig kereltje geweest was. En toen zijn vrienden zo lauw bleven, kwam Dirk ook tot de slotsom, dat hij zich voor niets druk had gemaakt. Wat kon het hem schelen, hoe zo'n eigenwijze ingenieur over hem dacht? En wat had hij er mee te maken of en wanneer de dijk klaar kwam? Welbeschouwd was het voor hem voordeliger als het werk lang duurde. Hij verdiende hier een goed loon en hij had geen kwaad leven: overdag wat varen en 's avonds bij de vrouw. Als dat in een rustig tempo ging, deerde hem niets. Wanneer het op haren en snaren stond, kreeg hij last met zijn hart. Het was heel goed dat men de sluiting van de Middelgronden tot het volgend jaar liet wachten.

Dirk stapte binnen in een schaftlokaal op het Breezand. Aan de wand was een gedrukt stuk aangeplakt. Een troep polderjongens stond er omheen. Dirk voegde zich bij het troepje en las mee:

....De Directie der Zuiderzeewerken heeft overwogen de werkzaamheden aan de Middelgronden tot het volgend voorjaar te staken. Het ruwe jaargetijde dwingt daar feitelijk toe, doch er zijn ernstige consequenties aan verbonden, gezien de gevaren, die de beteugelingsdam bedreigen. Meer schepen naar de geul te zenden helpt ons niet. Wij menen dat er nog één

kans van slagen is. Als iedere man méér geeft dan er van hem geëist mag worden. Als de gemeenschappelijke wil tot slagen iedere Zuiderzeewerker van hoog tot laag bezielt. Als er niet meer alleen gewerkt, maar ook *gevochten* wordt, zoals dappere soldaten vechten op het slagveld. Dan alleen, maar dan ook zeker, zullen wij overwinnen in deze zware slag tegen onze erfvijand, de zee. Wij doen daartoe een klemmend beroep op u allen....

Dirk knikte een paar keer onder het lezen. Kijk, het hoogste eind dacht er toch anders over dan Van Wattum. Het hoge eind dacht feitelijk net als hij. Zijn redenering dat het voor hem beter was piano an te doen, was hij onmiddellijk glad vergeten. Als het tegenliep de tanden op mekaar. Zo had de gouden ploeg het altijd klaar gespeeld, waar anderen het lieten zitten.

„Dat wordt een schepje er op, jongens," zei hij tegen de arbeiders, die met hem voor de circulaire stonden.

Maar de jongens waren het met de oude onderbaas niet eens.

„Ze kunnen mij nog meer vertellen," zei er een.

„Wij ezelen alle dagen in weer en wind," riep een ander uit. „De ziekte haal je je er bij op 't lijf. En nou nog harder? Laat ze ploffen, die kerels op het kantoor."

„Als je maar weet dat dan de hele boel er aan gaat bij de Middelgronden," bracht Dirk er tegen in.

„Stiekem laten gaan. Dan blijft er werk voor ons."

„De dijk moet er toch komen!"

Een grove polderjongen met een nogal woest gezicht kwam voor Dirk staan. „Als jij je dood wilt werken, moet jij dat weten, ouwe hielenlikker van het kapitaal. Wij doen het niet!"

Op dat moment loeide doordringend een sirene, die de mannen weer naar het werk riep.

Mistroostig liep Dirk naar zijn boot. Dat die polderjongen hem had uitgescholden kon hem niet veel schelen. Zo'n kerel zei het wel eens ruwer dan hij het meende. Maar de geest van het volk beviel hem niet. Die was anders dan vroeger bij de waterwerkers. Bij het graven van de Waterweg stelde iedere bemanning er een eer in om haar schip boven andere schepen uit te laten draaien. Niemand keek er naar hoe lang hij werkte. Zo lang je er niet bij neerviel hield je vol. En bij de werken in het buitenland was dat ook altijd zo geweest. De mannen van de gouden ploeg waren pik op de duiten, maar ook fel op het werk.

Hier werkten de mensen voor een weekhuur en verder liet het hen koud. Het scheen hen niet te kunnen bommen, of het werk opschoot, ja dan neen. Waren de mensen in vijftig jaar dan zo veranderd? Of kwam het doordat de Zuiderzeewerken arbeiders uit alle oorden van het land aangetrokken hadden, zodat de Sliedrechters, Hardinxvelders en Werkendammers er slechts een klein deel van uitmaakten? Maar dat was immers in het buitenland ook het geval geweest. Daar hadden de Sliedrechters alleen de leidende functies. Maar zij hadden negers en Brazilianen, Chinezen en

Chilenen wel weten aan te vuren tot de uiterste prestaties. Zou dat nu hier niet kunnen? En zou de oude garde, waarvan die wijsneuzige ingenieur gezegd had, dat ze te oud was om nog mee te doen, niet het voorbeeld kunnen geven?
De gedachte liet hem niet los. Die avond was hij er zo mee bezig dat hij aan Lies verstrooide antwoorden gaf en 's nachts sliep hij slecht.
De volgende dag zat hij weer op de Merwede III en op de Brabant, en de dag daarop – het was Zondag – praaide hij verschillende van zijn oude vrienden te Den Oever. „Laten wij eens tonen dat we nog stoom kunnen maken, zoals vroeger," stelde hij hun voor.
Er waren er bij die de schouders ophaalden en vonden dat de jongeren nu maar eens het spits moesten afbijten, maar van sommigen begonnen de oogjes te flikkeren. Zij wilden nog wel eens laten zien dat ze niet aftands waren.
In de nieuwe week liet Joop de Pijpekop, de bejaarde machinist van de Sliedrecht XII, zijn kar wat harder lopen en was Kees de Kroot wat haastiger bij het leegzuigen van een bak en het doen meren van een volle voor een lege. Jan de Kikker, het bakschippertje van de 267, een oud maar kriegel kereltje, liet zijn zware onderlosser zo vlug en tegelijk secuur aanschieten bij de baggermolen, dat de sleepbootkapitein en het dekvolk op de molen beiden zeiden: „Jij kunt het nog, Kikker."
En toen die oude kerels zich zo weerden, lieten de jonge Sliedrechters dat niet op zich zitten. Zij stroopten ook de mouwen op om er een extra schepje op te leggen.
Het werkvolk, afkomstig uit andere streken, mopperde op de Biesboschuilen, die een bevlieging kregen en sommigen scholden hen voor hielenlikkers van het kapitaal. Maar toen de hele machinerie door het reppen van de Sliedrechters sneller begon te lopen, moesten zij wel mee. En weldra ging dat niet eens meer tegen heug en meug. De anderen lieten zich niet kisten door de brijbroeken.
Het werk schoot op bij het gat. Het ging in een tempo, zoals nog niet ontplooid was. Als alle krachten tot het uiterste werden ingespannen, scheen het toch niet geheel onmogelijk om voor de winter het gat te sluiten.
Toen werd er over de werkers aan de Middelgronden nog iets anders vaardig dan een corpsgeest, waarbij de ene groep niet voor de andere wilde onderdoen. De mannen kregen lust in het werk. Zij wilden wel eens zien wie baas was, die zee of zij. Het werd een wedstrijd zo spannend als een grote voetbalmatch. En als een springvloed of een stoker uit het Noordwesten de dijkkoppen weer weggeslagen had en de onderzeese drempel aangevreten, steeg de spanning tot haar toppunt. „Wij laten ons niet kisten," zeiden de polderjongens en zij klemden de tanden op elkaar en werkten nog langer en nog harder dan tevoren.
Wat thans gebeurde bij de Middelgronden had alles van een zware zee-

slag weg. De ganse macht van Sliedrecht was samengetrokken voor het zwaarste offensief in deze aanvalsoorlog van Nederland tegen de zee.
In de achterhoede lagen de kapitale schepen. In hun gevechtstorens knerpten de kamraderen, met dof gerommel volgden de salvo's elkaar op in vaste maat. Flottieljes jagers zwermden om de slagschepen heen en rukten telkens weer met hoge vaart op naar de voorste linies om daar hun torpedo's te lanceren. In de voorhoede lagen de lichte artillerieschepen, voortdurend blootgesteld aan het geweld des vijands en ononderbroken een geducht bombardement op de vijandelijke stellingen onderhoudend.
De slag was hevig en hij duurde lang. De vierdaagse zeeslag van Michiel de Ruyter was een vluchtige ontmoeting, vergeleken bij dit treffen, dat vele weken duurde. Overdag waren de schepen in rook en damp gehuld; 's nachts schampten felle lichten over schuim en golven. En dag en nacht rommelden de schoten en bruisten de torpedo's door het water.
Als duivels vochten bij dit offensief de polderjongens. Druipend van zweet stonden de stokers voor de vuren, die laaiden met een witte gloed. De bakschippers renden bij het meren als hazen over hun schuiten, wierpen van verre lijnen op, sloegen het staaldraad om de bolders en spanden zich in tot het uiterste om hun zware bakken uit een snelle vaart opeens stil te doen liggen. Het dekvolk van de zuigers en de molens verduurde felle kou bij het werken aan het natte en vaak halfbevroren ijzerwerk. De sleepbootkapiteins jongleerden met de zware bakken, die zij op sleeptouw hadden, alsof het notedopjes waren. De machinisten van de kranen lieten duizend maal hun grijpers in het keileem tuimelen om ze daarna weer leeg te storten op een dijkkop of in het sluitgat, zodat tenslotte klei en schuim voor hun ogen dwarrelden en zij dronken werden van het telkens zweven boven het snel stromend water.
Dirk Punt had nooit zoveel plezier in het werk gehad als nu. Hij hoefde niemand meer tot spoed te manen, want ieder dreef zichzelf. Het werd veeleer zijn taak om al te haastig volk te remmen. Maar des te inspannender was het de vloot van sleepboten en bakken, die in een lange linie op het sluitgat toevoer, te dirigeren naar de plaatsen waar elk schip moest wezen. Daar kwamen onderlossers aan met keileem, die op een andere plaats hun lading moesten laten vallen dan gisteren was bepaald; ginds naderden oplossers, die nog niet wisten waar zij moesten klappen; die bak met keileem moest bij kraan 26 zijn en de gindse bij kraan 19. De bakkenzuiger Holland kon nog meer verwerken, de Friesland had te veel. De sleepboot van de onderbaas rende heen en weer langs het sluitgat en Dirk gaf zijn bevelen, soms door de megafoon, somtijds door stoten op de stoomfluit; wanneer ze ingewikkeld waren na overstappen op het schip, welks kapitein hij moest inlichten.
Dag en nacht werd doorgewerkt. Wat vroeger nooit gekund had, dat kon nu. Er was geen lichte maan meer nodig om des nachts te werken, nu elk schip een dynamo had en sterke lampen het dek verlichtten. Op de bagger-

molens kropen de emmers naar de bokken en schoof het keileem door de vloeigoot naar de bakken bij ros licht, dat de vette klei deed glimmen en het druipend en opspattend water schitteren deed. Bij de zuigers bruisten geïllumineerde watervallen over de boorden van de bakken. Sterke schijnwerpers op de stuurkasten der sleepboten deden de schuimtoppen der golven spookachtig glinsteren. Maar het meest fantastisch was in duistere nachten de aanblik van de kranen, die leken op voorwereldlijke monsters, met halzen vele malen langer dan die van giraffen, cyclopenogen en bekken, wegduikend in de duistere diepten van de bakken, zwevend boven het zwarte water, en daarna opensperrend in het kolkend schuim van het sluitgat, dat wit oplichtte in de gloed der lampen.
Er werd gewerkt in ploegen. Als Dirk wilde, had hij elke avond of anders iedere morgen thuis kunnen zijn. Maar de koorts van het werk had hem te pakken, nog erger dan de anderen. Hij vocht als officier. Hij wist hoe hachelijk de strijd was. Als niet iedere man het uiterste van zijn vermogen gaf, als de officieren in de eerste plaats niet steeds op post en altijd scherp oplettend waren, ging de slag verloren. En daarom was hij op zijn post. Dikwijls bleef hij nachten achtereen aan boord en deed slechts een kort hazenslaapje in de roef der sleepboot in een ogenblik, waarin de spanning bij het sluitgat even luwde. 's Morgens vroeg en 's avonds laat, in het holst van de nacht en op het middaguur, altijd wanneer zijn leiding nodig was, was hij present.
En dit was het wonderlijke, hij voelde geen vermoeidheid en van zijn hart had hij geen last.
Lies maakte zich bezorgd. „Dit breekt je op," zei zij tot hem. „Zulk werken houdt geen mens uit op jouw leeftijd."
Dirk lachte om haar zorgen. „Ik word weer jong," zei hij. „Dit werk is het allermooiste wat ik ooit gedaan heb. Ik werk voor mijn plezier." En vrolijk stapte hij, nadat hij 's Zondags thuis geweest was, op Maandagmorgen weer voor dag en dauw de deur uit.

Het was in het kortste van de dagen en er werd nu meer bij duisternis dan overdag gewerkt. De najaarsstormen waren wonder boven wonder op die ene dag van harde wind na uitgebleven. De dichting van het sluitgat was met rasse schreden voortgegaan. Thans stond het pleit gewonnen. Nog een dag of wat, een week misschien, en het gat der Middelgronden zou gesloten zijn.
Dirk Punt was blij gestemd. Hij had nog nooit met zoveel lust gewerkt als deze laatste weken en nooit was hij met zulk een trots gevoel de overwinning tegemoet gegaan. Met wilskracht en volharding werd het onmogelijke volbracht. Wat gaf het dan dat de vermoeidheid hem plotseling weer besprongen had en dat er af en toe een felle pijnscheut door zijn hartstreek trok? De zegepraal was in het zicht. Nog even en het zou goed rusten zijn

op schone lauweren, want na de sluiting van de Middelgronden was het ontwijfelbaar dat de dijk voltooid zou worden. De laatste geul, die van de Vlieter, was tam in vergelijking met de Middelgronden en de Blinde Geul.
De witte motorboot van Evert Baan kwam op de sleepboot af.
Dirk Punt herinnerde zich, hoe een week of tien geleden die boot bij hem langszij geschoten was met het bericht dat de Middelgronden voor Kerstmis gesloten moesten zijn. Dat was het sein geweest tot die ontplooiing van werkkracht en werkdrift, waardoor het onmogelijke mogelijk was geworden.
Evert Baan stapte op de sleepboot over. Hij was gejaagd. „De Bilt heeft slecht nieuws, Dirk," zei hij. „Ze hebben ons bericht dat over twee of drie dagen er een zware storm verwacht wordt uit het Noordwesten. En dan is het net springvloed ook. De hele boel zou op het laatste nippertje nog mis kunnen gaan, tenzij we het sluitgat vóór de storm losbreekt kunnen dichten."
Dirk zuchtte diep. Dit viel hem tegen. Hij had gedacht dat de beslissing reeds bevochten was en dat het er nog slechts om ging de laatste bres te sluiten achter een reeds verslagen vijand. Hij stond reeds met een been aan wal om uit te rusten na de zware strijd. En nu moest er weer slag geleverd worden; er werd een inspanning gevergd, heviger dan ooit.
Hij zag er tegen op. Dit kan ik niet, dacht hij. Ik ben aan het einde van mijn krachten. Maar hij zei het anders. „We zullen zien wat we kunnen; de jongens zijn nogal willig tegenwoordig. Misschien dat het lukt."
De jongens waren willig. Nu het gat bijna gedicht was, vertikten zij het zich te laten nemen door dat stomme water. Zij gooiden zich op het werk. Na het vechten van de laatste weken kon dit éne schepje er nog wel bij.
Niemand kwam uit de kleren. De bakschippers stonden in harde regen en bij kille Noordenwind aan het roer en bij de bolders, nat en verkleumd en somtijds mopperend op de drijverij van de heren, die zelf bij de kachel zaten en hen bij nacht en ontij werken lieten, maar rap toeschietend bij het meren aan kraanschip of aan baggermolen, en veel harder scheldend op een makker, die niet vlug genoeg hun lijn opving dan op de bazen, die onzinnig dreven. In de duiventillen van de kranen werd het de machinisten groen en geel voor de ogen, omdat er nooit een eind kwam aan het zwaaien van hun lange armen en het bijten en spuwen van hun grijpers. Maar koppig werkten zij door en als hun handen trilden van vermoeidheid en hun blik wazig werd van het staren, zetten zij de tanden op elkaar en lieten hun grijpers nog sneller duiken in de bakken en het keileem ploffen op de koppen van de dijk. Hun wil volbracht wat lichaamskracht niet kon.
Dirk stond weer midden in de strijd. Hij wees de laatste onderlossers, die de geul bereiken konden, de plaats aan waar zij moesten lossen; hij dreef de sleepbootkapiteins tot nog meer spoed; hij klom de trappen op naar de duiventillen van de kranen om de machinisten aan te sporen tot het geven van hun laatste krachten. Hij was doodmoe, wellicht vermoeider dan één

dergenen, die hij voortzweepte en dikwijls greep zijn hand naar zijn linkerborst om pijn te onderdrukken, doch zijn wil was tienmaal sterker dan zijn lichaam en hij hield dapper vol.
Er kwamen tekens dat De Bilt goed had gezien. Grauwe wolken met zwarte regenflarden dreven aan uit het Noorden. Laag schoven ze over zee. Dit waren de verkenners van de strijdmacht, die de oceanen samentrokken om in één stormloop de slagorde te vernielen, die kleine mensen in hun euvelmoed hadden gesteld. De Noordzee kwam het Wad te hulp. Er zou een golfoploop zijn van IJsland af en niets zou bestaan voor de krachten van de grote zeeën, wanneer zij tussen de gaten van de eilanden door zich zouden werpen op de bres der Middelgronden.
De dreigende wolkenstoeten met de zwarte lamfers drukten Dirk. Hij week er niet voor. Hij bleef vechten, stug en koppig. Maar het blij vertrouwen van te slagen, dat hem in de laatste weken krachten had gegeven ver boven de normale maat, was thans verdwenen. Hij duchtte de nederlaag vlak voor de overwinning, en dat verlamde hem. Zijn knieën knikten, zijn slapen klopten; pijn vlijmde door zijn rug en door zijn linkerborst. Zijn wilskracht hield hem nauwelijks meer overeind.
In de nanacht vóór de derde dag werd hij door uitputting overmand. Hij ging omlaag. Op een leren bank strekte hij zich uit, een jas onder zijn hoofd gerold. Een ogenblik moest hij rusten. Niet slapen. Als hij maar een half uur lag, zou hij weer voort kunnen.
Dirk lag te water. Hij wilde zwemmen, maar hij kon niet. Een woeste stroom voerde hem mee, een diepe kolk zoog hem omlaag. Zijn lichaam schoot door het sluitgat, dat wijd opengereten werd door dezelfde vloed, die hem gegrepen had....
Een stoot als van een trompet, een schril alarmsein, wekte Dirk. Verwilderd keek hij om zich heen. Hij lag op de bank in het vooronder van de sleepboot. Het was een droom geweest dat hij was meegesleurd.
Een tweede stoot, lang en loeiend, volgde. Dirk luisterde er angstig naar. Wat was dat voor een sein?
Er volgde een derde harde stoot. En nu wist Dirk wat het was. Daar was de storm. Hij loeide in het tuig der sleepboot. Hij blies in felle vlagen de aanvalsmars der oceanen tegen het werk der kleine mensen. Nu moest hij op zijn post zijn voor de laatste strijd. Hij kon niet. Zijn slapen bonsden. Verlamd en angstig luisterde hij naar het krijsen van de wind.
„Baas!" riep een man door de koekoek in het vooronder. „Baas, het loopt mis!"
„Ik kom!" riep Dirk terug.
Zijn angst was weg, nu de plicht hem riep. Doch zijn krachten faalden. Hij trachtte op te staan; het was alsof zijn rug zou breken. Toen hij eindelijk naast de bank stond, moest hij zich met beide handen aan de tafel steunen; krom liep hij naar het trapje; stuntelig strompelde hij het op.
Het luik wilde niet open. Hij moest zijn uiterste krachten inspannen. Toen

het eindelijk schoof, klopte zijn hart zeer heftig en was hij zwaar benauwd. Kreunend bleef hij staan, zich steunend tegen de wand van het nauwe trapgat. Hij dacht er over weer naar zijn bank terug te gaan. Wat moest een oude stumperd als hij was in de storm?
Toch opende hij het luik en greep de knop van het deurtje. Een harde rukwind sloeg het uit zijn handen.
Het was âl schuim rondom de sleepboot. De vloed joeg door het sluitgat met ongestuime kracht. De zee vrat gulzig aan de koppen van de dijken. In het grauwe licht van de wintermorgen ontdekte Dirk dat het gat met vele meters was verwijd.
Dirk voelde geen vermoeidheid meer, noch pijn. Hij was niet krom meer. Rechtop stond zijn gestalte in de storm. Hij sprong over op het grootste kraanschip en commandeerde vier machinisten tegelijk met rauwe kreten en driftige gebaren. De reuzenarmen van de kranen zwaaiden naar zijn wil; hun grijpers lieten keileem vallen, waar hij het eiste. Vijftig jaar van ondervinding, opgedaan in alle delen van de wereld, deed hem onfeilbaar zeker de plekken kiezen, waar het leem de sterkste weerstand aan de zee zou bieden.
Sinds Dirk opnieuw de leiding had, ging geen duim terrein verloren, ofschoon stroom en storm met de minuut vermeerderden in kracht.
Evert Baan kwam. Hij was zeer onrustig. „De storm zal in de loop van de dag voortdurend zwaarder worden, meldt De Bilt. Vanavond of vannacht passeert de kern van de depressie."
„Dan zijn we dicht," verklaarde Dirk, zonder Baan aan te zien, want hij moest seinen naar de machinist van kraan 12.
„Ben je daar zeker van?" vroeg Baan verrast.
„Subiet, meneer!" zei Dirk, terwijl zijn arm de machinist van kraan 19 de plaats wees waar hij storten moest.
Baan keek Dirk van terzijde aan. Schraal was hij, grauw, met diepe rimpels in het voorhoofd en kerven als van pijn van mond naar kin. Een zwakke oude man. Maar in zijn ogen gloeide vuur en zijn gebaren waren sterk en zeker.
De golven bruisten tegen de flanken van het kraanschip en stortten over het dek. Schuim en spatten regenden over de oude man, die op de plecht stond. Soms schudde hij zich als een hond om het water kwijt te worden. Maar hij werkte door met rauwe kreten en haastige gebaren.
De storm zwol aan. De sleepboten, die volle bakken naar de kranen sleepten, sprongen als jonge bokken op de golven. Soms dreigde een volle bak, meegesleept door storm en stroom, een kraanschip te rammen. De palen, waarmee de pontons hecht verankerd waren, schudden van het geweld van het water. Het was feitelijk onwerkbaar weer. Maar Dirk aanvaardde alle risico's. Hij wilde niet capituleren tijdens de eindslag.
Het was of de kleine man op de voorplecht van het kraanschip met zijn schorre stem en drukke armgebaren alleen vocht tegen het geweld der

https://achterderug.nl

zee. Of hij de volle bakken naar zich toetrok; of zijn armen het keileem uit de bakken tilden en stortten in de stroom. Dirk sloot het gat.
Want de ruimte, waar het water heerste, kromp, hoe woest de zee ook vechten mocht. De vloed werd in zijn loop gestuit; de storm kon geen nieuwe gaten slaan. De Middelgronden gingen dicht. Een smalle heuvel wees de plaats aan, waar het sluitgat was gesloten.
Nog was het Dirk niet genoeg. Hij wenste zekerheid dat de storm straks geen nieuwe bres zou breken. De smalle dam moest breed en stevig zijn. Hij werkte voort, totdat hij eindelijk zijn hand hoog ophief: Nu is het genoeg!
Toen snerpten de sirenes van vier kraanschepen boven het loeien van de wind en het bruisen van de golven uit. De stoomfluiten van sleepboten en zuigers namen het geschal der overwinning over. Het werd een rauw en schril concert op die donkere Decemberdag bij het gesloten sluitgat van de Middelgronden.
Evert Baan voer met zijn motorboot naar het kraanschip, op welks plecht Dirk Punt zijn overwinning had bevochten. De kleine man stond niet meer op het dek. Baan zag er niemand, en daarom zwenkte hij naar de sleepboot van de onderbaas. Doch de kapitein zei dat Dirk nog op het kraanschip was.
Toen voer Baan weer terug en nu stond op het dek van het kraanschip een man verschrikt te zwaaien. „Komt u eens hier! De onderbaas is niet in orde!"
In het volksverblijf lag Dirk op een bank: klein, grauw, een bloedeloos gelaat onder dun grijs haar, een smalle mond en ingevallen wangen, bespat met slik en vol grijze stoppels van een baard van vele dagen. Men kon niet zien of het een mens was of een lijk.
Baan liet het lichaam aan boord van zijn schip dragen. Vervolgens rende het directievaartuig op uiterste vermogen over de holle zee naar Wieringen. Toen zij de haven van Den Oever binnenliepen, stonden de leiders van de Zuiderzeewerken te wachten.
„Verloren spel?" vroegen zij aan Baan bij het zien van diens bedrukt gezicht.
„Het gat is dicht," gaf Baan ten antwoord, „maar ik geloof dat het de man, die het dicht gegooid heeft, het leven heeft gekost."
„Haal dadelijk een dokter!" beval de directeur.
De dokter kwam. Hij lichtte een ooglid, luisterde met een stethoscoop; hield een vloeitje bij de neus. „Hij leeft," was zijn bevinding. „Maar daar is alles mee gezegd."
Dirk werd naar de ark gedragen. Lies werd krijtwit, toen zij de brancard zag komen, maar op het ogenblik dat zij Dirk helpen moest, had zij zich hersteld. Ze ontkleedde en wies hem en wachtte daarna naast zijn bed.
Het was laat, toen zijn ogen opengingen. Zijn blik dwaalde zoekend rond.

In schrik vertrok zijn grauw gelaat, toen een felle windstoot gierde om de ark.
„Je bent thuis," zei zij, zich over hem heen buigend.
Hij zag haar aan, herkende haar; een flauwe glimlach kwam er om zijn mond.
„Hoe is het daar?" vroeg hij daarna met zwakke stem.
„De dijk is dicht," vertelde zij.
Toen gloorde er een lichtje in zijn doffe ogen; hij schikte zich op het kussen en ging slapen.

XXI

MEDE-ARBEIDER GODS

Dirk Punt keek uit een venster van zijn ark de polder over. Het was een stralende lentemorgen. De zon heerste uitbundig over het nieuwe land. Het jonge koren stond mals groen op de velden; in frisse klaverweiden graasde, dartel na de lange stal-tijd, zwartbont vee; de grote schuren van de nieuwe boerderijen staken boven de akkers en de weiden uit, als waren het volbezeilde schepen, die voeren op een groene zee.

Dirk keek er naar en hij werd warm van binnen. Dat *wij* dit nu gemaakt hebben, prevelde hij voor zich heen, dit goede, vruchtbare land. Dat wij, mannen van Sliedrecht, dit boven water hebben mogen halen. Ze hebben het dan over een goddelijk beroep. Dit is een goddelijk beroep. Dit maken van nieuw land is hetzelfde als wat God gedaan heeft bij de schepping van de wereld....

„Man, etenstijd!" riep Lies achter zijn rug.

Dirk schikte zich aan tafel voor het ontbijt.

Na het eten nam hij de huisbijbel. Ze waren met de dagelijkse schriftlezing ergens in de kleine profeten, maar hij sloeg ditmaal de eerste bladzij van de bijbel op. Genesis 1 las hij.

Hij kwam bij vers negen:

....En God zeide: dat de wateren van onder de hemel in een plaats vergaderd worden en dat het droge gezien worde! En het was alzo....

Ditzelfde was nu hier geschied. De mannen van Sliedrecht, Biesboschuilen, grof volk, met gelooide en getaande koppen, met altijd stoppelige wangen en dikwijls rood-ontstoken ogen, kerels met handen als kolenschoppen, in lieslaarzen en doorgaans grijs van slik, dat volk had – o, heel in het klein – hetzelfde mogen doen wat God gedaan had op de derde scheppingsdag.

Hij las verder:

....En de aarde bracht voort grasscheutjes, kruid zaadzaaiende naar zijn aard, en vruchtdragend geboomte, welks zaad daarin was, naar zijn aard....

....En God schiep.... alle gevleugeld gevogelte naar zijn aard.... En God maakte het wild gedierte der aarde naar zijn aard, en het vee naar zijn aard....

In het nieuwe land, waarin hij woonde, was het zo. De weiden waren mals; het winterkoren wies; aan de overkant van het kanaal schoten de jonge bomen van een bos omhoog. In de lucht klapwiekten meeuwen en eenden; in het jonge bos zaten patrijzen en fazanten; hazen renden dagelijks langs de ark. En in de weiden graasde het glanzende en vette vee.

Hij las nog voort:

....En God zag al wat Hij gemaakt had, en ziet, het was zeer goed....

„Zéér goed," prevelden zijn lippen na. Toen sloot hij langzaam het boek.

„Man, ga je danken?" drong Lies aan. „Jij hebt de tijd, maar ik moet opschieten."

Hij vouwde de handen en beiden bogen zij het hoofd.

„Here, wij danken U," bad hij, „dat Gij zo goed voor ons geweest zijt.... Dat Gij ons het voorrecht hebt gegeven mede-arbeiders van U te mogen zijn.... En nu wij vlak voor de overwinning staan...."

Lies sloeg de ogen op onder het bidden. Wat bad hij wonderlijk. Het waren anders altijd dezelfde woorden; zij prevelde ze dikwijls mee, want ze wist nauwkeurig hoe de zinnen op elkander volgden. Nu sprak hij vreemde woorden. Mede-arbeider Gods.... Wat bedoelde hij daarmee? En die overwinning? Wist hij dat hij voor de overwinning stond? Had een mens ooit zekerheid omtrent zijn staat?

Dirk bad verder. In stamelende woorden sprak hij over een land, waar niemand zal zeggen: ik ben ziek; over een stad, waarvan God de kunstenaar en bouwmeester is.

Lies lette op hem. Zijn gelaat, dat sedert zijn ziekte altijd bleek en zwak geweest was, scheen nu verklaard. Vrede en vreugde waren er op uitgespreid. Het was alsof zijn geest reeds dwaalde in dat andere land, of hij die schone stad al zag. Blij verwonderd zag Lies de verandering bij haar man, maar tegelijk werd ze onrustig. Geen opwinding, had de dokter gezegd, vooral geen opwinding; die is hoogst gevaarlijk voor uw man.

Na het „amen" stond Dirk op, langzaam en voorzichtig, als een oud man, die zich moeilijk meer bewegen kan. Hij slofte naar het portaaltje en kwam met zijn jas terug. Lies moest hem helpen bij het aantrekken. Zij gaf hem ook de wandelstok en ze steunde hem bij het gaan over de loopplank van de ark.

„Niet te ver," vermaande zij.

Zijn stok tikte op de klinkers van de straatweg; hij liep langzaam en gebogen. Toen hem een auto achterop reed, week hij naar de berm uit en wachtte daar. Bij de kluft, die uit de polder naar het vroegere eiland leidde, rustte hij om adem te verzamelen voor de klim.

Dit was geworden van de pientere en kriegele onderbaas, die bij de sluiting van de Blinde Geul de eerste viool gestreken had, en de Middelgronden op het kritieke ogenblik had dicht gegooid. De hele winter was hij ziek geweest. Pas tegen het voorjaar was hij uit zijn bed gekomen, en eerst toen de lente zacht en zonnig werd, had hij de ark mogen verlaten voor een korte wandeling. Een afgeleefde grijsaard was hij, die nimmer meer zou kunnen werken.

Lies had terug gewild naar Sliedrecht, maar Dirk had er op gestaan om hier te blijven. Wij zijn hier immers onder eigen volk, zei hij. Het is hier nog meer Sliedrecht dan op het dorp. Maar of het enkel daarom was? Lies dacht soms: het is of hij op het een of ander wacht.

Voetje voor voetje klom hij de kluft op, steunend op zijn stok. Hij kwam er, maar boven stond hij lang te hijgen met de hand op het hart. „Je bent niet

https://achterderug.nl

veel meer, Dirk," zei hij, doch daarbij speelde een glimlach om zijn slappe mond. Hij dacht aan het land, waar niemand ziek of oud zal zijn.
Zijn weg liep langs de haven. Daar lagen, groot en grijs, kraanschepen en zandzuigers; daar voeren sleepboten in en uit.
Nu moest hij feitelijk teruggaan; anders werd de wandeling te lang. Maar Dirk ging door. Er was iets dat hem onweerstaanbaar trok. Hij wandelde in de richting van de sluizen. Onderweg moest hij vele malen rusten. Hij hijgde zwaar; zijn borst zaagde. En ik moet straks dat lange eind ook nog terug, bedacht hij vaag. Toch liep hij door. Vroeger had hij altijd gekund wat hij wilde. Thans gaf zijn wil ook kracht. Tot aan de sluizen liep hij door; daar ging hij zitten op een bankje uit de wind en in de zon.
Hij had hier uitzicht op de zee. Doorschijnend groen was het water en gouden vonken sloeg de zon uit de kabbelende golfjes. In de verte hing zwarte rook en flauw en vaag kon Dirk daar schepen onderscheiden. Daar was de Vlieter, het sluitgat, waar thans de baggervloot was saamgetrokken. Daar werd dezelfde strijd gestreden als verleden jaar bij de Blinde Geul en bij de Middelgronden, de láátste strijd. Want met de Vlieter zou de dijk gesloten zijn.
De witte motorboot van Evert Baan voer langs de sluis. Dirk hief zijn stok op voor een groet, maar niemand gaf daar asem op. En toen zag Dirk dat het dek vol stond met volk. Er volgden nog twee boten, ook beide vol.
Het zal een excursie zijn, dacht Dirk. Er kwamen verleden jaar ook bijna dagelijks vreemdelingen naar de werken kijken.
Een sluiswachter liep naar de vlaggepaal bij het sluishuis. Hij keek het touw na en legde een opgerolde vlag op Dirk z'n bank.
„Ziezo," zei hij tot Dirk. „Daar ligt ie weer. Dit is de derde keer. Het zal wel weer voor niks zijn."
„Hoezo?" vroeg Dirk.
„De vlag moet dadelijk in top, zodra de dijk gesloten is."
„De dijk dicht? Zal dat op heden wezen?"
„Ze zeggen het.... Ze hebben 't al zo vaak gezegd."
Dirk tuurde in de richting van de Vlieter. Er hing veel zwarte rook. Daar ging het dus nu net zo toe als verleden jaar eerst bij de Blinde Geul en daarna bij de Middelgronden. Daar zwaaiden de armen van de kranen boven het gat en tuimelde het keileem in het witte schuim van kolkend water. Daar werd gevochten, zoals hij verleden jaar gevochten had. Zijn oude handen nepen trillend om zijn stok; een huivering liep langs zijn rug. De slag bij de Middelgronden leefde weer voor hem. Zoals een gladiator tegen leeuwen had hij gevochten tegen storm en stroom. Toen kon hij vechten, nu niet meer.
Zijn hele leven gleed aan Dirk voorbij, van de tijd af toen hij het ouderlijke huis verlaten had om te gaan werken op de zuiger aan de Waterweg. Waarheen had sinds die tijd het waterwerk hem niet geleid! Naar Frankrijk en naar Spanje; naar bijna alle Europese landen, en later over de oceanen

heen tot bijna aan het andere einde van de wereld. Kanalen gegraven, havens aangelegd. Grote gebieden ontsloten voor het verkeer. Het werk der grauwe mannen op de grauwe schepen was groot werk geweest. Dit laatste werk het grootst. Door de mannen van Sliedrecht werd nu nieuw grondgebied bij het vaderland gevoegd. Groter dan veldheren en soldaten waren zij. Veroveraars stálen land; zij *schiepen* het, zoals God eenmaal had geschapen. Mede-arbeiders Gods waren zij in de allerschoonste zin.
De sluiswachter had het touw ontward en de lus van de vlag er aan gebonden. „Dat zit," zei hij, „straks haal ik hem wel weer weg, want het lukt ze toch niet, daar bij het gat."
Dirk keek in spanning naar de zwarte wolken bij de Vlieter. Als zich daar witte stoom in mengde van de fluiten, die de victorie van de waterwerkers uitbazuinen zouden, dan zou de dijk gesloten zijn.
Het duurde lang. Dirk's ogen knipperden en traanden. Hij moest naar huis. Veel te ver had hij zijn wandeling uitgestrekt en veel te lang bleef hij hier wachten. Hij moest naar bed.
„Het is al kenterend tij geweest," zei de sluisknecht. „Er komt weer niets van, zie je wel? Het lukt ze nooit. Ik geef dit baantje er aan; ik word weer visser op de Zuiderzee."
Dirk beefde. Zou het zo zijn? Zou Sliedrecht falen vlak vóór de overwinning? Hij wist hoe het verleden jaar bij de Middelgronden was gegaan. Hand op zijn kant was daar de slag gewonnen, alleen doordat elke werker het alleruiterste van zijn vermogen had gegeven. Hij had toen het volk bezield. Nu zat hij hier, een versleten, zieke man. En wie zweepte bij de Vlieter het volk op tot de laatste krachtsinspanning, die de beslissing brengen moest?
Dirk's lippen beefden; zijn handen schudden; hij drukte een hand op het hart. Hij mocht zich niet druk maken. Hij moest er niet aan denken, hoe het nu bij de Vlieter spande. Hij sloot de ogen, omdat hij duizelig werd. Maar des te levendiger stond het tafereel van zwaaiende kranen en grijpers, die keileem in de stroom wierpen, hem voor de geest. Het was hem of hijzelf weer op de plecht van een kraanschip stond te commanderen. Of hij met eigen hand de armen van vier kranen zwaaien deed en keileem smeet in het sluitgat. Hij hijgde zwaar.
Dirk opende zijn ogen. Hij zag een kleine witte wolk temidden van de zwarte rook bij het sluitgat.
„Kijk," zei hij tegen de sluiswachter. „Kijk!"
De man haalde de schouders op. „Daar blaast een machinist wat stoom af."
Doch Dirk zag nòg een witte wolk en nòg een. Hij stond op, klom op de bank. Veel witte pluimen stegen op; scherp stonden ze getekend tegen de zwarte rook daarachter. „De dijk is dicht!" schreeuwde hij met schorre, overslaande stem. „Victorie!"
De wachter kon het nog niet geloven. Hij talmde met zijn vlag.
Op de toren van Den Oever ging een vlag omhoog; op die van Oosterland;

op die van Hippolytushoef. Een auto suisde van de afsluitdijk het eiland op.
„De dijk is dicht!" riep de chauffeur uit het portierraam.
Toen hees de sluiswachter de vlag. In top ontplooide zich het dundoek feestelijk in de wind.
„Wel, ouwe baggerman," zei de sluisknecht, terwijl hij het touw vastknoopte, „gelukgewenst! Jullie hebben het maar best gefikst."
Hij kreeg geen antwoord.
Toen het touw vast zat draaide hij zich om.
Dirk lag naast de bank in het gras.
De man vloog om een dokter. Toen die kwam was Dirk Punt al dood.
„Hartverlamming," zei de dokter. „Kan hij geschrokken zijn?"
„Neen," zei de sluisknecht, „er was niets om van te schrikken op dat ogenblik. Het was toen ik de vlag hees voor de sluiting van het gat."
„Dan heeft de blijdschap hem geschokt," besloot de dokter, die Dirk bij zijn vorige hartaanval en in zijn ziekte ook behandeld had.
De sluisknecht keek van het dode lichaam naar de vlag, die vrolijk klapperde. „Dat is toch te gek, hè dokter, te vlaggen bij een lijk. Zou ik hem maar niet strijken?"
„Niet doen," was het oordeel van de dokter. „Laat waaien van top. Die vlag waait eigenlijk ter ere van hem."
Op zijn motorfiets reed de dokter naar de ark om Lies te zeggen dat haar man gestorven was.
Zij neep de lippen op elkaar, toen zij de boodschap kreeg. Ze had reeds lang geweten dat plotseling het einde komen kon. Zijn lange wegblijven had haar vandaag zeer ongerust gemaakt. Zij had steeds moeten denken aan zijn wonderlijk gebed. Ze had er zich op voorbereid dat hem iets overkomen was. Doch nu ze het van de dokter hoorde, greep het haar toch aan. Roerloos zat ze in haar hoekje, het hoofd gebogen, de handen in de schoot.
„Dood," mompelde ze. „Dirk is dood. De vlaggen wapperen. De dijk is dicht. Hij had het graag willen beleven. Hij heeft daar feitelijk op gewacht."
„Hij heeft het beleefd," zei de dokter. „De vreugde over de sluiting van de Vlieter is zijn dood geweest."
Toen vleugde er een glimlach om Lies' oude mond. „Nu begrijp ik zijn gebed," zei ze. „Hij had het over een overwinning, die aanstaande was."
„Die zegepraal heeft hij behaald," zeide de dokter. „Hij is als overwinnaar bij de vlag gestorven."
Lies knikte. „Dat moet wat groots voor hem geweest zijn," sprak ze voor zich heen, „dat hij zijn werk bekroond zag.... Maar er was meer. Vanmorgen heeft hij gesproken van een andere overwinning, van een hemels vaderland, van de eeuwige stad. Het was of hij die stad reeds zag, of hij reeds in dat vaderland was aangekomen...."
„Nu is hij er," zeide de dokter.